

Charakterystyka zjawiska problemowego używania internetu oraz telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim

Zadanie 5.5. Narodowego Programu Zdrowia

Badania naukowe. Epidemiologiczne, monitoring, ewaluacja – wspieranie badań naukowych dotyczących uzależnień behawioralnych a także rozwiązywania problemów z tym związanych

Zadanie konkursowe nr 13

Przeprowadzenie badań naukowych służących pogłębieniu wiedzy w zakresie uzależnień behawioralnych, w tym hazardu problemowego i patologicznego

Umowa nr 360/HE/2018 oraz 8/HEK/2019

Raport końcowy

dr Ewa Krzyżak-Szymańska (kierownik naukowy projektu)

Katowice, 2019 r.

Recenzja naukowa projektu:
Prof. APS dr hab. Józef Bednarek

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Rozdział I. Podstawy teoretyczne badań	6
1.1. Uzależnienia technologiczne wśród dzieci i młodzieży	6
1.1.1. Problemowe korzystanie z internetu i telefonu komórkowego - ujęcia definicyjne	6
1.1.2. Skala zjawiska nadużywania nowych technologii przez uczniów	8
1.2. Uczeń niepełnosprawny intelektualnie a nowe technologie cyfrowe	14
1.2.1. Uczeń niepełnosprawny intelektualnie w stopniu lekkim i jego charakterystyczne cechy	14
1.2.2. Charakterystyka zjawiska korzystania z nowych technologii (TIK) przez uczniów niepełnosprawnych	16
1.3. Kontrola rodzicielska używania nowych mediów cyfrowych przez dzieci	22
Rozdział II. Założenia metodologiczne i procedura badania	25
2.1. Cel i zakres projektu	25
2.2. Charakterystyka i przebieg realizacji projektu	26
2.3. Metoda, techniki i narzędzia badawcze	29
2.4. Analiza statystyczna	31
2.4.1. Narzędzia analizy statystycznej	31
2.4.2. Walidacja testów przesiewowych IAT oraz MPUSSA	35
2.4. Dobór próby do badań	41
2.5. Opis próby badawczej	42
2.5.1. Charakterystyka badanych uczniów	42
2.5.2. Charakterystyka badanych rodziców	46
Rozdział III. Wyniki i opis przeprowadzonych badań	49
3.1. Charakterystyka korzystania przez badanych z internetu i telefonu komórkowego	49
3.1.1. Inicjacja technologiczna respondentów	49
3.1.2. Formy aktywności podejmowane przez respondentów za pomocą nowych technologii cyfrowych	51
3.1.2.1. Korzystanie z portali społecznościowych przez badanych	60
3.1.2.2. Granie w gry komputerowe	64
3.1.3. Czas i miejsce korzystania z nowych technologii cyfrowych przez respondentów	66
3.1.4. Zagrożenia online identyfikowane przez badanych uczniów	72
3.1.5. Podejmowanie zachowań ryzykownych w sieci przez badanych	77
3.2. Problemowe korzystanie przez badanych z internetu i telefonu komórkowego oraz skutki z tym związane	79

3.3. Kontrola rodzicielska używania przez badanych nowych technologii cyfrowych	87
3.3.1. Kontrolowanie korzystania z nowych technologii cyfrowych przez matkę i ojca w opinii badanych uczniów	87
3.3.2. Kontrolowanie korzystania z nowych technologii cyfrowych przez matkę i ojca w opinii badanych rodziców	98
3.3.2.1. Wiedza rodziców na temat aktywności cyfrowych ich dzieci.....	98
3.3.2.2. Kontrola rodzicielska nad aktywnością cyfrową dzieci realizowana przez respondentów	106
Wnioski i rekomendacje wynikające z przeprowadzonego projektu	136
Bibliografia	142
Streszczenie	145
Summary	148
Załączniki.....	151

Wstęp

Internet i rozwój urządzeń cyfrowych stawia przed ludźmi nowe wyzwania dotyczące właściwego korzystania z nich. Współcześnie środowisko online stało się symbiotyczne ze środowiskiem offline funkcjonowania człowieka, a to spowodowało, że człowiek „zanurza” się w sieci i czasami traci kontrolę nad jej użytkowaniem (Andrzejewska, 2015; Bednarek, 2015; Grzegorzewska & Cierpiałkowska, 2018).

Dysponujemy już wieloma informacjami o tym, jak młodzi ludzie (także dorośli) korzystają z internetu i urządzeń mobilnych w populacji ogólnej. Nadal jednak prowadzone badania i analizy w tym zakresie nie pozwalają wyznaczyć jednoznacznych kryteriów diagnostycznych dających podstawę do umieszczenia uzależnienia do internetu i telefonu komórkowego w klasyfikacji chorób¹.

Obrazowaniem tego stanu są m.in.:

- podzielone poglądy na temat tego, czy uzależniamy się od internetu, czy od konkretnej aktywności, którą podejmujemy w sieci,
- funkcjonujące różnorakie nazwy zaburzenia (uzależnienie technologiczne, problematyczne użytkowanie internetu, nadużywanie internetu czy dysfunkcyjne/patologiczne korzystanie z internetu),
- dynamiczne zmiany produktów technologicznych i oferowanych przez nie możliwości wykorzystania (Krzyżak-Szymańska, 2018).

W szczególności jednak należy zaznaczyć, że w epicentrum tych zmian znalazło się młode pokolenie, które od urodzenia funkcjonuje w świecie cyfrowym, a jego atrybuty przyjmuje jako naturalne elementy środowiska życia. To ono spędza wiele godzin w sieci, korzysta niemal z automatu z mobilnych urządzeń cyfrowych i nie rozróżnia granic pomiędzy światem online i offline (Andrzejewska, 2014). Taki stan rzeczy powoduje, że dorosłe pokolenie coraz częściej zastanawia się, jak właściwie wychowywać dzieci i młodzież do właściwego korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Mimo iż wiemy coraz więcej na temat wykorzystania sieci przez człowieka (w szczególności przez młode pokolenie), nadal nie mamy wystarczającej wiedzy dotyczącej korzystania z nowych technologii (TIK) przez osoby niepełnosprawne intelektualnie w stopniu lekkim (Andrzejewska, 2010; Bednarek, 2010). Przyczyną takiego stanu rzeczy jest brak badań nad dostępem niepełnosprawnych do TIK, ich aktywności sieciowej czy czynników ryzyka sprzyjających nadużywaniu nowych technologii cyfrowych przez tą grupę odbiorców (Plichta, 2017). Dlatego też przedmiotem prezentowanych badań są uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, którzy korzystają z nowych technologii cyfrowych.

Natomiast podstawowym celem projektu było pogłębienie wiedzy dotyczącej problemowego używania internetu i telefonu komórkowego w omawianej grupie. Realizacja projektu przypadła na lata 2018-2019.

¹ W literaturze przedmiotu stosuje się także zamiennie pojęcie problemowego/problematycznego korzystania z internetu

Rozdział I. Podstawy teoretyczne badań

1.1. Uzależnienia technologiczne wśród dzieci i młodzieży

1.1.1. Problemowe korzystanie z internetu i telefonu komórkowego - ujęcia definicyjne

W literaturze przedmiotu coraz częściej zwraca się uwagę na nadużywanie przez młode pokolenie nowych technologii cyfrowych, w tym internetu i telefonu komórkowego. Jest to stosunkowo nowe zjawisko wymagające ciągłego poznawania i monitorowania w celu jego jednoznacznego określenia i opisania. Charakterystyczne jest, że podejmowanym pracom towarzyszy chaos terminologiczny i różnorodność określeń symptomów diagnostycznych zaburzenia. Na przykład tzw. uzależnienie od internetu określa się m.in. jako: „uzależnienie od internetu” (Andrzejewska, 2009; Bednarek, 2006; Young, 1998), „kompulsywne korzystanie z internetu” (Greenfield, 1999), „dysfunkcjonalne korzystanie z internetu” (Błachnio, Przepiórka, & Rowiński, 2014), „zaburzenia korzystania z internetu” (Ko i in., 2014), „nadużywanie internetu” (Griffiths, 2003), „problemowe używanie internetu” (Lopez-Fernandez, Honrubia-Serrano, Gibson, & Griffiths, 2014) czy wreszcie „nałogowe używanie internetu” (Cheung, Yue, & Wong, 2015). Podobnych określeń używa się do opisywania problemowego korzystania z telefonów komórkowych czy smartfonów (Chóliz, 2012). Stosowany operat pojęciowy skupia uwagę na różnych aspektach tzw. uzależnienia od technologii cyfrowych², a więc:

- obejmuje kwestię problemów z kontrolą zachowania,
- wskazuje na nadmierny czas spędzany na użytkowaniu danej technologii,
- identyfikuje szkodliwe oddziaływanie na funkcjonowanie człowieka,
- podkreśla dysfunkcjonalne zachowanie (Błachnio i in., 2014).

W 2013 r. Amerykańskie Stowarzyszenie Psychiatryczne (APA) zdecydowało o włączeniu uzależnień behawioralnych do klasyfikacji DSM-5 (Potenza, 2015). Zapisy te objęły tylko hazard, ale zmiana perspektywy spojrzenia na to zjawisko jako pierwszego nałogu behawioralnego w miejsce uprzedniego definiowania go jako zaburzenia kontroli impulsów (w DSM-IV; Wciórka, 2000) stanowiła postęp w rozumieniu i wyjaśnieniu zjawiska uzależnienia technologicznego. Jednocześnie w sekcji trzeciej ww. klasyfikacji umieszczono nową jednostkę – zaburzenie związane z graniem w gry internetowe jako zagadnienie, które wymaga dalszych badań i potwierdzenia jego negatywnych skutków dla człowieka (Kuss & Billieux, 2017). Pozostałe kategorie tzw. uzależnień behawioralnych, m.in. nałogowe korzystanie z internetu czy telefonu komórkowego, ze względu na niewystarczające dane empiryczne, nie zostały opisane w opracowanej klasyfikacji, mimo że problemy te były rozważane na etapie jej przygotowywania.

Prezentowane zmiany w podejściu do uzależnień behawioralnych zostały określone w europejskiej klasyfikacji chorób ICD-11. Wprawdzie nie wyróżnia ona jednostki chorobowej związanej z nadużywaniem internetu czy telefonu komórkowego, ale wprowadza jednostkę: zaburzenie grania w gry, wskazując na jego następujące symptomy diagnostyczne: ograniczoną kontrolę nad graniem, zwiększony priorytet grania oraz kontynuację lub eskalację grania pomimo wystąpienia negatywnych konsekwencji (w życiu osobistym, rodzinnym, społecznym, edukacyjnym, zawodowym lub w innych ważnych obszarach funkcjonowania; Rowicka, 2019).

Niezależnie od tego, czy zaburzenia korzystania z urządzeń cyfrowych zostaną uznane jako zaburzenia behawioralne, dostępne obecnie dowody i informacje wskazują, że nadmierne korzystanie z nowych technologii może powodować choroby podobne do zaburzeń związanych

² Uzależnienia technologiczne zdefiniował M. Griffiths (1995) jako niechemiczne zależności powstałe w wyniku interakcji pomiędzy człowiekiem a maszyną. Podzielił je na uzależnienia pasywne, wśród których wymienił m.in. oglądanie telewizji, oraz aktywne, które powiązał z użytkowaniem komputera i telefonu komórkowego.

z używaniem substancji w ich fenomenologii, przebiegu klinicznym i w podstawach neurobiologicznych (WHO, 2014).

Brak jednoznacznej identyfikacji tzw. uzależnienia od internetu i telefonu komórkowego w klasyfikacji chorób powoduje także tworzenie różnych kryteriów diagnostycznych dla nałogu technologicznego. K. Young wymieniła osiem cech diagnostycznych charakterystycznych dla tzw. uzależnienia od internetu, do którego należą:

- (1) Zaabsorbowanie internetem.
- (2) Tolerancję jako potrzebę spędzania coraz dłuższego czasu w internecie.
- (3) Nieudane próby kontrolowania zachowania poprzez zaprzestanie lub ograniczenie używania internetu.
- (4) Symptomy odstawienne (odczuwanie niepokoju, zmienność nastroju, przygnębienie lub irytacja w przypadku podejmowania prób ograniczenia lub zaprzestania korzystania z internetu).
- (5) Przebywanie w sieci dłużej niż było to planowane.
- (6) Pojawienie się problemów społecznych, zawodowych, rodzinnych u użytkownika sieci.
- (7) Okłamywanie innych co do skali zaangażowania w korzystanie z internetu.
- (8) Wykorzystywanie internetu jako ucieczki od problemów lub w celu modyfikacji dysforycznego nastroju³.

Natomiast R. Tao i współpracownicy (2010) zaproponowali następujące ujęcie symptomów problemowego korzystania z internetu:

- I. Kryterium objawów:
 - a) zaabsorbowanie internetem charakteryzujące się myśleniem o wcześniejszych aktywnościach w sieci oraz oczekiwaniem na kolejną sposobność bycia w sieci,
 - b) objawy odstawienne, które charakteryzują się nastrojem dysforycznym, lękiem, poirytowaniem lub znudzeniem po kilkudniowym braku aktywności w sieci,
 - c) tolerancja, która przejawia się zwiększonym używaniem sieci w celu osiągnięcia satysfakcji,
 - d) uporczywe pragnienie i (lub) bezskuteczne próby kontroli, zredukowania lub zaprzestania używania internetu,
 - e) kontynuowanie nadmiernego użytkowania internetu mimo wiedzy, że używanie internetu może powodować lub zaostrzać problemy,
 - f) utrata wcześniejszych zainteresowań, rozrywek, aktywności innych niż używanie internetu,
 - g) korzystanie z internetu w celu ucieczki lub zmniejszenia negatywnych stanów emocjonalnych, takich jak: odczucie beznadziejności, poczucie winy, doświadczany lęk⁴.
- II. Kryterium wykluczające, które uwzględniano w sytuacji, gdy przyczyną nałogowego korzystania z internetu jest zaburzenie psychotyczne lub dwubiegunowe zaburzenie nastroju typu I.
- III. Kryterium kliniczne istotnego upośledzenia funkcjonowania jednostki w różnych rolach społecznych, np. w rolach rodzinnych, przyjacielskich, szkolnych, zawodowych, wraz z utratą istotnych relacji, pracy, możliwości edukacyjnych, rozwoju czy kariery.
- IV. Kryterium związane z przebiegiem nałogu⁵.

³ K. Young (Young, 2009) wskazała, że musi wystąpić co najmniej 5 z wymienionych objawów w okresie sześciu miesięcy przed badaniem, aby stwierdzić występowanie nałogu.

⁴ Na podstawie wymienionych kryteriów autorzy wskazali na różną ich wagę diagnostyczną. Ich zdaniem można mówić o nałogowym korzystaniu z internetu po wystąpieniu objawów a i b w ramach kryterium pierwszego oraz co najmniej jednego z pozostałych objawów wskazanych w punkcie od c do g.

⁵ W ramach jego diagnozy należy uwzględnić czas trwania nałogu – przez co najmniej trzy miesiące, w czasie, którym jednostka użytkuje internet, co najmniej 6 godzin dziennie i nie jest to związane z jej pracą zawodową lub nauką (Tao i in., 2010).

W przypadku innego urządzenia technologicznego – telefonu komórkowego – kryteria diagnostyczne nałogowego jego używania sformułowali A. Bianchi i J. G. Philips (2005). Są to:

- potrzeba korzystania z telefonu komórkowego przez coraz dłuży czas, aby osiągnąć podobny stopień satysfakcji z jego użytkowania,
- nieudane starania o kontrolę nad korzystaniem z telefonu (częste przekraczanie planowanego wcześniej czasu przeznaczanego na użytkowanie telefonu),
- poczucie zagubienia, przygnębienia, niepokoju, poirytowania, pogorszenia nastroju w sytuacji próby ograniczania korzystania z telefonu,
- nieudane próby ograniczania bądź zaprzestania użytkowania telefonu,
- ukrywanie przed rodziną i przyjaciółmi skali zaangażowania w wykorzystywanie telefonu,
- używanie telefonu komórkowego jako sposobu na ucieczkę od problemów lub dla poprawy złego nastroju (szerzej: Chóliz, 2012; Kamibepu & Sugiura, 2005; Merlo, Stone, & Bibbey, 2013; Pawłowska & Potembska, 2011a; Woronowicz, 2009).

W badaniach zjawiska tzw. uzależnień technologicznych wśród dzieci i młodzieży do oceny i rozpoznania problemowego korzystania z internetu najczęściej w Europie stosuje się następujące narzędzia przesiewowe:

1. W zakresie problemowego korzystania z internetu:
 - Test Uzależnienia od Internetu (IAT) autorstwa K. Young. Narzędzie to ma wiele narodowych adaptacji. Zostało również adaptowane do warunków polskich (szerzej: Izdebski & Kotyśko, 2016; Jarczyńska, 2015; Krzyżak-Szymańska, 2018; Makaruk & Wójcik, 2013).
2. W zakresie problemowego korzystania z telefonu komórkowego:
 - Skala Problematicznego Używania Telefonu Komórkowego Przez Młodzież (MPPUSA) autorstwa O. Lopez-Fernandez, L. Honrubia-Serrano, M. Freixa-Blanxart, W. Gibson (Lopez-Fernandez i in., 2014). Narzędzie to ma kilka narodowych adaptacji, w tym do warunków polskich (szerzej: Izdebski & Kotyśko, 2016; Krzyżak-Szymańska, 2016; Lopez-Fernandez i in., 2014).

1.1.2. Skala zjawiska nadużywania nowych technologii przez uczniów

Określenie skali zjawiska nadużywania nowych technologii cyfrowych przez dzieci i młodzież nie jest łatwa ze względu na różne metodologie badań i przyjmowane kryteria diagnostyczne. Dodatkowym utrudnieniem określenia jego rozmiarów jest bardzo dynamiczny rozwój technologii cyfrowych, który powoduje coraz to nowe możliwości ich wykorzystania, a więc implikuje nowe specyficzne zachowania, wcześniej niewystępujące.

W populacji generalnej polskich uczniów szacuje się, że problem problematycznego używania internetu czy telefonu komórkowego (smartfonu) dotyczy od około jednego procenta do kilku procent w zależności od przyjętej metodologii badań i zastosowanego narzędzia przesiewowego.

Na uwagę zasługują przede wszystkim następujące badania:

1. Projekt *EU NET ADB*, zrealizowany w latach 2011-2012 w 7 krajach Europy (w tym w Polsce) wśród uczniów w wieku 14-17 lat. W jego ramach dokonano oceny skali występowania zjawiska nadużywania internetu przez młodzież oraz czynników ryzyka w tym zakresie. Oszacowano, że polscy respondenci dysfunkcjonalnie użytkują sieć w 13,3% (w tym: ryzykownie korzystają z sieci w 12%, nałogowo – w 1,3% badanych). Dodatkowo ustalono, że

chłopcy częściej niż dziewczęta przejawiali symptomy nałogu⁶. W prezentowanych badaniach wskazano także na obszary aktywności młodzieży, które mogą nieść za sobą potencjał uzależniający. Stwierdzono, że:

- 90,0% polskich adolescentów korzystało z portali społecznościowych,
- 62,75% polskich respondentów grało w gry online,
- 6,3% polskich dzieci uprawiało e-hazard.

Ponadto w badaniach skupiono się na najbardziej ryzykownych zachowaniach młodzieży online. Były to:

- uwodzenie dzieci w internecie – 68,6% polskich respondentów (63% w krajach Europy) kontaktowało się w nim z nieznanymi osobami,
- treści pornograficzne – 67,3% polskich badanych (58,8% w krajach Europy) zetknęło się sieci z materiałami pornograficznymi,
- cyberprzemoc – 21,5% polskich uczniów (21,9% w krajach Europy) doświadczyło przemocy w sieci (Makaruk, Włodarczyk, & Wójcik, 2013; Makaruk & Wójcik, 2012, 2013; Włodarczyk, 2013).

2. Badania *Nastolatki wobec Internetu* z 2014 r. oraz ich kontynuacja *Nastolatki wobec Internetu 3.0*, zrealizowane w 2016 r. Oba przedsięwzięcia dotyczyły polskiej młodzieży. Badanie z 2014 r. skupiło się głównie na zakresie zjawiska, celach użytkowania internetu, kompetencjach cyfrowych i roli szkoły w ich kształtowaniu oraz zagrożeniach online (zob. szerzej Lange & Osiecki, 2014). Natomiast badanie z 2016 r. dodatkowo m.in. określiło odsetek osób wykazujących symptomy nadużywania internetu, wskazało na główne cechy kształtowania tożsamości internetowej oraz zajęło się zjawiskiem przemocy słownej.

W badaniach z roku 2016, w porównaniu do edycji z 2014 r., wykazano wzrost częstotliwości korzystania z urządzeń mobilnych kosztem komputerów stacjonarnych (52,8% nastolatków nie korzysta już z komputerów stacjonarnych). Ponadto internet służył nastolatkom głównie do interakcji pośrednich i rozrywki: korzystania z serwisów społecznościowych, np. FB (codziennie – 78,1%), kontaktów ze znajomymi (codziennie – 68,7%), słuchania muzyki i oglądania filmów (codziennie – 68,2%). Podobnie w badaniach z 2014 r. internet – jako sposób kontaktu i miejsce rozrywki – uzyskał także najwyższe rangi (1-2) w wyborze respondentów. W ramach badań odnotowano jakościową zmianę w robieniu przez respondentów e-zakupów – stają się one coraz bardziej popularne (w stosunku do badania z 2014 r.) i obecnie dotyczą one 86% młodzieży.

W edycji z 2016 r. przeanalizowano także występowanie symptomów nałogowego używania internetu u badanych, wśród których:

- 83,3% respondentów deklaroowało przebywanie w sieci dłużej niż pierwotnie planowało,
- 66,4% badanych poprawiało swój nastrój poprzez korzystanie z internetu,
- 64,2% respondentów odczuwało poirytowanie, gdy internet przestał działać lub nie mieli oni do niego dostępu,
- 29,8% badanych rezygnowało z obowiązków szkolnych, aby móc korzystać z internetu,
- 21,4% respondentów rezygnowało ze snu,
- 19,4% badanych okłamywało rodziców co do rzeczywistego korzystania z sieci. Z badań wynika, że dziewczęta wykazują częściej symptomy uzależnienia emocjonalnego, natomiast chłopcy – behawioralnego (Tanaś i in., 2016).

⁶ CBOS w latach 2011-2012 realizował projekt „*Oszacowanie rozpowszechnienia oraz identyfikacji czynników ryzyka i czynników chroniących w odniesieniu do hazardu problemowego (patologicznego) oraz innych uzależnień behawioralnych*” wśród Polaków w wieku powyżej 15 lat. Ponownie zrealizował go w 2014 r. Jak wynika z danych zawartych w raporcie z 2015 r., wśród najmłodszych badanych użytkowników internetu, czyli osób w wieku od 15 do 17 lat, 6,2% wykazuje zagrożenie nałogiem lub uzależnieniem od sieci. Prezentowane dane w porównaniu do 2012 r. nie uległy wzrostowi (CBOS, KBPN, 2012; CBOS, KBPN, 2015).

W obszarze zagrożeń w sieci, w badaniach z 2014 r. wskazano na brak wiedzy nastolatków o zasadach poufności serwisów pocztowych (około 10%) oraz o prawach autorskich treści publikowanych w serwisach społecznościowych (około 46%; Lange & Osiecki, 2014). Odnotowano także istotny odsetek nastolatków (11%), którzy spotykają się z osobami dorosłymi poznanymi w sieci (w 2016 r. badania pokazują wzrost tego zachowania ryzykownego do 23%; Lange & Osiecki, 2014; Tanaś i in., 2016). Co czwarty nastolatek potwierdził w kwestionariuszu, że otrzymywał via internet intymne fotografie, a co trzeci ankietowany deklarował, że prowadził wideorozmowy z osobami, których wcześniej nie znał. Według respondentów 4% przynajmniej raz w życiu wysłało swoje intymne zdjęcie osobie znanej tylko z internetu. W 2016 r. odsetek ten wyniósł do 9%. W uzupełnionych badaniach zwrócono również uwagę na przemoc słowną nastolatków w sieci. Ponad połowa nastolatków była świadkiem agresji słownej w przestrzeni wirtualnej (obejmowała ona najczęściej formę wyzywania (69%), poniżania i ośmieszania (58%), podszywania się (41%), straszenia (34%), rozpowszechniania kompromitujących treści (33%) czy szantażowania (24%; Lange & Osiecki, 2014; Tanaś i in., 2016).

3. Badania *Młodzież 2013*, *Młodzież 2016* i *Młodzież 2018*, zrealizowane przez CEBOS i KBPN wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych. We wszystkich badaniach niemal wszyscy uczniowie mieli dostęp do internetu w domu. Średnio dziennie respondenci spędzali w sieci po trzy godziny w 2013 r., po 4 godziny w 2016 r. i 2018 r. Dodatkowo w badaniu *Młodzież 2016* uwzględniono w analizie korzystanie z urządzeń mobilnych do łączenia się z internetem. Ustalono, że prawie wszyscy badani (97%) korzystali z sieci bezprzewodowej.

W badaniu z 2018 r. uczniowie najczęściej wykorzystywali internet do kontaktowania się ze znajomymi (76% próby), słuchania muzyki (75% próby), oglądania filmów i seriali (56% próby), spędzania czasu na portalach społecznościowych (51% próby), przeglądania zdjęć i materiałów wideo (34% próby), poszukiwania informacji potrzebnych do szkoły, nauki (33% próby), oglądania vlogów i filmów zrobionych przez innych użytkowników. Co piąty badany wykorzystuje internet do przeglądania treści związanych z zainteresowaniami (21% próby), grania w gry sieciowe (18% próby) oraz odwiedzania sklepów internetowych (17% próby).

We wszystkich prezentowanych badaniach analizowano również symptomy nałogowego używania internetu. Badani ustosunkowywali się do 8 pytań diagnostycznych opracowanych przez K. Young. Choć zastosowano nieco odmienną metodologię niż w innych badaniach, także w tym badaniu wyróżniono:

- grupę przeciętnych użytkowników internetu (78% w 2013 r., 75% w 2016 r. 71% w 2018 r.);
- osoby, które mają pewne problemy spowodowane ilością czasu spędzanego w sieci (19% w 2013 r., 21% w 2016 r., 24% w 2018 r.);
- osoby, które, korzystając z internetu, generują poważne problemy w codziennym funkcjonowaniu (4% zarówno w 2013 r., jak i w 2016 r. oraz 5% w 2018 r.).

W badaniach ustalono, że większa była skala problemu wśród chłopców (CBOS, KBPN, 2019; CBOS, KBPN, 2014; CBOS, KBPN, 2017).

4. W ramach badań *Kontakt dzieci i młodzieży z pornografią* z 2017 r., zrealizowanych przez Kantor Millward Brown SA oraz Realizację sp. z o.o. na zlecenie Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, przeanalizowano m.in. aktywność dzieci w sieci, nadużywanie przez badanych internetu oraz podejmowanie zachowań ryzykownych online. Badania zrealizowano na ogólnopolskiej, losowej, reprezentatywnej próbie uczniów w wieku 11-18 lat (Makaruk, Włodarczyk, & Michalski, 2017).

Z badań wynika, że 98% respondentów korzysta z urządzeń elektronicznych z dostępem do internetu. Najczęściej jest to telefon komórkowy (92% badanych). Chłopcy częściej niż

dziewczęta używają do łączenia się z siecią komputera stacjonarnego i konsoli do gier. Natomiast dziewczęta do tego celu wykorzystają głównie laptop i telefon komórkowy. Najpopularniejsze rodzaje aktywności respondentów odnotowane w badaniach dotyczą:

- słuchania muzyki (90%),
- oglądania filmów na YouTube (86%),
- szukania materiałów do odrabiania pracy domowej (75%),
- przeglądania portali społecznościowych (73%),
- szukania materiałów na temat zainteresowań (58%),
- oglądania filmów i seriali (51%),
- udostępniania zdjęć i filmików (51%),
- grania w gry online (51%),
- ściągania plików, filmów, gier lub muzyki (51%),
- robienia zakupów online (41%).

W zakresie określenia poziomu nadużywania internetu przez badanych wykorzystano pięć pytań diagnostycznych stosowanych w badaniach Eu Kids Online (Kirwil, 2011). Respondent określał częstość danego zachowania na skali od bardzo często do nigdy. Za symptomy nadużywania internetu uznano odpowiedzi: bardzo często i dość często. Wykorzystując wskazane pytania diagnostyczne, określono, że u połowy badanych nie występują żadne objawy nadużywania internetu, od 1 do 4 symptomów – w nasileniu bardzo często lub dość często – odnotowano u 49% badanych. Z kolei wszystkie badane symptomy wystąpiły u 1% badanych.

Ponadto ustalono, że wśród zachowań ryzykownych podejmowanych online przez badanych są kontakty z materiałami pornograficznymi i seksualizującymi w sieci. Dziewczęta trafiają na te materiały przypadkiem (72% respondentek), natomiast chłopcy (39%) i starsza młodzież (40%) szuka ich celowo (Makaruk, Włodarczyk, & Michalski, 2017).

5. *Badania Nastolatki w sieci hazardu. Pogłębiona analiza hazardu online z perspektywy grających nastolatków jako grupy szczególnie narażonej na zagrożenia będące jego skutkiem*, zrealizowane metodą wywiadu przez CEBOS w 2017 r. na celowej ogólnopolskiej próbie nastolatków grających w gry hazardowe w kasynach internetowych. Badania objęły 200 osób w wieku 15-18 lat. Podczas nich określono m.in. najczęstsze rodzaje aktywności młodzieży online. Zaliczono do nich: kontakty towarzyskie (96,5%), słuchanie muzyki (89,5%), szukanie informacji potrzebnych do szkoły (81,0%), granie w gry sieciowe i społecznościowe (79,5%), oglądanie filmów i seriali (67,0%), oglądanie zdjęć i różnych materiałów wideo (70,0%), zawieranie online nowych znajomości (62,5%), granie w kasynie internetowym (60,0%), robienie zakupów online (49,0%), oglądanie rozgrywek z e-sportu (39,5%), zamieszczanie w sieci własnych zdjęć lub materiałów wideo (36,0%), czytanie blogów lub oglądanie wideo blogów (31,0%) i czytanie książek (18,0%)⁷.

W badaniach określono także ryzyko uzależnienia od internetu. Na podstawie 8 pytań diagnostycznych K. Young IAT określono symptomy uzależnienia od internetu⁸. Aż 49,5% respondentów to przeciętni użytkownicy internetu, 34,5% ma pojedyncze symptomy nadużywania sieci, 16,0% wykazuje symptomy nałogu (Gwiazda i in., 2017).

5. *Badania EU Kids Online 2018* były zrealizowane w wybranych krajach europejskich i Rosji. W ich ramach zbadano również rodziców respondentów. Badania obejmowały uczniów w wieku 9-17 lat. W Polsce zrealizowano je w 2018 r. w 90 placówkach edukacyjnych. Objęły

⁷ Odsetek podano dla odpowiedzi: dość często, stale, bardzo często.

⁸ Badacze określali wskaźnik uzależnienia od internetu, który stanowił średnią z sumy odpowiedzi na osiem przedstawionych respondentom stwierdzeń. Ten indeks uwzględnia wszystkie symptomy łącznie, przyjmując wartości od 1 do 5, czyli od braku symptomów uzależnienia do ich dużego natężenia. Jego średnia wartość w badanej grupie wynosi 2,09.

one próbę 1249 uczniów. Badania wskazują, że co najmniej połowa uczniów korzysta z sieci minimum raz w tygodniu lub częściej, podejmując następujące aktywności:

- oglądanie filmików – 84% badanych,
- komunikowanie się z rodziną lub przyjaciółmi – 77% badanych,
- słuchanie muzyki online – 77% badanych,
- odwiedzanie portali społecznościowych – 62% badanych,
- korzystanie z aplikacji mobilnych – 58% badanych,
- granie w gry online – 58% badanych,
- szukanie informacji dotyczących nauki – 56% badanych,
- poszukiwanie informacji o cenie produktu lub e-zakupy – 56% badanych,
- pokazywanie znajomym lub rodzinie tego, co respondent widział w internecie – 50% badanych,
- oglądanie w internecie filmów lub programów telewizyjnych – 50% badanych (Pyżalski, Zdrodowska, Tomczyk, & Abramczuk, 2019).

W badaniach nt. ustalenia problematycznego używania internetu wykorzystano siedem symptomów, których określenie było spójne z koncepcją symptomów Internet Addiction opracowanych przez K. Young. Do analizy częstości występowania poszczególnych symptomów wzięto pod uwagę tylko odpowiedzi codziennie lub prawie codziennie. Na tej podstawie wskazano, że 17,6% badanych uczniów przejawia co najmniej jeden symptom problematycznego używania internetu (najczęściej występuje u nich jeden symptom – 9,2% badanych, dwa symptomy – 4,7% badanych, trzy symptomy – 1,6% badanych, cztery symptomy i więcej – 2,1% badanych).

Opisane badania nie poruszały problemu nałogowego korzystania z telefonu komórkowego (smartfonu). Dlatego też należy zwrócić uwagę na projekty badawcze, które uwzględniają tę kwestię. Przedmiotowej problematyki dotyczą następujące przedsięwzięcia:

1. Ogólnopolskie badania *Młodzież a telefony komórkowe*, zrealizowane w 2011 r. Obejmowały one dzieci i młodzież w wieku 12-19 lat. Jak wynika z raportu badań, do głównych aktywności realizowanych za pomocą telefonu komórkowego należą: dzwonienie (70% respondentów) oraz wysyłanie wiadomości SMS (76% badanych). Respondenci korzystali także z funkcji aparatu pozwalających na słuchanie muzyki (65% badanych robiło to codziennie) oraz robienie zdjęć i nagrywanie filmików (30% respondentów robiło to kilka razy w tygodniu).

Dodatkowo w badaniach pytano młodzież o symptomy nadużywania urządzenia. Jak wynika z zebranych danych, 36% nastolatków nie wyobrażało sobie dnia bez telefonu komórkowego. Co czwarty ankietowany nastolatek (27%) wróciłby się po telefon komórkowy do domu, gdyby go zapomniał zabrać ze sobą, a 28% w takiej sytuacji nie wróciłaby się po telefon, ale odczuwałaby w związku z tym niepokój (Satora, 2011).

2. Ogólnopolskie badania zrealizowane w ramach kampanii *Dbaj o swój z@sięg* w latach 2015-2016. Objęły one uczniów pomiędzy 12 a 18 rokiem życia. Próba badawcza wynosiła 22086 osób. Ustalono w nich m.in. wiek inicjacji technologicznej badanych, np. średni wiek rozpoczynania przez dzieci aktywnego użytkowania telefonu przypada na 10 rok życia, ale wśród dzieci z dużych miast występuje on na pograniczu 7-8 lat. Prawie wszyscy uczniowie regularnie użytkują urządzenia mobilne (87%), a większość z tych urządzeń posiada dostęp do internetu (92%). Przynajmniej raz dziennie z telefonu korzysta 85% badanych, a 35% robi to kilkadziesiąt razy dziennie. Badani najczęściej korzystają z aplikacji społecznościowych (71% badanych), aplikacji służących do komunikacji z innymi (59% respondentów), aplikacji muzycznych (54% badanych) oraz aplikacji służących do rozrywki, nauki, fotografii (45-49%).

W ramach badań ustalono, że około 2-3% nastolatków ma wyraźne symptomy uzależnienia od urządzeń cyfrowych podłączonych do internetu. Obejmują one:

- sferę emocji (np. brak poczucia bezpieczeństwa, brak wpływu na dziejące się wydarzenia, niepokój i lęk związany z byciem poza głównym obiegiem informacji – syndrom FOMO),
- sferę zachowań (np. nierozstawianie się z własnym telefonem, ciągle dotykane go i odblokowywanie ekranu, korzystanie z telefonu o każdej porze dnia i nocy, nałogowe oczekiwanie na kontakt z innymi),
- sferę przekonań (np. niewyobrażanie sobie dnia bez używania smartfona).

Badania wskazują, że dziewczęta są bardziej uzależnione od telefonu komórkowego niż chłopcy, a uczniowie szkół podstawowych zdecydowanie rzadziej nałogowo używają telefonu niż ich koledzy i koleżanki z gimnazjum i szkół ponadgimnazjalnych.

Wśród badanych widoczne są również skutki nadużywania urządzenia:

- 15,8% respondentów zaniedbuje swoje obowiązki domowe bądź szkolne z powodu zbyt częstego korzystania z telefonu,
- 19,3% podejmuje próby ograniczenia korzystania z urządzenia, ale są one nieskuteczne,
- 14,5% osób odczuwa przeciążenie informacjami medialnymi.

Ponadto w badaniach ustalono powody sięgania po telefon komórkowy. Ponad połowa z badanych (62%) robi to z nudów (Dębski, 2016, 2017).

3. Badania *Młodzież i telefony komórkowe*, zrealizowane w 2016 r. na reprezentatywnej grupie 2657 uczniów w wieku 12-19 lat (młodzieży gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej) z województwa śląskiego. W badanej populacji uczniów użytkowanie urządzenia jest powszechne, a ponad 2/3 z nich (75% gimnazjalistów i 82% uczniów szkół ponadgimnazjalnych) posiada telefon ze stałym dostępem do internetu. Zarówno gimnazjaliści, jak i uczniowie szkół ponadgimnazjalnych – najczęściej każdego dnia – wykorzystują telefon komórkowy jako: urządzenie do korzystania z mobilnego internetu (66%), w tym w szczególności korzystania z portali społecznościowych (61%); odtwarzacz muzyki (54%); aparat fotograficzny (30%).

W badaniach zwrócono także uwagę na rodzaje aktywności młodzieży w wieku gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym, podejmowane w sieci poprzez wykorzystanie internetu mobilnego w telefonie. Oszacowano, że do głównych zajęć w analizowanym obszarze zaliczyć można:

Na poziomie gimnazjalnym są to:

1. Korzystanie z Facebooka – 81% populacji (w tym 87% dziewcząt i 74% chłopców).
2. Korzystanie z komunikatorów i czatów – 76% populacji (w tym 83% dziewcząt i 68% chłopców).
3. Oglądanie filmików video lub streaming, np. na YouTube – 64% populacji (w tym 62% dziewcząt i 65% chłopców).
4. Szukanie informacji przydatnych w dniu codziennym – 58% populacji (w tym 66% dziewcząt i 49% chłopców).
5. Ściąganie plików z muzyką lub filmami – 53% populacji (w tym 59% dziewcząt i 47% chłopców).

Oszacowano, że wymienione rodzaje aktywności podejmuje ponad połowa gimnazjalistów z województwa śląskiego.

Natomiast w grupie uczniów szkół ponadgimnazjalnych, których przynajmniej połowa podejmowała daną aktywność w sieci, oprócz wymienionych wyżej rodzajów aktywności występowało także sprawdzanie poczty elektronicznej (57% ogółu populacji z przedmiotowego poziomu edukacyjnego, w tym 59% dziewcząt i 54% chłopców).

W badaniach ustalono, że odsetek osób problematycznie używających telefonu komórkowego to 6% badanych (N=158), natomiast uczniów zagrożonych tym zjawiskiem jest

38% (N=1023). Właściwie użytkujący telefon komórkowy stanowili 56% próby (N= 1476), w tym okazjonalnie użytkujących urządzenie było 9% (N=227; Krzyżak-Szymańska, 2016).

Podsumowując, zjawisko nadużywania nowych technologii cyfrowych, w tym internetu i telefonu komórkowego, wymaga dalszego, systematycznego poznania, aby można było jednoznacznie określić operat podstawowych pojęć, kryteria identyfikowania problemu oraz jego przyczyn i skutków dla rozwoju młodego człowieka.

1.2. Uczeń niepełnosprawny intelektualnie a nowe technologie cyfrowe

1.2.1. Uczeń niepełnosprawny intelektualnie w stopniu lekkim i jego charakterystyczne cechy

Niepełnosprawność intelektualna charakteryzuje się „znacznym ograniczeniem zarówno w zakresie funkcjonowania intelektualnego, jak i zachowań przystosowawczych, które wyrażają się w umiejętnościach poznawczych, społecznych i praktycznych. Niepełnosprawność ta ujawnia się przed 18 rokiem życia” (Luckasson i inni 2002, cyt.za Smith 2008, s. 225)⁹.

Pojęcie niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim dotyczy stanów zahamowania i niepełnego rozwoju intelektualnego jednostki (Buchant, Tylewska-Nowak 2012). Dotychczas na podstawie klasyfikacji ICD-10 wskazywano, że iloraz inteligencji osób z lekką niepełnosprawnością intelektualną mieści się w przedziale 50-70 punktów IQ Wechslera, a ich rozwój intelektualny odpowiada sprawności w tym zakresie dwunastolatka (Cierpiałkowska 2007). Natomiast obecnie zarówno w klasyfikacjach DSM-5, jak i ICD-11 odchodzi się od takiego rozumienia niepełnosprawności intelektualnej.

W DSM-V traktuje się niepełnosprawność intelektualną jako zaburzenie neurorozwojowe i określa ją jako „zaburzenie, które zaczyna się w okresie rozwojowym i obejmuje deficyty w intelektualnym i adaptacyjnym funkcjonowaniu w obszarze koncepcyjnym, społecznym i praktycznym” (APA, 2013, s. 33). To nowe opisanie niepełnosprawności intelektualnej spowodowało również zmiany w sposobie wyróżniania jej występowania. W efekcie tego zrezygnowano z punktu granicznego pomiędzy normą intelektualną a niepełnosprawnością intelektualną na poziomie 70 punktów w skali IQ. Zmiana ta wynikała m.in. ze spostrzeżenia, że funkcjonowanie jednostki nie może opierać się tylko na uzyskanym IQ, ale wymaga brania pod uwagę w ocenie rozwoju intelektualnego danego podmiotu różnych sfer jego działania (umiejętności poznawczych, społecznych, praktycznych), oraz z przeświadczenia dotyczącego roli społecznych uwarunkowań rozwoju (Gałęcki i in., 2018).

DSM-5 określa także, w nieco inny sposób, rodzaje niepełnosprawności intelektualnej, tj. wprowadza zamiast stopni poziomy ciężkości. Niepełnosprawności intelektualnej w stopniu lekkim odpowiada poziom ciężkości łagodny. Scharakteryzowano go w trzech obszarach:

1. Sferze pojęciowej. Określono, że u dzieci w wieku szkolnym i u dorosłych widoczne są różnice w stosunku do osób zdrowych w zakresie rozwoju umiejętności: czytania, pisanie, arytmetyki, poprawności odczytywania wskazań zegara i rozpoznawania nominałów banknotów. W wieku dorosłym identyfikujemy także upośledzenie myślenia abstrakcyjnego, funkcji wykonawczych, np. strategii działania, planowania czy pamięci krótkotrwałej. Dodatkowo w charakteryzowanej grupie osób występują problemy ze skutecznym wykorzystywaniem umiejętności szkolnych oraz usztywnione podejście do rozwiązywania problemów.
2. Sferze społecznej. Wskazano, że osoby z analizowanej grupy charakteryzuje niedojrzałość w zakresie interakcji społecznych, w szczególności w zakresie sygnałów

⁹ Co ciekawe, zarówno w ICD-11, jak i DSM-5 nie określono górnej granicy wieku dla okresu rozwojowego – w przeciwieństwie do wcześniejszych wersji. Chociaż koncepcyjnie ma to jakiś sens, może powodować przeszkody z administracyjnego punktu widzenia (Girimaji, 2018).

wysyłanych przez rówieśników. Ponadto cechuje je trudność w kontrolowaniu emocji i podejmowaniu zachowań typowych dla wieku. Dodatkowo występuje u nich ograniczone rozumienie ryzyka, które towarzyszy relacjom społecznym, i niedojrzałość umiejętności oceny społecznej, co z kolei przekłada się na łatwowierność.

3. Sferze praktycznej. Opisano, że osoby niepełnosprawne intelektualnie o poziomie łagodnym mogą wymagać pomocy przy złożonych czynnościach codziennych oraz wsparcia przy czynnościach towarzyszących organizacji czasu wolnego lub rekreacji. Osoby dorosłe wymagają pomocy w zakresie podejmowania decyzji z obszaru opieki zdrowotnej czy działań prawnych (Gałęcki i in., 2018).

Podobnie jak w DSM-5, w klasyfikacji ICD-11 wprowadzono termin „zaburzenia rozwoju intelektualnego” (DID - disorder of intellectual development). Kategoria niepełnosprawności intelektualnej (ID intellectual disability) została umieszczona w szerszej dziedzinie „zaburzeń nieprorozwojowych”, z przyjęciem założenia, że powodem jej występowania mogą być różnorodne czynniki etiologiczne powstałe w okresie rozwojowym. Ogólnie rzecz biorąc, obecna definicja i konceptualizacja funkcji intelektualnej oraz funkcji adaptacyjnej w ICD-11 jest pożądaną zmianą, ponieważ zastąpiła koncepcję zatrzymania lub niepełnego rozwoju umysłowego jako cechę definiującą w ICD-10. Obecna koncepcja rozwoju poznawczego, zdolności poznawczych i inteligencji jest znacznie bardziej dynamiczna i plastyczna niż wcześniej, w oparciu o postępy w badaniach nad rolą uczenia się zależnego od doświadczenia i plastyczności neuronalnej, co zostało uwzględnione w definicji. ICD-11 nadaje duże znaczenie odpowiednio znormalizowanym, standaryzowanym testom funkcji intelektualnej i adaptacyjnej ocenie behawioralnej. Różnice w określeniu niepełnosprawności intelektualnej w klasyfikacjach ICD-11 i DSM-5 prezentuje tabela 1.

Tabela 1. Niepełnosprawność intelektualna w stopniu lekkim w perspektywie klasyfikacji DSM-5 i ICD-11

Kategorie analizy	DSM-5	ICD-11
Terminologia	IDD=Intellectual developmental disorder zaburzenie rozwoju intelektualnego	DID=Disorder of intellectual development zaburzenie rozwoju intelektualnego
Umiejscowienie	zaburzenia neurorozwojowe	zaburzenia neurorozwojowe
Przyjęte podejście	warunki zdrowotne	warunki zdrowotne
Definicja (cechy definicyjne)	deficyty funkcji intelektualnej i funkcji adaptacyjnych potwierdzone zarówno przez ocenę kliniczną, jak i zindywidualizowane, standaryzowane testy inteligencji	zaburzenia rozwoju intelektualnego to grupa różnorodnych etiologicznie stanów powstających w okresie rozwojowym, charakteryzująca się znacznie poniżej przeciętnego funkcjonowania intelektualnego i zachowań adaptacyjnych, które są o około dwa lub więcej standardowych odchyłeń poniżej średniej, w oparciu o odpowiednio znormalizowane, indywidualnie podawane standaryzowane testy; tam, gdzie nie są dostępne odpowiednio znormalizowane i znormalizowane testy, diagnoza zaburzeń rozwoju intelektualnego wymaga większego polegania na ocenie klinicznej w oparciu o odpowiednią ocenę porównywalnych wskaźników behawioralnych
Zachowania adaptacyjne	zdefiniowane w kategoriach domen koncepcyjnych, praktycznych i społecznych	zdefiniowane w kategoriach domen koncepcyjnych, praktycznych i społecznych
Podklasyfikacja	na podstawie zdolności funkcji adaptacyjnych: łagodny, umiarkowany, ciężki i głęboki na podstawie funkcji adaptacyjnej (na podstawie klinicznej oceny funkcji adaptacyjnej)	na podstawie funkcji intelektualnej i oceny zachowań adaptacyjnych: łagodny, umiarkowany, ciężki i głęboki na podstawie deficytu funkcji intelektualnej i adaptacyjnej (w oparciu o standaryzowane testy i jeśli nie jest to możliwe, do klasyfikacji można zastosować ocenę kliniczną).

Źródło: opracowanie na podstawie (Girimaji, 2018, s. 72).

Charakteryzując jednostki z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, wskazuje się, że ich kompetencje społeczne odpowiadają kompetencjom nabytym przez szesnastolatków, a zdolności i funkcje w porównaniu do dzieci pełnosprawnych intelektualnie charakteryzowane są jako wolniejsze, gorsze, mniejsze, opóźnione. E. Antoszkiewicz (Antoszkiewicz, 2016) określając uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu

lekkim, zwraca uwagę na najczęstsze cechy różnicujące w typowym ich funkcjonowaniu, grupując je według obszarów tematycznych:

1. Czynności orientacyjno-poznawcze. Barierą poznawczą, której grupa ta nie potrafi przekroczyć, jest osiągnięcie fazy myślenia abstrakcyjnego (Kościelska, 1984). W spostrzeganiu wskazuje się na wolniejsze tempo tych operacji oraz węższy ich zakres. Natomiast w obszarze uwagi dzieci niepełnosprawne w stopniu lekkim, obok uwagi mimowolnej, dysponują również uwagą dowolną. Jej trwałość i podzielność są mniejsze niż u dzieci o prawidłowym rozwoju, co skutkuje niemożnością skupienia uwagi na kilku czynnościach jednocześnie. Z kolei w zakresie pamięci uwidacznia się możliwość przechowywania informacji i ich reprodukcji, ale ze względu na bardzo słabą pamięć logiczną do zapamiętywania wykorzystują one przede wszystkim dobrze funkcjonującą pamięć mechaniczną.

2. Czynności intelektualne oraz rozwój mowy. Myślenie charakterystyczne dla omawianej kategorii osób umożliwia przetwarzanie informacji, jednak przebiega to w wolniejszym tempie niż u dzieci w normie. Za typowe dla nich uznaje się schematyzm myślenia i obniżony krytycyzm. Największe problemy stwarza im porównywanie, dostrzeganie różnic i podobieństw, związków pomiędzy zjawiskami i przedmiotami, przeprowadzanie operacji logicznych, analizy i syntezy. Osoby z tej kategorii mają problem z wyciąganiem wniosków. Są mało pomysłowe, myślowo bierne, nie wykazują zainteresowań poznawczych oraz mają problemy z dostosowywaniem się do nowych sytuacji i wyrażaniem swoich emocji. Obszarem różnic funkcjonowania jednostki niepełnosprawnej intelektualnie w stopniu lekkim jest także mowa. Dzieci te posługują się ubogim słownictwem i mają trudności w uzewnętrznianiu swoich myśli.

3. Procesy emocjonalno-motywacyjne. Procesy te odgrywają istotną rolę w przystosowaniu jednostki do środowiska i normalizacji stosunków z otoczeniem. Odnotowuje się u analizowanej grupy uczniów: uzależnienie od otoczenia zewnętrznego, wysoki poziom lęku, negatywne cechy procesów kierunkowych osobowości, tworzenie się nieprawidłowego obrazu własnej osoby pod wpływem informacji z otoczenia oraz niezrównoważone procesy pobudzenia i hamowania.

4. Procesy motoryczne. W obszarze motoryki cechuje je albo hiperaktywność objawiająca się niepokojem i trudnościami kontrolowania swojego zachowania, albo dyspraksja jako niezdarność i nieprawidłowe planowanie swoich ruchów czy brak koordynacji pomiędzy nimi.

5. Rozwój społeczny. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nie potrafią właściwie interpretować sytuacji społecznych oraz relacji pomiędzy ludźmi. Nie są w stanie rozumieć motywów działania, myśli i emocji innych ludzi. Często osoby te mają świadomość swoich ograniczeń, a negatywne doświadczenia społeczne, np. odrzucenie, etykietowanie, segregacja, rodzą wycofywanie się z życia społecznego (Antoszkiewicz, 2016; Dykcik, 2001; Sękowska, 1998).

1.2.2. Charakterystyka zjawiska korzystania z nowych technologii (TIK) przez uczniów niepełnosprawnych

Analiza literatury przedmiotu pokazuje, że mamy do dyspozycji nieliczne badania odnoszące się do używania nowych mediów przez niepełnosprawne dzieci i młodzież. Część z nich obejmuje głównie osoby z niepełnosprawnością fizyczną i skupia się na utrudnieniach w dostępie do sieci lub korzyściach, jakie daje TIK niepełnosprawnym użytkownikom (Seale & Chadwick, 2017).

Obszar ryzykownych zachowań w sieci znajduje odzwierciedlenie jedynie w badaniach przeglądowych. Wśród nich wymienić można badaczy, do których należą: S. Caton i M. Chapman (2016) oraz C.L. Normand F. Sallafranque-St-Louis (2016).

Pierwsze z nich objęły metaanalizę 10 tekstów¹⁰ w języku angielskim z lat 2000–2014. Analiza tych artykułów ujawniła, że niektóre osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają pozytywne doświadczenia z wykorzystaniem mediów społecznościowych w: podtrzymywaniu relacji społecznych (utrzymanie przyjaźni), wyrażaniu swoich opinii i mówieniu o sobie (rozwój tożsamości społecznej), uczeniu się nowych umiejętności (wzrost pewności siebie i wyższej samooceny), odczuwaniu przyjemności i satysfakcji z wykonywanych czynności online. Autorzy metaanalizy wskazywali także, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną natrafiają na przeszkody w skutecznym dostępie do mediów społecznościowych. Są to m.in. trudności spowodowane przez niewystarczającą umiejętność czytania i pisanie oraz brak odpowiednich umiejętności komunikacyjnych, opanowania języka cyfrowego czy stosowania netykiety (Caton & Chapman, 2016).

Z kolei badania C.L. Normanda i F. Sallafranque-St-Louisa opierały się o analizę 57 opublikowanych artykułów, które uznano za istotne. Jednak tylko dwa z nich dotyczyły populacji osób z niepełnosprawnością intelektualną. Stwierdzono, że seksualne i fizyczne znęcanie się (wykorzystanie), izolacja społeczna, samotność, depresja i czatowanie online zwiększają ryzyko bycia ofiarą seksualnego nagabywania w Internecie (Normand & Sallafranque-St-Louis, 2016).

Podczas analizy literatury natrafiono tylko na badania A. Sharabi, które opisywały wzory korzystania z internetu przez dzieci niepełnosprawne mające trudności w uczeniu się. Autorka (Sharabi & Margalit, 2011) w 2010 r. zbadała grupę młodzieży w wieku 16-18 lat ze szkół średnich (887 uczniów) ulokowanych w miastach środkowego Izraela. Badaniami objęto dwie podgrupy, tj. uczniów z niepełnosprawnością intelektualną (IQ w przedziale 85-120) i podgrupę bez niepełnosprawności. Wyniki wykazały, że komunikacja online ze znajomymi ułatwiała utrzymywanie przyjaźni, wspierała bliskość międzyludzką i przewidywała niższy poziom samotności, podczas gdy wirtualne przyjaźnie z nieznanymi osobami przewidywały wyższy poziom samotności. Badania wskazały, że komunikacja internetowa nie była istotnie związana z samotnością obu grup (pełnosprawnych i niepełnosprawnych); ustalono, że kluczowym elementem przewidywania problemów społecznych nie są połączenia internetowe, ale identyfikacja partnera w tego typu komunikatach. Prezentowane badania wskazują jednak, że niepełnosprawna młodzież reagowała podobnie do swoich rówieśników w różnych relacjach społecznych i emocjonalnych w sieci.

Ta sama autorka (Sharabi, 2013) podobne zakresowo badania przeprowadziła w grupie dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w wieku 10-12 lat ze szkół podstawowych zlokalizowanych na obszarach miejskich ze środkowego Izraela. Podobnie jak w poprzednich badaniach, brała w niej udział również grupa kontrolna – dzieci pełnosprawne. Łącznie badania objęły grupę 590 uczniów. M.in. z badań tych wynika, że dzieci niepełnosprawne w mniejszym stopniu korzystają z sieci do celów niespołecznych (np. do odrabiania lekcji) niż ich zdrowi rówieśnicy. Ten wzrost aktywności społecznej z wirtualnymi przyjaciółmi wśród dzieci niepełnosprawnych autorka badań tłumaczy silną potrzebą interakcji społecznych. Dzieci niepełnosprawne intelektualnie korzystają z sieci w mniejszym stopniu niż ich zdrowi koledzy w celach edukacyjnych, a w większym w celach komunikacyjnych z użytkownikami sieci.

W literaturze przedmiotu wskazuje się również, że osoby niepełnosprawne częściej podejmują w sieci zachowania, które mogą prowadzić do wiktymizacji online (Wells & Mitchell, 2014). Badania pokazują, że uczniowie niepełnosprawni realizują w sieci te same aktywności, co dzieci zdrowe, a proces wiktymizacji jest podobny.

Czynnikami predykującymi wiktymizację były: wiktymizacja tradycyjnych prześladowań, korzystanie z internetu oraz zauważalna niepełnosprawność. Wiktymizacji cyberprzemocy sprzyjają takie czynniki, jak niskie poczucie własnej wartości czy wysoka depresja. Z badań wynika, że uczniowie niepełnosprawni częściej angażują się w cyberprzemoc

¹⁰ Tylko dwa teksty dotyczyły osób niepełnosprawnych intelektualnie należących do grupy młodzieży.

zarówno jako ofiary, jak i sprawcy. Co więcej, ci studenci z bardziej zauważalnymi niepełnosprawnościami są szczególnie narażeni na udział w cyberprzemocy. Dodatkowo zauważono, że często występuje rozdźwięk pomiędzy działaniami online uczniów a postrzeganiem przez rodziców podstawowych aktywności życiowych dzieci. Główne zachowania ryzykowne, powodujące większe ryzyko używania internetu, dotyczyły:

- czasu korzystania,
- rodzaju podejmowanej aktywności.

Charakteryzując sposób korzystania z zasobów online, autorzy zauważają, że dzieci niepełnosprawne rzadziej korzystają z internetu zarówno w domu, jak i u kolegów, krócej korzystają z zasobów sieci, np. portali społecznościowych, rzadziej zamieszczają swoje zdjęcia lub nękać innych w internecie niż dzieci pełnosprawne. Zwracają również uwagę na fakt, że dzieci niepełnosprawne objęte specjalną pomocą w szkole częściej zgłaszają sytuacje, które mogą stanowić dla nich zagrożenie, niż te, które tą pomocą nie są objęte.

Następnymi badaniami opisującymi doświadczenia wiktylizacji w sieci były badania P.C. M. Buijs i współpracowników (Buijs, Boot, Shugar, Fung, & Bassett, 2017), oparte na metodzie indywidulanych przypadków, zrealizowanej z osobami, z którymi autorzy spotkali się w pracy klinicznej. Jak donoszą, opisane zachowania dotyczą młodzieży i młodych dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim. Wskazują oni, że internet może stwarzać poważne ryzyko dla osób o słabym wglądzie i osądzie społecznym. Młodzież i dorośli z niepełnosprawnością intelektualną i ich opiekunowie są świadomi takiego ryzyka, jak molestowanie seksualne i wykorzystywanie finansowe w „prawdziwym życiu”, ale w mniejszym stopniu są świadomi niebezpieczeństw związanych z internetowym światem. Wstępne dane sugerują, że kontrola rodzicielska, komunikacja i zaangażowanie rodziców w wiedzę o zachowaniach dzieci online zmniejszają podatność na zagrożenia internetowe u młodzieży.

Na uwagę zasługują także badania zespołu pod kierunkiem C. Jenaro (Jenaro i in., 2018). Wprowadzie badania zostały przeprowadzone wśród młodych dorosłych, uczniów różnych placówek edukacyjnych przeznaczonych dla niepełnosprawnych, ale ich treść jest cenna także dla analizy zjawiska w młodszej grupie wiekowej. Badania objęły 216 osób niepełnosprawnych i 410 studentów psychologii oraz terapii zajęciowej. W badaniach wykorzystano testy przesiewowe do określenia poziomu nadużywania internetu oraz telefonu komórkowego.

W odniesieniu do korzystania z internetu, badacze zauważyli, że w przeciwieństwie do grupy porównawczej osoby niepełnosprawne miały nowszy sprzęt, za pomocą którego łączyły się z siecią. Ponadto rzadziej korzystały z niej, ale z kolei przez dłuższy czas niż przedstawiciele z grupy kontrolnej. Niepełnosprawni używali internetu głównie wieczorem i korzystali z darmowych witryn Wi-Fi. Aktywność, którą podejmowali w sieci, w niewielkim zakresie dotyczyła edukacji czy spraw formalnych, a raczej było to używanie aplikacji do przesyłania zdjęć, filmów czy korzystanie z czatów do randek internetowych. Osoby niepełnosprawne spędzają więcej czasu na poznawaniu nowych ludzi i nawiązywaniu znajomości oraz grają online. Jeśli chodzi o korzystanie z telefonów komórkowych, to osoby niepełnosprawne i ich rodziny później rozpoczynały ich używanie niż grupa kontrolna i mają mniejszy abonament i niższe plany taryfowe. Jednak codzienne użytkowanie wydaje się podobne, ale przy niższych wydatkach. Analizowana grupa ma również mniejszy dostęp do komunikatorów (wszystkie formy), ale ci, którzy go posiadają, wykorzystują go powszechnie. Jeśli chodzi o konkretne zastosowanie telefonów komórkowych, nie stwierdzono w badaniach określonego ich wzorca. Jedyną aktywność, którą podejmują częściej niż grupa kontrolna, to granie w gry online i wysyłanie SMS-ów.

W badaniach zwrócono także uwagę na występowanie nadużywania nowych technologii przez niepełnosprawnych oraz możliwości występowania ich związku z innymi zachowaniami ryzykownymi, takimi jak picie, palenie, spanie, uprawianie sportu. Nie stwierdzono związku

nadużywania internetu z paleniem, piciem, używaniem substancji psychoaktywnych, hazardem. Jedynym zachowaniem istotnie powiązaniem z nadużywaniem internetu było granie w gry na automatach do gry. Jeśli chodzi o zachowania prozdrowotne, dane wskazywały, że osoby z niepełnosprawnością, których dotyczy badanie, ogólnie są bardziej aktywne i lepiej śpią, chociaż niewielki odsetek miał problemy z hazardem.

Analizując wskaźniki nałogowego używania internetu i telefonu komórkowego, posłużono się cechami diagnostycznymi zbudowanymi w oparciu o symptomy hazardu określone w DSM-5. Do oceny wybrano 7 kryteriów (K1: tolerancja, K2: abstynencja, K3: brak kontroli, K4: zaabsorbowanie K5: ucieczka, K7: kłamstwa, K9: negatywne reperkusje). Każda pozycja była oceniana w skali od 0 (nigdy) do 6 punktów (zawsze). Spełnienie sześciu lub siedmiu kryteriów wskazywało na uzależnienie, spełnienie czterech lub pięciu – na zagrożenie uzależnieniem. Przyjmując wyniki powyżej 3,5 jako wskaźnik nałogu ustalono, że 27,3% badanych niepełnosprawnych i 7,8% pełnosprawnych badanych miało symptomy nałogowego używania internetu (w tym 9,3% niepełnosprawnych i 1,4 % pełnosprawnych posiadało symptomy uzależnienia). W zakresie używania telefonu komórkowego – 19,4% niepełnosprawnych i 8% pełnosprawnych nadużywało telefonu, z czego 7% niepełnosprawnych i 0,7% pełnosprawnych było od tego urządzenia uzależnionych. Można zauważyć, że w przypadku grupy osób niepełnosprawnych najczęściej spełnione kryteria dotyczą kryterium 1 (tolerancja), kryterium 3 (utrata kontroli) i kryterium 5 (ucieczka).

Sprawdzono, jakie czynniki są predyktorami nadużywania nowych technologii. Ustalono, że są to: czas spędzany na codziennym używaniu telefonu komórkowego, liczba zdrowych zachowań i tygodniowy czas spędzony na połączeniach internetowych. Wskazano, że:

- wzorce korzystania są porównywalne, szczególnie w przypadku telefonu komórkowego,
- osoby niepełnosprawne wykorzystują internet do bardziej społecznego niż edukacyjnego zastosowania jak w grupie porównawczej,
- grupa uzależnionych od internetu jest bardziej podatna na zagrożenie w relacjach międzyludzkich, wykazując niezwykle bliskie uczucia wobec nieznajomych, co może powodować większą ich wiktymizację online,
- młodzi ludzie niepełnosprawni stosują technologie z powodów społecznych (takich jak randki lub spotkania z ludźmi) lub do celów rekreacyjnych (takich jak uczestnictwo w grach online) w większym stopniu niż osoby pełnosprawne,
- nadmierne korzystanie z internetu i telefonów komórkowych jest związane z niezdrowymi zachowaniami, co jest zgodne z wcześniejszymi badaniami z udziałem populacji ogólnej. Związki te jednak wykazują słabe nasilenie,
- nadmierne wykorzystanie telefonów komórkowych przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną wiąże się z wyższą zależnością (w obszarach wycofania i tolerancji) oraz silniejszymi konfliktami wewnętrznymi i interpersonalnymi,
- większa liczba osób niepełnosprawnych spełnia cztery lub więcej kryteriów nadmiernego korzystania z obu technologii, a odsetek osób spełniających kryteria uzależnienia od telefonu komórkowego lub internetu jest dwukrotny lub potrójny w stosunku do grupy porównawczej,
- internet jest wykorzystywany jako sposób na uniknięcie negatywnych uczuć.

Ciekawe doniesienia z badań publikuje także R.S. Martinez (Martinez, 2014), która porównuje nadużycie w internecie wśród młodych ludzi z niepełnosprawnościami i bez nich. Uczestniczyło w badaniu 230 młodych ludzi, w tym 102 pełnosprawnych i 128 niepełnosprawnych (77 z niepełnosprawnością ruchową i 51 z niesprawnością sensoryczną). Były to osoby w wieku od 18 do 32 lat. Autorka analizuje również, czy rodzaj niepełnosprawności może wpływać na nadmierne korzystanie z sieci. Badani odpowiadali w kwestionariuszu internetowym przeznaczonym do pomiaru uzależnienia od internetu (CERI).

Narzędzie składało się z 10 itemów, a odpowiedzi na nie mieściły się w skali od 1 – nie występuje, do 4 – występuje często. Analizy wykazały, że uczestnicy niepełnosprawni, głównie niepełnosprawni ruchowo, wykazywali zwiększone wykorzystanie i zależność od technologii.

Widać z tych wyników, że zmienna niepełnosprawności jest związana z wyższą częstotliwością i czasem połączenia z internetem. Wyniki pokazują, że większość młodych osób z niepełnosprawnością lub bez niej jest zainteresowana preferencjami i łatwością relacji z innymi za pośrednictwem tego medium. Niepełnosprawni wykorzystują sieć głównie do nawiązywania nowych przyjaźni z innymi osobami lub łączenia się z internetem, co wynika z chęci ucieczki przed problemami. Osoba niepełnosprawna (głównie ruchowo) znajduje prostszą alternatywę, która pozwala komunikować się bez ograniczeń. W skali nałogowego używania internetu niepełnosprawni uzyskiwali wyższe wyniki niż pełnosprawni badani.

Poszukując literatury dotyczącej używania nowych technologii przez osoby niepełnosprawne, zwrócono jeszcze uwagę na badania P. Zikla i współpracowników (Zikl, Šilhánková, & Maněnová, 2013), które objęły 282 osoby – 71 ze szkół praktycznych dla niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim i 211 z ogólnych szkół średnich. Głównym celem tych badań było porównanie zachowania uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim z uczniami pełnosprawnymi w sytuacji korzystania z internetu, w szczególności przestrzegania zasad bezpiecznego korzystania z niego. Badania wskazały, że dzieci niepełnosprawne mają gorszy dostęp do nowych technologii niż ich zdrowi rówieśnicy, co może być związane z niższym statusem społecznym ich rodzin oraz mniejszym zaangażowaniem rodziców w użytkowanie tych urządzeń. Ponadto ustalono, że czas spędzany na komputerze w obu badanych grupach nie różni się istotnie. Pytając o bezpieczne zachowania w sieci, 57% niepełnosprawnych dzieci odpowiedziało, że korzystało z zasobów sieci za pomocą hasła, które pozostawiało w tajemnicy, a czasami było zmieniane (ta opcja dotyczy 61% pełnosprawnych badanych). Natomiast 40% niepełnosprawnych pozostawiało hasło w tajemnicy przed innymi, ale go nie zmieniało (ta opcja dotyczy 36% pełnosprawnych badanych). Tylko 3% dzieci (pełnosprawnych i niepełnosprawnych) zdradzało swoje hasła swoim przyjaciołom. Pomiędzy tymi dwiema grupami nie było znaczącej różnicy statystycznej.

Badania skupiały się także na kwestiach ochrony danych przez dzieci. Większość dzieci z obu grup (48% niepełnosprawnych i 58% pełnosprawnych) nie wysyłała swoich danych (adres, telefon) przez internet nikomu. 23% niepełnosprawnych i 17% pełnosprawnych dzieci wysyłało je online do 10 razy. Natomiast około ¼ dzieci (29% niepełnosprawnych i 24% pełnosprawnych) bardzo często takie informacje wysyłało za pośrednictwem strony internetowej i zasadniczo nie chroniło swoich danych osobowych w jakikolwiek sposób. Nie stwierdzono w tej sprawie znaczących różnic statystycznych pomiędzy grupami. Przekazywane w sieci dane w sytuacji niepełnosprawnych uczniów dotyczyły najczęściej: imienia – 90% badanych niepełnosprawnych, nazwiska – 85%, płci – 79%, przesłania swojego zdjęcia – 72%, daty urodzin – 63%, adresu – 17% i numeru telefonu – 15%. Zapytano także o możliwość spotkania z osobą poznaną w sieci. 75% niepełnosprawnych i 62% pełnosprawnych nie dopuszczało takiej możliwości. Natomiast 25% niepełnosprawnych i 38% pełnosprawnych dopuszczało takie spotkanie pod pewnymi warunkami, np. poznania tej osoby poprzez kamerkę wideo, udania się na spotkanie z przyjacielem lub poznania tej osoby w inny sposób w realnym życiu.

Zauważono nieco częstsze występowanie ryzykownych zachowań u dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim (np. w ujawnianiu danych osobowych), ale nie były to różnice statystycznie istotne. Ogólnie rzecz biorąc, uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim nie różnią się od rówieśników w szkołach ogólnodostępnych od siebie w zakresie korzystania z internetu i postępują zgodnie z zasadami bezpiecznego użytkowania.

Poruszając kwestie czynników ryzyka, warto przytoczyć także badania P. A. Kislyakova (Kislyakov, 2017), które opierały się w pierwszej kolejności na wyznaczeniu zachowań ryzykownych na podstawie literatury, a następnie zapytaniu pedagogów i psychologów (83 wywiady) pracujących z młodzieżą niepełnosprawną intelektualnie w stopniu lekkim (która była w wieku od 12 do 13 lat), które z tych zachowań obserwują u swoich podopiecznych. Wskazywali oni na 5-stopniowej skali (od 1 do 5), jak często występują zachowania ryzykowne u ich uczniów. Z analizy czynnikowej zebranych danych od pedagogów specjalnych, a także z analizy odpowiednich materiałów teoretycznych i metodologicznych zidentyfikowano, że uzależnienie wirtualne dotyczy 3,98% uczniów.

Jedyne badania, które odnoszą się do rozpoznania nadużywania nowych technologii cyfrowych wśród uczniów niepełnosprawnych to badania wykonane przez M. Wrzesińską w ramach Uniwersytetu Medycznego w Łodzi w latach 2015-2016. Badania te były współfinansowane z Funduszu Rozwiązywania Problemów Hazardowych oraz dotyczyły dzieci i młodzieży z konkretnej grupy niepełnosprawności, tj. niepełnosprawności wzrokowej, bez wskazywania na ich poziom niepełnosprawności intelektualnej. Badania objęły 1018 uczniów w wieku 13-25 lat. Próba obejmowała grupę niepełnosprawnych uczących się w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych (573 osoby) i grupę kontrolną (445 osób).

Zebrane wyniki wskazują, że zjawisko nadmiernego korzystania z nowych technologii cyfrowych dotyczy również tej kategorii osób. Dzięki internetowi mogli oni nawiązywać lub utrzymywać kontakty społeczne. Z prezentowanych badań wynika, że:

1. 54% badanych przekracza czas przeznaczony na korzystanie z sieci i odczuwa potrzebę coraz dłuższego korzystania z niej (49%).
2. Uczniowie z niepełnosprawnością najczęściej korzystali z portali społecznościowych (53,1%), zdobywali informacje potrzebne do nauki (47,5%), ściąkali pliki MP3, oprogramowanie i muzykę (36,5%)¹¹ – czynności te istotnie nie różniły się od tych wykonywanych przez uczniów z grupy kontrolnej za wyjątkiem korzystania z poczty elektronicznej.
3. Młodzież niepełnosprawna najczęściej korzystała z internetu w domu (95,7%) oraz w szkole (75,5%).
4. Ponad połowa badanych niepełnosprawnych uczniów twierdziła, że nadużywanie internetu związane jest z ryzykiem uzależnienia, negatywnym wpływem na stan fizyczny jednostki oraz negatywnym wpływem na jej relacje społeczne.
5. Badani uczniowie podejmowali w środowisku wirtualnym różne zachowania ryzykowne, najczęściej było to używanie nielegalnych plików (34,2%), oglądanie treści dla dorosłych związanych z seksem (14,4%).
6. Niepełnosprawni uczniowie w 30% doświadczali cyberprzemocy w sieci.
7. Chłopcy z analizowanej grupy częściej niż dziewczęta są ofiarami cyberprzemocy, częściej także stają się jej świadkami.

W ramach badań określono także postawy i zachowania uczniów niepełnosprawnych w zakresie używania telefonów komórkowych. Do podstawowych ustaleń należą:

2. 96% badanych niepełnosprawnych było użytkownikami telefonów komórkowych.
3. Niepełnosprawni uczniowie korzystają z telefonu komórkowego głównie w czasie wolnym w domu (90,4%) oraz podczas przerw w szkole (72%). Ponad 1/3 (tj. 36,5%) używa telefonu podczas lekcji, a prawie 1/3 (tj. 28%) podczas posiłków w domu. Co piąty badany używał telefonu także w kinie czy teatrze (18,2%)¹².
4. Niepełnosprawni uczniowie dłużej niż ich koledzy zdrowi korzystają z telefonów komórkowych zarówno w dni przeznaczone do nauki, jak i wolne od niej.

¹¹ Analizowano kategorię odpowiedzi zawsze/prawie zawsze.

¹² Dotyczy odpowiedzi: czasami i zawsze/prawie zawsze.

5. Uczniowie niepełnosprawni wykorzystują telefon do rozmów telefonicznych (92,2%), słuchania muzyki (85,4%), wysyłania SMS-ów (84,1%), korzystania z internetu (74,7%), robienia zdjęć (72,1%), grania w gry (55%), nagrywania filmów (54,5%).
6. Niepełnosprawni uczniowie częściej niż ich koledzy zdrowi wykazywali symptomy nadużywania telefonów komórkowych, a co trzeci z nich wykazywał zaburzenia grania w gry komputerowe. Ponad 1/3 badanych z tej grupy wskazywała na skutki nadużywania telefonu w postaci coraz dłuższych rozmów przez telefon, przekraczania czasu przeznaczanego na korzystanie z telefonu, odbierania informacji zwrotnej od innych osób o zbyt długim korzystaniu z telefonu¹³.
7. Analiza statystyczna wyników pokazała, że ponad połowa badanych niepełnosprawnych uczniów twierdziła, że nadużywanie telefonu związane jest z ryzykiem uzależnienia, negatywnym wpływem na stan fizyczny jednostki oraz negatywnym wpływem na jej relacje społeczne (Wrzesińska, 2016).

Podsumowując:

1. Korzystanie z nowych technologii cyfrowych nie odbiega w znaczny sposób w grupie uczniów niepełnosprawnych i pełnosprawnych.
2. Niepełnosprawni niwelują w sieci samotność oraz korzystają w większym zakresie niż pełnosprawne dzieci z aspektów komunikacyjnych sieci, a w mniejszym zakresie z zasobów edukacyjnych.
3. Skala nadużywania sieci jest wyższa u niepełnosprawnych niż u pełnosprawnych uczniów.
4. W zakresie bezpieczeństwa i ochrony danych osobowych nie ma istotnych różnic pomiędzy pełnosprawnymi i niepełnosprawnymi uczniami.

1.3. Kontrola rodzicielska używania nowych mediów cyfrowych przez dzieci

Zagadnienie kontroli rodzicielskiej korzystania z internetu i telefonu komórkowego przez dzieci interesuje badaczy od momentu, gdy korzystanie z nich stało się powszechne. Na skutek ciągłego rozwoju usług i urządzeń cyfrowych zakres działań kontroli ewaluował zarówno ze względu na jej rodzaje, jak i stosowane metody oddziaływania¹⁴. Początkowo kontrola dotyczyła określania zasad korzystania z internetu i telefonu komórkowego oraz sposobów egzekwowania ich przestrzegania. Następnie zaczęto zwracać uwagę na korzystanie przez rodziców z technicznych narzędzi kontroli rodzicielskiej na urządzeniach, np. oprogramowania monitorującego i blokującego nieodpowiednie strony lub treści, z których korzystało dziecko. W dalszej przestrzeni czasowej, w wyniku rozwoju mobilnego internetu, skupiano uwagę na korzystaniu przez rodziców z aplikacji kontroli rodzicielskiej oferowanych przez dostawców usług teleinformatycznych (szerzej: Krzyżak-Szymańska, 2018; NASK, 2019).

¹³ Dotyczy odpowiedzi: czasami i zawsze/prawie zawsze.

¹⁴ W 2009 w ramach badań europejskich EU Kids Online analizowano następujące formy kontroli rodzicielskiej używania przez dzieci nowych technologii cyfrowych: ochronę aktywną, ochronę bierną, restrykcje, wspólną aktywność związaną z użytkownikiem medium cyfrowego, korzystanie z technologii, czyli oprogramowania kontroli rodzicielskiej (Kirwil, 2011). W 2018 r. E. Krzyżak-Szymańska zaproponowała (szerzej: Krzyżak-Szymańska, 2018) podział kontroli rodzicielskiej dostępu dzieci i młodzieży do sieci na pasywną i aktywną. W ramach tej pierwszej wyróżniono kontrolę dyrektywną i restrykcyjną. Z kolei w ramach drugiej formy – bezpośrednią i pośrednią (szerzej: Krzyżak-Szymańska, 2018).

W ciągu ostatniej dekady badacze podejmowali liczne próby określenia, w jaki sposób rodzice nadzorują aktywność swoich dzieci w sieci i kontrolują treści, z jakimi spotykają się one online. Ich przegląd prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Wybrane wyniki badań dotyczących kontroli rodzicielskiej korzystania przez dzieci i młodzież z urządzeń cyfrowych

Charakterystyka badania	Opis wyników
<i>EU Kids Online</i> 2009 – 2011 r. (Kirwil, 2011)	Ponad 90% polskich rodziców stosowało bierne sposoby ochrony dzieci przed zagrożeniami poprzez pozostawianie w otoczeniu dziecka korzystającego z internetu. Natomiast aktywną formę ochrony realizowało ponad 80% rodziców badanych dzieci. Tylko co piąty rodzic w ramach kontroli rodzicielskiej wykorzystuje technologiczne środki ochrony.
<i>Badania Cyberzagrożenia młodzieży gimnazjalnej</i> ; E. Krzyżak-Szymańska 2014 r. (Krzyżak-Szymańska, 2015)	70% matek i 50% ojców stosowało wobec dzieci mechanizmy kontroli rodzicielskiej, ale były to głównie formy ochrony biernej. Wykazano, że istnieją istotne różnice w sprawowaniu kontroli przez ojca i matkę ze względu na płeć dziecka. Matki stosowały wobec swoich synów głównie nakazy i zakazy dotyczące czasu korzystania z sieci i rodzaju dozwolonych aktywności oraz egzekwowały ich realizację. Natomiast w przypadku córek wyznaczały tylko ramy czasowe korzystania z urządzenia i nie sprawdzały jego realizacji. Z kolei ojcowie stosowali wobec synów kontrolę użytkowania poprzez wspólne granie w gry czy oglądanie filmów, a wobec córek nie uruchamiali żadnych czynności kontrolnych.
<i>Charakterystyka zjawiska hazardu i patologicznego używania internetu wśród młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych</i> 2015r. (Warzecha, Krzyżak-Szymańska, Wójcik, & Żądło, 2016)	Podczas badań rodziców gimnazjalistów i uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa śląskiego ustalono, że najczęściej opiekunowie wyznaczają wobec swoich dzieci zasady korzystania z komputera (80% rodziców uczniów szkół gimnazjalnych i 60% rodziców uczniów szkół ponadgimnazjalnych) oraz rozmawiają z dziećmi o ich aktywności w sieci (57% rodziców gimnazjalistów i 78% rodziców uczniów szkół ponadgimnazjalnych). Z technicznego wsparcia programami filtrującymi korzysta, co trzeci rodzic gimnazjalisty i co czwarty rodzic ucznia szkoły ponadgimnazjalnej. Natomiast wspólne aktywności z dzieckiem deklaruje 58% rodziców gimnazjalistów i 46% rodziców uczniów ponadgimnazjalnych.
<i>Rodzice i dzieci wobec zagrożeń dzieci w Internecie</i> 2016r. TNS Polska S.A. na zlecenie Orange Polska we współpracy z Fundacją Orange i Fundacją Dajemy Dzieciom Siłę (TNS Polska S.A., 2016)	Rodzice dzieci w wieku 10-18 lat stosują wobec nich następujące elementy kontroli rodzicielskiej: 1. Sprawdzanie historii odwiedzanych przez dziecko stron. 2. Rozmowy na temat aktywności dziecka w sieci. 3. Zapoznanie się z aplikacjami czy stronami, które dziecko używa. 4. Wskazywanie stron lub aplikacji, z których dziecko może korzystać. 5. Używanie programu filtrującego lub blokującego dostęp do nieodpowiednich stron. 6. Ustawienie komputera w ogólnodostępnym miejscu umożliwiające obserwowanie monitora. 7. Towarzyszenie dziecku podczas korzystania z internetu. Ponad połowa badanych rodziców (tj. 63% badanych stosuje kontrolę rodzicielską w zakresie użytkowania komputera/laptopa, 1/4 (tj. 23% respondentów) stosuje ją wobec dzieci użytkujących smartfony, 1/5 (tj. 18% badanych) kontroluje użytkowanie tabletu, a 1/10 (tj. 8%) kontroluje dostęp do konsoli do gier w domu.
<i>Kontrola rodzicielska korzystania przez młodzież z telefonów komórkowych</i> 2016r. (Krzyżak-Szymańska, 2016)	Rodzice stosowali wobec swoich dzieci następujące formy kontroli rodzicielskiej: 1. Kontrolę aktywną, bezpośrednią – 1% badanych. 2. Kontrolę aktywną, pośrednią- 2% badanych. 3. Kontrolę pasywną, restrykcyjną- 45% badanych. 4. Kontrolę pasywną, dyrektywną – 52% badanych.
<i>Dzieci i młodzież w internecie- korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów</i> 2018r. (CBOS, 2018)	74% osób opiekujących się dziećmi w domu ogranicza czas spędzany przez dzieci w internecie (w tym 86% ogranicza czas w sieci dzieciom w wieku 6-12 lat, 75% młodzieży w wieku 13-15 lat, a 55% młodzieży w wieku 16-19 lat)
<i>„Rodzice nastolatków 3.0”</i> 2018r. NASK (NASK, 2019)	Kontrola rodzicielska korzystania z nowych technologii cyfrowych najczęściej ogranicza się do rozmowy profilaktycznej (67%) lub/i prewencyjnej (62%). 57% badanych rodziców ustala dzieciom zasady korzystania z internetu. 2/3 badanych wprowadza regulacje czasu użytkowania sieci i określa treści, które są dla dziecka zakazane. 21% badanych rodziców deklaruje, że zainstalowało filtr rodzicielski i inne technologie ograniczające dostęp do niebezpiecznych treści w internecie w domu.

Źródło: opracowanie własne.

Natomiast w zakresie kontroli rodzicielskiej stosowanej przez rodziców wobec dzieci niepełnosprawnych intelektualnie odnaleziono tylko jedno badanie dotyczące tej kwestii. A mianowicie, w roku 2012 P. Plichta (2013) zrealizował badania wśród stu rodziców dzieci niepełnosprawnych intelektualnie na terenie miasta Łodzi i ówczesnego województwa łódzkiego. W ich ramach ustalił, że:

1. 39% badanych wyznaczało limit czasu korzystania z internetu.
2. 40% badanych zainstalowało na komputerze programy blokujące.

3. 61% w okresie 3 miesięcy przed badaniem sprawdzało historię przeglądarki internetowej.
4. 61% badanych stosowało kontrolę bierną, tj. przyglądało się temu, co dziecko robiło w sieci.

Przedstawione elementy kontroli rodzicielskiej, które stosują rodzice, są zależne od:

- posiadanej przez nich wiedzy na temat zagrożeń korzystania przez dzieci z nowych technologii cyfrowych,
- poziomu kompetencji informatycznych i informacyjnych,
- preferowanego przez rodziców typu relacji z dziećmi,
- sytuacji finansowej gospodarstwa domowego,
- wykorzystywanej techniki dostępu do sieci (Krzyżak-Szymańska, 2018; NASK, 2019).

Rozdział II. Założenia metodologiczne i procedura badania

2.1. Cel i zakres projektu

Prezentowany projekt badawczy był realizowany w okresie od 2.07.2018 r. do 31.12.2019 r.

Podstawowym celem badań była charakterystyka zjawiska problemowego używania internetu oraz telefonu komórkowego przez uczącą się młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

Badania objęły uczniów szkół specjalnych uczęszczających do klas VII i VIII szkoły podstawowej, klasy III gimnazjum oraz klasy I, II branżowej szkoły I stopnia oraz klasy III szkoły zawodowej z województw śląskiego i opolskiego. Ponadto w badaniach uwzględniono rodziców badanych uczniów, zakładając, że odgrywają oni ważną rolę w procesie kształtowania i wychowania do używania nowych mediów przez swoje dzieci.

W ramach postawionego celu głównego określono następujące cele szczegółowe:

- charakterystykę używania internetu i telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim,
- określenie skali zjawiska zagrożenia badanej młodzieży ryzykownym i problemowym użytkowaniem internetu i telefonu komórkowego,
- opis profili społeczno-demograficznych badanej młodzieży nadużywającej internetu i telefonu komórkowego z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim,
- charakterystykę kontroli rodzicielskiej w zakresie używania internetu i telefonu komórkowego przez młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim,
- walidację testów przesiewowych do badania problematycznego używania internetu K. Young (IAT; Young 1998) w polskiej adaptacji Fundacji Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę) oraz pomiaru problemowego używania telefonu komórkowego (MPPUSA; Lopez-Fernandez i in., 2014) w polskiej adaptacji E. Krzyżak-Szymańskiej w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

Zakres projektu określony we wniosku złożonym o dofinansowanie do Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii obejmował placówki edukacji specjalnej z województwa śląskiego. Postępująca reforma szkolnictwa specjalnego i sukcesywne oraz dynamiczne wdrażanie reformy edukacji mającej m.in. na celu urzeczywistnienie koncepcji nauczania włączającego spowodowała, że liczba uczniów w przewidzianych do badania klasach była niewystarczająca w stosunku do założeń określonych we wniosku o dofinansowanie badań. Stąd też rozszerzono teren badań o placówki edukacji specjalnej z województwa opolskiego.

Prezentowane badania ze względu na ich zakres, badaną grupę, zastosowane narzędzia badawcze stanowią ważny element w dyskursie społecznym nad wpływem nowych technologii na funkcjonowanie młodego człowieka. Dostarczają opisu zjawiska nadużywania nowych mediów przez dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, a tym samym wypełniają istniejącą lukę w obszarze wiedzy o wybranych tzw. uzależnieniach behawioralnych wśród uczniów szkół specjalnych.

2.2. Charakterystyka i przebieg realizacji projektu

Celem projektu była charakterystyka zjawiska problemowego używania internetu oraz telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

Badania przeprowadzono w grupie młodzieży z klas VII i VIII szkoły podstawowej, klasy III gimnazjum oraz klas I, II, III szkoły zawodowej wchodzących w skład szkół specjalnych z terenu województwa śląskiego i opolskiego. Badana próba była całościowa dla obu województw. Badaniami objęto 1463 uczniów oraz ich rodziców – 1301. Ze względu na istotne braki w sześciu kwestionariuszach wypełnionych przez rodziców, do analizy dopuszczono 1295 ankiet.

W ramach prezentowanego projektu zrealizowano:

1. *Przegląd baz danych z literaturą i wyszukiwanie publikacji w celu poznania najnowszych publikacji z obszaru przedmiotowego projektu.* Dokonano przeglądu polskich i zagranicznych (w języku angielskim) prac badawczych opublikowanych w ostatnich latach w zakresie używania przez dzieci i młodzież, osoby z niepełnosprawnością intelektualną nowych technologii cyfrowych (załącznik nr 1).
2. *Analiza publikacji krajowych i zagranicznych – aktualizacja.* W ramach tego zadania szczegółowo przeanalizowano publikacje naukowe prezentujące najnowsze wyniki badań dotyczące problematyki nałogowego używania nowych technologii cyfrowych przez dzieci i młodzież, w szczególności przez dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim (załącznik nr 2).
3. *Opracowanie kwestionariusza badawczego (do badania nałogów behawioralnych) dla uczniów,* charakteryzującego zjawisko problemowego korzystania z internetu i telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim i obejmującego: blok pytań dotyczących sposobu używania przez badanych internetu i telefonów komórkowych (m.in. pytania dotyczyły aktywności podejmowanych w sieci, aktywności realizowane za pomocą urządzeń mobilnych, w tym telefonu komórkowego, udział w portalach społecznościowych, rodzaje gier, w jakie grają respondenci, znajomość zagrożeń w sieci, podejmowanie zachowań ryzykownych w środowisku online oraz kontrolę rodzicielską), a także pytania o dane socjodemograficzne. Elementem składowym kwestionariusza były także testy przesiewowe w polskich adaptacjach (IAT autorstwa K. Young oraz MPPUSA autorstwa O. Lopez-Fernandez i współpracowników); (załącznik nr 3).
4. *Opracowanie kwestionariusza badawczego (w wersji papierowej) dla rodziców,* obejmującego problematykę kontroli rodzicielskiej (m.in. pytania dotyczyły pasywnej i aktywnej ochrony, restrykcji czasowych oraz technicznych zabezpieczeń), a także część metryczkową dotyczącą danych socjodemograficznych respondentów (załącznik nr 4).
5. *Przygotowanie kwestionariusza ankiety dla uczniów w wersji elektronicznej z wykorzystaniem platformy webankieta.pl.* Zadanie obejmowało m.in. dostosowanie rozmiaru czcionki i jej koloru do predyspozycji badanej grupy, określenie algorytmu udzielania odpowiedzi najbardziej dogodnej dla respondenta. Ponadto przetestowano zbudowane narzędzie on-line w celu sprawdzenia poprawności od strony technicznej (załącznik nr 5).
6. *Weryfikacja dwóch rodzajów kwestionariuszy ankiety przez ekspertów,* tj. kwestionariusza ankiety przygotowanej dla uczniów i kwestionariusza ankiety przygotowanej dla rodziców. Eksperci przeprowadzili weryfikację merytoryczną poprawności treści narzędzi (załącznik nr 6).

7. *Przygotowanie aktualnej bazy szkół do badania.* Zadanie obejmowało uzyskanie z kuratorium oświaty wykazu szkół zgodnie z zadanymi kryteriami w roku szkolnym 2018/2019, a następnie weryfikację zasadności objęcia placówki badaniami. Ze względu na modyfikację obszaru realizacji badań, polegającej na uwzględnieniu w projekcie placówek specjalnych z województw śląskiego i opolskiego, zadanie to było realizowane w dwóch etapach – najpierw dla województwa śląskiego, a następnie dla województwa opolskiego (załącznik nr 7).
8. *Przygotowanie i rozesłanie informacji o planowanych badaniach do dyrektorów szkół specjalnych* na poziomie szkoły podstawowej i poziomie ponadpodstawowym w województwach śląskim i opolskim. W ramach tego zadania uzyskano zgodę placówek na badania i ustalenie osoby odpowiedzialnej za przeprowadzenie badań w szkole (załącznik nr 8).
9. *Badania pilotażowe.* Przed przystąpieniem do badania właściwego przeprowadzone zostały badania pilotażowe wśród uczniów w formie online (20 ankiet w szkołach specjalnych podstawowych – klasy VII i VIII oraz „pozostałość” po III klasie gimnazjum, 20 ankiet w szkołach specjalnych ponadpodstawowych) oraz wśród rodziców badanych uczniów (10 kwestionariuszy), które zostały rozdysponowane w wersji papierowej (załącznik nr 9).
10. *Wnioskowanie o zgodę do komisji bioetycznej.* W związku z objęciem badaniem ankietowym osób niepełnoletnich, przed przystąpieniem do właściwych badań w szkołach przygotowane narzędzia badawcze wraz z opisem planowanych badań przedłożono stosowej Komisji Bioetycznej z zapytaniem, czy przedmiotowe badania wymagają jej zgody. Komisja po zapoznaniu się z przesłanymi materiałami poinformowała, że badania te nie wymagają jej zgody (załącznik nr 10).
11. *Szkolenie badaczy terenowych* obejmowało przygotowanie badaczy terenowych do realizacji badań w szkołach w zakresie organizacyjnym, metodologicznym i technicznym korzystania z platformy webankieta.pl (załącznik nr 11 i 12).
12. *Organizacja i nadzór nad badaniami ankietowymi w szkołach.* Do organizacji i nadzorowania realizacji badań w szkołach wyznaczono trzy osoby, które w trakcie trwania badań wspomagały badaczy terenowych w podejmowanych działaniach, na bieżąco rozwiązywały problemy i monitorowały realizację badań (załącznik nr 12).
13. *Realizacja badań ankietowych (właściwych)* obejmowała dwa etapy:
 - A. Przeprowadzenie badań ankietowych wśród uczniów w podstawowych szkołach specjalnych i szkołach branżowych specjalnych I stopnia objętych badaniem z terenu województwa śląskiego i opolskiego. Badania były anonimowe, zrealizowane online. Badania miały charakter całościowy. W przypadku niepełnoletnich uczniów udział w badaniu poprzedzony był pisemną zgodą rodzica/opiekuna na badanie (załącznik nr 13). Badania zostały przeprowadzone w okresie od 16.03.2019 r. do 15.06.2019 r. za pomocą specjalnie utworzonego konta dla prowadzonych badań. Każda ze szkół biorących udział w projekcie otrzymała indywidualny kod dostępu do kwestionariusza online. W trakcie realizacji badania online zablokowano dostęp do narzędzia postronnym internautom poprzez portal oraz do wyników badania.
 - B. Przeprowadzenie badań wśród rodziców badanych uczniów. Ankiety dla rodziców były dystrybuowane w wersji papierowej do poszczególnych placówek edukacyjnych do realizatorów badań, a następnie podczas wywiadówek szkolnych rozdawane były rodzicom uczniów, którzy brali udział w badaniu. Były to ankiety dobrowolne i anonimowe.

14. *Założenie zbioru danych z ankiet.* Zadanie obejmowało wprowadzenie 1295 ankiet wypełnionych przez rodziców do arkusza MS Excel, dzięki czemu otrzymano zbiór danych.
15. *Przygotowanie i weryfikacja zbiorów danych.* Otrzymane zbiory danych zawierające wyniki badań przeprowadzanych wśród uczniów i rodziców przygotowano i zweryfikowano pod względem poprawności danych i na ich podstawie wykonano *obliczenia statystyczne*. Analiza obejmowała charakterystykę zjawiska problemowego używania internetu oraz telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Ponadto opis statystyczny objął charakterystykę działań z zakresu kontroli rodzicielskiej, podejmowanych przez rodziców badanych uczniów.
16. *Opracowanie raportu (końcowego).* Przygotowanie raportu końcowego poprzedziło wykonanie dwóch części raportu tj. *w zakresie nałogowego używania nowych technologii cyfrowych przez uczniów oraz w zakresie badań realizowanych wśród rodziców*. Po całościowym opracowaniu raport poddany został redakcji i korekcie językowej. Przygotowano jego streszczenie w języku angielskim oraz poddano go recenzji naukowej (załącznik 14).

2.3. Metoda, techniki i narzędzia badawcze

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. W jej ramach wykorzystano następujące techniki:

1. Badania ankietowe.

Na podstawie przeglądu literatury dotyczącej używania przez młodzież nowych mediów, w tym w szczególności przez adolescentów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, badań własnych realizowanych przez autorów projektu wśród uczniów szkół gimnazjalnych oraz ponadgimnazjalnych, doświadczeń pracy z pedagogami szkolnymi ze szkół specjalnych oraz przy współpracy ze specjalistami z zakresu terapii uzależnień i pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim przygotowano następujące narzędzia badawcze:

A) Kwestionariusz ankiety skierowany do uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim (załącznik nr 3).

Kwestionariusz składa się z 40 pytań (w tym dziewięciu pytań metryczkowych). Obejmuje on pytania z następujących obszarów tematycznych:

- charakterystyka użytkowania technologii cyfrowych, w tym internetu i telefonu komórkowego przez badanych,
- aspekty znajomości zagrożeń w sieci,
- kontrola rodzicielska sprawowana przez rodziców w zakresie używania przez respondentów nowych mediów,
- informacje socjodemograficzne dotyczące respondenta.

B) Kwestionariusz ankiety adresowany do rodziców badanych uczniów (załącznik nr 4).

Kwestionariusz adresowany do rodziców składa się z 26 pytań (w tym pięciu pytań metryczkach). Dotyczą one:

- używania przez rodziców nowych mediów,
- inicjacji technologicznej dzieci,
- rodzaju używanych urządzeń cyfrowych i częstości ich wykorzystywania przez dzieci,
- podejmowanej kontroli rodzicielskiej w zakresie używania przez dzieci nowych mediów,
- znajomości aktywności, jakie dziecko podejmuje w sieci,
- samooceny rodzica w zakresie pomocy dziecku w przypadku wystąpienia problemów związanych z korzystaniem z internetu lub telefonu komórkowego,
- danych socjodemograficznych respondentów.

Przygotowane kwestionariusze ankiety zostały poddane merytorycznej ocenie przez dr hab. Andrzeja Myśliwca oraz dr Jolantę Jarczyńską. Wszystkie uwagi oceniających zostały uwzględnione w ostatecznych wersjach kwestionariuszy.

2. Testy przesiewowe.

- Test Problemowego Używania Internetu K. Young (IAT; Young 1998) w polskiej adaptacji Fundacji Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę);
- Skala Problematicznego Używania Telefonu Komórkowego przez Młodzież (MPPUSA; Lopez-Fernandez i in., 2013) w polskiej adaptacji E. Krzyżak-Szymańskiej.

Wybór testów przesiewowych podyktowany został opracowaną adaptacją do warunków polskich, popularnością zastosowania i rzetelnością ich pomiaru (opisywane skale mają

potwierdzone wysokie parametry psychometryczne). Użyte do badania testy wykorzystano m.in. w badaniach prowadzonych przez np. Fundację Dzieci Niczyje w wybranych krajach europejskich, w tym w Polsce (2012) oraz w badaniach O. Lopez-Fernandez – w Wielkiej Brytanii i Hiszpanii (2008-2010).

Biorąc pod uwagę to, że:

- obydwie zaproponowane narzędzia przesiewowe były wykorzystywane w populacji generalnej,
- badaniami objęto specyficzną grupę, czyli uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim,

na etapie ich tworzenia i badań pilotażowych dostosowano je do odbiorców. Podobnym zabiegom poddane zostały przygotowane przez zespół kwestionariusze ankiety adresowane do uczniów i rodziców.

Na etapie tworzenia narzędzi w proces ich powstawania włączono pedagoga specjalnego z doświadczeniem pracy z młodzieżą niepełnosprawną intelektualnie w stopniu lekkim i już na etapie projektowania narzędzi uwzględniono jego praktyczne doświadczenia dotyczące budowy (treści) pytań skierowanych do uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim.

Uważając, że proces dostosowania i tworzenia narzędzi jest kluczowy w przedmiotowej tematyce (Standardy dla testów stosowanych w psychologii i pedagogice (AERA, APA, NCMiE, 2007) dodatkowo w pracach tworzenia wersji online narzędzia zaangażowany został informatyk prowadzący zajęcia w szkole specjalnej z informatyki i znający możliwości percepcyjne uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim. Prace obejmujące dostosowanie narzędzi do osób niepełnosprawnych dotyczyły: procedury badania, modyfikacji treści pytań, formatu prezentacji, formatu odpowiedzi, czasu i przebiegu badania.

Metodologia badania, przygotowane narzędzia badawcze oraz procedura badania zostały przedłożone do oceny Komisji Bioetycznej funkcjonującej przy Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach.

W ramach badań, na podstawie wyniku ogólnego testu Problemowego Używania Internetu K. Young (IAT; Young 1998) w polskiej adaptacji Fundacji Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę), wyodrębniono wartości przedziałów nasilenia problemowego korzystania z internetu, oparte o podział kwartylowy oraz za pomocą odchylenia standardowego od średniej. Ustalenia prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Statystyki opisowe i przedziały nasilenia problemowego korzystania z internetu- test IAT

Zmienna	Statystyki opisowe					
	Nważnych	Średnia	Mediana	Dolny kwartył	Górny kwartył	Odch. Std.
IAT	1463	36,03	34,00	20,00	51,00	21,64
Kategorie nasilenia problemowego korzystania z internetu		Podział kwartylowy		Podział w oparciu o odchylenie standardowe od średniej		
1. Właściwie korzystający z internetu	Funkcjonalne korzystanie	0-19 pkt		0-14 pkt		
2. Wykazujący pojedyncze symptomy problemowego korzystania z internetu		20-33 pkt		15-36 pkt		
3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z internetu	Dysfunkcjonalne korzystanie	35-40 pkt		37-57 pkt		
4. Problemowo korzystający z internetu		51-100 pkt		58-100 pkt		

Źródło: badania własne.

Ostatecznie do analizy uzyskanych wyników z testu IAT przyjęto podział na podkategorie w oparciu o odchylenie standardowe od średniej.

Podobnie w zakresie otrzymanych wyników Skali Problematycznego Używania Telefonu Komórkowego przez Młodzież (MPPUSA; Lopez-Fernandez i in., 2013) w polskiej adaptacji E. Krzyżak-Szymańskiej wyodrębniono wartości przedziałów nasilenia problemowego korzystania z telefonu komórkowego oparte o podział kwartyłowy oraz za pomocą odchylenia standardowego od średniej. Ustalenia prezentuje tabela 4.

Tabela 4. Statystyki opisowe i przedziały nasilenia problemowego korzystania z telefonu komórkowego- test MPPUSA

Zmienna	Statystyki opisowe					
	Nważnych	Średnia	Mediana	Dolny kwartył	Górny kwartył	Odch. Std.
MPPUSA		98,94463	89,00000	51,00000	134,0000	57,20055
Kategorie nasilenia problemowego korzystania z telefonu		Podział kwartyłowy		Podział w oparciu o odchylenie standardowe od średniej		
1. Okazjonalnie korzystający z telefonu komórkowego	Funkcjonalne korzystanie	26-50 pkt		26-41 pkt		
2. Właściwie korzystający z telefonu komórkowego		51-88 pkt		42-98 pkt		
3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z telefonu komórkowego	Dysfunkcjonalne korzystanie	89-133 pkt		99-156 pkt		
4. Problemowo korzystający z telefonu komórkowego		134-260 pkt		157-260 pkt		

Źródło: badania własne.

Do analizy uzyskanych wyników z testu MPPUSA przyjęto podział na podkategorie w oparciu o odchylenie standardowe od średniej.

2.4. Analiza statystyczna

2.4.1. Narzędzia analizy statystycznej¹⁵

W badaniach ocenom poddano cechy o charakterze ilościowym i jakościowym. Analiza każdej z nich posiada swoją specyfikę, polegającą na zastosowaniu do porównań adekwatnych narzędzi statystycznych. W celu scharakteryzowania struktury badanych zmiennych obliczono podstawowe statystyki opisowe w postaci miar położenia, zmienności, asymetrii i koncentracji. W celu stwierdzenia siły powiązania pomiędzy zmiennymi mierzonymi w skali ilorazowej obliczono wektory współczynników korelacji rang Spearmana. Zastosowano również test istotności różnic U Manna-Whitneya oraz nieparametryczną analizę wariancji Kurskalla-Wallisa. Dla zmiennych mierzonych w skalach rangowej i nominalnej obliczono liczebności i wskaźniki struktury oraz weryfikacji poddano hipotezy, że dwie *jakościowe* cechy w populacji są niezależne.

H_0 : cechy X i Y są niezależne,

wobec hipotezy alternatywnej:

¹⁵ Autorem podrozdziału jest dr hab. R. Rocznik

H_1 : cechy X i Y są zależne

Najczęściej w tym celu stosowanym „narzędziem” jest test chi-kwadrat Pearsona. Polega on na porównaniu częstości zaobserwowanych z częstościami oczekiwanymi przy założeniu hipotezy zerowej (o braku związku pomiędzy tymi dwiema zmiennymi).

Jak już wcześniej stwierdzono, statystyka chi-kwadrat sprawdza, czy dwie zmienne są ze sobą powiązane. Jednakże oprócz sprawdzenia czy pomiędzy zmiennymi zachodzi związek, interesuje nas, jak silne jest to powiązanie. Samej wartości chi-kwadrat Pearsona jako pomiaru siły związku nie możemy stosować, dlatego wykorzystano takie miary siły związku, jak współczynniki V Cramera i współczynniki τ_b i τ_c Kendalla. Dla wszystkich analiz przyjęto poziom istotności równy 0,05. Wszystkie analizy wykonano przy pomocy pakietu Statistica v.13.

W celu dokonania analizy badanych zmiennych obliczono podstawowe miary statystyczne, takie jak:

- średnia arytmetyczna ($\bar{X}$)

$$\bar{X} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}$$

- odchylenie standardowe (S)

$$S = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2}{n}}$$

- współczynnik zmienności (V)

$$V = \frac{S}{\bar{X}} \cdot 100\%$$

- wskaźnik asymetrii (A_s)

$$A_s = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^3}{\left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2 \right]^{\frac{3}{2}}}$$

- wskaźnik kurtozy (K_u)

$$K_u = \frac{\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^4}{\left[\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{X})^2 \right]^2} - 3$$

- współczynnik korelacji rang Spearmana

$$r_s = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)}$$

gdzie:

$$d_i = R_{x_i} - R_{y_i}$$

to różnica między rangami zmiennych X i Y dla obserwacji i .

Do określenia zależności pomiędzy wszystkimi badanymi cechami obliczono macierz korelacji.

Realizacja badań i analiz dwuwymiarowych jest oczywiście szczególnym i bardzo uproszczonym przypadkiem poruszania się w przestrzeni wielowymiarowej, gdzie równoległej obserwacji i analizie poddawane są trzy oraz więcej zmiennych. Zdaniem Luszczewicza (2001), metodologiczną podstawą statystyki wielowymiarowej jest statystyka dwuwymiarowa, w przypadku której istotność różnic w pracy realizowano testami dla dwóch grup ze względu na charakter danych, które w większości były danymi w skali rangowej do analizy zastosowano test U Manna-Whitneya.

W przypadku, gdy mamy więcej niż dwie serie pomiarów lub dwie grupy do analiz istotności różnic nie można użyć testów dla dwóch prób, ponieważ wraz z kolejnymi iteracjami testów dla poszczególnych grup rośnie prawdopodobieństwo, że się pomylimy. Do analizy takich problemów wykorzystano analizę wariancji w pracy do analizy istotności różnic dla danych w skali rangowej wykorzystano analizę wariancji Kruskala-Wallisa.

Do analizy istotności różnic dla zmiennych zależnych w oparciu o zmienne grupujące zastosowano nieparametryczną analizę wariancji Kruskala-Wallisa. Zastosowanie tego testu spowodowane było brakiem normalności rozkładów w poszczególnych podgrupach oraz w szczególności faktem, że zmienne zależne zostały utworzone poprzez uśrednienie wyników zmiennych mierzonych w skali rangowej.

Podstawowe założenia testu Kruskala-Wallisa:

Danych jest k populacji, w których badana cecha ma rozkłady typu ciągłego i dane można rozpatrywać w skali porządkowej. Przez $F_1(x)$, $F_2(x)$, ..., $F_k(x)$ oznaczamy dystrybuanty rozpatrywanych populacji. Weryfikacja hipotezy

$H_0: F_1(x) = F_2(x) = \dots = F_k(x)$

wobec alternatywnej

$H_1: F_1(x) \neq F_i(x)$ dla pewnych par $(i \neq j)$

Weryfikacja hipotez: test oparty jest na wzorze:

$$H = \frac{12}{n(n+1)} \sum_{i=1}^k \frac{T_i^2}{n_i} - 3(n+1)$$

Gdzie $n = n_1 + n_2 + \dots + n_k$ a T_i ($i=1, 2, \dots, k$) oznacza sumę rang w każdej próbie oddzielnie.

Ze względu na rangi związane wprowadzono poprawkę. Polega ona na podzieleniu otrzymanej statystyki H przez wartość poprawki P określonej wzorem:

$$P = 1 - \frac{\sum(k^3 - k)}{n^3 - n}$$

Gdzie k jest liczbą pomiarów mających tę samą rangę związaną, sumowanie przebiega przez wszystkie rangi związane.

Po stwierdzeniu w nieparametrycznej analizie wariancji istotnych różnic, należy zidentyfikować, pomiędzy którymi grupami wystąpiły; w tym celu stosujemy testy wielokrotnych porównań średnich rang dla wszystkich prób.

Walidacja testów przesiewowych

- do badania problematycznego używania internetu K. Young (IAT; Young 1998) w polskiej adaptacji Fundacji Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę),
- do pomiaru problemowego używania telefonu komórkowego (MPPUSA; Lopez-Fernandez i in., 2014) w polskiej adaptacji E. Krzyżak-Szymańskiej.

w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

Badanie walidacyjne obejmowało ocenę rzetelności skali IAT oraz MPPUSA badaną metodą zgodności wewnętrznej oraz pomiar jej trafności kryterialnej i teoretycznej. Ze względu na j-kształtny rozkład uzyskany w badaniach odstąpiono od normalizacji uzyskanych wyników.

W ramach realizowanej procedury zbadano rzetelność walidowanej skali IAT i MPPUSA. α -Cronbacha. Następnym etapem analizy była weryfikacja trafności kryterialnej i teoretycznej analizowanych skal

W zakresie walidacji testów badania statystyczne obejmowały następujące czynności:

1. Obliczenie statystyk opisowych dla każdego pytania skal IAT i MPPUSA -średnie (M), odchylenia standardowe (SD).
2. Sprawdzenie wymiarowości testu poprzez obliczenie mocy dyskryminacyjnej skali. Wybrano metodę obliczenia korelacji poszczególnych pozycji skali z ogólnym wynikiem skali. Liczba obserwacji uzasadniała użycie korelacji Pearsona. Uwzględniono zarówno pełne wyniki skali, jak i wyniki z wyłączeniem danego pytania – w celu uniknięcia nakładania się zakresów. Przyjęte założenia:
a. wartość współczynników korelacji: pytanie-podskala: co najmniej 0,6 (wartość pożądana 0,7);
b. wartość korelacji wszystkich zmiennych z sumarycznym wynikiem skali (konstruktem teoretycznym, który mierzy skala): 0,4 – tzw. kryterium Kline’a.
3. Wykonanie analizy czynnikowej (Principal Component Analysis – PCA) metodą głównych składowych:
a. sprawdzenie, czy dane spełniają wymagania do analizy czynnikowej;
b. wyodrębnienie wartości własnych;
c. weryfikacja hipotetycznej liczby czynników poprzez zastosowanie wykresu osypiska;
d. identyfikacja ładunków czynnikowych;
e. przeprowadzenie rotacji varimax.
4. Sprawdzenie rzetelności skali poprzez obliczenie współczynników Alfa Cronbacha.
5. Obliczenie trafności treściowej skali IAT i MPUUSA poprzez obliczenie korelacji z wynikami z wynikami dotyczącymi odczuć subiektywnych badanych dotyczących uzależnienia od korzystania z telefonu i internetu.

Przeprowadzona walidacja kwestionariusza pozwala na stwierdzenie, że narzędzie to spełnia kryteria trafności teoretycznej, rzetelności oraz trafności kryterialnej. Stwarza to możliwości do wykorzystania tego narzędzia w badaniach grupowych oraz indywidualnych poziomu problemowego korzystania z internetu lub telefonu komórkowego przez uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim w ze względu na poziom szkoły, płeć oraz wiek badanych.

Wyznaczenie oceny frakcji w populacji oraz podpopulacjach w przypadku występowania braków odpowiedzi problematycznie używających internetu i telefonów komórkowych w województwie śląskim z uwzględnieniem korekt wynikających z braków odpowiedzi w przypadku szkół. Zagadnienia teoretyczne przedstawiono wraz z opisem zastosowania dla badania populacji uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych w województwie śląskim. Wyniki badania uwzględniały oszacowania charakterystyk podpopulacji z ocenami średnich błędów szacunku. W poniższych rozważaniach przyjmujemy następujące oznaczenia. Populacje uczniów ze względu na poziom uzależnienia podzielone są na dwie warstwy uczniów w szkołach podstawowych ($h=1$) oraz ponadpodstawowych ($h=2$). Liczba szkół w warstwach będzie oznaczana N_h . Ze względu na braki odpowiedzi zastosowano metody estymacji w których zbiór respondentów zawiera się w zbiorze elementów populacji.

Dla rozważanego prawdopodobieństw inkluzji pierwszego rzędu (i-tego ucznia z k-tej szkoły z h-tej warstwy) wynoszą

$$\pi_k = \pi_{kh} = n_h / N_h.$$

Prawdopodobieństwa inkluzji drugiego rzędu wynoszą

- dla i-tego i j-tego ucznia z tej samej h-tej warstwy i z tej samej h-tej szkoły

$$\pi_{ij} = \pi_{hh} = \pi_k = n_h / N_h$$

- dla uczniów z różnych szkół (szkoły k i szkoły k') ale w tej samej h-tej warstwie

$$\pi_{ij} = \pi_{hh} = n_h(n_h - 1) / (N_h(N_h - 1))$$

- dla uczniów z różnych warstw:

$$\pi_{ij} = \pi_{hh} = (n_h / N_h)(n_{h'} / N_{h'})$$

Wariancja estymatora kalibracyjnego jest sumą wariancji wynikającej z losowego doboru próby oraz wariancji wynikającej z braków danych (Särndal & Lundström, 2005):

$$\hat{V}(\hat{Y}_w) = \hat{V}_s + \hat{V}_{NR}$$

gdzie ocena komponentu wariancji wynikająca z planu losowania jest dana wzorem

$$\hat{V}_s = N^{-2} \sum_{i \in s} \sum_{j \in s} (d_i d_j - d_{ij}) v_i \hat{e}_i v_j \hat{e}_j - \sum_{i \in s} d_i (d_i - 1) v_i (v_i - 1) \hat{e}_i^2$$

gdzie w przypadku występowania braków odpowiedzi ocena komponentu wariancji wynikająca z rozkładu barków odpowiedzi ma postać:

$$\hat{V}_{NR} = N^{-2} \sum_{i \in s} v_i (v_i - 1) (d_i \hat{e}_i)^2$$

2.4.2. Walidacja testów przesiewowych IAT oraz MPUSSA

Walidacja testów przesiewowych obejmowała następujące narzędzia:

- do badania problematycznego używania internetu K. Young (IAT; Young 1998) w polskiej adaptacji Fundacji Dzieci Niczyje (obecnie Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę);
- do pomiaru problemowego używania telefonu komórkowego (MPPUSA; Lopez-Fernandez i in., 2014) w polskiej adaptacji E. Krzyżak-Szymańskiej.

Dotyczyła ona sprawdzenia trafności pomiaru ww. testami w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim na poziomie podstawowym szkolnictwa specjalnego (od klasy VII szkoły specjalnej wzwyż) oraz na poziomie kształcenia ponadpodstawowego specjalnego (klasy od I do III branżowej szkoły I stopnia specjalnej).

Prace walidacyjne objęły m.in. ocenę rzetelności kwestionariusza IAT w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Wykonano macierz współczynników korelacji dla poszczególnych itemów ww. testu. Ustalono, że wszystkie korelacje między pozycjami są dodatnie i istotne statystycznie.

Oszacowano, że rzetelność wewnętrzna zgodności (Alfa Cronbacha) dla tej sumy wynosi 0,935. Podawana wartość Alfa standaryzowana to rzetelność, którą otrzymalibyśmy, gdybyśmy zastosowali przy obliczeniach wartości alfa Cronbacha wartości standaryzowane pozycji. Wielkość wartości Alfa Cronbacha jest bardzo dobra dla skali sumarycznej składającej się z 20 pozycji. Szczegółowe statystyki przedstawia tabela 5.

Tabela 5. Statystyki dla testu IAT

Liczba pozycji na skali: 20	
Liczba ważnych przyp.: 1463	
Dane: macierz korelacji	
PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI	
Śred: 36,031442242	Suma: 52714,000000
Odchylenie std.: 21,642578393	Wariancja: 468,40119949
Alfa Cronbacha: ,935630908 Alfa standaryzowana ,935516920	
Średnia kor. między pozycjami: ,423051738	

Źródło: badania własne.

Dodatkowo sprawdzono, czy istnieje możliwość poprawy rzetelności testu IAT. Ustalono, że usunięcie jakiegokolwiek pytania z testu nie poprawi jego rzetelności.

Następnie przeprowadzono analizy rzetelności testu IAT w:

1. W grupie badanych uczniów z poziomu podstawowego (w tym: klasa VII i VIII szkoły podstawowej i klasa III gimnazjum) Rzetelność wewnętrznej zgodności (Alfa Cronbacha) dla tej sumy została oszacowana na 0,924. Szczegółowe statystyki przedstawia tabela 6.

Tabela 6. Statystyki dla testu IAT w grupie badanych uczniów na poziomie podstawowym

Liczba pozycji na skali: 20	
Liczba ważnych przyp.: 746	
Dane: macierz korelacji	
PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI	
Śred: 37,123324397	Suma: 27694,000000
Odchylenie std.: 20,952443889	Wariancja: 439,00490491
Alfa Cronbacha: ,928790242 Alfa standaryzowana ,928775431	
Średnia kor. między pozycjami: ,396911288	

Źródło: badania własne.

2. W grupie badanych uczniów z poziomu ponadpodstawowego. Rzetelność wewnętrznej zgodności (Alfa Cronbacha) dla tej sumy została oszacowana na 0,936. Szczegółowe statystyki przedstawia tabela 7.

Tabela 7. Statystyki dla testu IAT w grupie badanych uczniów na poziomie szkoły ponadpodstawowej

Liczba pozycji na skali: 20	
Liczba ważnych przyp.: 717	
Dane: macierz korelacji	
PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI	
Śred: 34,895397490	Suma: 25020,000000
Odchylenie std.: 22,295913485	Wariancja: 497,10775812
Alfa Cronbacha: ,941777804 Alfa standaryzowana ,941638312	
Średnia kor. między pozycjami: ,450309224	

Źródło: badania własne.

W ramach prac walidacyjnych przeprowadzono również ocenę rzetelności kwestionariusza MPPUSA w grupie uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Wykonano

macierz współczynników korelacji dla poszczególnych itemów ww. testu. Ustalono, że wszystkie korelacje między pozycjami są dodatnie i istotne statystycznie. Oszacowano, że rzetelność wewnętrzna zgodności (Alfa Cronbacha) dla tej sumy wynosi 0,952. Wielkość wartości Alfa Cronbacha jest bardzo dobra dla skali sumarycznej składającej się z 26 pozycji. Szczegółowe statystyki przedstawia tabela 8.

Tabela 8. Statystyki dla testu MPPUSA

Liczba pozycji na skali: 26	
Liczba ważnych przyp.: 1463	
Dane: macierz korelacji	
PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI	
Śred: 98,944634313	Suma: 144756,00000
Odchylenie std.: 57,200552666	Wariancja: 3271,9032253
Alfa Cronbacha: ,952204208	Alfa standaryzowana ,952569084
Średnia kor. miedzy pozvciami:	,438994587

Źródło: badania własne.

Dodatkowo sprawdzono, czy istnieje możliwość poprawy rzetelności testu MPPUSA. Ustalono, że usunięcie jakiegokolwiek pytania ze skali nie poprawi jej rzetelności.

Następnie przeprowadzono analizy rzetelności testu MPPUSA w:

1. W grupie badanych uczniów z poziomu podstawowego (w tym: klasa VII i VIII szkoły podstawowej i klasa III gimnazjum) Rzetelność wewnętrznej zgodności (Alfa Cronbacha) dla tej sumy została oszacowana na 0,949. Szczegółowe statystyki przedstawia tabela 9.

Tabela 9. Statystyki dla testu MPPUSA w grupie badanych uczniów na poziomie podstawowym

Liczba pozycji na skali: 26			
Liczba ważnych przyp.: 746			
Dane: macierz korelacji			
PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI			
Śred: 98,888739946		Suma: 73771,000000	
Odchylenie std.: 56,554039791		Wariancja: 3198,3594167	
Alfa Cronbacha: ,949893416		Alfa standaryzowana ,950305031	
Średnia kor. miedzy pozvciami:		,427007785	

Źródło: badania własne.

2. W grupie badanych uczniów z poziomu ponadpodstawowego. Rzetelność wewnętrznej zgodności (Alfa Cronbacha) dla tej sumy została oszacowana na 0,954. Szczegółowe statystyki przedstawia tabela 10.

Tabela 10. Statystyki dla testu MPPUSA w grupie badanych uczniów na poziomie szkoły ponadpodstawowej

Liczba pozycji na skali: 26			
Liczba ważnych przyp.: 717			
Dane: macierz korelacji			
PODSUMOWANIE STATYSTYK SKALI			
Śred: 99,002789400		Suma: 70985,000000	
Odchylenie std.: 57,904998221		Wariancja: 3352,9888190	
Alfa Cronbacha: ,954606865		Alfa standaryzowana ,954949100	
Średnia kor. między pozycjami:		,453066247	

Źródło: badania własne.

Dodatkowo obliczono współczynnik korelacji rang Spearmana pomiędzy wynikami testu MPPUSA i IAT (patrz tabela 11).

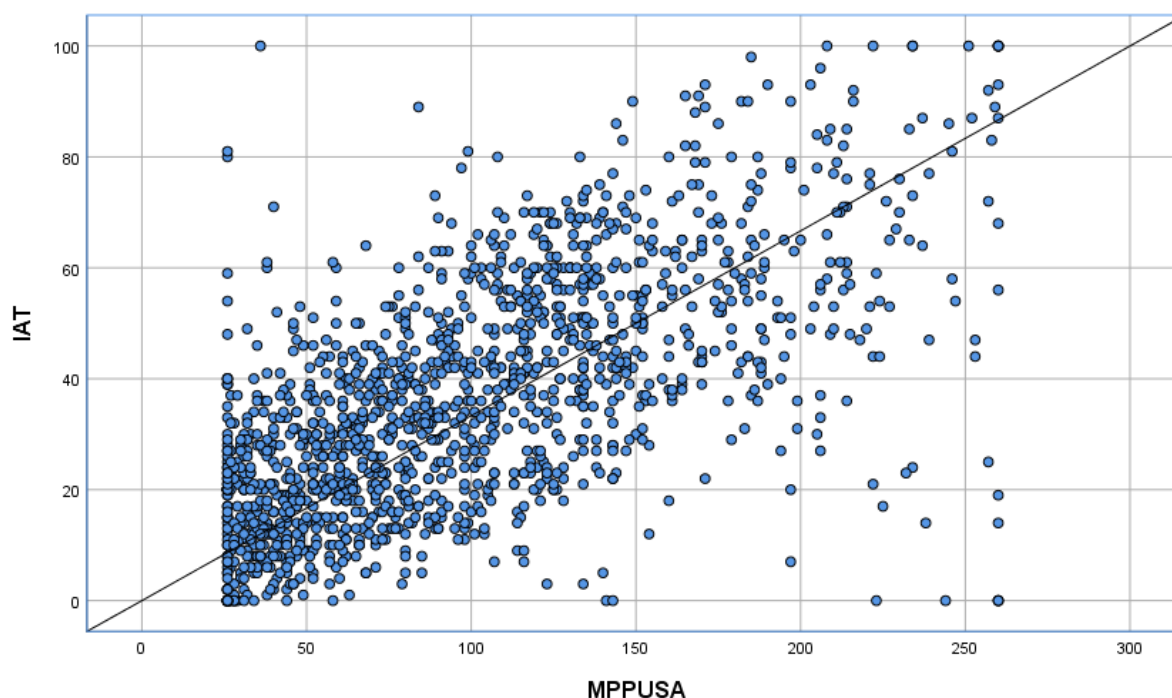
Tabela 11. Współczynnik korelacji rang Spearmana pomiędzy MPPUSA a IAT

Para zmiennych	Korelacja porządku rang Spearmana (Wektor walidacja MPPUSA) BD usuwane parami Oznaczone wsp. korelacji są istotne z $p < ,05000$			
	N Ważnych	R Spearman	t(N-2)	p
MPPUSA & IAT	1463	0,66	33,60	0,000000

Źródło: badania własne.

Analiza powyższej tabeli pozwoliła na stwierdzenie istotnego statystycznie silnego dodatniego powiązania pomiędzy poziomem MPPUSA a poziomem IAT; wynik ten potwierdza również poniższy punktowy wykres rozrzutu (patrz rysunek 1).

Rysunek 1. Punktowy wykres rozrzutu wyników testu MPPUSA i wyników testu IAT

Źródło: badania własne.

Kolejnym sprawdzonym elementem była trafność teoretyczna testu IAT i skali MPPUSA. W obu przypadkach w celu określenia trafności czynnikowej i zweryfikowania struktury wewnętrznej skali wykorzystano eksploracyjną analizę czynnikową (test osypisko, metodę głównych składowych, metodę rotacji Varimax z normalizacją Kaisera). Za pomocą kryterium Kaisera i wykresu osypiska wyodrębniono główne składowe testu.

W przypadku testu IAT przyjęto do dalszej analizy dwa czynniki, które wyjaśniają łącznie 50,69% zmienności zmiennych wejściowych (patrz tabela 12).

Tabela 12. Tablica z wartościami i skumulowanymi wartościami własnymi czynników oraz procentami sumy wariancji i skumulowanymi procentami sumy wariancji

Wartość	Wartości własne (Macierz korelacji) Wyodrębn.: Składowe główne			
	Wartość własna	% ogółu Warianc.	Skumul. Wartość własna	Skumul. %
Czynnik 1	9,05	45,27	9,05	45,27
Czynnik 2	1,08	5,42	10,14	50,69

Źródło: badania własne.

Interpretacji czynników uwzględnionych w analizie dokonywano w oparciu o wartości ładunków czynnikowych. Otrzymane ładunki czynnikowe są jednocześnie współczynnikami korelacji pomiędzy zmiennymi wejściowymi i czynnikami. Tym samym ich kwadraty (współczynniki determinacji) mówią nam, jaka część wariancji wspólnej zmiennych wejściowych została wyjaśniona przez kolejne czynniki. Zmienne, dla których wartości tych współczynników determinacji przekraczają 0,5, są wykorzystywane do interpretacji czynników (patrz tabela 13).

Tabela 13. Tablica z wartościami zasobów zmienności wspólnej czynników VARIMAX

Tablica z wartościami zasobów zmienności wspólnej czynników VARIMAX	Czynnik 1	Czynnik 2
1. Jak często zdarza Ci się, że spędzasz w sieci więcej czasu niż zamierzałeś/as?	0,12	0,75
2. Jak często zdarza Ci się odkładać na później obowiązki domowe, żeby mieć więcej czasu na korzystanie z internetu?	0,46	0,53
3. Jak często wybierasz korzystanie z internetu zamiast spotkania ze swoją dziewczyną / ze swoim chłopakiem?	0,67	0,15
4. Jak często nawiązujesz nowe znajomości z innymi użytkownikami sieci?	0,31	0,51
5. Jak często osoby w twoim otoczeniu narzekają na to, że za dużo czasu spędzasz w Internecie?	0,49	0,42
6. Jak często czas, jaki spędzasz w sieci, ma negatywny wpływ na Twoje wyniki w nauce?	0,70	0,21
7. Jak często sprawdzasz wiadomości zanim zaczniesz robić inne rzeczy?	0,15	0,68
8. Jak często spędzanie czasu w Internecie ma zły wpływ na Twoją naukę?	0,69	0,26
9. Jak często ukrywasz przed innymi, co robisz w Internecie, gdy ktoś o to Cię zapyta?	0,69	0,20
10. Jak często poprawiasz sobie humor myśląc o fajnych rzeczach w Internecie?	0,35	0,56
11. Jak często zdarza Ci się cieszyć z góry na myśl, że znowu będziesz w sieci?	0,51	0,53
12. Jak często obawiasz się, że Twoje życie bez internetu byłoby nudne i smutne?	0,52	0,47
13. Jak często złościsz się, kiedy ktoś przeszkadza Ci, gdy jesteś w sieci?	0,58	0,45
14. Jak często jesteś niewyspany(a), ponieważ siedzisz do późna w nocy w Internecie?	0,58	0,40
15. Jak często intensywnie myślisz o Internecie, kiedy nie jesteś przed komputerem?	0,61	0,40
16. Jak często, gdy jesteś w sieci, mówisz do siebie: Jeszcze tylko kilka minut i wyłączam?	0,43	0,60
17. Jak często próbujesz mniej czasu spędzać w sieci i Ci się to nie udaje?	0,53	0,42
18. Jak często próbujesz ukryć przed innymi, ile czasu spędzasz w Internecie?	0,70	0,26
19. Jak często wolisz spędzać więcej czasu w Internecie niż wyjść ze swoimi znajomymi?"	0,76	0,17
20. Jak często masz zły nastrój, kiedy, nie korzystasz z internetu, a masz dobry humor, kiedy jesteś w sieci?	0,64	0,36
War.wyj.	6,11	4,03
Udział	0,31	0,20
Czynnik 1 nazwano <i>zaniedbywanie życia społecznego</i>		
Czynnik 2 nazwano <i>nadmierne zaabsorbowanie siecią</i>		

Źródło: badania własne.

W przypadku skali MPPUSA przyjęto do dalszej analizy trzy czynniki, które wyjaśniają łącznie 56,6% zmienności zmiennych wejściowych (patrz tabela 14).

Tabela 14. Tablica z wartościami i skumulowanymi wartościami własnymi czynników oraz procentami sumy wariancji i skumulowanymi procentami sumy wariancji

Wartość	Wartości własne (Macierz korelacji) Wyodrębn.: Składowe główne			
	Wartość własna	% ogółu Warianc.	Skumul. Wartość własna	Skumul. %
Czynnik 1	11,97	46,05	11,97	46,05
Czynnik 2	1,71	6,56	13,68	52,61
Czynnik 3	1,03	3,95	14,71	56,56

Źródło: badania własne.

Otrzymane ładunki czynnikowe są jednocześnie współczynnikami korelacji pomiędzy zmiennymi wejściowymi i czynnikami. Tym samym ich kwadraty (współczynniki determinacji) mówią nam, jaka część wariancji wspólnej zmiennych wejściowych została wyjaśniona przez kolejne czynniki. Zmienne, dla których wartości tych współczynników determinacji przekraczają 0,5, są wykorzystywane do interpretacji czynników (patrz tabela 15).

Tabela 15. Tablica z wartościami zasobów zmienności wspólnej czynników VARIMAX

Zmienna	Czynnik 1	Czynnik 2	Czynnik 3
1. Nigdy nie mam dość korzystania z komórki.	0,425	0,060	0,607
2. Używam telefonu, aby poprawić sobie humor, gdy jest mi smutno.	0,433	0,068	0,532
3. Używam telefonu, gdy mam robić coś innego, co powoduje problemy.	0,354	0,353	0,454
4. Staram się ukryć przed innymi, ile czasu spędzam korzystając z telefonu.	0,231	0,505	0,440
5. Jestem niewyspany(a) bo za długo korzystam z telefonu.	0,180	0,349	0,654
6. Spędzam z telefonem więcej czasu niż powinienem/ powinnam.	0,279	0,287	0,708
7. Gdy nie mam zasięgu, martwię się, że ktoś się do mnie nie dodzwoni.	0,677	0,151	0,274
8. Czasami, gdy robię coś i rozmawiam przez telefon zdarza się, że nie zwracam uwagi na to co robię.	0,427	0,316	0,487
9. Teraz używam telefonu dłużej niż rok temu.	0,396	0,196	0,575
10. Kiedy czuję się samotny/a korzystam z telefonu, aby porozmawiać z innymi.	0,649	0,083	0,333
11. Chcę mniej używać telefonu, ale nie potrafię.	0,246	0,371	0,586
12. Trudno mi wyłączyć/ wyciszyć mój telefon, gdy muszę to zrobić.	0,462	0,503	0,334
13. Źle się czuję, gdy nie sprawdzam wiadomości lub nie mam włączonej komórki przez jakiś czas.	0,591	0,359	0,360
14. Często śni mi się mój telefon.	0,107	0,701	0,134
15. Moi przyjaciele i rodzina narzekają na moje częste korzystanie z telefonu.	0,191	0,431	0,578
16. Gdybym nie miał/a telefonu, moim przyjaciółom byłoby trudno skontaktować się ze mną.	0,706	0,076	0,260
17. Moje wyniki w nauce pogorszyły się z powodu czasu używania przeze mnie telefonu.	0,094	0,663	0,383
18. Mam problemy zdrowotne, które są związane z zbyt częstym korzystaniem z telefonu.	0,026	0,745	0,245
19. Łapię się na tym, że używam telefonu dłużej niż chciałem/am.	0,236	0,493	0,557
20. Są chwile, kiedy wolę używać telefonu niż zajmować się innymi, ważnymi sprawami.	0,365	0,437	0,438
21. Często spóźniam się na umówione spotkania, bo za długo rozmawiam przez komórkę.	0,229	0,741	0,218
22. Staję się nerwowy(a), gdy muszę wyłączyć / wyciszyć mój telefon w kinie lub na lekcji.	0,386	0,648	0,234
23. Mówiono mi, że zbyt długo korzystam z komórki.	0,299	0,384	0,575
24. Więcej niż raz miałem/am kłopoty, bo telefon zadzwonił mi w kinie lub na lekcji.	0,373	0,627	0,148
25. Moi przyjaciele nie lubią, kiedy mam wyłączoną/ wyciszoną komórkę.	0,637	0,456	0,056
26. Czuję się źle (nieswojo) gdy nie mam przy sobie telefonu.	0,652	0,318	0,294
War.wyj.	4,503	5,210	4,993
Udział	0,173	0,200	0,192
Czynnik 1 to <i>psychiczne zaabsorbowanie używaniem telefonu</i>			
Czynnik 2 to <i>skutki nadużywania telefonu</i>			
Czynnik 3 to <i>zaangażowanie czasowe korzystania z telefonu</i>			

Źródło: badania własne.

2.4. Dobór próby do badań

Badana próba obejmowała wszystkie szkoły specjalne na poziomie podstawowym (kl. VII i VIII), gimnazjalnym (kl. III) i ponadgimnazjalnym (kl. I i II branżowej szkoły I stopnia, kl. III zasadniczej szkoły zawodowej) z województwa śląskiego i opolskiego, w których dyrektorzy szkół wyrazili zgodę na badanie, a liczba uczniów pozwalała na przestrzeganie zasady ekonomiki działania.

Przed przystąpieniem do badania uzyskano z Kuratoriów Oświaty w Katowicach i Opolu wykaz placówek spełniających kryteria badania, który poddano weryfikacji ze względu na grupę docelową badania oraz możliwość realizacji badań. W danej placówce specjalnej badane były wszystkie klasy z danego poziomu¹⁶.

Dodatkowo badania objęły rodziców badanych uczniów. Ankietę rozdysponowano wśród wszystkich rodziców respondentów. Jednak ze względu na niekompletność ankiet, odmowę wykonania badania lub brak zwrotności ankiety, do analiz dopuszczono 1295 ankiet.

Przed przystąpieniem do badania właściwego, przeprowadzono badanie pilotażowe online (20 ankiet w szkołach specjalnych podstawowych (kl. VII i VIII oraz kl. III gimnazjum) i 20 ankiet w szkołach specjalnych ponadpodstawowych (kl. I i II branżowej szkoły I stopnia specjalnej i III klasy zawodowej szkoły specjalnej). Objęto nimi uczniów obu płci i z różnych klas w wymienionych poziomach kształcenia. Ponadto w ramach badań pilotażowych przeprowadzono badania wśród rodziców badanych uczniów (11 kwestionariuszy), które rozdysponowano w wersji papierowej. Omawiany pilotaż wśród uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim został przeprowadzony zgodnie ze standardem 10.3. AERA, APA i MCME (2007).

Badania właściwe objęły 66 szkół specjalnych. Badania były zrealizowane dwoma torami:

1. Za pomocą kwestionariusza ankiety online skierowanego do uczniów.

Na platformie webankieta.pl utworzono indywidualne konto dla prowadzonych badań, do którego dostęp za pomocą kodu miała osoba przeprowadzająca badania z uczniami.

Na etapie tworzenia narzędzia w wersji elektronicznej zablokowany został:

- dostęp do narzędzia postronnym internautom poprzez portal,
- dostęp do wyników indywidualnych i zbiorczych badanych uczniów.

Uczeń w danej szkole poprzez uaktywnienie ankiety za pomocą indywidualnego dla szkoły linku wypełnił i wysłał swoje odpowiedzi do bazy.

2. Za pomocą ankiety papierowej skierowanej do rodziców badanych uczniów.

Do poszczególnych realizatorów badań w szkołach objętych przedsięwzięciem przesłano stosowaną do liczby uczniów liczbę ankiet, które rozdysponowano wśród rodziców – głównie podczas wywiadówek szkolnych.

¹⁶ Należy zauważyć, że w dużej liczbie szkół specjalnych objętych badaniem klasy szkolne obejmowały dwie kategorie uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim i umiarkowanym. Dlatego też realizatorzy badań w szkołach objęli badaniem online tylko grupę uczniów niepełnosprawnych w stopniu lekkim.

2.5. Opis próby badawczej

2.5.1. Charakterystyka badanych uczniów

Badaniami objęto dwie grupy respondentów, tj. uczniów niepełnosprawnych w stopniu lekkim oraz ich rodziców.

W gronie uczniów próbę badawczą stanowiła młodzież w wieku od 12 do 21 lat, która w roku szkolnym 2018/2019 uczęszczała do szkół specjalnych na poziomie podstawowym (w tym klas VII i VIII szkoły podstawowej i klasy III gimnazjum) i ponadpodstawowym (w tym klas I i II branżowej szkoły I stopnia oraz klasy III zasadniczej szkoły zawodowej). Badaniami objęto placówki edukacyjne zlokalizowane na terenie województwa śląskiego i opolskiego. Dobór osób do próby był całościowy. Był on uzależniony od liczby uczniów w placówce edukacyjnej oraz od otrzymania zgody od dyrektora szkoły na przeprowadzenie badań. Równocześnie w badaniach wzięli udział tylko ci uczniowie, którzy spełniali kryteria doboru oraz którzy przedłożyli pisemną zgodę na udział w badaniu od rodzica lub opiekuna (uczniowie niepełnoletni) bądź wyrazili ustną zgodę na badanie (uczniowie pełnoletni). Łącznie w badaniu udział wzięło 1463 uczniów, w tym 746 ze szkoły specjalnej podstawowej i gimnazjum oraz 717 uczniów z branżowej szkoły I stopnia i zasadniczej szkoły zawodowej.

Strukturę badanej grupy z podziałem na typ placówki edukacyjnej przedstawiono w tabeli 16.

Tabela 16. Liczba badanych uczniów z podziałem na typ placówki edukacyjnej

Lp.	Liczba badanych uczniów z podziałem na typ placówki edukacyjnej	Liczba badanych	
		N	%
1	Szkoła podstawowa i gimnazjum	746	51,0
2	Branżowa szkoła I stopnia i szkoła zawodowa specjalna	717	49,0
3	Ogółem	1463	100,0

Źródło: obliczenia własne.

Badania właściwe zrealizowano w okresie marzec/czerwiec 2019 roku. Poprzedzono je badaniami pilotażowymi zrealizowanymi w styczniu 2019 roku na próbie liczącej 40 osób. Do analiz statystycznych zakwalifikowano na etapie pilotażu 40 ankiet, a do badań właściwych 1463 ankiet.

W obu pomiarach, na terenie szkoły w trakcie zajęć uczniowie indywidualnie wypełniali drogą elektroniczną anonimową ankietę. W chwili badania w każdej klasie był obecny jeden z terenowych realizatorów badań. Przed przystąpieniem do wypełniania kwestionariusza uczniowie zostali poinformowani o celu badania i jego dobrowolności. Osoba koordynująca badania w szkole informowała respondentów także o sposobie wypełniania ankiety oraz na bieżąco pomagała w przypadku problemów technicznych (np. gdy brak odpowiedzi na pytanie obligatoryjne blokował przejście respondenta do kolejnej strony ankiety i wymagany był powrót do miejsca, w którym nie udzielono odpowiedzi). Badania zrealizowano za pomocą serwisu webankieta.pl. Przeciętny czas wypełnienia kwestionariusza wynosił 40 minut.

Dane dotyczące wielkości próby badawczej i jej zróżnicowania ze względu na płeć, wiek, typ szkoły i oddział klasowy, do której respondent uczęszcza, przedstawiono w tabelach 17 i 18.

Tabela 17. Struktura grupy badawczej ze względu na płeć badanej młodzieży, typ szkoły i oddział klasowy, do którego badany uczęszcza

Zmienna uboczna	Dane		Liczba (N)				%	Ogółem	
								N	%
Płeć	Dziewczęta		644				44,0	1463	100
	Chłopcy		819				56,0		
Typ szkoły i oddział klasowy /wiek/	szkoła podstawowa i gimnazjum	Klasa VII SP	Dziewczęta		Chłopcy		39	746 Dziewczęta: 330 Chłopcy: 416	100 Dziewczęta: 44 Chłopcy: 56
			N	%	N	%			
			130	45	160	55			
			290						
		Klasa VIII SP	Dziewczęta		Chłopcy		31		
			N	%	N	%			
			94	40	140	60			
			234						
		Klasa III gimnazjum	Dziewczęta		Chłopcy		30		
			N	%	N	%			
			106	48	116	52			
			222						
	branżowa szkoła I stopnia zasadnicza szkoła zawodowa	Klasa I BSZ	Dziewczęta		Chłopcy		33	717 Dziewczęta: 314 Chłopcy: 403	100 Dziewczęta: 44 Chłopcy: 56
			N	%	N	%			
			111	47	124	53			
			235						
		Klasa II BSZ	Dziewczęta		Chłopcy		32		
			N	%	N	%			
			110	47	123	53			
			233						
		Klasa III ZSZ	Dziewczęta		Chłopcy		35		
			N	%	N	%			
			93	37	156	63			
			249						

Źródło: obliczenia własne.

Analizując uzyskane dane w badanej próbie, do szkoły podstawowej i gimnazjum uczęszczało 330 dziewcząt i 416 chłopców. W przypadku branżowej szkoły I stopnia i zasadniczej szkoły zawodowej grupa ta stanowiła odpowiednio 314 uczennic i 403 uczniów. W obu typach placówek dziewczęta stanowiły 44%, a chłopcy 56% badanej populacji.

W przebadanej grupie młodzieży ze szkoły podstawowej i gimnazjum wśród 746 uczniów odnotowano w klasie VII 290 respondentów, w tym 160 uczniów płci męskiej. W klasie VIII przebadano łącznie 234 osoby, spośród których 60% stanowili chłopcy. W klasie III gimnazjalnej na 222 osoby 116 respondentów reprezentowało płeć męską (52%), a 106 osób było płci żeńskiej (48%).

W przypadku branżowej szkoły I stopnia i zasadniczej szkoły zawodowej na 717 ankietowanych uczniów ponad połowa z nich (56%) to chłopcy. Pozostała część w liczbie 314 osób obejmowała dziewczęta (44%). W każdym z przebadanych oddziałów (klasa I, klasa II i klasa III) dziewczęta stanowiły mniejszość wobec grupy uczniów płci męskiej. Najbardziej widoczną różnicę w tym zakresie odnotowano dla klasy III obejmującej najstarsze roczniki respondentów, gdzie procentowy rozkład uczniów do uczennic wynosił 63% do 37%. Dla pozostałych oddziałów klasowych różnica ta nie była tak znaczna i łącznie obejmowała ona 6 punktów procentowych, przy czym chłopcy stanowili 53% przebadanej populacji, a dziewczęta 47%.

W badanej grupie uczniów uczęszczających do szkoły podstawowej i gimnazjum największy odsetek młodzieży (52%) stanowili respondenci mający 16 i 15 lat. Co piąty z ankietowanych uczniów (20%) miał 17 lat. Wśród badanych odnotowano również nieliczne osoby w wieku 12 lat (1%) oraz mające od 19 do 21 lat (2%). Pozostałą część grupy tworzyli uczniowie w wieku 14 lat (14%) oraz lat 13 (4%). W każdej kategorii wiekowej od 12 do 18 lat odnotowano większy odsetek chłopców niż dziewcząt. Największą procentową różnicę wynoszącą 24 punkty stwierdzono wśród osób, które miały 18 lat. W pozostałych wyszczególnionych wyżej przedziałach wiekowych różnica ta na korzyść chłopców wynosiła od 4 do 14 procent. W przypadku osób mających od 19 do 21 lat, ze względu na małą liczbę uczniów reprezentujących te kategorie wiekowe (16 osób), można mówić o pewnego rodzaju występującej równowadze płci, to jest na 10 reprezentantów płci męskiej przypadło 6 reprezentantek płci żeńskiej.

Jeśli chodzi o branżową szkołę I stopnia oraz zasadniczą szkołę zawodową, w każdym przedziale wiekowym od 16 do 21 lat (za wyjątkiem grupy 17-latków) większy odsetek stanowili uczniowie płci męskiej niż płci żeńskiej. W badanej grupie z omawianego poziomu szkół największy odsetek respondentów (26,5%) stanowili ankietowani mający 18 lat. Co piąty uczestnik badania miał lat 19, a co szósty lat 17. Po 15% badanych odpowiednio odnotowano wśród dwudziestolatków i dwudziestojednolatków. Natomiast najmniej liczne grono uczniów (5%) reprezentowały osoby mające 16 lat.

Ogólnie w badanej populacji najliczniejszą grupę reprezentowali uczniowie w wieku 17 lat, których było łącznie 18,5%. Drugą kategorię wiekową pod względem liczebności (16,7%) stanowili respondenci w wieku 18 lat, a tuż za nimi uczniowie w wieku lat 16 (16,3%).

Dodatkowo opisano badaną próbę z uwzględnieniem sytuacji rodzinnej respondentów, w tym status zawodowy rodziców.

Badana młodzież to uczniowie, którzy wraz ze swoimi opiekunami zamieszkują głównie w miastach (72,3%). Z uzyskanych wypowiedzi od ankietowanych osób wynika, że na 1463 respondentów 815 z nich (55,7%) wychowuje się w pełnej biologicznie rodzinie. W rodzinie niepełnej z jednym rodzicem zamieszkuje 24,3% badanych uczniów, w tym z matką 20% badanych, a z ojcem 4,3%. Pozostała grupa młodzieży obejmująca 292 respondentów poinformowała, że ma inną sytuację rodzinną. W gronie tym odnotowano 158 osób chodzących do szkół ponadpodstawowych i 134 osoby będące uczniami klas szkoły podstawowej bądź trzeciej klasy gimnazjum.

Badani uczniowie to osoby, które z reguły posiadają rodzeństwo. W ogólnej próbie tylko 16,5% ankietowanych osób stwierdziło, że jest jedynakiem.

Analizując aktywność zawodową rodziców badanych uczniów ustalono, że 64% ojców i 49% matek ankietowanych uczniów szkoły podstawowej i gimnazjum pracuje zawodowo. Natomiast w przypadku respondentów ze szkół ponadpodstawowych 60% ojców i 49% matek posiada zatrudnienie lub prowadzi własną działalność. Z uzyskanych informacji wywnioskować także można, że co piąty rodzic (20%) nie ma żadnego zatrudnienia. W tej grupie brak zatrudnienia występuje u 6% ojców uczniów chodzących do szkół na poziomie podstawowym i gimnazjum oraz 11% uczniów, którzy uczęszczają do placówek edukacyjnych ponadpodstawowych. W przypadku matek brak zatrudnienia jest charakterystyczny dla 16% uczniów z poziomu gimnazjum i szkół podstawowych oraz 13% z poziomu szkół ponadpodstawowych. Ustalono również, że co trzeci badany uczeń (34%) nie potrafi określić sytuacji zawodowej swoich rodziców lub nie chce o tej sytuacji się wypowiadać.

Tabela 18. Struktura grupy badawczej ze względu na płeć badanej młodzieży, typ szkoły, do której uczęszcza uczeń, i jego wiek

Zmienna uboczna	Dane		Liczba (N)				%	Ogółem	
								N	%
Typ szkoły i wiek	szkoła podstawowa (VII i VIII klasa) + gimnazjum III klasa	12 lat	Dziewczęta		Chłopcy		1	746 Dziewczęta: 330 Chłopcy: 416	100 Dziewczęta: 44 Chłopcy: 56
			N	%	N	%			
			4	44	5	56			
			9						
		13 lat	Dziewczęta		Chłopcy		4		
			N	%	N	%			
			12	48	13	52			
			25						
		14 lat	Dziewczęta		Chłopcy		14		
			N	%	N	%			
			49	46	58	54			
			107						
		15 lat	Dziewczęta		Chłopcy		25		
			N	%	N	%			
			79	43	105	57			
			184						
		16 lat	Dziewczęta		Chłopcy		27		
			N	%	N	%			
			96	48	106	52			
			202						
		17 lat	Dziewczęta		Chłopcy		20		
			N	%	N	%			
			64	43	86	57			
			150						
		18 lat	Dziewczęta		Chłopcy		7		
			N	%	N	%			
			20	38	33	62			
			53						
		19 lat	Dziewczęta		Chłopcy		0,9		
			N	%	N	%			
			1	14	6	86			
			7						
		20 lat	Dziewczęta		Chłopcy		0,9		
			N	%	N	%			
			4	57	3	43			
			7						
		21 lat	Dziewczęta		Chłopcy		0,2		
			N	%	N	%			
			1	50	1	50			
			2						
	branżowa szkoła I stopnia (klasa I i II) i zasadnicza szkoła zawodowa (klasa III)	16 lat	Dziewczęta		Chłopcy		5	717 Dziewczęta: 314 Chłopcy: 403	100 Dziewczęta: 44 Chłopcy: 56
			N	%	N	%			
			18	50	18	50			
			36						
		17 lat	Dziewczęta		Chłopcy		17		
			N	%	N	%			
			61	51	59	49			
			120						
		18 lat	Dziewczęta		Chłopcy		26,5		
			N	%	N	%			
			80	41	111	58			
			191						
		19 lat	Dziewczęta		Chłopcy		21		
			N	%	N	%			
			67	45	83	55			
			150						
		20 lat	Dziewczęta		Chłopcy		15,5		
			N	%	N	%			
			46	41	65	59			
			111						
		21 lat	Dziewczęta		Chłopcy		15		
			N	%	N	%			
			42	38	67	62			
			109						

Źródło: obliczenia własne.

2.5.2.Charakterystyka badanych rodziców

W ramach prowadzonych badań zwrócono się do rodziców o wypełnienie kwestionariusza ankiety w formie papierowej dot. realizowanych przez nich form kontroli rodzicielskiej wobec swoich dzieci.

W badaniach wzięło udział 1301 rodziców. Do końcowej analizy dopuszczono 1295 kwestionariuszy. 6 kwestionariuszy odrzucono ze względu na znaczące braki w ich wypełnieniu.

Dalsze analizy grupy badanych rodziców objęły 1295 osób.

Wśród badanych było 52% rodziców uczniów szkoły podstawowej specjalnej (w tym: z klas VII i VIII szkoły podstawowej i klasy III gimnazjum) oraz 48% rodziców uczniów szkoły ponadpodstawowej specjalnej (w tym klasy pierwszej i drugiej branżowej szkoły I stopnia oraz klasy trzeciej zasadniczej szkoły zawodowej). Grupę 1013 respondentów stanowiły matki (tj. 78% badanych), a grupa badanych ojców liczyła 282 osoby (tj. 22% badanych). Podział respondentów ze względu na płeć oraz poziom szkoły, do której uczęszczało dziecko respondenta, przedstawia tabela 19.

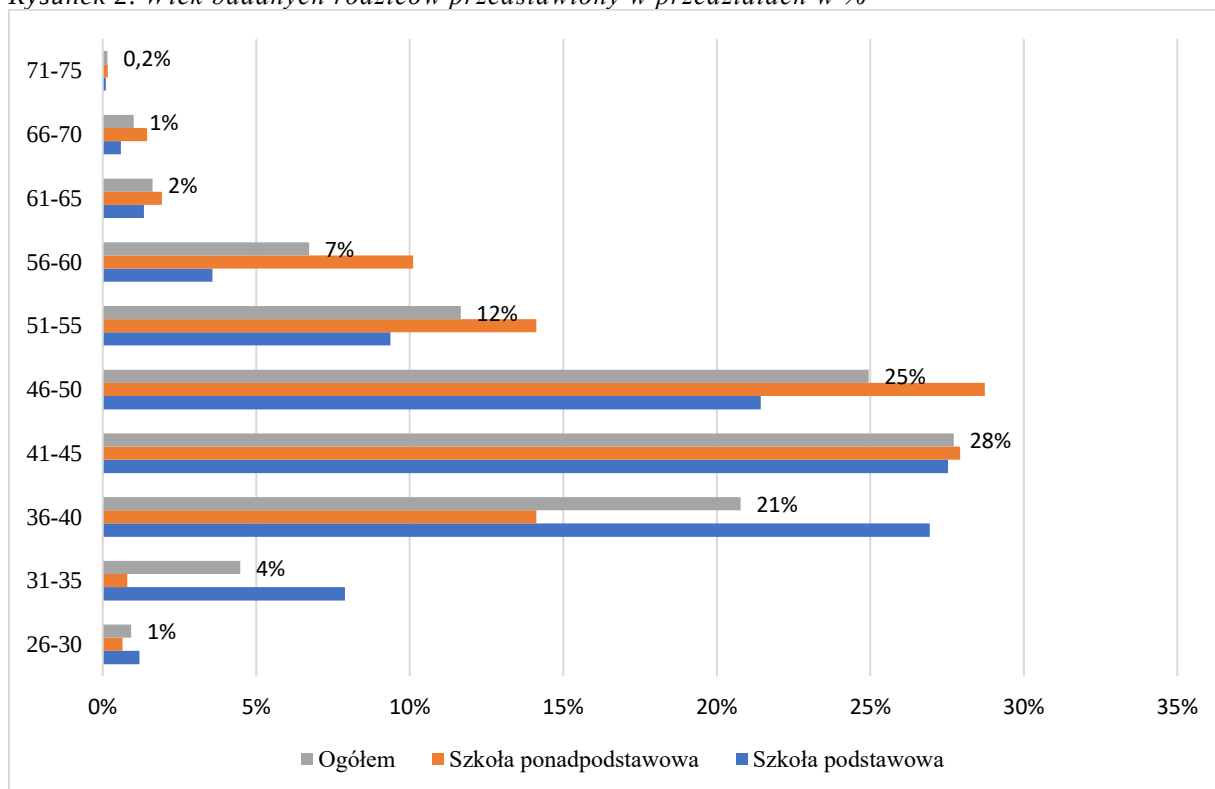
Tabela 19. Badani rodzice - podział ze względu na płeć i poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko

Płeć badanego			Rodzaj szkoły		Ogółem
			Szkoła podstawowa	Szkoła ponadpodstawowa	
Matka	N		531	482	1013
		% z płci	52,4%	47,6%	100.0%
		% z poziomu szkoły	79,0%	77,4%	78.2%
		% z ogółem	41,0%	37,2%	78.2%
	Ojciec	N	141	141	282
		% z płci	50,0%	50,0%	100.0%
		% z poziomu szkoły	21,0%	22,6%	21.8%
		% z ogółem	10,9%	10,9%	21.8%
Ogółem	N		672	623	1295
		% z płci	51.9%	48,1%	100,0%
		% z poziomu szkoły	100,0%	100,0%	100,0%
		% z ogółem	51.9%	48,1%	100,0%

Źródło: badania własne.

Kolejną analizowaną zmienną wśród rodziców badanych uczniów był ich wiek. Ze względu na dużą jego rozpiętość otrzymane dane pogrupowano na przedziały wieku obejmujące pięć kolejnych lat. Wiek badanych w przedziałach prezentuje rysunek 2.

Rysunek 2. Wiek badanych rodziców przedstawiony w przedziałach w %

Źródło: badania własne.

Analizując wiek rodziców w podziale na poziom kształcenia uczniów, ustalono, że rodzice uczniów uczęszczających do szkoły podstawowej najczęściej są w wieku od 36 do 45 lat, a rodzice uczniów ze szkoły ponadpodstawowej są w wieku od 41 do 50 lat.

Następnie przeanalizowano wykształcenie badanych rodziców (patrz tabela 20).

Tabela 20. Płeć i wykształcenie badanych rodziców

Płeć badanych		Kategorie wykształcenia					Ogółem
		Podstawowe	Gimnazjalne	Zawodowe	Średnie	Wyższe	
Kobieta	N	175	9	474	225	130	1013
	%	17%	1%	47%	22%	13%	100%
Mężczyzna	N	25	2	179	52	24	282
	%	9%	1%	64%	18%	9%	100%
Ogółem	N	200	11	653	277	154	1295
	%	15%	1%	50%	21%	12%	100%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z zebranych danych, 15% badanych rodziców (17% matek i 9% ojców) skończyło swoją edukację na poziomie podstawowym, niecały 1% na poziomie gimnazjalnym. Połowa badanych rodziców (47% matek i 64% ojców) miało wykształcenie zawodowe. Co czwarty rodzic (22% matek i 18% ojców) legitymował się wykształceniem średnim, a co ósmy

(13% matek i 8% ojców) wykształceniem wyższym. Badani rodzice byli w wieku od 25 lat do 75 lat¹⁷.

Ostatnim elementem charakteryzującym badanych była sytuacja zawodowa respondentów. Dane z tego obszaru w podziale na płeć prezentuje tabela 21.

Tabela 21. Sytuacja zawodowa respondentów a płeć

Kategorie aktywności zawodowej	Płeć				Ogółem	
	Kobieta		Mężczyzna			
	N	%	N	%	N	%
Pracuje	515	51%	179	63%	694	54%
Nie pracuje	393	39%	52	18%	445	34%
Jest na rencie	80	8%	22	8%	102	8%
Jest na emeryturze	25	2%	29	10%	54	4%
Ogółem	1013	100%	289	100%	1295	100%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z zebranych danych, prawie połowa badanych rodziców nie pracuje zawodowo. Liczniejszą grupę niepracujących stanowią matki, tj. 49% badanych kobiet. Wśród ojców brak zatrudnienia deklaruje 37% ankietowanych opiekunów.

¹⁷ Osoby do 30 roku włącznie stanowiły grupę 12 respondentów. Ich niski wiek wiązał się z tym, że nie byli to rodzice biologiczni badanych uczniów, ale ich opiekunowie prawni.

Rozdział III. Wyniki i opis przeprowadzonych badań

3.1. Charakterystyka korzystania przez badanych z internetu i telefonu komórkowego

Biorąc pod uwagę fakt, że badania realizowane były w trakcie trwania reformy szkolnictwa w Polsce powodującej nachodzenie na siebie starego systemu na nowy system edukacji i występowania dualizmu kształcenia na poziomie podstawowym i gimnazjalnym oraz branżowym i zawodowym w prezentowanych wynikach badania dokonano uproszczenia polegającego na posługiwaniu się terminologią poziomów kształcenia według wdrażanego, nowego systemu edukacji.

W analizach ujęto:

- szkołę podstawową (w rozumieniu autorów raportu jest to szkoła podstawowa specjalna – kategoria ta obejmuje siódmą i ósmą klasę oraz третią klasę gimnazjum),
- szkołę ponadpodstawową (w rozumieniu autorów raportu jest to branżowa szkoła I stopnia specjalna oraz trzecia klasa zasadniczej szkoły zawodowej specjalnej).

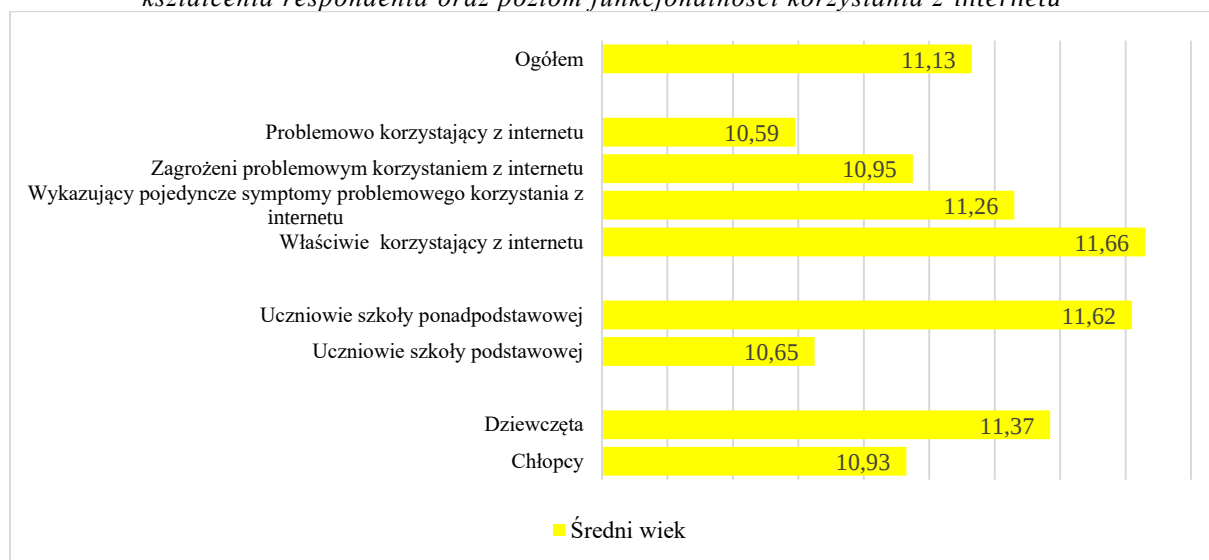
Dodatkowo wszędzie tam, gdzie pisze się o uczniach, pod tym pojęciem rozumie się uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim.

3.1.1. Inicjacja technologiczna respondentów

Biorąc pod uwagę fakt, że obecne zaangażowanie młodego pokolenia w użytkowanie nowych technologii cyfrowych jest wysokie, a większość tego pokolenia od urodzenia funkcjonuje w technologicznym ekosystemie, podczas badań ustalono, jaki był wiek inicjacji technologicznej badanych uczniów. W tym zakresie zwrócono uwagę na wymiary tej inicjacji, tj. korzystanie z internetu oraz z telefonu komórkowego.

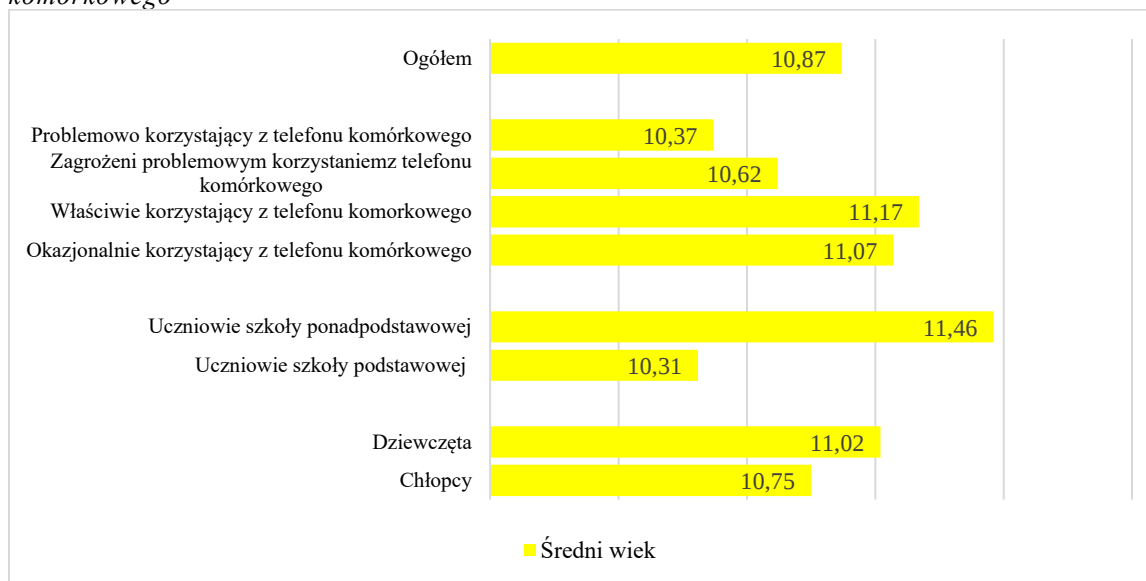
Otrzymane wyniki, z uwzględnieniem zmiennych płci i poziomu kształcenia, na którym uczą się badani, oraz poziomu funkcjonalności korzystania z nowych mediów cyfrowych, prezentują rysunki 3 i 4.

Rysunek 3. Średni wiek inicjacji korzystania z internetu wśród badanych z podziałem na płeć i poziom kształcenia respondenta oraz poziom funkcjonalności korzystania z internetu

Źródło: badania własne.

Rysunek 4. Średni wiek inicjacji korzystania z telefonu komórkowego wśród badanych z podziałem na płeć i poziom kształcenia respondenta oraz poziom funkcjonalności korzystania z telefonu komórkowego

Źródło: badania własne.

Jak wynika z zaprezentowanych na rysunkach danych, średni wiek inicjacji zarówno korzystania z internetu, jak i telefonu komórkowego jest niższy u chłopców niż u dziewcząt. Stosując test istotności różnic dla rozkładu normalnego (test U), stwierdzono istotne różnice ze względu na płeć tylko w przypadku inicjacji korzystania z internetu. Chłopcy tę inicjację mieli w istotnie statystycznie niższym wieku niż dziewczęta. Dodatkowo uczniowie uczący się w szkole podstawowej wcześniej niż ich koledzy ze szkoły ponadpodstawowej rozpoczęli korzystanie z sieci i telefonu komórkowego. Stosując test istotności różnic dla rozkładu normalnego (test U), stwierdzono, że uczniowie uczący się w szkole ponadpodstawowej mieli istotnie statystycznie wyższy wiek inicjacji niż uczniowie z poziomu kształcenia podstawowego.

Dodatkowo, wykorzystując test istotności różnic dla rozkładu normalnego (test U), ustalono, że uczniowie mieszkający w mieście mieli istotnie statystycznie niższy wiek inicjacji używania telefonu komórkowego niż badani mieszkający na wsi. Takich różnic istotnych statystycznie nie stwierdzono w przypadku korzystania z internetu przez wskazane podgrupy badanych.

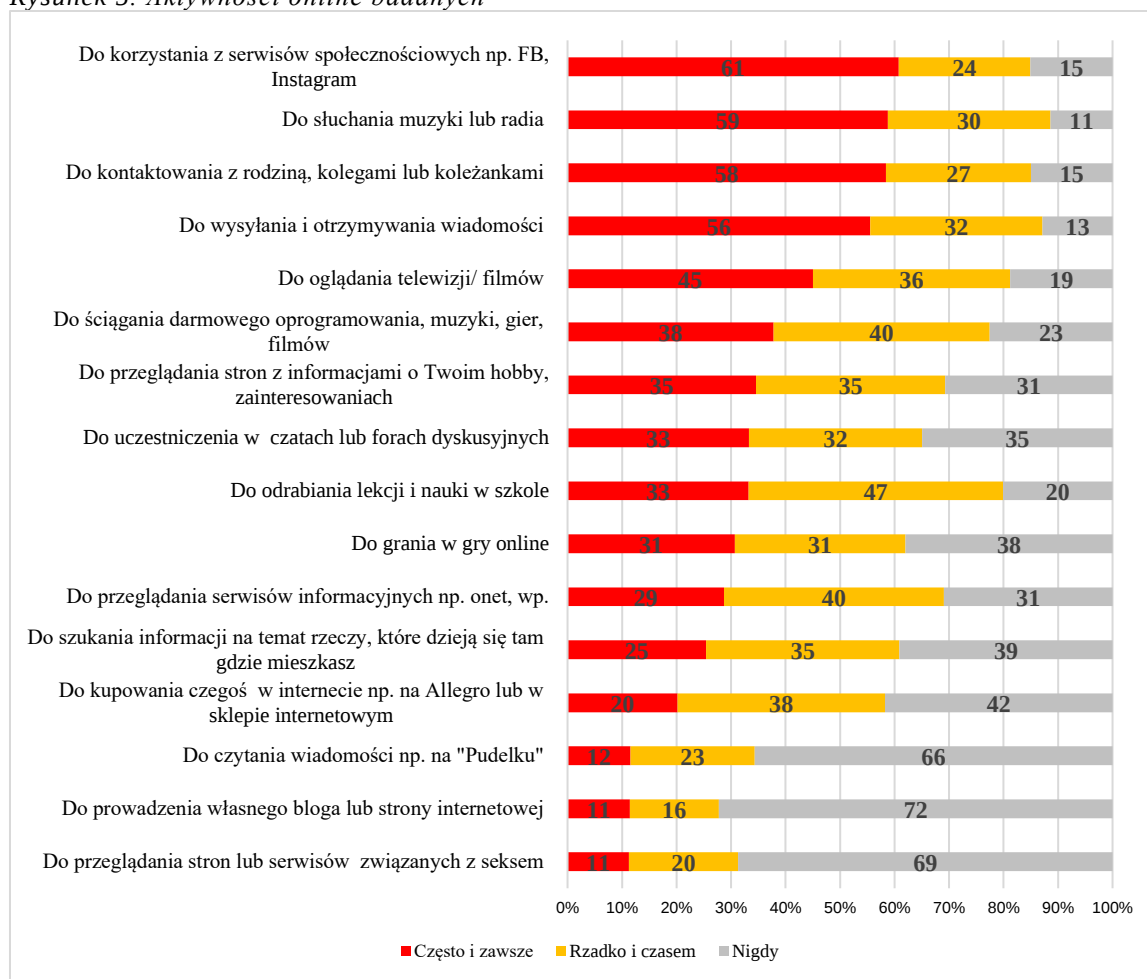
Ponadto, analizując te dwa wybrane obszary inicjacji technologicznej, można wskazać, że badani uczniowie zaczęli korzystać z telefonu nieznacznie wcześniej niż z internetu. Natomiast, wykorzystując test korelacji rang Spearmana, stwierdzono istotną statystycznie ujemną i słabą korelację pomiędzy poziomem dysfunkcjonalnego korzystania z internetu a wiekiem inicjacji korzystania z internetu ($R = -0,12$; $p < 0,01$). Im wyższy jest poziom nałogowego korzystania z sieci, tym wiek inicjacji korzystania z niej jest niższy. Podobna zależność występuje w przypadku korzystania z telefonu komórkowego ($R = -0,12$; $p < 0,01$).

Otrzymane wyniki wskazują, że średnia wieku rozpoczęcia korzystania z internetu i telefonu komórkowego w przypadku uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim może być wyższa niż uczniów w normie intelektualnej. Z prowadzonych badań do tej pory wynika, że inicjacja internetowa polskich uczniów przypada na około 9 lat i 7 miesięcy (Kamieniecki, Bochenek, & Lange, 2017), a korzystania z telefonu komórkowego na dziewiąty rok życia (Krzyżak-Szymańska, 2016).

3.1.2. Formy aktywności podejmowane przez respondentów za pomocą nowych technologii cyfrowych

W badanej grupie uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim ustalono, jakie najczęściej aktywności podejmują badani w sieci. Zaproponowano badanym w kafeterii 16 różnych aktywności sieciowych oraz pozostawiono respondentowi możliwość wskazania własnych odpowiedzi nieuwzględnionych przez badaczy. Dane z tego obszaru prezentuje rysunek 5.

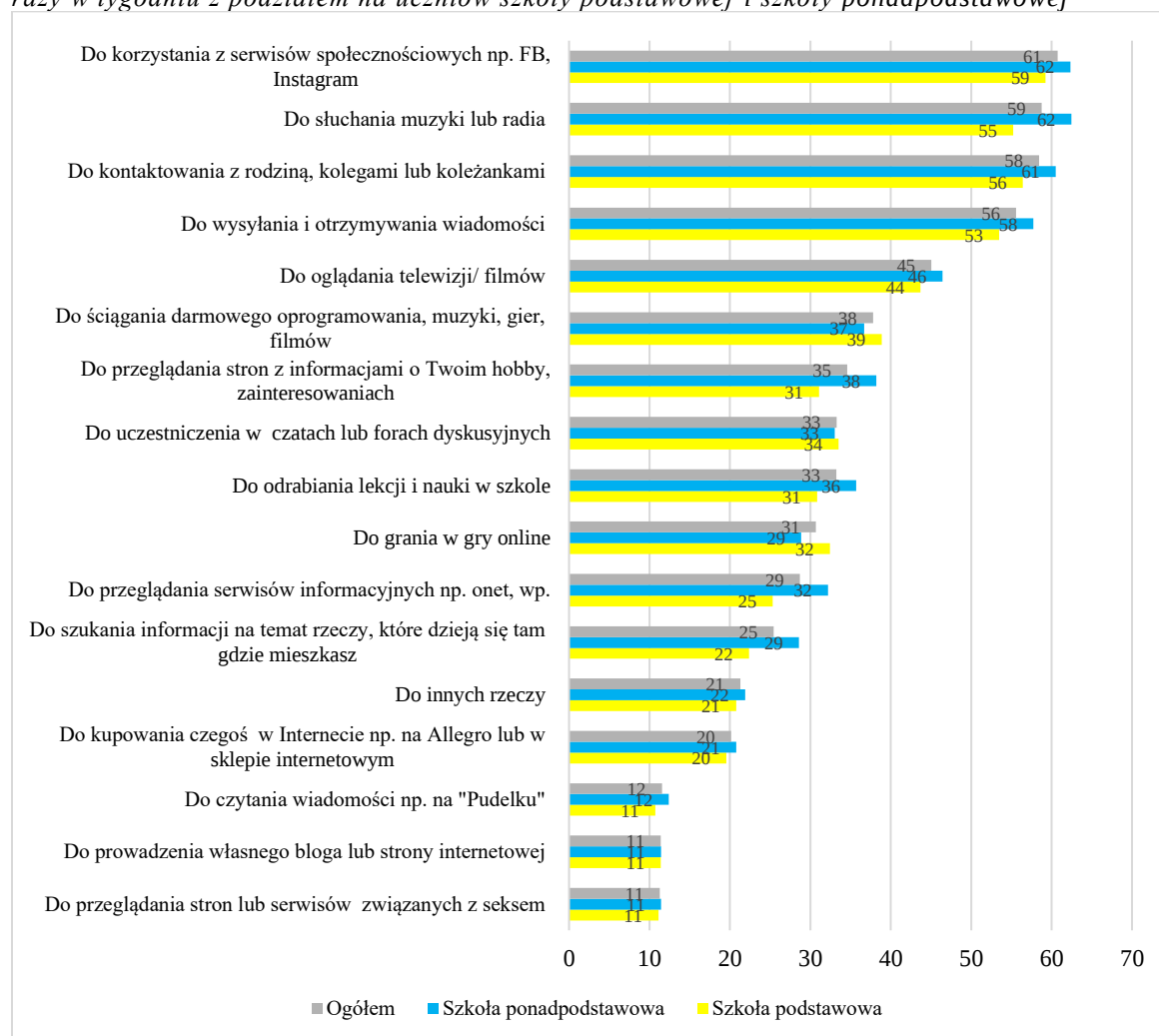
Rysunek 5. Aktywności online badanych

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zaprezentowanych na rysunku, ponad połowa badanych co najmniej kilka razy w tygodniu korzysta z serwisów społecznościowych (61% badanych), słucha muzyki lub radia online (59% respondentów), komunikuje się z rodziną lub znajomymi poprzez sieć (58% badanych) oraz wysyła lub odbiera elektroniczne wiadomości (56% respondentów). Co dziewiąty badany deklaruje, że przynajmniej kilka razy w tygodniu odwiedza strony związane z seksem (11% ogółu badanych), a co ósmy respondent czyta wiadomości np. na „Pudelku” (12% ogółu badanych). Biorąc pod uwagę częstotliwość wskazanych aktywności online respondentów, wyłączono tylko te odpowiedzi, które mieściły się w kategorii często i zawsze (kategorie te obejmowały aktywności o częstotliwości co najmniej kilka razy w tygodniu) i poddano je dalszej analizie. Założono bowiem, że to im należy przyjrzeć się bliżej (patrz rysunek 6).

Rysunek 6. Aktywności online badanych, które były deklarowane jako podejmowane co najmniej kilka razy w tygodniu z podziałem na uczniów szkoły podstawowej i szkoły ponadpodstawowej

Źródło: badania własne.

Jak wynika z zaprezentowanych danych, w większości aktywności online podejmowanych przez respondentów częściej realizują je uczniowie szkoły ponadpodstawowej niż uczniowie szkoły podstawowej.

Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że różnice pomiędzy grupami uczniów na poziomie edukacji podstawowej oraz uczniów na poziomie ponadpodstwowym są istotne statystycznie w zakresie używania internetu do:

1. Do odrabiania lekcji i nauki w szkole ($U=235696$, $Z=3,93$, $p<0,01$). Internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 31% uczniów szkoły podstawowej i 36% uczniów szkoły ponadpodstawowej.
2. Do przeglądania serwisów informacyjnych ($U=233547$, $Z=4,20$, $p<0,01$). Internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 25% uczniów szkoły podstawowej i 32% uczniów szkoły ponadpodstawowej.
3. Do kupowania czegoś w internecie ($U=248640$, $Z=2,33$, $p<0,05$). Internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 20% uczniów szkoły podstawowej i 21% uczniów szkoły ponadpodstawowej.
4. Do słuchania muzyki lub radia ($U=247178$, $Z=2,51$, $p<0,05$). Internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 55% uczniów szkoły podstawowej i 62% uczniów szkoły ponadpodstawowej.

5. Do korzystania z serwisów społecznościowych ($U=251503$, $Z=1,97$, $p<0,05$). Internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 59% uczniów szkoły podstawowej i 62% uczniów szkoły ponadpodstawowej.
6. Do przeglądania stron w zakresie swoich zainteresowań ($U=239320$, $Z=3,48$, $p<0,01$). Internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 31% uczniów szkoły podstawowej i 38% uczniów szkoły ponadpodstawowej.
7. Do szukania informacji na temat rzeczy, które dzieją się w okolicy zamieszkania respondenta ($U=238155$, $Z=3,63$, $p<0,01$). Internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 22% uczniów szkoły podstawowej i 29% uczniów szkoły ponadpodstawowej.

Zatem uczniowie ze szkoły ponadpodstawowej częściej niż ich koledzy ze szkoły podstawowej wykorzystują zasoby online do wymienionych wyżej aktywności.

Ponadto sprawdzono, czy istnieją różnice istotne statystycznie w grupie dziewcząt i chłopców ze względu na podejmowane przez nich aktywności online. Ustalono, że chłopcy istotnie częściej niż dziewczęta podejmują w sieci prawie wszystkie z wymienionych aktywności¹⁸. Największe różnice dotyczą:

- grania w gry ($U=177175$, $Z=-10,79$, $p<0,01$); internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 17% dziewcząt i 41% chłopców,
- przeglądania stron lub serwisów związanych z seksem ($U=222682$, $Z=-5,12$, $p<0,01$); internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 8% dziewcząt i 14% chłopców,
- korzystania ze stron obejmujących informacje o ich zainteresowaniach/hobby ($U=229261$, $Z=-4,30$, $p<0,01$); internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 29% dziewcząt i 39% chłopców.

Natomiast wśród uczniów mieszkających w mieście i na wsi stwierdzono istotne statystycznie różnice tylko w zakresie wykorzystywania internetu do nauki lub odrabiania lekcji ($U=198129$, $Z=2,27$, $p<0,05$); internet do tego celu (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 34% uczniów mieszkających w mieście i 31% uczniów mieszkających na wsi).

Dodatkowo skorelowano ze sobą poszczególne aktywności realizowane przez respondentów z poziomem nasilenia nałogowego używania internetu (wynik ogólny testu IAT) przez nich. Na podstawie współczynnika korelacji rang Spearmana stwierdzono, że wszystkie korelacje są dodatnie o przeciętnej sile. Ustalono, że wraz ze wzrostem częstości danej aktywności rośnie również wynik ogólny testu IAT uzyskany przez badanego.

Następnym aspektem aktywności podejmowanych przez badanych w świecie cyfrowym było korzystanie z aplikacji. Jest to szczególnie istotny wymiar korzystania z mediów cyfrowych charakterystyczny dla obecnego młodego pokolenia oraz w dużym stopniu związany z mobilnością usług cyfrowych. W badaniach zapytano, z jakich aplikacji korzystają badani i jak często to robią. Tematykę tę przedstawia tabela 22.

¹⁸ Takie aktywności, jak: wykorzystywanie internetu do odrabiania lekcji, uczestniczenia w czatach lub forach dyskusyjnych, słuchania muzyki lub radia, oglądania telewizji lub filmów nie różniły się istotnie w grupie chłopców i dziewcząt.

Tabela 22. Rodzaje aplikacji, z jakich korzystają respondenci wraz z częstotliwością ich użycia

Rodzaje aplikacji	Częstotliwość korzystania z aplikacji					
	Nie korzystam	Kilka razy w roku	Kilka razy w miesiącu	Kilka razy w tygodniu	Raz dziennie	Kilka razy dziennie
Społecznościowe np. FB	16%	8%	8%	11%	12%	46%
Muzyka	31%	10%	10%	11%	9%	29%
Sport	61%	9%	9%	8%	5%	8%
Nauka	44%	16%	14%	11%	6%	9%
Komunikacja	15%	9%	7%	9%	11%	49%
Zdrowie	44%	16%	12%	10%	7%	11%
Hobby	47%	12%	10%	11%	6%	14%
Informacja	41%	15%	13%	10%	7%	14%
Fotografia	40%	9%	8%	9%	9%	24%
Rozkład jazdy	34%	14%	12%	12%	8%	19%
Randkowe	75%	8%	5%	5%	3%	5%
Pogoda	24%	15%	13%	15%	14%	20%
Filmy	42%	11%	12%	13%	8%	15%
Gry	32%	13%	12%	11%	10%	23%
Snapchat	43%	8%	7%	8%	7%	27%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 22, do najczęściej wykorzystywanych aplikacji przez badanych należą komunikatory (60% badanych korzysta z nich co najmniej jeden raz dziennie, w tym 49% nawet kilka razy dziennie), portale społecznościowe, np. FB (58% respondentów korzysta z nich co najmniej jeden raz dziennie, w tym 46% kilka razy dziennie). Z kolei do aplikacji najrzadziej stosowanych przez badanych należą: aplikacje randkowe (75% nie korzysta z nich w ogóle), aplikacje sportowe (61% respondentów nie odwiedza ich). Następnie sprawdzono, czy istnieją istotne statystycznie różnice w korzystaniu z aplikacji przez uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Dane procentowe z tego zakresu przedstawia rysunek 7.

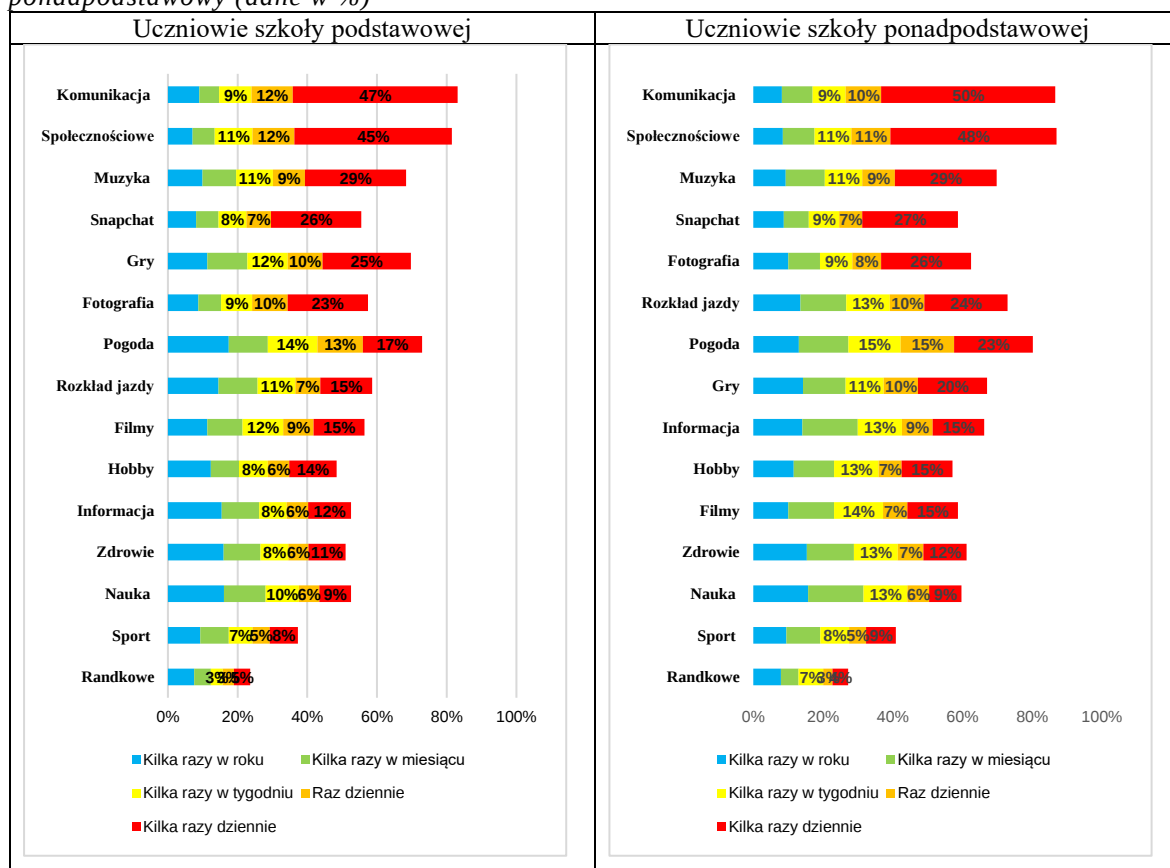
Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że istotne statystycznie różnice występują pomiędzy uczniami ze szkoły podstawowej i uczniami ze szkoły ponadpodstawowej w zakresie korzystania z następujących rodzajów aplikacji:

- do nauki ($U=24746$, $Z=2,47$, $p<0,05$) przedmiotowe aplikacje (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 28% uczniów szkoły ponadpodstawowej i 25% uczniów szkoły podstawowej;
- do szukania informacji z zdrowia ($U=235777$, $Z=3,92$, $p<0,01$) przedmiotowe aplikacje (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 32% uczniów szkoły ponadpodstawowej i 25% uczniów szkoły podstawowej;
- do realizowania swojego hobby ($U=243496$, $Z=2,30$, $p<0,01$) przedmiotowe aplikacje (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 35% uczniów szkoły ponadpodstawowej i 28% uczniów szkoły podstawowej;
- do uzyskania informacji ($U=225864$, $Z=5,15$, $p<0,01$) przedmiotowe aplikacje (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 37% uczniów szkoły ponadpodstawowej i 28% uczniów szkoły podstawowej;
- do sprawdzania rozkładu jazdy ($U=216538$, $Z=6,30$, $p<0,01$) przedmiotowe aplikacje (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 41% uczniów szkoły ponadpodstawowej i 34% uczniów szkoły podstawowej;
- do sprawdzania prognozy pogody ($U=233791$, $Z=4,17$, $p<0,01$) przedmiotowe aplikacje (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 53% uczniów szkoły ponadpodstawowej i 44% uczniów szkoły podstawowej;

- do grania w gry ($U=248708$, $Z=-2,32$, $p<0,05$) przedmiotowe aplikacje (przynajmniej kilka razy w tygodniu) wykorzystuje 41% uczniów szkoły ponadpodstawowej i 47% uczniów szkoły podstawowej.

Z wymienionych aplikacji (za wyjątkiem grania w gry) istotnie statystycznie częściej korzystają uczniowie ze szkoły ponadpodstawowej niż uczniowie ze szkoły podstawowej. Natomiast w przypadku używania aplikacji do grania w gry to uczniowie ze szkoły podstawowej częściej z nich korzystają niż uczniowie szkoły ponadpodstawowej.

Rysunek 7. Korzystanie z aplikacji przez respondentów z podziałem na poziom edukacji podstawowy i ponadpodstawowy (dane w %)

Źródło: badania własne.

Następnie testem rangowym U Manna-Whitneya sprawdzono, czy istnieją statystycznie istotne różnice w korzystaniu z aplikacji pomiędzy dziewczętami i chłopcami. Analizy statystyczne wykazały, że dziewczęta istotnie statystycznie częściej niż chłopcy korzystają z aplikacji:

- społecznościowych, np. Facebook ($U=227025$, $Z=4,57$, $p<0,01$),
- komunikacyjnych, np. Messenger ($U=229258$, $Z=4,30$, $p<0,01$),
- komunikacyjnych – Snapchat ($U=219594$, $Z=5,50$, $p<0,01$),
- fotograficznych, np. Instagram ($U=220597$, $Z=5,38$, $p<0,05$),

Natomiast chłopcy wykorzystują istotnie statystycznie częściej niż dziewczęta aplikacje z zakresu:

- sportu ($U=224081$, $Z=-4,94$, $p<0,01$),
- informacji ($U=243269$, $Z=-2,55$, $p<0,05$),
- randkowych ($U=243542$, $Z=-2,51$, $p<0,05$),
- gier ($U=187241$, $Z=-9,53$, $p<0,01$).

Dane procentowe z tego zakresu prezentuje rysunek 8.

Rysunek 8. Aplikacje stosowane przez respondentów przynajmniej kilka razy w tygodniu w podziale na płeć badanych (dane w %)

Źródło: badania własne.

Dodatkowo sprawdzono, czy istnieją różnice w częstotliwości korzystania z poszczególnych aplikacji w grupie uczniów mieszkających w mieście i mieszkających na wsi. Ustalono, że badane grupy różnią się statystycznie istotnie tylko w przypadku korzystania z rozkładu jazdy ($U=186495$, $Z=3,88$, $p<0,01$). Uczniowie mieszkający w mieście (68% badanych mieszkających w mieście korzysta z tej aplikacji) istotnie częściej niż mieszkający na wsi (59% badanych mieszkających na wsi korzysta z tej aplikacji) używają tego typu aplikacji.

W ramach prowadzonych badań starano się także ustalić, czy istnieją statystycznie istotne związki pomiędzy wynikiem ogólnym testu IAT i MPPUSA a korzystaniem z poszczególnych aplikacji. W przypadku wymienionych powiązań stwierdzono istotne statystycznie dodatnie powiązania pomiędzy analizowanymi zmiennymi.

Zapytano także badanych, czy korzystają z telefonu komórkowego. Okazało się, że 6% badanych nie korzysta z telefonu w ogóle. Natomiast pozostali, tj. 94% badanych, korzystają z wymienionego urządzenia. Wśród użytkowników telefonu 23% korzysta z telefonu bez dostępu do internetu i 71% ze stałym dostępem do sieci w aparacie.

Osoby, które zadeklarowały korzystanie z telefonu komórkowego, zapytano ponadto o aktywności, które wykonują za jego pośrednictwem. Dane z tego obszaru w podziale na uczniów chodzących do szkoły podstawowej i ponadpodstawowej prezentuje tabela 23.

Tabela 23. Aktywności wykonywane przez respondentów za pośrednictwem telefonu komórkowego z podziałem na poziom kształcenia (w %)

Odpowiedzi respondentów na pytanie do czego i jak często wykorzystujesz telefon komórkowy	Kategoria szkoły	Częstotliwość wykonywania określonej aktywności					Razem
		Nigdy	Rzadko	Czasem	Często	Zawsze	
Do rozmów telefonicznych	szkoła podstawowa	12%	9%	9%	16%	54%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	7%	10%	9%	17%	57%	100,0%
	ogółem	10%	9%	9%	16%	56%	100,0%
Do wysyłania SMS-ów/ MMS-ów	szkoła podstawowa	13%	13%	9%	13%	52%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	7%	11%	9%	17%	56%	100,0%
	ogółem	10%	12%	9%	15%	54%	100,0%
Do grania w gry	szkoła podstawowa	32%	13%	14%	15%	27%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	32%	17%	15%	14%	22%	100,0%
	ogółem	32%	15%	14%	14%	25%	100,0%
Do słuchania muzyki	szkoła podstawowa	11%	9%	10%	14%	56%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	7%	9%	10%	14%	59%	100,0%
	ogółem	9%	9%	10%	14%	58%	100,0%
Do korzystania z internetu	szkoła podstawowa	11%	9%	10%	14%	56%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	7%	9%	10%	14%	59%	100,0%
	ogółem	9%	9%	10%	14%	58%	100,0%
Do korzystania z portali społecznościowych	szkoła podstawowa	18%	9%	9%	13%	51%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	12%	11%	8%	14%	55%	100,0%
	ogółem	15%	10%	9%	13%	53%	100,0%
Instagram, Twitter, Snapchat	szkoła podstawowa	23%	14%	16%	15%	31%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	22%	16%	19%	14%	30%	100,0%
	ogółem	23%	15%	18%	15%	31%	100,0%
Do ściągania muzyki, filmików	szkoła podstawowa	26%	15%	9%	10%	40%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	17%	10%	7%	11%	56%	100,0%
	ogółem	22%	12%	8%	10%	48%	100,0%
Do korzystania z budzika	szkoła podstawowa	23%	23%	20%	17%	17%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	15%	22%	23%	20%	20%	100,0%
	ogółem	19%	23%	21%	18%	19%	100,0%
Do korzystania z kalkulatora	szkoła podstawowa	9%	18%	17%	20%	35%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	8%	17%	19%	22%	34%	100,0%
	ogółem	9%	17%	18%	21%	35%	100,0%
Do robienia zdjęć	szkoła podstawowa	31%	17%	19%	12%	21%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	25%	22%	18%	14%	21%	100,0%
	ogółem	28%	19%	18%	13%	21%	100,0%
Do nagrywania filmów	szkoła podstawowa	26%	18%	15%	16%	26%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	25%	18%	17%	15%	25%	100,0%
	ogółem	26%	18%	16%	15%	26%	100,0%
Do oglądania telewizji	szkoła podstawowa	67%	11%	7%	4%	11%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	65%	9%	7%	5%	13%	100,0%
	ogółem	66%	10%	7%	5%	12%	100,0%
Do brania udziału w konkursach sms lub loteriach	szkoła podstawowa	57%	18%	10%	6%	9%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	49%	17%	13%	8%	12%	100,0%
	ogółem	53%	18%	12%	7%	11%	100,0%
Do korzystania z GPS	szkoła podstawowa	11%	10%	8%	11%	60%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	8%	9%	9%	9%	65%	100,0%
	ogółem	10%	9%	8%	10%	62%	100,0%
Do sprawdzania która jest godzina	szkoła podstawowa	67%	9%	6%	6%	12%	100,0%
	szkoła ponadpodstawowa	61%	9%	8%	6%	15%	100,0%
	ogółem	64%	9%	7%	6%	14%	100,0%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z wyników zaprezentowanych w tabeli 23, najczęściej badani używają GPS-u w telefonie komórkowym (62% badanych robi to codziennie lub prawie codziennie), korzystają z internetu (58% badanych robi to codziennie lub prawie codziennie) i słuchają muzyki (58% badanych robi to codziennie lub prawie codziennie). Najrzadziej natomiast za pomocą urządzenia biorą udział w konkursach SMS-owych lub loteriach (11% badanych robi to codziennie lub prawie codziennie), oglądają za pomocą telefonu komórkowego telewizję (12% badanych robi to codziennie lub prawie codziennie) czy sprawdzają, która jest godzina (14% respondentów robi to codziennie lub prawie codziennie).

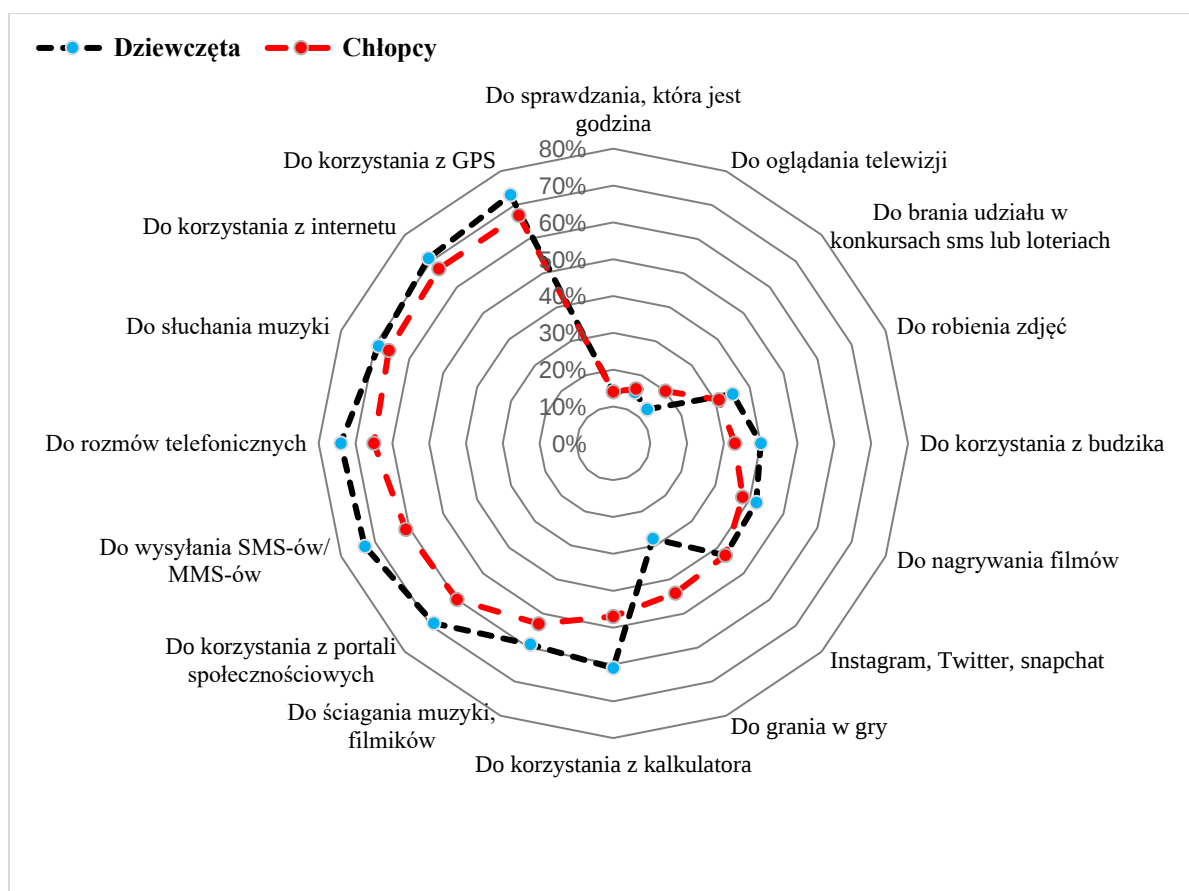
Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że pomiędzy grupami uczniów ze szkoły podstawowej i uczniów ze szkoły ponadpodstawowej występują istotne statystycznie różnice w zakresie wykonywania różnych czynności za pomocą telefonu komórkowego. Do tych czynności należą: wysyłanie SMS-ów ($U=227950$, $Z=2,17$, $p<0,05$), korzystanie z budzika ($U=202588$, $Z=5,89$, $p<0,01$), używanie kalkulatora ($U=222977$, $Z=3,51$, $p<0,01$) czy GPS-u ($U=221825$, $Z=3,28$, $p<0,01$). We wszystkich tych czynnościach uczniowie szkoły ponadpodstawowej wykonują je częściej niż uczniowie szkoły podstawowej.

Przeanalizowano także stosowanie poszczególnych funkcji telefonu ze względu na płeć badanych. Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że pomiędzy grupą dziewcząt a grupą chłopców występują istotne statystycznie różnice w zakresie wykorzystywania następujących funkcji telefonu:

- rozmowy telefoniczne ($U=221445$, $Z=3,04$, $p<0,01$), dziewczęta (92%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż chłopcy (89%),
- wysyłanie SMS-ów ($U=208581$, $Z=4,39$, $p<0,01$), dziewczęta (92%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż chłopcy (89%),
- korzystanie z portali społecznościowych ($U=219315$, $Z=3,15$, $p<0,01$), dziewczęta (88%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż chłopcy (82%),
- korzystanie z kalkulatora ($U=230940$, $Z=2,10$, $p<0,05$), dziewczęta (93%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż chłopcy (90%),
- robienie zdjęć ($U=201953$, $Z=5,58$, $p<0,01$), dziewczęta (73%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż chłopcy (71%),
- sprawdzanie, która jest godzina ($U=229081$, $Z=2,01$, $p<0,05$), dziewczęta (35%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż chłopcy (28%),
- granie w gry ($U=184798$, $Z=-7,66$, $p<0,01$), chłopcy (76%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż dziewczęta (58%),
- branie udziału w konkursach SMS-owych lub loteriach ($U=228416$, $Z=-2,06$, $p<0,05$), chłopcy (53%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż dziewczęta (40%),
- korzystanie z GPS-u ($U=210047$, $Z=-4,44$, $p<0,05$), chłopcy (91%) korzystają z tej funkcji istotnie statystycznie częściej niż dziewczęta (90%).

Dane procentowe dotyczące wykorzystania przez dziewczęta i chłopców wszystkich funkcji telefonu, uwzględniające tylko wskazania używania na poziomie co najmniej kilka razy w tygodniu, prezentuje rysunek 9.

Rysunek 9. Wykorzystywanie przynajmniej kilka razy w tygodniu funkcji telefonu komórkowego przez respondentów w podziale na dziewczęta i chłopców

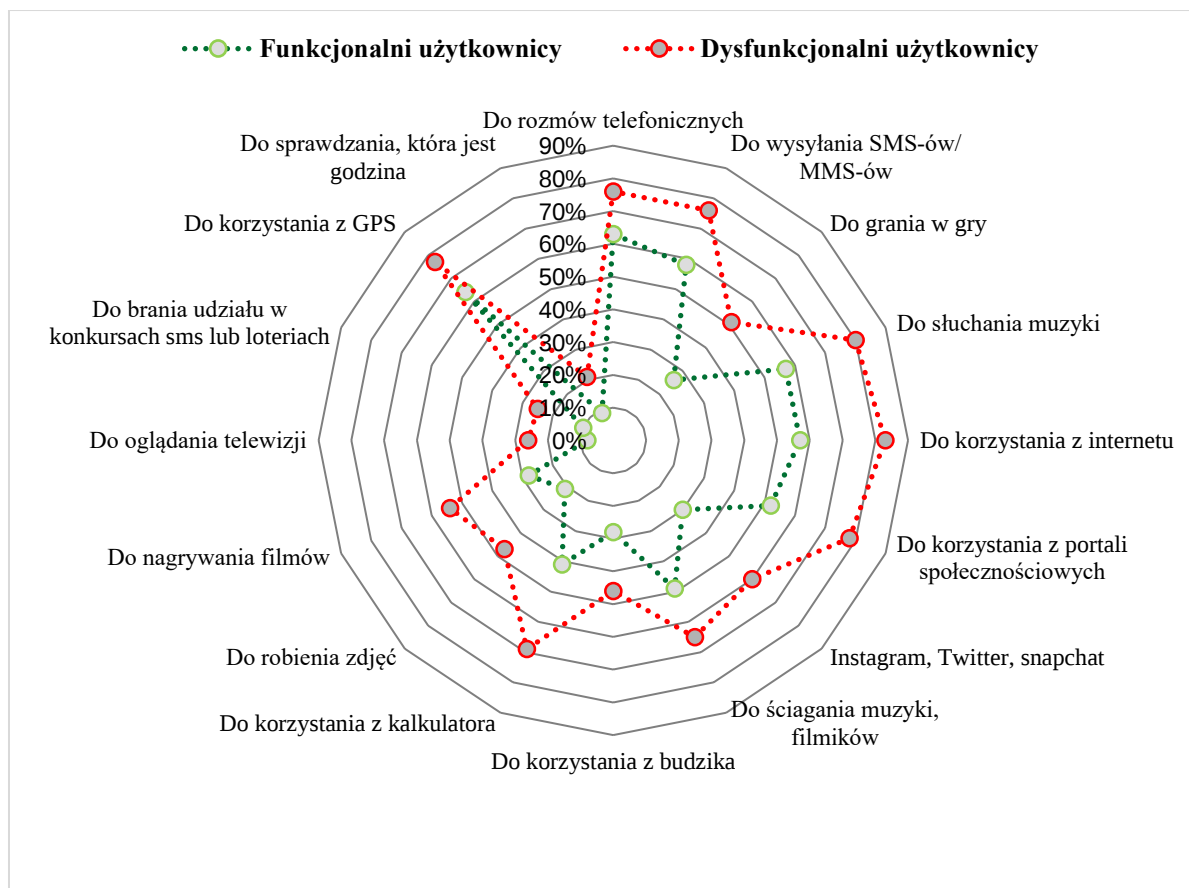

Źródło: badania własne.

Zwrócono także uwagę na istotne statystycznie różnice w wykorzystaniu funkcji telefonu przez uczniów mieszkających na wsi i w mieście. Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya pozwala na stwierdzenie, że uczniowie z miasta częściej niż ich koledzy ze wsi korzystają z telefonu w celu prowadzenia rozmów telefonicznych, wysyłania SMS-ów, grania w gry, słuchania muzyki, korzystania z internetu, odwiedzania portali społecznościowych, ściągania muzyki i filmów oraz sprawdzania, która jest godzina.

Ponadto sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy wynikiem ogólnym z testu MPPUSA oraz częstotliwością realizowanej funkcji za pomocą telefonu komórkowego. Ustalono, że związki te są istotne statystycznie i dotyczą wszystkich wymienionych w ankiecie funkcji telefonu komórkowego. Wraz ze wzrostem częstości korzystania z danej funkcji telefonu rośnie także uzyskiwany przez respondenta wynik ogólny testu MPPUSA. Dodatkowo, bazując na wynikach testu MPPUSA, podzielono respondentów na funkcjonalnych i dysfunkcjonalnych użytkowników telefonu komórkowego. Do analizy wybrano tylko odpowiedzi wskazujące na korzystanie z danej funkcji przynajmniej kilka razy w tygodniu (patrz rysunek 10).

Rysunek 10. Korzystanie z funkcji telefonu komórkowego (przynajmniej kilka razy w tygodniu) przez funkcjonalnych i dysfunkcjonalnych użytkowników urządzenia

Źródło: badania własne.

Ustalono, że istnieje statystycznie istotna, dodatnia, zależność pomiędzy funkcjonalnością korzystania z telefonu komórkowego a wykorzystywaniem poszczególnych funkcji urządzenia. Dysfunkcjonalni użytkownicy telefonu komórkowego istotnie statystycznie częściej wykorzystują wszystkie wymienione funkcje urządzenia.

3.1.2.1. Korzystanie z portali społecznościowych przez badanych

Wśród aktywności online, które deklarowali badani, m.in. pojawiło się korzystanie z portali społecznościowych. W badanej próbie uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim 78% badanych (76% uczniów szkoły podstawowej i 79% uczniów szkoły ponadpodstawowej) ma założone konto na co najmniej jednym portalu społecznościowym. Częściej tę aktywność deklarują dziewczęta (81% respondentek) niż chłopcy (76% respondentów) oraz osoby mieszkające w mieście (79% mieszkających w mieście) niż na wsi (75% mieszkańców wsi). Sprawdzone, czy takie zmienne, jak płeć, miejsce zamieszkania i poziom edukacyjny, na którym uczy się respondent, istotnie statystycznie mają wpływ na posiadanie konta na portalu społecznościowym. Stwierdzono istotną statystycznie zależność pomiędzy posiadaniem konta na portalu społecznościowym a płcią badanego $\chi^2(1, N=1463) = 4,760$; $p < 0,05$; $F_i = 0,057$). Natomiast miejsce zamieszkania i poziom edukacyjny, na którym uczy się badany, nie ma wpływu na analizowaną zmienną.

Sprawdzone, które z portali społecznościowych są najbardziej popularne wśród badanych (rysunek 11). Ustalono, że najpopularniejszym portalem społecznościowym wśród badanych jest Facebook. Odwiedza go 95% dziewcząt i 94% chłopców użytkowników portali

społecznościowych (85% dziewcząt i 78% chłopców z ogółu badanych). Kolejnym portalem jest Instagram, na którym konto ma 57% dziewcząt i 47% chłopców użytkowników portali społecznościowych (50% dziewcząt i 37% chłopców z ogółu badanych). Trzecim co do aktywności respondentów portalem jest YouTube, korzysta z niego 58% chłopców i 41% dziewcząt użytkowników portali społecznościowych (38% dziewcząt i 51% chłopców ogółu badanych). Biorąc pod uwagę poziom edukacji, na którym uczy się respondent, można wskazać, że różnice w korzystaniu z poszczególnych portali są minimalne. Jedynie w zakresie korzystania przez badanych z portalu YouTube widać wyraźnie, że uczniowie szkoły podstawowej (55% użytkowników portali społecznościowych) częściej korzystają z niego niż uczniowie szkoły ponadpodstawowej (45% użytkowników portali społecznościowych). Natomiast miejsce zamieszkania respondenta nie różnicowało istotnie statystycznie korzystania z portali społecznościowych.

Rysunek 11. Posiadane konto na portalu społecznościowym w podziale na poziom edukacyjny badanych, płeć i miejsce zamieszkania badanych

Źródło: badania własne (N=1140)

Zbadano także, na ilu portalach społecznościowych mają założone konta badani (użytkownicy portali społecznościowych). Co trzeci badany korzysta tylko z jednego portalu społecznościowego, co czwarty korzysta z dwóch portali jednocześnie. Tyle samo badanych ma konto na trzech portalach jednocześnie, a co czternasty respondent jest aktywny na czterech portalach. Pojedynczy respondenci deklarowali posiadanie konta na więcej niż czterech portalach społecznościowych.

Ustalając aktywne funkcjonowanie większości badanych na różnych profilach społecznościowych, starano się ustalić, na czym polega ta aktywność. Dane z tego obszaru prezentuje tabela 24.

Tabela 24. Aktywności badanych na profilu społecznościowym oraz ich częstotliwość w podziale na poziom edukacyjny, na którym uczy się respondent

Rodzaj podejmowanej czynności	Poziom edukacyjny	Brak danych	Częstotliwość wykonywania czynności					
			Kilka razy dziennie	Raz dziennie	Kilka razy w tygodniu	Kilka razy w miesiącu	Kilka razy w roku	Nigdy
Zamieszczam swoje zdjęcia lub filmy na profilu	ogółem	1%	10%	6%	13%	25%	24%	21%
	szkoła podstawowa	1%	12%	6%	14%	25%	22%	20%
	szkoła ponadpodstawowa	1%	9%	5%	11%	26%	26%	22%
Zamieszczam zdjęcia swoich znajomych	ogółem	2%	7%	5%	9%	12%	20%	45%
	szkoła podstawowa	2%	7%	5%	9%	12%	20%	45%
	szkoła ponadpodstawowa	2%	8%	4%	9%	11%	20%	46%
Zamieszczam zdjęcia innych osób, których nie znam	ogółem	2%	4%	3%	5%	6%	8%	72%
	szkoła podstawowa	2%	4%	3%	6%	6%	8%	71%
	szkoła ponadpodstawowa	2%	4%	2%	5%	7%	8%	72%
Zamieszczam memy	ogółem	2%	7%	5%	9%	9%	11%	57%
	szkoła podstawowa	2%	6%	6%	10%	11%	11%	54%
	szkoła ponadpodstawowa	2%	8%	4%	9%	8%	10%	60%
Zamieszczam własne komentarze i wpisy	ogółem	2%	15%	9%	15%	17%	16%	27%
	szkoła podstawowa	2%	15%	10%	17%	17%	14%	26%
	szkoła ponadpodstawowa	2%	15%	8%	13%	17%	18%	28%
Zamieszczam adresy do zdjęć, filmów w innych serwisach	ogółem	2%	6%	4%	6%	8%	11%	62%
	szkoła podstawowa	2%	6%	4%	6%	9%	12%	61%
	szkoła ponadpodstawowa	2%	7%	4%	6%	8%	11%	64%

Źródło: badania własne (N=1140).

Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że pomiędzy grupami uczniów ze szkoły podstawowej i uczniów ze szkoły ponadpodstawowej nie występują istotne statystycznie różnice w zakresie wykonywania poszczególnych wymienionych czynności w ramach konta na portalu społecznościowym. Natomiast, badając różnice pomiędzy grupą dziewcząt i chłopców, ustalono, że występują w tych grupach istotne statystycznie różnice we wszystkich wymienionych czynnościach na swoim profilu. Dziewczęta częściej niech chłopcy zamieszczają na profilu:

- swoje zdjęcia lub filmy (U=186090, Z=4,80, p<0,01),
- zdjęcia swoich znajomych (U=200859, Z=2,02, p<0,05),
- własne komentarze i wpisy (U=202902, Z=2,07, p<0,05).

Z kolei chłopcy częściej niż dziewczęta zamieszczają na profilu

- zdjęcia osób, których nie znają (U=199145, Z=-2,32, p<0,05),
- różnego rodzaju memy (U=192052, Z=-3,57, p<0,01),
- linki do materiałów innych osób (U=195853, Z=-3,16, p<0,05).

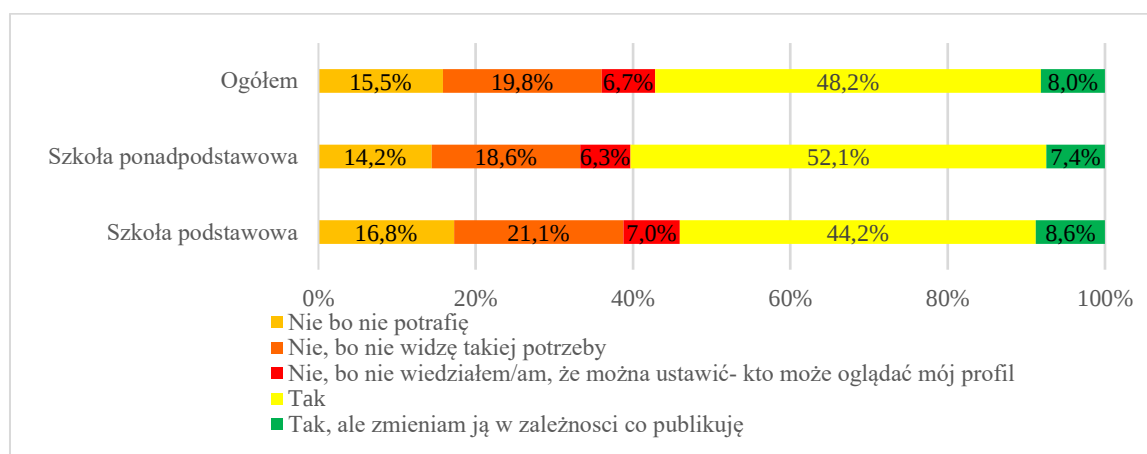
Dodatkowo, analizując grupy uczniów mieszkających w mieście i na wsi, wskazać można, że są istotne statystycznie różnice pomiędzy tymi grupami tylko w zakresie częstości wpisów i

komentarzy na profilu ($U=163508$, $Z=2,20$, $p<0,05$). Uczniowie mieszkający w mieście (79% tej grupy) istotnie statystycznie częściej niż uczniowie mieszkający na wsi (61% tej grupy) zamieszczają na swoim profilu komentarze i wpisy.

Sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy częstotliwością wykonywania wskazanych czynności na własnym profilu portalu społecznościowego respondenta a poziomem nałogowego korzystania z internetu i telefonu komórkowego (ogólny wynik testu IAT i MPPUSA). Powiązania te były dodatnie, istotne statystycznie.

Zakładamy, że ważnym elementem ochrony użytkownika w sieci jest kontrola swojej prywatności, w szczególności podczas korzystania z portali społecznościowych. Dlatego też zapytano respondentów (tych, którzy mieli przynajmniej jedno konto na profilu społecznościowym) o to, czy ustawili na swoim profilu kontrolę prywatności (patrz rysunek 12).

Rysunek 12. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Czy ustawiłeś/aś na swoim profilu kontrolę prywatności? – w podziale na poziom edukacyjny, na którym uczą się badani

Źródło: badania własne (N=1140).

Jak wynika z zaprezentowanych na rysunku danych, połowa respondentów, którzy mają konto na co najmniej jednym profilu społecznościowym, stosuje na swoim portalu funkcję kontroli prywatności. Częściej stosują ją uczniowie szkoły ponadpodstawowej (52% użytkowników portali społecznościowych) niż uczniowie szkoły podstawowej (44% użytkowników portali społecznościowych). Co szósty badany nie potrafi ustawić na swoim koncie kontroli prywatności, co piąty badany – nie widzi potrzeby jej włączenia, a co czternasty respondent (użytkownik portali społecznościowych) nie wiedział, że można taką opcję ustawiać na portalu. W celu sprawdzenia istotności związku między zmiennymi: poziom edukacyjny, na którym uczy się respondent, jego płeć oraz miejsce zamieszkania a ustawieniem kontroli prywatności na profilu przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych – chi-kwadrat. Określono, że w przypadku rodzaju szkoły, w której uczy się respondent – użytkownik portalu – oraz jego płci takie związki nie występują. Natomiast między analizowaną zmienną a miejscem zamieszkania występuje istotny statystycznie związek $\chi^2(5, N=1140) = 11,410$; $p<0,05$; $V \text{ Cramera}=0,100$, $p<0,05$). Respondenci mający konto na profilu społecznościowym, mieszkający w mieście (58% analizowanej grupy) częściej niż ich koledzy mieszkający na wsi (51% analizowanej grupy) ustawiają na swoim profilu kontrolę prywatności.

3.1.2.2. Granie w gry komputerowe

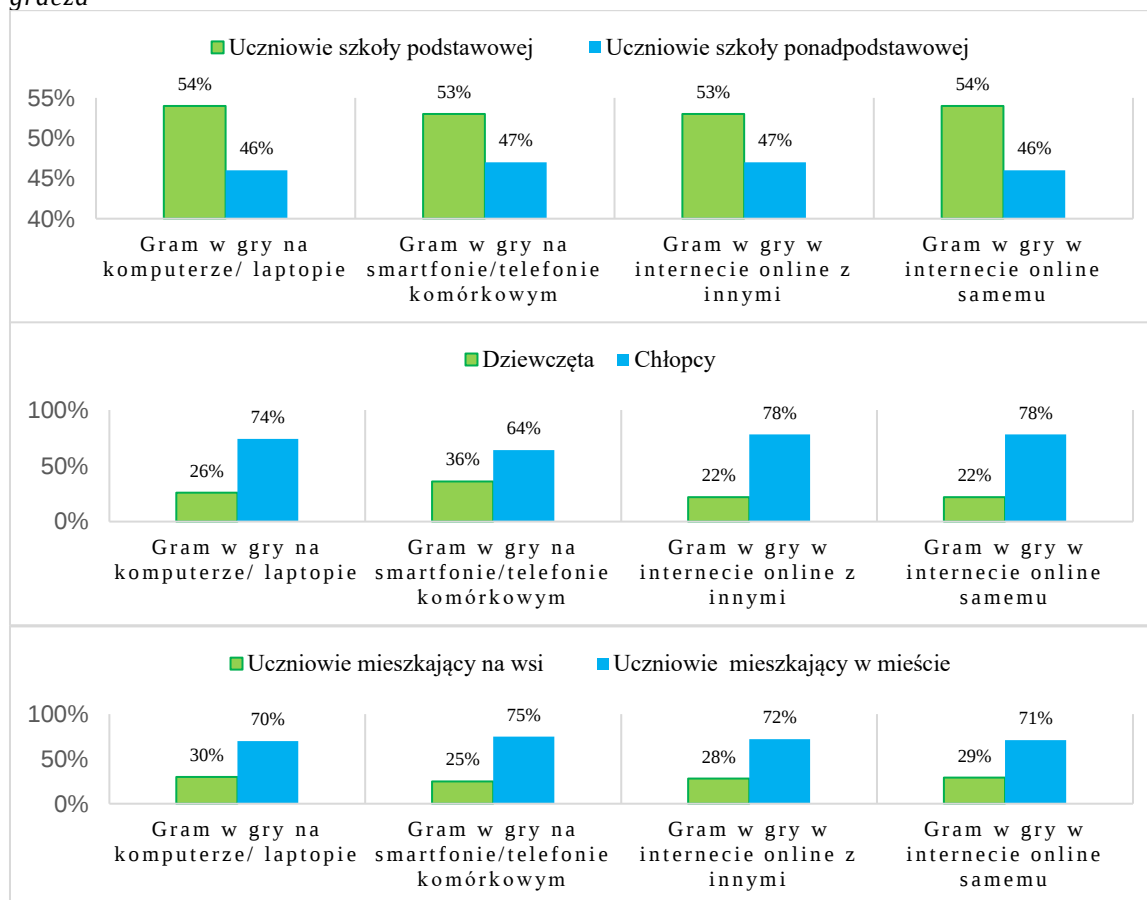
W badaniach zapytano także respondentów, czy grają w gry komputerowe. Spośród badanych 59% wskazało, że gra w gry komputerowe. Przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych – chi-kwadrat celem sprawdzenia istotności związku między zmiennymi: poziomem edukacyjnym, na którym uczy się respondent, jego płcią oraz miejscem zamieszkania a graniem w gry komputerowe. Określono, że występuje istotnie statystyczny związek między:

1. Graniem w gry a typem szkoły, do której uczęszcza respondent $\chi^2(1, N=1463) = 8,205956$; $p < 0,05$; $Fi = 0,074$, $p < 0,05$). Uczniowie ze szkoły podstawowej (63% badanych uczniów tej kategorii) częściej niż ich koledzy ze szkoły ponadpodstawowej (55% uczniów tej kategorii) grają w gry komputerowe.
2. Graniem w gry a płcią respondenta $\chi^2(1, N=1463) = 138,2859$; $p < 0,01$; $Fi = 0,307$, $p < 0,05$). W gry komputerowe grają częściej chłopcy (73%) niż dziewczęta (42%).

Natomiast miejsce zamieszkania badanych nie różnicuje analizowanej czynności.

Następnie zapytano respondentów, za pomocą jakich urządzeń cyfrowych grają najczęściej w gry. Ustalono, że 55% wykorzystuje do grania komputer lub laptop, 41% – telefon komórkowy/smartfon. Co czwarty gracz (26% graczy) gra w gry online zespołowe, a co szósty gracz (16% graczy) szuka w sieci gier dla jednego gracza. Szczegółowe dane z podziałem na płeć badanego, miejsce jego zamieszkania oraz poziom edukacyjny, na którym się uczy, przedstawia rysunek 13.

Rysunek 13. Wykorzystywanie urządzeń do grania w gry z podziałem na płeć i miejsce zamieszkania gracza

Źródło: badania własne (N=865).

Sprawdzono, czy najczęstszy sposób grania wybierany przez respondenta ma istotny statystycznie związek ze zmiennymi, takimi jak: poziom edukacyjny, na którym się uczy, miejsce zamieszkania i płeć respondenta. Za pomocą testu niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat, ustalono, że taki związek istnieje tylko w przypadku następujących zależności:

- płci badanego a graniem w gry w internecie z innymi $\chi^2(1, N=865) = 11,724$; $p < 0,01$; $Fi = 0,307$, $p < 0,01$). W gry komputerowe grają częściej chłopcy (29%) niż dziewczęta (18%),
- płci badanego a graniem w gry na smartfonie lub telefonie komórkowym $\chi^2(1, N=865) = 6,225$; $p < 0,01$; $Fi = 0,085$, $p < 0,01$). W gry komputerowe grają częściej chłopcy (38%) niż dziewczęta (47%).

Zapytano również respondentów, w jakie gry grają. Ustalono, że najliczniejsza grupa badanych graczy wybiera strzelanki (67% uczniów szkoły podstawowej i 57% uczniów szkoły ponadpodstawowej), gry symulujące jazdę samochodem (54% uczniów szkoły podstawowej i 59% uczniów szkoły ponadpodstawowej), gry zręcznościowe (52% uczniów szkoły podstawowej i 48% uczniów szkoły ponadpodstawowej). Natomiast najrzadziej badani wybierają gry typu MMORPG (26% uczniów szkoły podstawowej i 25% uczniów szkoły ponadpodstawowej) oraz gry online z nagrodami pieniężnymi lub gry na pieniądze (27% uczniów szkoły podstawowej i 24% uczniów szkoły ponadpodstawowej). Dane z tego zakresu prezentuje tabela 25.

Tabela 25. Rodzaje gier komputerowych, w jakie grają respondenci, w podziale na typ szkoły, do której uczęszczają

Rodzaj gry	Typ szkoły		Ogółem
	Szkoła podstawowa	Szkoła ponadpodstawowa	
Gry typu MMORPG np. MARGONEM	26,1%	24,7%	25,4%
Gry online z nagrodami pieniężnymi na pieniądze	26,7%	24,4%	25,6%
Sieciowe gry strategiczne np. Age of Empire	34,6%	33,0%	33,9%
Gry dla jednego gracza, np. pasjans, kulki	38,4%	45,9%	41,8%
Gry przygodowe np. ROBLOX	51,5%	34,7%	43,9%
Gry sportowe np. FIFA	48,2%	50,8%	49,4%
Gry na portalu gry online.pl	51,8%	48,0%	50,1%
Gry zręcznościowe	53,8%	59,4%	56,4%
Gry symulujące jazdę samochodem np. Euro Truck Simulator	58,8%	57,0%	58,0%
Gry strzelanki	66,6%	61,7%	64,3%

Źródło: badania własne (N=865).

Sprawdzono, czy pomiędzy deklarowanym rodzajem gry istnieje statystycznie istotny związek ze zmiennymi: poziomem edukacyjnym, na którym uczy się badany, płcią czy miejscem zamieszkania respondenta. Ustalono, że jedynym rodzajem gry, który istotnie statystycznie różni się w grupie uczniów ze szkoły podstawowej i ponadpodstawowej jest granie w gry dla jednego gracza, takie jak pasjans czy kulki $\chi^2(1, N=865) = 4,627$; $p < 0,05$; $Fi = 0,075$, $p < 0,05$). W gry dla jednego gracza częściej grają uczniowie szkoły ponadpodstawowej (46%) niż uczniowie szkoły podstawowej (38%).

Ustalono również istotny statystycznie związek pomiędzy zmienną płci a graniem przez respondentów w następujące rodzaje gier:

1. Strzelanki $\chi^2(1, N=865) = 147,749$; $p < 0,01$; $Fi = -0,421$, $p < 0,01$), w tego typu gry gra 78% chłopców i 34% dziewcząt deklarujących w badaniach granie w gry komputerowe.

2. Sieciowe gry strategiczne $\chi^2(1, N=865) = 26,643$; $p < 0,01$; $F_i = -0,181$, $p < 0,01$), w tego typu gry gra 40% chłopców i 21% dziewcząt deklarujących w badaniach granie w gry komputerowe.
3. Gry online z nagrodami pieniężnymi $\chi^2(1, N=865) = 17,685$; $p < 0,01$; $F_i = -0,148$, $p < 0,01$), w tego typu gry gra 30% chłopców i 16% dziewcząt deklarujących w badaniach granie w gry komputerowe.
4. Gry typu MMORPG $\chi^2(1, N=865) = 20,883$; $p < 0,01$; $F_i = -0,161$, $p < 0,01$), w tego typu gry gra 30% chłopców i 15% dziewcząt deklarujących w badaniach granie w gry komputerowe.

Natomiast miejsce zamieszkania respondenta nie ma związku z rodzajem gier, w które gra respondent.

Sprawdzono także, czy uzyskane wyniki istotnie statystycznie różnią się w grupie użytkowników funkcjonalnych i dysfunkcjonalnych internetu. Dysfunkcjonalni użytkownicy sieci istotnie statystycznie częściej niż ich funkcjonalni koledzy grają w strzelanki, gry na portalu Online.pl, sieciowe gry strategiczne oraz w gry typu MMORPG. Dane w tym zakresie prezentuje tabela 26.

Tabela 26. Rodzaje gier komputerowych, w jakie grają respondenci, w podziale na typ szkoły, do której uczęszczają

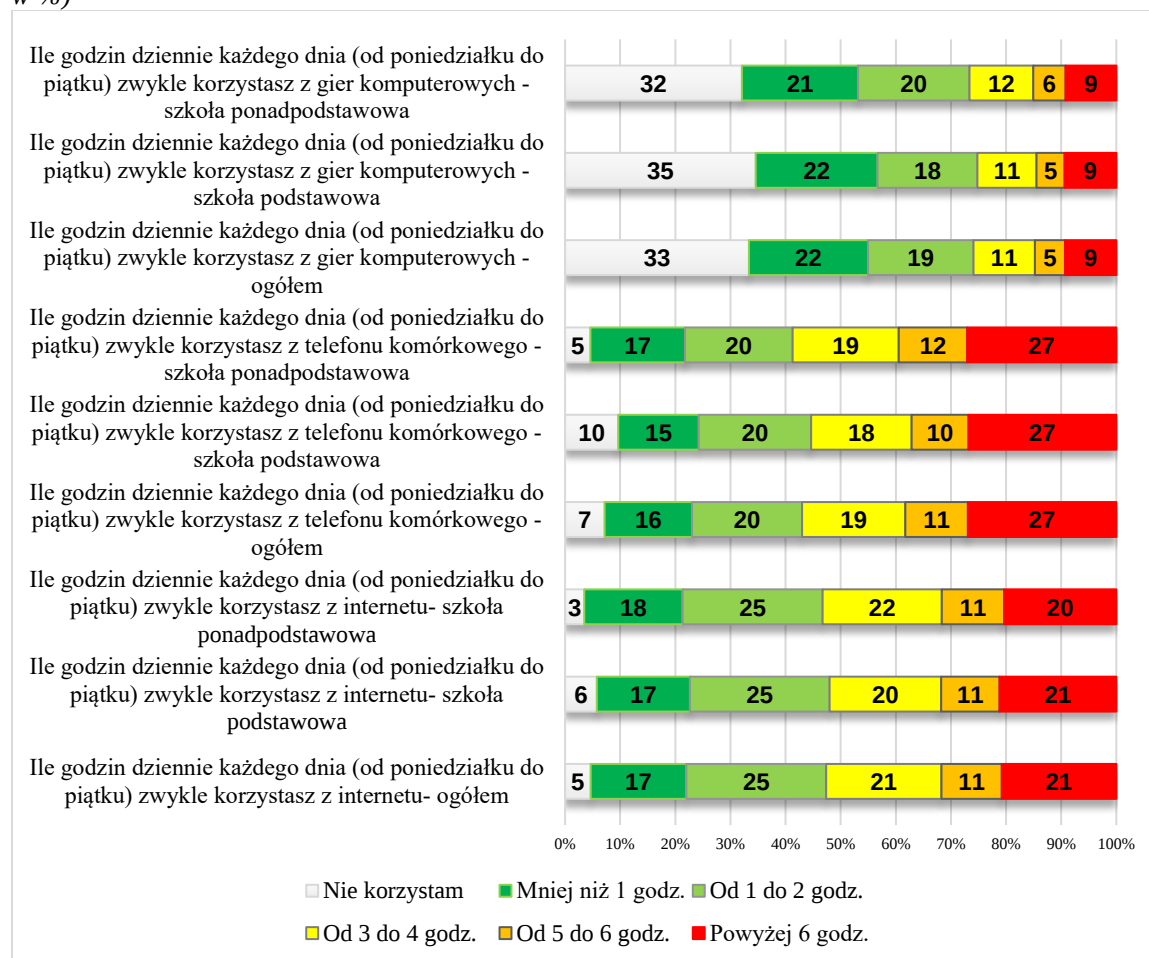
Rodzaj gry	Funkcjonalność korzystania z internetu	
	Dysfunkcjonalni użytkownicy	Funkcjonalni użytkownicy
Gry typu MMORPG np. MARGONEM**	32%	19%
Gry online z nagrodami pieniężnymi na pieniądze	32%	19%
Sieciowe gry strategiczne np. Age of Empire**	42%	26%
Gry dla jednego gracza, np. pasjans, kulki	45%	38%
Gry przygodowe np. ROBLOX	48%	39%
Gry sportowe np. FIFA	55%	43%
Gry na portalu gry online.pl**	57%	43%
Gry zręcznościowe	59%	54%
Gry symulujące jazdę samochodem np. Euro Truck Simulator	61%	54%
Gry strzelanki**	69%	59%
** $p < 0,01$		

Źródło: badania własne (N=865).

3.1.3. Czas i miejsce korzystania z nowych technologii cyfrowych przez respondentów

W pierwszej kolejności ustalono, ile godzin dziennie (w dni powszednie, w czasie których uczniowie nie chodzą do szkoły) badani korzystają z nowych technologii cyfrowych. Jako oscylatory korzystania z nowych technologii cyfrowych przyjęto trzy z nich, tj. korzystanie z internetu, telefonu komórkowego i granie w gry komputerowe – z perspektywy dni przeznaczonych do nauki i dni wolnych od niej. Dane z tego zakresu w podziale na uczniów z poziomu podstawowego kształcenia i ponadpodstawowego prezentują rysunki 14 i 15.

Rysunek 14. Czas poświęcany przez respondentów w dni powszednie na używanie internetu, telefonu komórkowego i grania w gry z podziałem na poziom edukacyjny szkoły, w której uczą się badani (dane w %)

Źródło: badania własne.

Jak wynika z rysunku 14, co siódmy uczeń w dni powszednie poświęca ponad 5 godzin i więcej na granie w gry komputerowe. Tyle samo czasu co trzeci respondent korzysta z internetu, a prawie co drugi – z telefonu komórkowego.

Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że nie ma istotnych statystycznie różnic pomiędzy czasem przeznaczanym na korzystanie z nowych mediów w dni powszednie pomiędzy uczniami szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Natomiast płeć różnicuje istotnie:

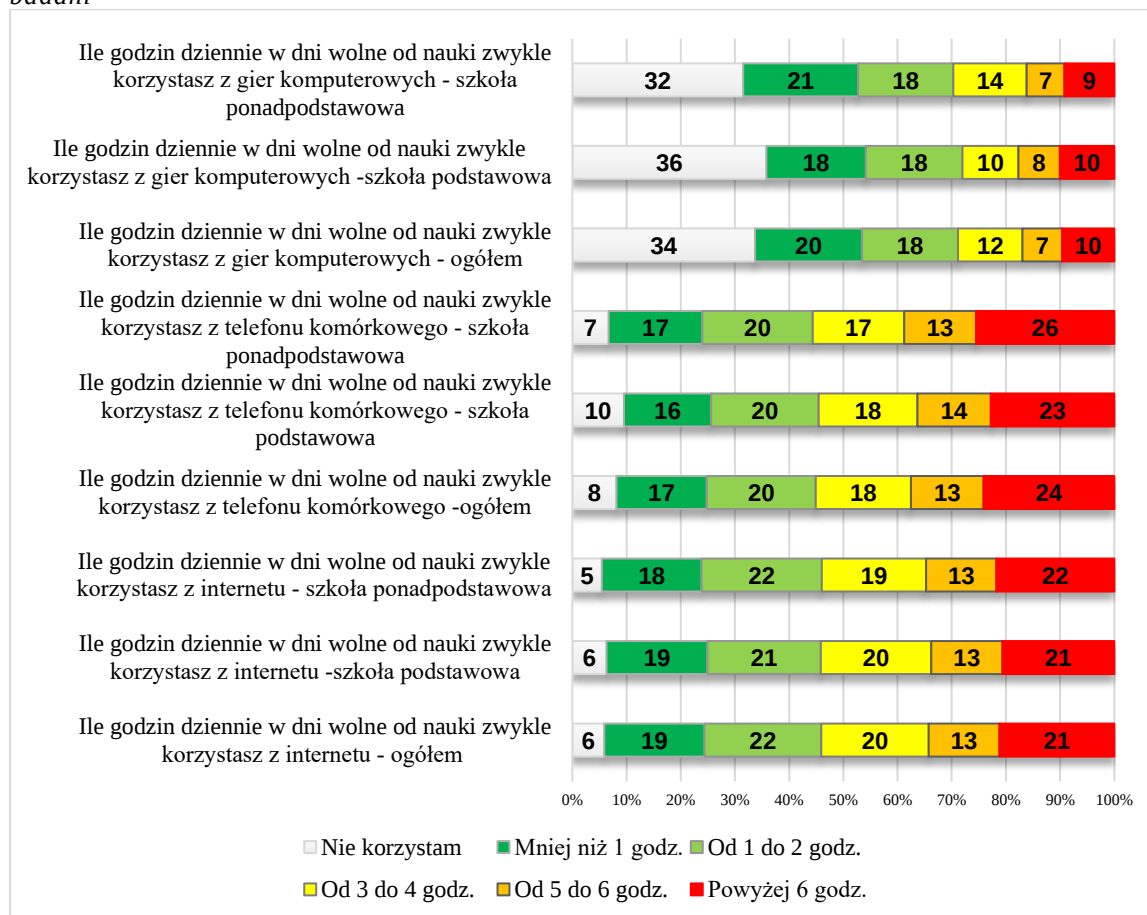
- korzystanie z telefonu komórkowego, $U=234739,500$, $Z=3,61$, $p<0,01$ (dziewczęta użytkują telefon komórkowy dłużej w ciągu dnia powszedniego niż chłopcy),
- granie w gry komputerowe, $U=181782,5$, $Z=-10,21$, $p<0,01$, (chłopcy poświęcają więcej czasu w ciągu dnia powszedniego na granie w gry niż dziewczęta).

Ponadto stwierdzono istotne statystycznie różnice we wszystkich rodzajach korzystania z nowych mediów pomiędzy uczniami mieszkającymi na wsi i w mieście. Uczniowie mieszkający w mieście w ciągu dnia powszedniego korzystają dłużej z internetu ($U=196737,0$, $Z=2,46$, $p<0,01$), telefonu komórkowego ($U=194854$, $Z=2,72$, $p<0,01$) czy grają w gry komputerowe ($U=198952$, $Z=2,16$, $p<0,05$) niż ich rówieśnicy mieszkający na wsi.

Biorąc pod uwagę wynik ogólny z testu IAT oraz MPPUSA, za pomocą korelacji porządku rang Spearmana sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy uzyskanym przez respondenta ogólnym wynikiem testu IAT i MPPUSA a liczbą godzin przeznaczaną na użytkowanie nowych mediów przez respondentów w dni powszednie. Stwierdzono, że

wszystkie korelacje są istotne statystycznie, dodatnie, o przeciętnej sile. Wraz ze wzrostem częstości korzystania z urządzeń w dni powszednie rośnie również uzyskany przez respondenta wynik ogólny testu MPPUSA oraz testu IAT

Rysunek 15. Czas poświęcany przez respondentów w dni wolne od nauki na używanie internetu, telefonu komórkowego i granie w gry z podziałem na poziom edukacyjny szkoły, w której uczą się badani

Źródło: badania własne.

Analizując dane przedstawione na rysunku 15, co drugi badany uczeń w dni wolne od nauki poświęca ponad 5 godzin i więcej na korzystanie z telefonu komórkowego. Tyle samo czasu co trzeci respondent korzysta z internetu, a co siódmy gra w gry komputerowe.

Jak wynika z przeprowadzonych analiz (testem rangowym U Manna-Whitneya) nie ma istotnych statystycznie różnic pomiędzy czasem przeznaczanym na korzystanie z nowych mediów w dni wolne od nauki u uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Natomiast płeć różnicuje istotnie:

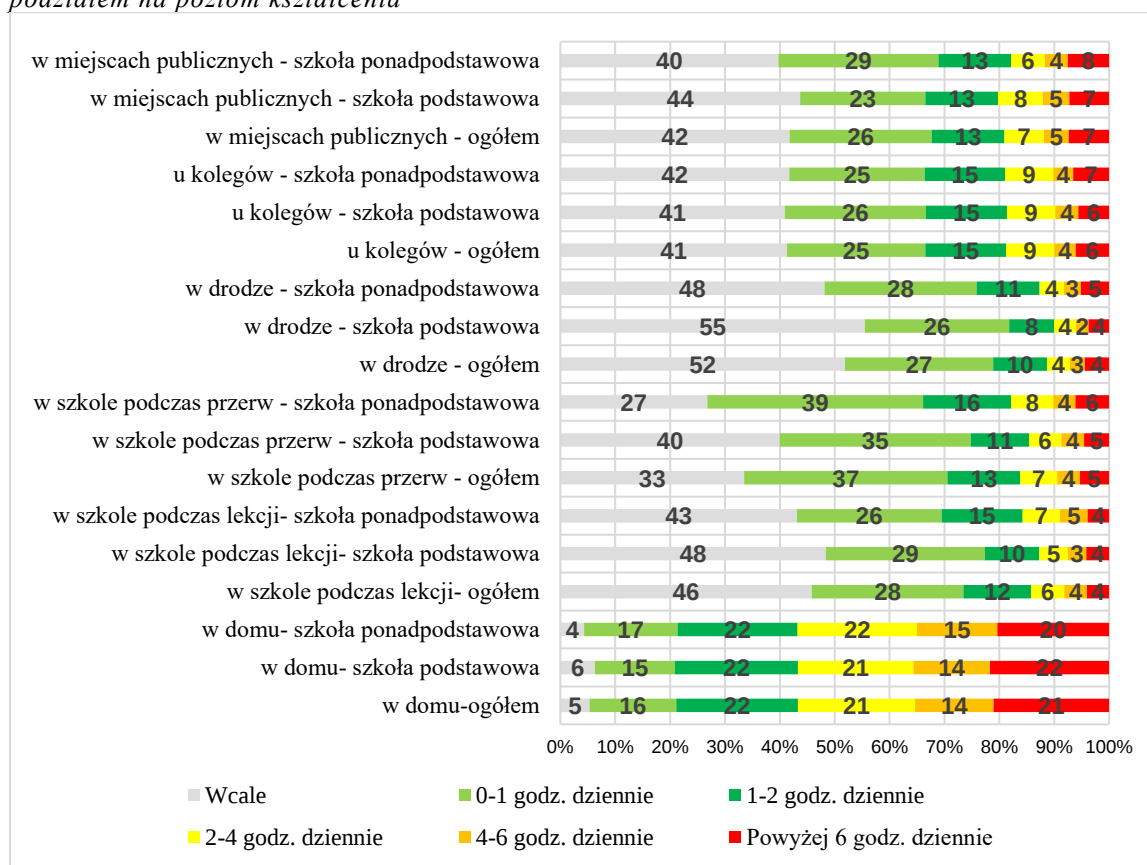
- korzystanie z telefonu komórkowego, $U=245020$, $Z=2,33$, $p<0,05$ (dziewczeta użytkują telefon komórkowy dłużej w ciągu dni wolnych od nauki niż chłopcy),
- granie w gry komputerowe, $U=182097$, $Z=-10,17$, $p<0,01$ (chłopcy poświęcają więcej czasu w ciągu dni wolnych od nauki na granie w gry niż dziewczęta).

Ponadto stwierdzono istotne statystycznie różnice w korzystaniu z internetu ($U=190124,5$, $Z=3,38$, $p<0,01$) i telefonu komórkowego ($U=192571$, $Z=3,04$, $p<0,05$), pomiędzy uczniami mieszkającymi na wsi i w mieście. Uczniowie mieszkający w mieście w ciągu dni wolnych od nauki poświęcają więcej czasu na korzystanie z internetu i z telefonu komórkowego niż uczniowie mieszkający na wsi.

Biorąc pod uwagę wynik ogólny z testu MPPUSA oraz IAT, za pomocą korelacji porządku rang Spearmana sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek uzyskanego przez respondenta wyniku ogólnego z testu IAT i MPPUSA z liczbą godzin przeznaczaną na użytkowanie nowych mediów przez respondentów w dni wolne od nauki. Stwierdzono, że wszystkie korelacje są istotne statystycznie, dodatnie i o przeciętnej sile. Wraz ze wzrostem częstości korzystania z urządzeń w dni wolne od nauki rośnie również uzyskany przez respondenta wynik ogólny testu MPPUSA oraz testu IAT.

Respondentów zapytano także w jakich miejscach korzystają z internetu. Dane z tego zakresu w podziale na uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej prezentuje rysunek 16.

Rysunek 16. Czas korzystania respondentów z internetu, w ciągu dnia w określonych miejscach z podziałem na poziom kształcenia

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zaprezentowanych na rysunku 16, najwięcej czasu uczniowie spędzają w sieci podczas pobytu w domu, a najmniej podczas lekcji i drogi np. do szkoły.

Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że różnice między uczniami na poziomie podstawowym oraz uczniami na poziomie ponadpodstawowym są istotne statystycznie w przypadku korzystania z internetu:

- podczas lekcji, $U=246784$, $Z=2,56$, $p<0,05$,
- podczas przerw w szkole $U=228346$, $Z=4,84$, $p<0,01$,
- podczas drogi np. do szkoły $U=244413$, $Z=2,85$, $p<0,01$.

W tych trzech wymienionych sytuacjach uczniowie szkoły ponadpodstawowej więcej czasu poświęcają na korzystanie z internetu niż ich koledzy ze szkoły podstawowej.

Ponadto stwierdzono istotne statystycznie różnice w czasie korzystania z internetu:

- w domu – między uczniami mieszkającymi na wsi i w mieście $U=189292,5$, $Z=3,49$, $p<0,01$ (uczniowie mieszkający w mieście średnio przeznaczają od 2 do 4

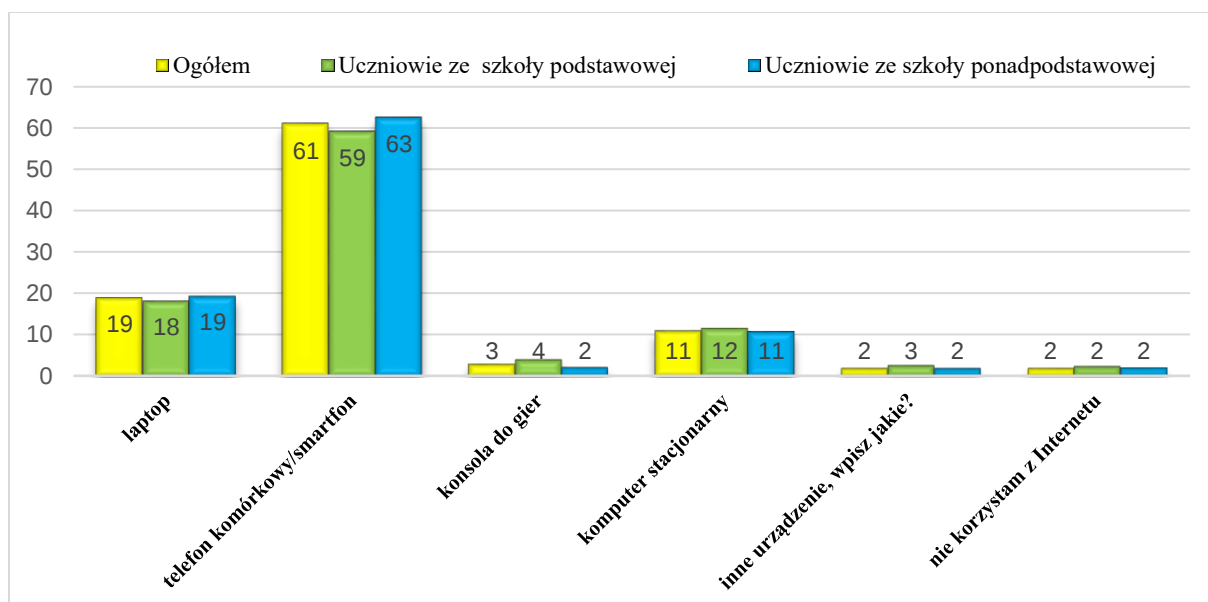
godzin na korzystanie z internetu w domu, a uczniowie mieszkający na wsi poświęcają na tę aktywność od 1 do 4 godzin);

- podczas lekcji w szkole – między dziewczętami a chłopcami $U=244919$, $Z=-2,34$, $p<0,05$ (dziewczeta średnio przeznaczają do 1 godziny na korzystanie z internetu podczas lekcji, a chłopcy poświęcają na tę aktywność do 2 godzin).

Biorąc pod uwagę wynik ogólny z testu MPPUSA oraz IAT, za pomocą korelacji porządku rang Spearmana sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek z liczbą godzin przeznaczaną na użytkowanie nowych mediów przez respondentów w wyróżnionych miejscach (tj. w domu, w szkole podczas lekcji czy przerw, w drodze np. do szkoły, podczas wizyt u kolegów czy w miejscach publicznych). Stwierdzono, że wszystkie korelacje są istotne statystycznie, dodatnie i o przeciętnej sile. Wraz ze wzrostem częstości korzystania z urządzeń w wymienionych miejscach rośnie również uzyskany przez respondenta wynik ogólny testu MPPUSA oraz testu IAT.

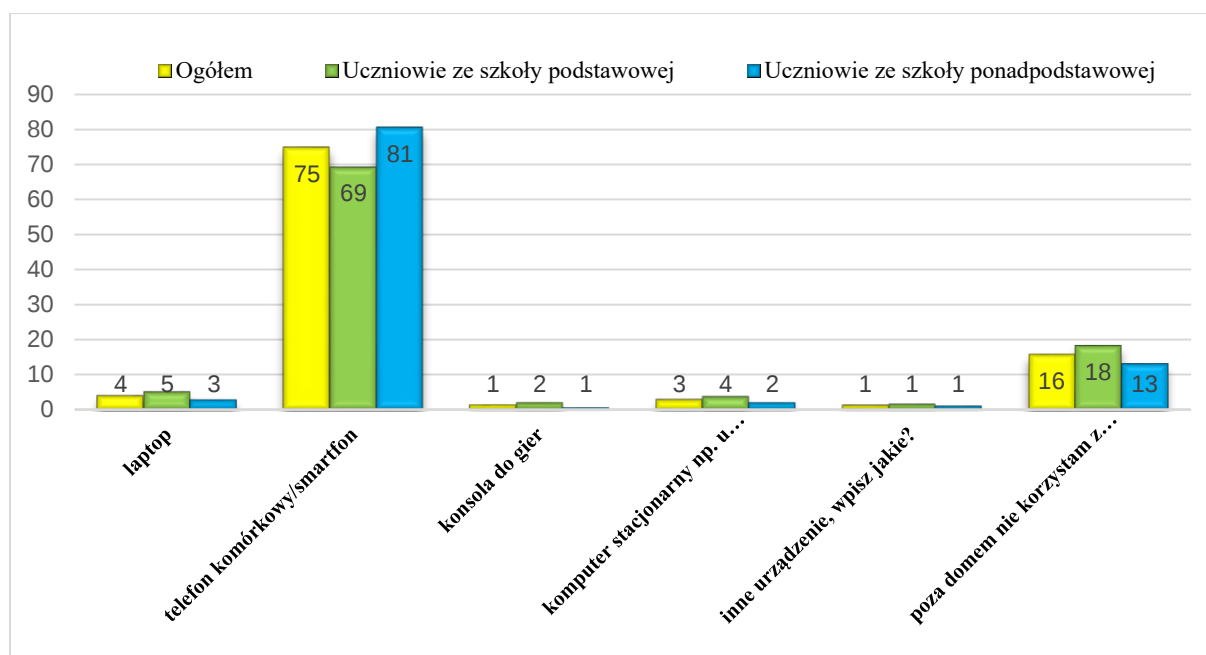
Następnie przeanalizowano, jakie najczęściej urządzenie wykorzystują badani do łączenia się z internetem zarówno w domu, jak i poza nim (patrz rysunki 17 i 18).

Rysunek 17. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Za pomocą jakiego urządzenia najczęściej łączysz się z internetem w domu? (dane w %)

Źródło: badania własne.

Rysunek 18. Odpowiedzi respondentów na pytanie: Za pomocą jakiego urządzenia najczęściej łączysz się z internetem poza domem?

Źródło: badania własne.

Z analizy danych zawartych na rysunkach 17 i 18 wynika, że zarówno w domu jak i poza nim respondenci łączą się z internetem przede wszystkim poprzez telefon komórkowy. Za pomocą testu niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy najczęściej wybieranym urządzeniem do łączenia z siecią a poziomem edukacyjnym, na którym uczy się badany. Ustalono, że taki związek nie występuje podczas korzystania przez respondentów z internetu w domu. Natomiast odnotowano go pomiędzy zmiennymi: typem szkoły, do której chodzi badany, a rodzajem urządzenia do łączenia z internetem poza domem. Jak wynika z zebranych danych, istotnie statystycznie częściej uczniowie szkoły ponadpodstawowej (81%) niż uczniowie szkoły podstawowej (69%), w przypadku wyboru urządzenia do łączenia z siecią poza domem, wskazują telefon komórkowy $\chi^2(5, N=1463) = 28,34898$; $p < 0,01$. Siła związku pomiędzy analizowanymi zmiennymi jest jednak słaba.

Analizując z kolei związek płci z najczęstszym wyborem urządzenia do łączenia z siecią, wskazać należy na występowanie istotnie statystycznego (choć słabego) związku pomiędzy wyborem urządzenia do łączenia się z internetem w domu – $\chi^2(6, N=1463) = 82,12958$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,236$, $p < 0,01$. Dziewczęta (71%) częściej niż chłopcy (53%) do tego celu wybierają telefon komórkowy. Natomiast chłopcy (21%) częściej niż dziewczęta (16%) korzystają z laptopa. W sytuacji przebywania respondentów poza domem nie stwierdzono istotnego statystycznie związku między wyborem urządzenia do łączenia z siecią a płcią badanego.

Ponadto sprawdzono występowanie istotnego statystycznie związku pomiędzy miejscem zamieszkania a najczęstszym wyborem urządzenia do łączenia się z siecią; należy wskazać na brak takiego związku.

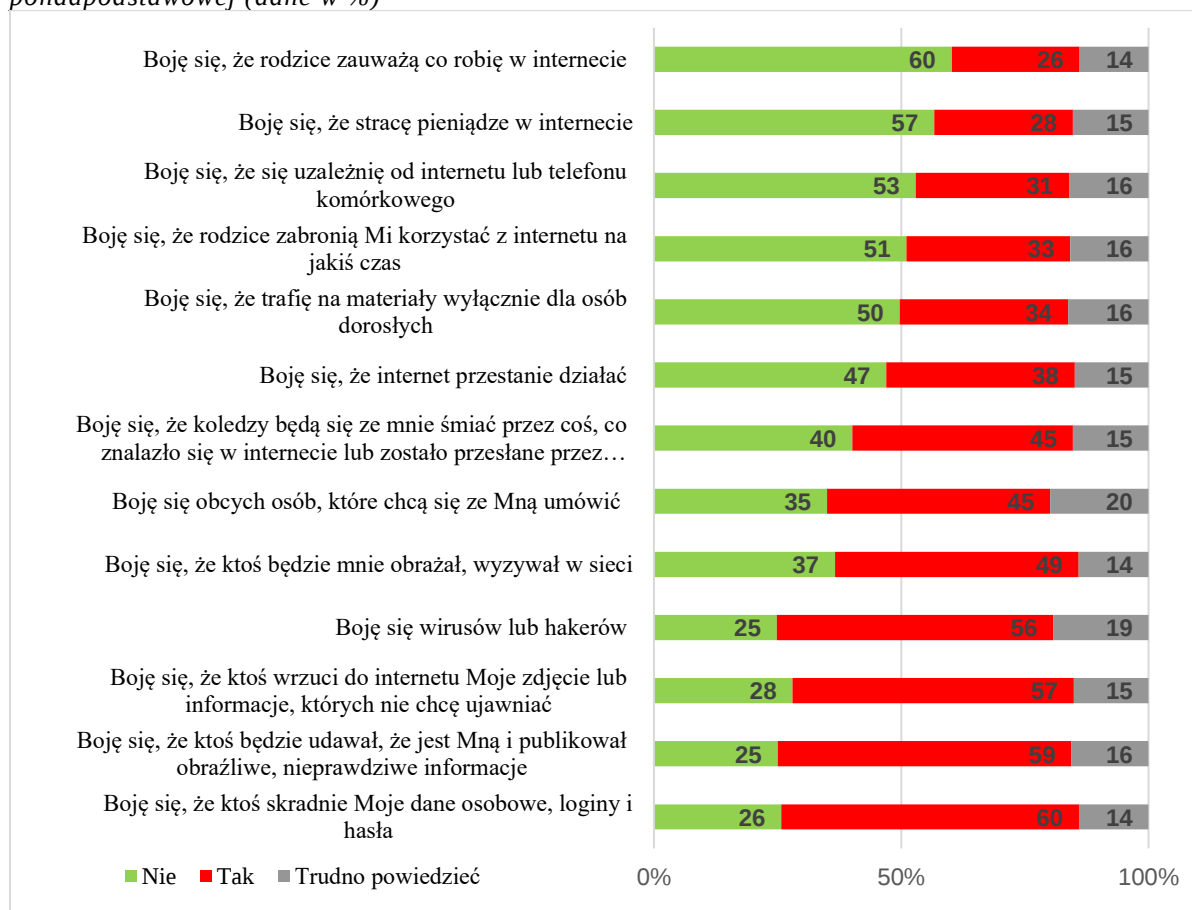
3.1.4. Zagrożenia online identyfikowane przez badanych uczniów

Rozwijający się rynek nowych technologii cyfrowych powoduje, że coraz częściej mówimy o zagrożeniach związanych z ich użytkowaniem. Dodatkowo pojawiają się coraz to nowe postulaty dotyczące edukacji medialnej i właściwego przygotowania małoletnich do bezpiecznego korzystania z internetu i urządzeń cyfrowych. Biorąc to pod uwagę, zapytano w badanej grupie, czego obawiają się respondenci korzystający z nowych technologii cyfrowych, np. telefonu komórkowego czy internetu.

Prawie połowa badanych (tj. 45% respondentów) wskazuje, że nie ma żadnych obaw dotyczących korzystania przez nich z nowych technologii cyfrowych, co czwarty badany (26% respondentów) nie potrafi określić swojego stanowiska, czy boi się, czy nie wymienionych elementów świata cyfrowego. Natomiast prawie co trzeci badany (tj. 29% respondentów) takie obawy ma.

Na podstawie informacji przekazanych przez uczniów przygotowano katalog zagrożeń, które dostrzegają oni sami podczas korzystania z nowych technologii cyfrowych (patrz rysunek 19).

Rysunek 19. Katalog zagrożeń online wskazanych przez badanych uczniów szkoły podstawowej i szkoły ponadpodstawowej (dane w %)

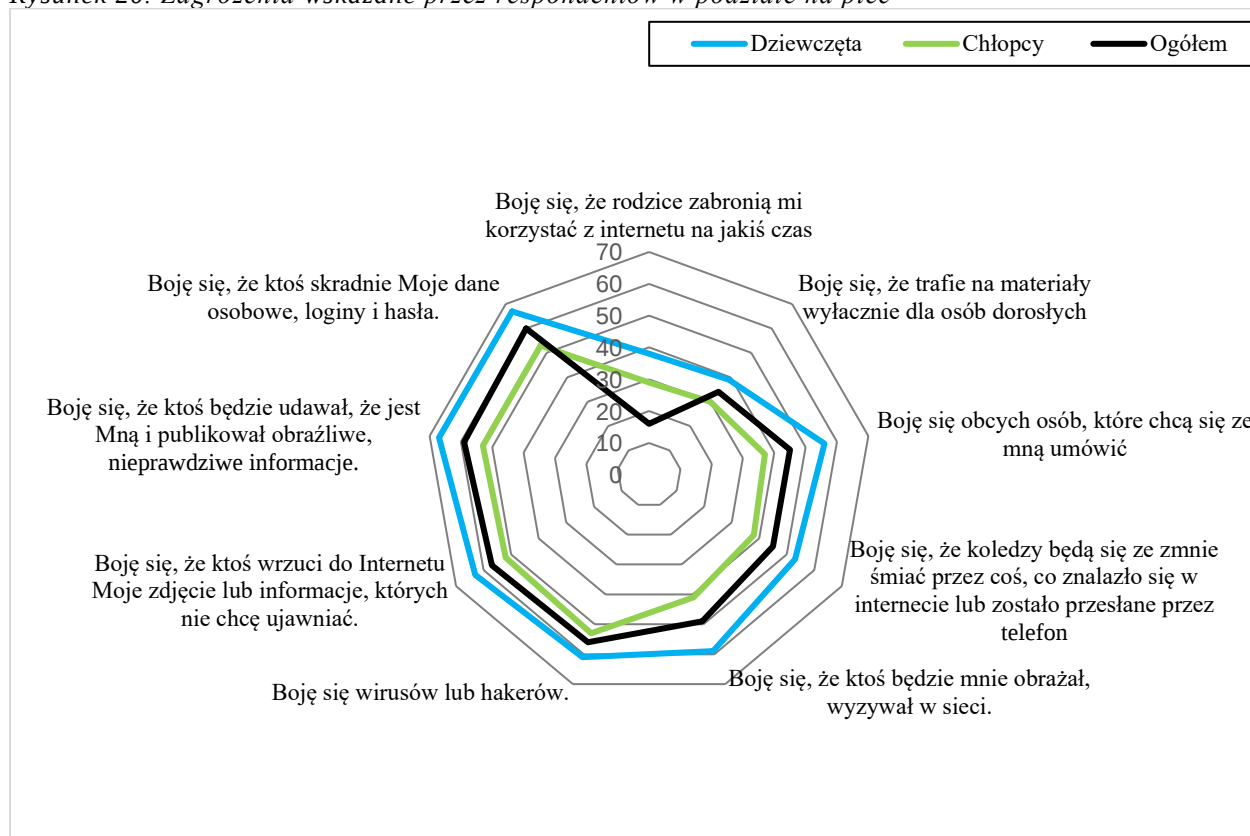
Źródło: badania własne.

Wykorzystując test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat, sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy niebezpieczeństwami wskazanymi przez badanych a zmiennymi: typem szkoły, płcią, miejscem zamieszkania.

Stwierdzono, że nie ma takiego związku pomiędzy wymienionymi obawami a typem szkoły, do której uczęszcza badany.

Natomiast w zakresie zależności dotyczącej konkretnego zagrożenia i płci badanego ustalono statystycznie istotne związki (choć słabe) w zakresie większości wymienionych zagrożeń (za wyjątkiem zagrożenia: niedziałania internetu, uzależnienia od sieci, utraty pieniędzy w internecie oraz obawy, że rodzice zauważą, co respondent robi w sieci). Dane przedstawia rysunek 20, który obejmuje tylko obawy wykazujące istotne statystycznie związki z płcią badanego.

Rysunek 20. Zagrożenia wskazane przez respondentów w podziale na płeć

Źródło: badania własne.

Analizując istotne statystycznie zależności – dziewczęta częściej niż chłopcy wskazują na poszczególne zagrożenia wynikające z używania nowych technologii cyfrowych.

Natomiast miejsce zamieszkania ma istotny statystycznie związek z następującymi obawami:

- ktoś wrzuci do internetu zdjęcie lub informacje o respondencie, których on nie chce ujawniać – $\chi^2(2, N=1463) = 7,968223$; $p < 0,05$; $V \text{ Cramera} = 0,073$, $p < 0,05$ (uczniowie z miasta zgłaszają tę obawę w 58%, a uczniowie ze wsi – w 54%),
- rodzice zabronią respondentowi korzystać z internetu na jakiś czas – $\chi^2(2, N=1463) = 11,70043$; $p < 0,05$, $V \text{ Cramera} = 0,089$, $p < 0,05$ (uczniowie z miasta zgłaszają tę obawę w 31%, a uczniowie ze wsi – w 40%).

Dodatkowo sprawdzono, czy grupy uczniów dysfunkcjonalnie i funkcjonalnie korzystające z internetu istotnie statystycznie różnią się pod względem wskazywanych obaw. Ustalono, że uczniowie dysfunkcjonalnie korzystający z internetu częściej niż ich funkcjonalni koledzy wskazują na następujące niebezpieczeństwa:

- zabronienie przez rodziców korzystania z sieci,
- brak działania internetu,
- naśmiewanie się przez kolegów z respondenta ze względu na materiały, które pojawiły się o nim w sieci lub zostały przesłane za pomocą telefonu komórkowego,

- uzależnienie od internetu,
- rodzice zauważą, co respondent robi w internecie.

Następnie zapytano respondentów, czy spotkali się z określonymi zagrażającymi im sytuacjami w internecie. Dane z tego obszaru, w podziale na typ szkoły, prezentuje tabela 27.

Tabela 27. Zagrożenia, z którymi spotkał się respondent w sieci z podziałem na poziom edukacyjny, na którym się on uczy

Sytuacje z jakimi spotkał się respondent	Rodzaj szkoły	Liczba występowania określonego zachowania					Ogółem
		Nie	Tak, 1 raz	Tak, 2-3 razy	Tak, więcej niż 3 razy	Trudno powiedzieć	
Ktoś nieznajomy proponował Ci spotkanie	szkoła podstawowa	60%	13%	8%	10%	9%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	53%	19%	11%	8%	9%	100%
	ogółem	57%	16%	10%	9%	9%	100%
Ktoś poniżał, ośmieszał Cię	szkoła podstawowa	57%	20%	8%	7%	8%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	56%	17%	11%	7%	9%	100%
	ogółem	56%	19%	10%	7%	8%	100%
Ktoś straszył Cię	szkoła podstawowa	61%	16%	9%	6%	7%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	57%	18%	9%	7%	8%	100%
	ogółem	59%	17%	9%	7%	8%	100%
Ktoś rozpowszechniał zdjęcia lub filmy z Twoim udziałem bez Twojej zgody	szkoła podstawowa	72%	12%	5%	3%	8%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	67%	13%	7%	5%	7%	100%
	ogółem	70%	13%	6%	4%	8%	100%
Ktoś proponował Ci zakup dopalaczy, narkotyków	szkoła podstawowa	77%	8%	4%	3%	8%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	77%	7%	6%	4%	7%	100%
	ogółem	77%	8%	5%	3%	7%	100%
Ktoś uwodził Cię lub składał niemoralne propozycje	szkoła podstawowa	73%	9%	6%	5%	7%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	69%	11%	8%	6%	6%	100%
	ogółem	71%	10%	7%	5%	7%	100%
Ktoś wyzywał Cię	szkoła podstawowa	50%	19%	10%	12%	9%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	54%	17%	10%	12%	7%	100%
	ogółem	52%	18%	10%	12%	8%	100%
Ktoś podszywał się pod Twojego znajomego	szkoła podstawowa	69%	14%	5%	4%	7%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	62%	19%	7%	4%	8%	100%
	ogółem	66%	17%	6%	4%	8%	100%
Ktoś wysyłał Ci intymne zdjęcia (nagie).	szkoła podstawowa	70%	12%	6%	6%	6%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	64%	15%	8%	8%	6%	100%
	ogółem	67%	13%	7%	7%	6%	100%
Ktoś chciał wyłudzić od Ciebie pieniądze	szkoła podstawowa	77%	10%	4%	3%	7%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	75%	11%	6%	3%	5%	100%
	ogółem	76%	10%	5%	3%	6%	100%
Ktoś chciał wyłudzić od Ciebie Twoje dane: imię, nazwisko, nr telefonu	szkoła podstawowa	73%	11%	5%	5%	6%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	71%	12%	6%	5%	6%	100%
	ogółem	72%	11%	6%	5%	6%	100%
Ktoś chciał wyłudzić od Ciebie hasła dostępu np. do profilu na FB	szkoła podstawowa	73%	12%	6%	3%	6%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	72%	12%	6%	3%	7%	100%
	ogółem	73%	12%	6%	3%	6%	100%
Ktoś namawiał Cię do rozmów o charakterze seksualnym	szkoła podstawowa	77%	9%	4%	4%	6%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	73%	10%	7%	6%	5%	100%
	ogółem	75%	10%	5%	5%	5%	100%
Ktoś był wobec Ciebie agresywny	szkoła podstawowa	61%	16%	7%	8%	7%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	63%	13%	10%	6%	8%	100%
	ogółem	62%	14%	9%	7%	8%	100%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 27, 48% respondentów (50% uczniów szkoły podstawowej i 46% uczniów szkoły ponadpodstawowej) spotkało się w sieci przynajmniej raz z wyzywaniem, w tym 12% (12% uczniów szkoły podstawowej i tyle samo uczniów szkoły ponadpodstawowej) spotkało się z tym zachowaniem więcej niż trzy razy. Natomiast 44% respondentów (43% uczniów szkoły podstawowej i 44% uczniów szkoły ponadpodstawowej) było w sieci przynajmniej jeden raz ośmieszanych czy poniżanych, w tym: 7% (7% uczniów szkoły podstawowej i tyle samo uczniów szkoły ponadpodstawowej) spotkało się z tym zachowaniem więcej niż trzy razy.

Z kolei takie zachowania w sieci, jak: proponowanie dopalaczy czy narkotyków (77% badanych, zarówno uczniów szkół podstawowych jak i ponadpodstawowych), wyłudzenie pieniędzy w sieci (76% badanych; 77% uczniów szkół podstawowych i 75% uczniów szkół ponadpodstawowych) czy namawianie do rozmów o charakterze seksualnym (75% badanych; 77% uczniów szkół podstawowych i 73% uczniów szkół ponadpodstawowych) było doświadczane w najmniejszym stopniu przez respondentów.

W ramach przeprowadzonych analiz sprawdzono, czy poziom edukacyjny, na którym uczy się respondent, płeć i miejsce zamieszkania są zmiennymi istotnie różnicującymi doświadczanie przez respondentów poszczególnych niebezpiecznych sytuacji. Ustalono, że miejsce zamieszkania respondenta nie różnicuje istotnie doświadczania niebezpiecznych sytuacji w sieci. Natomiast poziom edukacyjny, na którym uczy się badany, istotnie różnicuje doświadczanie (przynajmniej raz) przez respondenta niebezpiecznych sytuacji w internecie związanych z:

1. Proponowaniem spotkania przez nieznaną osobę – $\chi^2(4, N=1463) = 15,46555$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,102$, $p < 0,01$ (z tą sytuacją spotkało się 32% uczniów ze szkoły podstawowej i 38% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej).
2. Rozpowszechnianiem zdjęć lub filmów z udziałem respondenta bez jego zgody – $\chi^2(4, N=1463) = 10,93435$; $p < 0,05$; $V \text{ Cramera} = 0,086$, $p < 0,05$ (z tą sytuacją spotkało się 20% uczniów ze szkoły podstawowej i 36% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej).
3. Podszyciwaniem się pod inną osobę – $\chi^2(4, N=1463) = 9,993022$; $p < 0,05$; $V \text{ Cramera} = 0,082$, $p < 0,05$ (z tą sytuacją spotkało się 24% uczniów ze szkoły podstawowej i 30% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej).
4. Namawianiem do rozmów o charakterze seksualnym – $\chi^2(4, N=1463) = 10,97102$; $p < 0,05$; $V \text{ Cramera} = 0,086$, $p < 0,05$ (z tą sytuacją spotkało się 17% uczniów ze szkoły podstawowej, 23 % uczniów ze szkoły ponadpodstawowej).

W wymienionych sytuacjach uczniowie szkoły ponadpodstawowej znajdowali się częściej niż uczniowie szkoły podstawowej.

Natomiast płeć różnicowała istotnie następujące doświadczenia online badanego:

1. Proponowanie spotkania przez nieznaną osobę – $\chi^2(4, N=1463) = 34,06526$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,150$, $p < 0,01$ (z tą sytuacją spotkało się 43% chłopców i 29% dziewcząt).
2. Uwodzenie lub składanie niemoralnych propozycji – $\chi^2(4, N=1463) = 10,87210$; $p < 0,05$; $V \text{ Cramera} = 0,086$, $p < 0,05$ (z tą sytuacją spotkało się 26% chłopców i 20% dziewcząt).
3. Próba wyłudzenia pieniędzy od respondenta – $\chi^2(4, N=1463) = 16,87967$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,107$, $p < 0,01$ (z tą sytuacją spotkało się 14% chłopców i 22% dziewcząt).

Podczas analiz – wykorzystując test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat – stwierdzono, że grupa dysfunkcyjnych użytkowników sieci i grupa funkcjonalnych użytkowników sieci istotnie statystycznie różni się ze względu na doświadczanie

wymienionych sytuacji. Uczniowie dysfunkcjonalnie korzystający z sieci częściej niż ich funkcyonalni koledzy spotykają się ze wszystkimi wymienionymi sytuacjami.

Dodatkowo w badaniach zapytano respondentów o ich ocenę zagrożeń, które mogą występować podczas korzystania przez nich z telefonu komórkowego. Dane z tego obszaru, w podziale na uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej, prezentuje tabela 28.

Tabela 28. Niebezpieczeństwa, które występują podczas korzystania z telefonu komórkowego – w opinii badanych

Rodzaje zagrożeń dotyczących korzystania z telefonu komórkowego	Szkoła		Ogółem
	Podstawowa	Ponadpodstawowa	
1. Ograniczenie kontaktów bezpośrednich z innymi ludźmi	36%	40%	38%
2. Dzwoni lub pisze do Ciebie ktoś z kim nie chcesz rozmawiać	44%	41%	43%
3. Bycie pod ciągłą kontrolą np. rodziców	26%	25%	25%
4. Robienie Ci zdjęć i nagrywanie rozmów bez Twojej zgody	45%	51%	48%
5. Podśluchiwanie rozmowy przez obce osoby	36%	40%	38%
6. Uzależnienie się od telefonu	40%	44%	42%
7. Inna odpowiedź	4%	4%	4%
8. Nie ma żadnych niebezpieczeństw	26%	23%	25%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 28, co czwarty badany uważa, że, korzystając z telefonu komórkowego, nie grożą mu żadne niebezpieczeństwa. Także co czwarty badany utożsamia to niebezpieczeństwo z tym, że rodzice mają go pod ciągłą kontrolą.

W największym stopniu respondenci uważali, że tym niebezpieczeństwem jest możliwość robienia zdjęć czy nagrywania rozmów bez zgody badanego. Takiego wskazania dokonało 48% badanych (45% uczniów szkoły podstawowej i 51% uczniów szkoły ponadpodstawowej). Kolejnym pod względem liczby wyborów było niebezpieczeństwo komunikowania się z respondentem (dzwonienie lub pisanie) osób, z którymi badany nie chce rozmawiać. Na to zagrożenie wskazało 43% badanych (44% uczniów szkoły podstawowej i 41% uczniów szkoły ponadpodstawowej). 42% badanych (40% uczniów szkoły podstawowej i 44% uczniów szkoły ponadpodstawowej) dostrzegło także zagrożenie w możliwości uzależnienia się od telefonu. Zagrożająca wydała się także dla badanych sytuacja podsłuchiwania ich rozmów przez obce osoby. Na tego rodzaju sytuację wskazało 38% badanych (36% uczniów szkoły podstawowej i 40% uczniów szkoły ponadpodstawowej). Podobna liczba respondentów, tj. 38% (36% uczniów szkoły podstawowej i 40% uczniów szkoły ponadpodstawowej), zauważyła, że używanie telefonu może ograniczać kontakty bezpośrednie z innymi ludźmi.

Respondenci mieli możliwość wskazania własnych niebezpieczeństw wynikających z korzystania z telefonu komórkowego. Wśród nich wymienili m.in.: korzystanie z mobilnego internetu, zachowania cyberprzemocowe, możliwość ściągania wirusów.

Sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy wskazywanymi przez respondentów konkretnymi niebezpieczeństwami a rodzajem szkoły, do której chodzą badani, płcią i miejscem zamieszkania respondenta.

Przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat i ustalono, że istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy poziomem edukacyjnym, na którym uczy się respondent, a identyfikowaniem przez respondenta zagrożenia w postaci robienia zdjęć i nagrywania rozmów przez inne osoby bez zgody respondenta na to zachowanie – $\chi^2(1, N=1463) = 5,309$; $p < 0,05$; $Fi = 0,060$, $p < 0,05$. Na to niebezpieczeństwo wskazuje 45% uczniów szkoły podstawowej i 51% uczniów szkoły ponadpodstawowej.

W przypadku zmiennej, jaką jest płeć, określono statystycznie istotne związki tej zmiennej z następującymi niebezpieczeństwami:

1. Ograniczenie kontaktów bezpośrednich z innymi ludźmi – $\chi^2(1, N=1463) = 4,196$; $p < 0,05$; $Fi = -0,54$, $p < 0,05$ (niebezpieczeństwo to dostrzega 40% chłopców i 35% dziewcząt).
2. Robienie zdjęć i nagrywanie rozmów bez zgody respondenta – $\chi^2(1, N=1463) = 6,053$; $p < 0,05$; $Fi = 0,064$, $p < 0,05$ (niebezpieczeństwo to dostrzega 45% chłopców i 52% dziewcząt).

Ponadto należy wskazać, że istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy dziewczętami i chłopcami w deklaracji dotyczącej braku jakichkolwiek niebezpieczeństw w używaniu telefonu komórkowego – $\chi^2(1, N=1463) = 38,083$; $p < 0,01$; $Phi = -0,161$, $p < 0,05$. Na ten fakt wskazuje 17% dziewcząt i 31% chłopców.

Dodatkowo sprawdzono, że grupy użytkowników funkcjonalnych i dysfunkcyjnych telefonu komórkowego różnią się pomiędzy sobą w zakresie dostrzegania niebezpieczeństw związanych z jego używaniem. Ustalono, że istotne statystycznie różnice występują w przypadku takich zagrożeń, jak:

1. Dzwonienie lub pisanie do respondenta przez osoby, z którymi nie chce rozmawiać – $\chi^2(1, N=1463) = 8,203$; $p < 0,01$; $Fi = 0,075$, $p < 0,01$. Prawie połowa (47%) dysfunkcyjnych użytkowników dostrzega takie niebezpieczeństwa, natomiast statystycznie co trzeci (39%) respondent funkcjonalnie korzystający z telefonu podnosi tę kwestię.
2. Ciągła kontrola rodziców – $\chi^2(1, N=1463) = 6,653$; $p < 0,01$; $Fi = 0,067$, $p < 0,01$. Prawie co trzeci (28%) dysfunkcyjny i prawie co czwarty (23%) funkcjonalny użytkownik dostrzega to niebezpieczeństwo.

Sprawdzono również, czy istnieją statystycznie istotne różnice w niedostrzeganiu żadnych niebezpieczeństw podczas korzystania z telefonu komórkowego – $\chi^2(1, N=1463) = 5,002$; $p < 0,05$; $Fi = 0,058$, $p < 0,05$. Ustalono, że w grupie uczniów dysfunkcyjnych (27% użytkowników dysfunkcyjnych) częściej respondenci wskazują na brak niebezpieczeństw niż w grupie uczniów funkcjonalnych (22% użytkowników funkcjonalnych).

3.1.5. Podejmowanie zachowań ryzykownych w sieci przez badanych

Badani uczniowie są aktywnymi użytkownikami nowych technologii cyfrowych; nie tylko sami są narażeni na różne niebezpieczeństwa w ich technologicznym ekosystemie, ale sami też podejmują takie zachowania, które mogą mieć negatywne skutki dla innych użytkowników tego środowiska. Mając to na uwadze, zapytano respondentów o wybrane negatywne zachowania, w których sami brali udział. Dane w tym zakresie, w podziale na uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej, prezentuje tabela 29.

Tabela 29. Podejmowanie przez respondentów zachowań ryzykownych w podziale na uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej

Zachowania respondenta	Rodzaj szkoły	Brak danych	Liczba występowania określonego zachowania					Ogółem
			Nie	Tak, 1 raz	Tak, 2-3 razy	Tak, więcej niż 3 razy	Trudno powiedzieć	
Podawać, że masz więcej lat niż w rzeczywistości i wchodzić na strony dla dorosłych	szkoła podstawowa	0%	70%	11%	6%	7%	6%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	0%	71%	11%	8%	4%	6%	100%
	ogółem	0%	70%	11%	7%	5%	6%	100%
Podawać się za kogoś innego – kim nie jesteś	szkoła podstawowa	1%	70%	13%	6%	6%	5%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	2%	70%	14%	7%	3%	5%	100%
	ogółem	1%	70%	13%	6%	5%	5%	100%
Założyć fałszywe konto np. na FB, aby być anonimowym i dzięki temu dokuczać innym	szkoła podstawowa	1%	72%	12%	6%	5%	5%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	0%	75%	10%	7%	4%	4%	100%
	ogółem	1%	73%	11%	6%	4%	5%	100%
Obrażać, wyzywać inne osoby w sieci (hejtować)	szkoła podstawowa	1%	68%	12%	6%	8%	5%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	0%	72%	11%	6%	5%	5%	100%
	ogółem	1%	70%	12%	6%	6%	5%	100%
Celowo wykluczyć z grona znajomych jakąś osobę, aby jej dokuczyć	szkoła podstawowa	1%	73%	11%	5%	5%	6%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	1%	71%	12%	6%	5%	5%	100%
	ogółem	1%	72%	12%	6%	5%	5%	100%
Ujawnić w Internecie tajemnice Swojego kolegi lub koleżanki	szkoła podstawowa	0%	80%	9%	4%	3%	5%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	1%	75%	10%	6%	5%	5%	100%
	ogółem	1%	77%	9%	5%	4%	5%	100%
Wyłudzić od innych różne materiały np. zdjęcia, dane itp.	szkoła podstawowa	1%	80%	8%	4%	2%	5%	100%
	szkoła ponadpodstawowa	1%	80%	6%	5%	3%	6%	100%
	ogółem	1%	80%	7%	4%	3%	6%	100%

Źródło: badania własne.

Jak wynika z zebranych danych, średnio co 10 badany co najmniej jeden raz podawał w sieci, że ma więcej lat niż w rzeczywistości i wchodził na strony dla dorosłych, podawał się za kogoś innego – kim nie był, założył fałszywe konto np. na FB, aby być anonimowym i dzięki temu dokuczać innym, obrażał, wyzywał inne osoby w sieci (hejtował), celowo wykluczył z grona znajomych jakąś osobę, aby jej dokuczyć, ujawniał w internecie tajemnice swojego kolegi lub koleżanki czy wyłudzał od innych różne materiały, np. zdjęcia, dane itp. (co siedemnasty badany wykonywał wymienione zachowania 2-3 razy, a co dwudziesty – więcej niż trzy razy).

Sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy częstością podejmowania przez respondenta wymienionych zachowań negatywnych a rodzajem szkoły, do której chodzi, płcią i miejscem zamieszkania badanego. Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że różnice między uczniami na poziomie podstawowym oraz uczniami na poziomie ponadpodstawowym nie są istotne statystycznie. Natomiast różnice istotne statystycznie stwierdzono pomiędzy:

1. Grupami dziewcząt i chłopców w zakresie podejmowania przez nich liczby zachowań polegających na obrażaniu, wyzywaniu innych osób w internecie, tj. hejtowaniu ($U=243213$, $Z=-2,20$, $p<0,05$). Dziewczęta (26 % badanych dziewcząt przynajmniej jeden raz podejmowały tego typu zachowania) rzadziej niż chłopcy

(33% badanych chłopców przynajmniej jeden raz podejmowali tego typu zachowania) hejtowały w sieci.

2. Grupami uczniów mieszkających w mieście i na wsi w zakresie wyłudzenia od innych różnych materiałów np. zdjęć, danych ($U=195659$, $Z=-2,28$, $p<0,05$). Uczniowie mieszkający na wsi (25% przynajmniej jeden raz podejmowało tego typu zachowania) częściej niż ich koledzy mieszkający w mieście (18% podejmowało przynajmniej raz opisane zachowanie) wykonywali opisywane zachowanie.

Dodatkowo sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy podejmowaniem opisanych zachowań przez respondenta a uzyskanym przez niego wynikiem ogólnym z testu MPPUSA i IAT. Stosując współczynnik korelacji rang Spearmana, ustalono, że zależności te są dodatnie o słabej sile. Stwierdzono, że wraz ze wzrostem liczby punktów z testów IAT i MPPUSA, uzyskanym przez respondenta, rośnie również liczba negatywnych zachowań respondentów z wyszczególnionych w ankiecie kategorii.

3.2. Problemowe korzystanie przez badanych z internetu i telefonu komórkowego oraz skutki z tym związane

W ramach badań za pomocą testów przesiewowych IAT oraz MPPUSA¹⁹ określono nasilenie problemowego korzystania z internetu i telefonu komórkowego wśród badanych uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim.

Ustalono, że ponad połowa badanych (tj. 54%) funkcjonalnie (prawidłowo) korzysta z internetu, natomiast pozostałych 46% używa go dysfunkcjonalnie.

Szacowana wartość średnia testu w zbiorowości IAT badanych uczniów wynosiła 36,03 przy ocenie średniego błędu szacunku wynoszącego 0,5658. Stąd ocena średniego względnego błędu szacunku wynosiła 1,57%.

Oszacowano, że odsetek badanych uczniów:

1. Właściwie korzystających z internetu to 17,09% (ocena średniego błędu szacunku: 1,85%).
2. Wykazujących pojedyncze symptomy problemowego korzystania z internetu to 37,39% (ocena średniego błędu szacunku: 1,05%)
3. Zagrożonych problemowym korzystaniem z internetu to 27,96% (ocena średniego błędu szacunku: 0,64%)
4. Problemowo korzystających z internetu to 17,57 % (ocena średniego błędu szacunku: 1,00%)

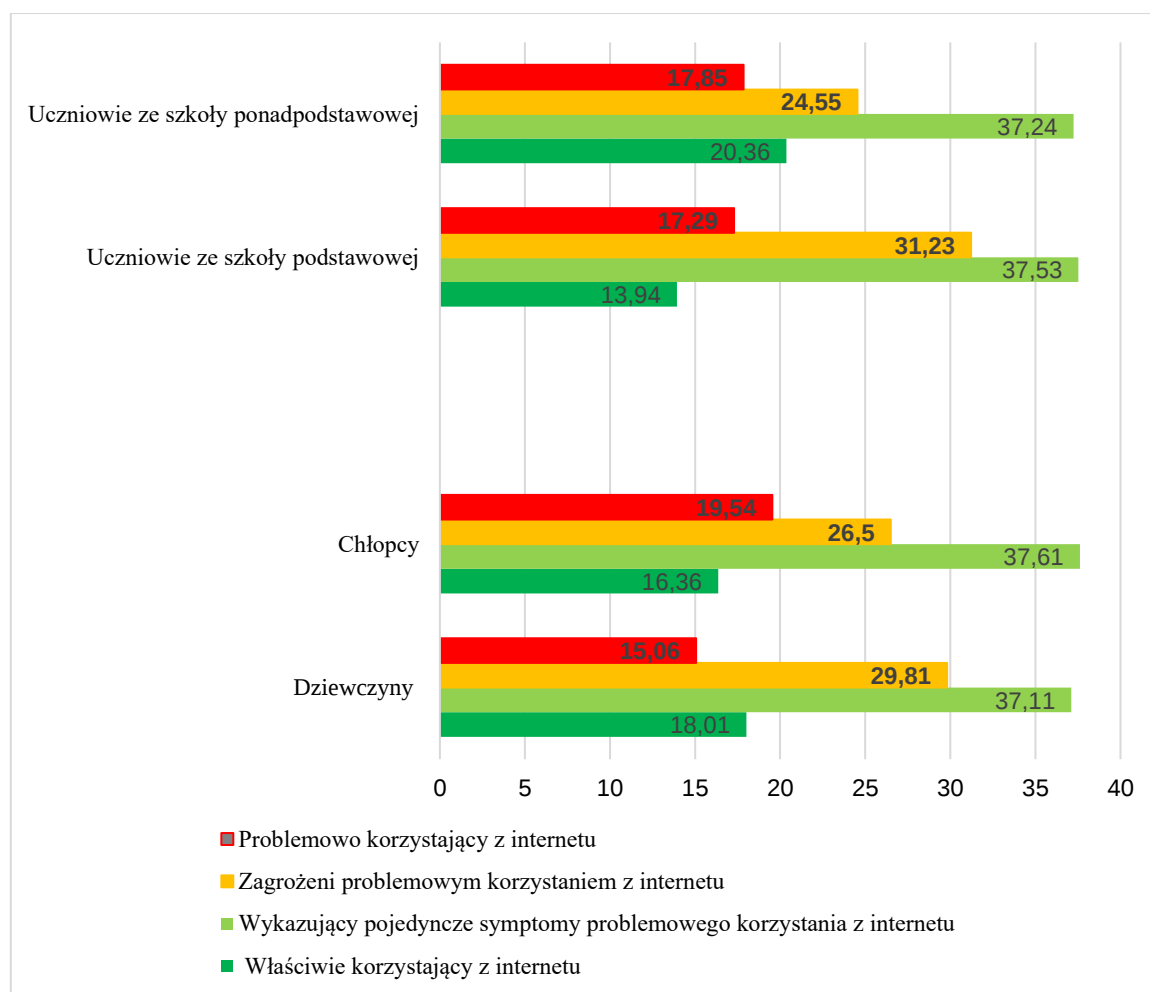
Ponadto ustalono, że oszacowanie średniego wyniku testu jest wyższe w szkołach podstawowych niż w szkołach ponadpodstawowych. Zatem odrzucono hipotezę o jednakowych rozkładach na poziomie istotności 0,05 ze względu na poziom szkoły, w której uczy się badany. Wyniki z testu IAT dla młodzieży ze szkoły podstawowej są istotnie statystycznie wyższe niż dla młodzieży ze szkoły ponadpodstawowej.

Dodatkowo stwierdzono, że oszacowanie średniego wyniku testu u chłopców jest podobne do wyniku dziewcząt. Zatem nie było podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej ze względu na płeć respondenta.

Podział badanych korzystających z internetu, ze względu na płeć oraz poziom kształcenia, na którym uczy się respondent, prezentują: rysunek 21 oraz tabele 30 i 31.

¹⁹ Przeprowadzono proces walidacji wymienionych testów do zastosowania go w grupie uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim. Szczegóły opisano w rozdziale metodologicznym.

Rysunek 21. Oszacowanie frakcji uczniów problemowo korzystających z internetu w oparciu o test K. Young Internet Addiction Test (IAT) według płci i typu szkoły

Źródło: badania własne.

Tabela 30. Oszacowania charakterystyk populacji uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych w oparciu o wyniki testu IAT (w nawiasach podano oceny średnich błędów szacunku)

Szkoła	Kategorie badanych wg testu IAT	Średnia	N	%	Frakcja
Podstawowa	1. Właściwie korzystający z internetu	7,13 (0,4990)	104	13,94	0,1394 (0,0700)
	2. Wykazujący pojedyncze symptomy problemowego korzystania z internetu	25,68 (0,3572)	280	37,53	0,3753 (0,0139)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z internetu	45,97 (0,3978)	233	31,23	0,3123 (0,0087)
	4. Problemowo korzystający z internetu	70,19 (0,9950)	129	17,29	0,1729 (0,0142)
Ponadpodstawowa	1. Właściwie korzystający z internetu	8,16 (0,1435)	146	20,36	0,2036 (0,0176)
	2. Wykazujący pojedyncze symptomy problemowego korzystania z internetu	24,92 (0,3952)	267	37,24	0,3724 (0,0159)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z internetu	45,88 (0,4437)	176	24,55	0,2455 (0,0097)
	4. Problemowo korzystający z internetu	71,086 (0,9990)	128	17,85	0,1785 (0,0141)

Źródło: badania własne.

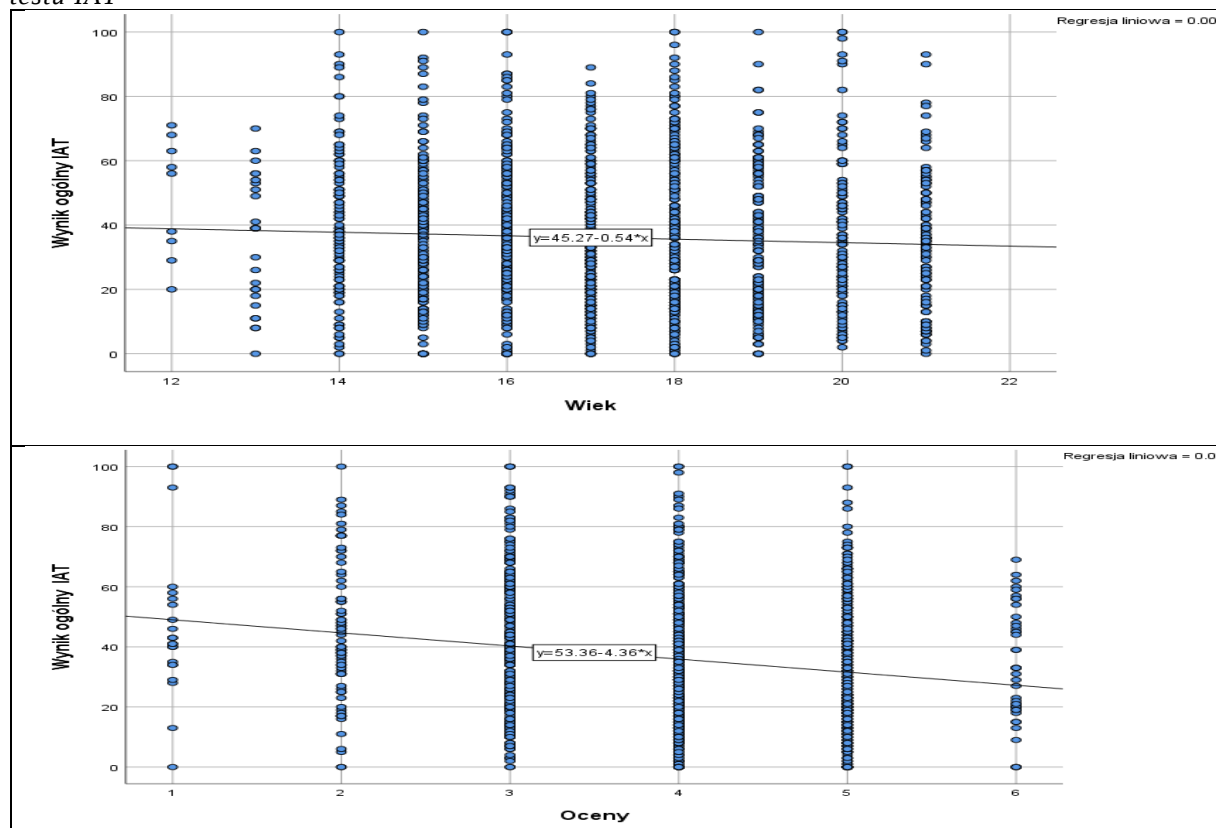
Tabela 31. Oszacowania charakterystyk populacji uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych ze względu na płeć w oparciu o wyniki testu MPPSUA (w nawiasach podano oceny średnich błędów szacunku)

Płeć	Kategorie badanych wg testu IAT	Średnia	N	%	Frakcja
Dziewczęta	1. Właściwie korzystający z internetu	7,14 (0,1477)	116	18,01	0,1801 (0,0207)
	2. Wykazujący pojedyncze symptomy problemowego korzystania z internetu	25,45 (0,3935)	239	37,11	0,3711 (0,0155)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z internetu	45,76 (0,4207)	192	29,81	0,2981 (0,0092)
	4. Problemowo korzystający z internetu	69,44 (1,0786)	97	15,06	0,1506 (0,0155)
Chłopcy	1. Właściwie korzystający z internetu	8,25 (0,2011)	134	16,36	0,1636 (0,0244)
	2. Wykazujący pojedyncze symptomy problemowego korzystania z internetu	25,19 (0,3610)	308	37,61	0,3761 (0,0143)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z internetu	46,08 (0,4162)	217	26,50	0,2650 (0,0090)
	4. Problemowo korzystający z internetu	71,36 (0,9208)	160	19,54	0,1954 (0,0129)

Źródło: badania własne.

Istotna statystycznie słaba korelacja wystąpiła pomiędzy ogólnym wynikiem testu IAT a wiekiem badanych. Ogólny wynik testu IAT wraz ze wzrostem wieku spada. Ponadto analiza wyników dała podstawy do stwierdzenia słabej, ujemnej istotnej korelacji pomiędzy wynikami IAT a ocenami szkolnymi uzyskiwanymi przez badanych uczniów. Przy wzroście ogólnego wyniku z testu IAT oceny istotnie statystycznie pogarszały się (patrz rysunek 22).

Rysunek 22. Macierzowy wykres rozrzutu pomiędzy wiekiem i ocenami szkolnymi a wynikiem ogólnym testu IAT

Źródło: badania własne.

Dodatkowo sprawdzono za pomocą testu przesiewowego MPPUSA nasilenie nałogowego korzystania z telefonu komórkowego w grupie badanych uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim.

Ustalono, że 55% respondentów funkcjonalnie użytkuje telefon. Natomiast 4 % badanych uczniów wykazuje w większym lub mniejszym stopniu symptomy nałogowego korzystania z urządzenia.

Szacowana wartość średnia testu w zbiorowości MPPUSA badanych uczniów wynosi 98,94% przy ocenie średniego błędu szacunku wynoszącego 4955. Stąd ocena średniego względnego błędu szacunku wynosi 1,51%.

Oszacowano, że odsetek badanych uczniów:

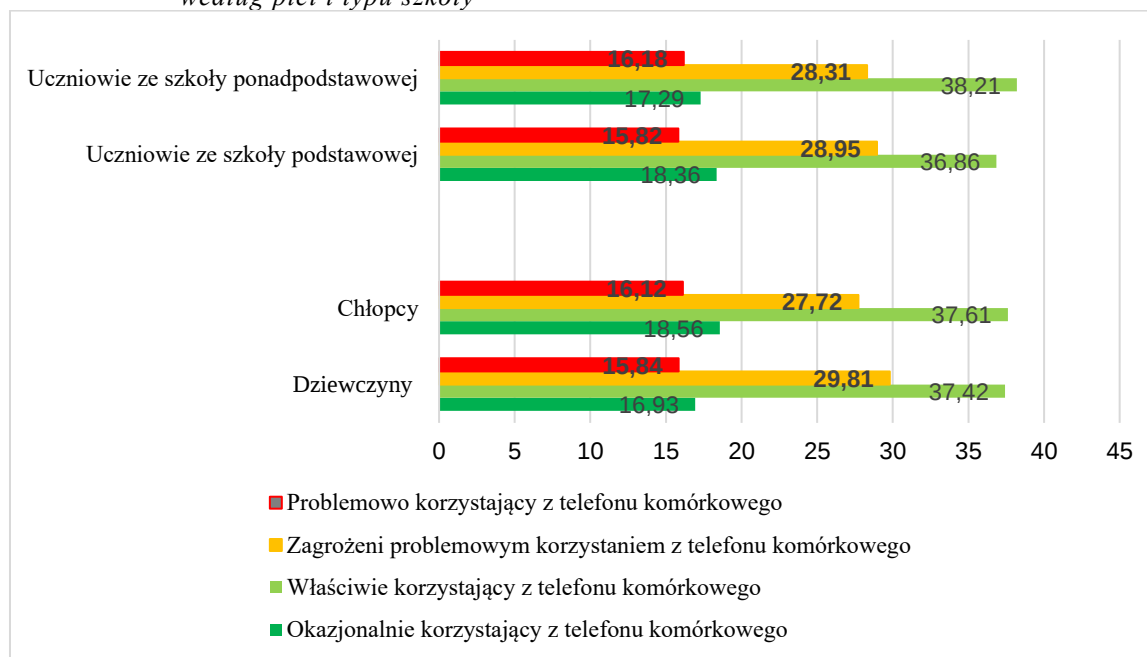
1. Okazjonalnie korzystających z telefonu komórkowego to 17,84% (ocena średniego błędu szacunku: 1,02%)
2. Właściwie korzystających z telefonu komórkowego to 37,52% (ocena średniego błędu szacunku: 1,03%)
3. Zagrożonych problemowym korzystaniem z telefonu komórkowego to 28,63% (ocena średniego błędu szacunku: 0,6%).
4. Problemowo korzystających z telefonu komórkowego to 15,99% (ocena średniego błędu szacunku: 0,97%)

Ponadto oszacowania średnich wyników testów są zbliżone w szkołach podstawowych i w szkołach ponadpodstawowych. Zatem nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy o jednakowych rozkładach na poziomie istotności 0,05.

Dodatkowo oszacowanie średniego wyniku testu u chłopców jest podobne jak w przypadku dziewcząt. Również tutaj nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy o jednakowych rozkładach na poziomie istotności 0,05.

Podział badanych, korzystających z telefonu komórkowego, ze względu na płeć oraz poziom kształcenia, na którym uczy się respondent prezentują: rysunek 23 oraz tabele 32 i 33.

Rysunek 23. Oszacowanie frakcji uczniów problemowo korzystających z telefonu komórkowego w oparciu o test O. Lopez-Fernandez i in. Mobile Phone Problem Use Scale (MPPUSA) według płci i typu szkoły

Źródło: badania własne.

Tabela 32. Oszacowania charakterystyk populacji uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych w oparciu o wyniki testu MPPSUA (w nawiasach podano oceny średnich błędów szacunku)

Szkoła	Kategorie badanych wg testu MPPUSA	Średnia	N	%	Frakcja
podstawowa	1. Okazjonalnie korzystający z telefonu komórkowego	30,9635 (0,4405)	137	18,36	0,1836 (0,0142)
	2. Właściwie korzystający z telefonu komórkowego	69,9382 (0,9701)	275	36,86	0,3686 (0,0138)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z telefonu komórkowego	125,3704 (1,1096)	216	28,95	0,2895 (0,0088)
	4. Problemowo korzystający z telefonu komórkowego	196,7458 (2,7845)	118	15,82	0,1582 (0,0141)
ponadpodstawowa	1. Okazjonalnie korzystający z telefonu komórkowego	31,7500 (0,4608)	124	17,29	0,172943 (0,0145)
	2. Właściwie korzystający z telefonu komórkowego	66,8102 (1,0058)	274	38,21	0,382148 (0,0150)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z telefonu komórkowego	125,5222 (1,0214)	203	28,31	0,283124 (0,0081)
	4. Problemowo korzystający z telefonu komórkowego	200,5259 (2,6805)	116	16,18	0,161785 (0,0133)

Źródło: badania własne.

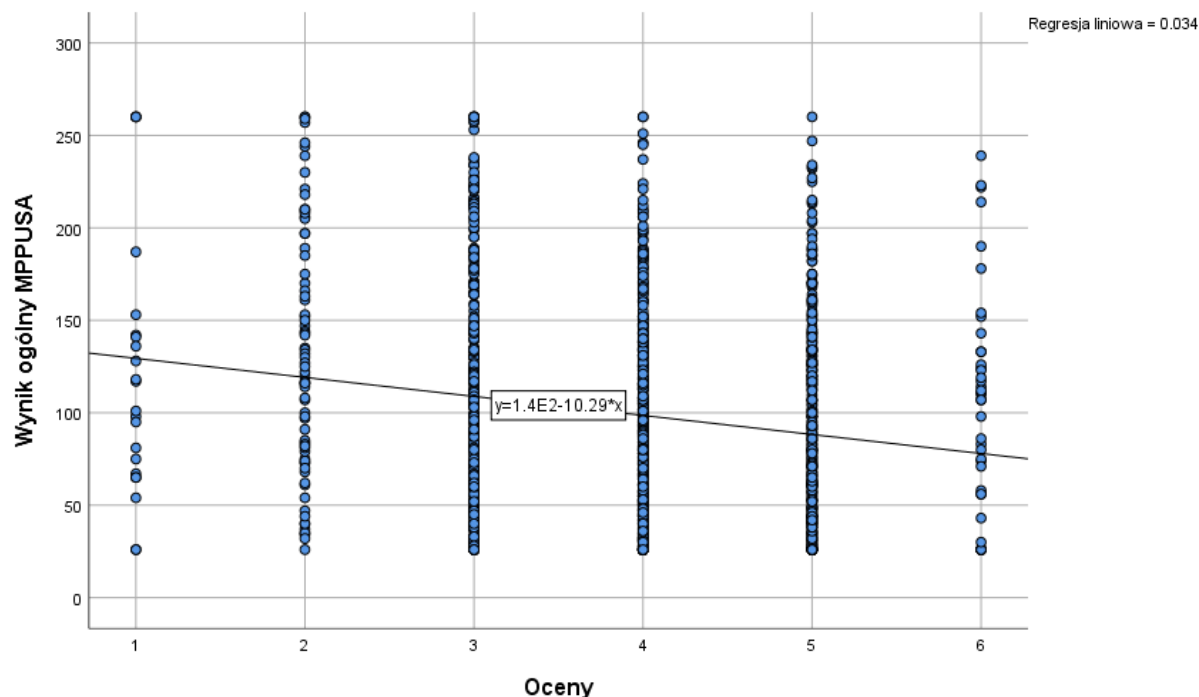
Tabela 33. Oszacowania charakterystyk populacji uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych ze względu na płeć w oparciu o wyniki testu MPPSUA (w nawiasach podano oceny średnich błędów szacunku)

Płeć	Kategorie badanych wg testu MPPUSA	Średnia	N	%	Frakcja
Dziewczęta	1. Okazjonalnie korzystający z telefonu komórkowego	31,79 (0,4830)	109	16,93	0,1693 (0,0152)
	2. Właściwie korzystający z telefonu komórkowego	68,47 (1,0740)	241	37,42	0,3742 (0,0157)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z telefonu komórkowego	126,66 (1,0848)	192	29,81	0,2981 (0,0086)
	4. Problemowo korzystający z telefonu komórkowego	196,07 (2,5354)	102	15,84	0,1584 (0,0129)
Chłopcy	1. Okazjonalnie korzystający z telefonu komórkowego	31,01 (0,4232)	152	18,56	0,1856 (0,0136)
	2. Właściwie korzystający z telefonu komórkowego	68,30 (0,9268)	308	37,61	0,3761 (0,0136)
	3. Zagrożeni problemowym korzystaniem z telefonu komórkowego	124,42 (1,0475)	227	27,72	0,2772 (0,0084)
	4. Problemowo korzystający z telefonu komórkowego	200,59 (2,8079)	132	16,12	0,1612 (0,0140)

Źródło: badania własne.

Stwierdzono istotne statystycznie ujemne korelacje pomiędzy wynikami z testu MPPUSA a ocenami szkolnymi badanych uczniów. Przy wzroście ogólnego wyniku z testu MPPUSA oceny szkolne istotnie statystycznie pogarszały się (patrz rysunek 24).

Rysunek 24. Macierzowy wykres rozrzutu dla korelacji pomiędzy zmiennym ogólnym wynikiem testu MPPUSA i ocenami szkolnymi respondentów

Źródło: badania własne.

Analizując nałogowe używanie nowych technologii cyfrowych przez uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim, zapytano respondentów o ich samoocenę w kwestii negatywnych skutków nadużywania internetu, telefonu komórkowego czy gier, które dostrzegali u siebie. Zwrócono uwagę przede wszystkim na skutki, które dotyczyły funkcjonowania społecznego badanych²⁰.

Ustalono, że co najmniej kilka razy w tygodniu 9% badanych spóźnia się do szkoły lub w ogóle do niej nie idzie, tyle samo idzie do niej niewyspanym czy zaniedbuje swoje obowiązki szkolne. Natomiast 12% respondentów ocenia, że w wyniku nadużywania nowych technologii cyfrowych przynajmniej kilka razy w tygodniu zaniedbuje swoje obowiązki domowe. Dane w tym zakresie prezentuje rysunek 25.

Sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy częstością odczuwania skutków nadużywania nowych technologii cyfrowych przez badanych a rodzajem szkoły, do której chodzą, płcią i miejscem zamieszkania badanych.

Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że różnice między uczniami na poziomie podstawowym oraz uczniami na poziomie ponadpodstawowym nie są istotne statystycznie.

Natomiast istotne statystycznie różnice stwierdzono pomiędzy:

1. Dziewczętami i chłopcami w zakresie:

- zaniedbywania swoich obowiązków szkolnych z powodu nadużywania nowych technologii cyfrowych ($U=239977$, $Z=-2,96$, $p<0,01$), dziewczęta rzadziej niż chłopcy zaniedbują te obowiązki (62% dziewcząt i 54% chłopców nigdy nie zaniedbuje obowiązków w szkole),

²⁰ Analizie poddano odpowiedzi respondentów o największej częstotliwości występowania, tj. często (kilka razy w tygodniu) oraz zawsze (codziennie lub prawie codziennie).

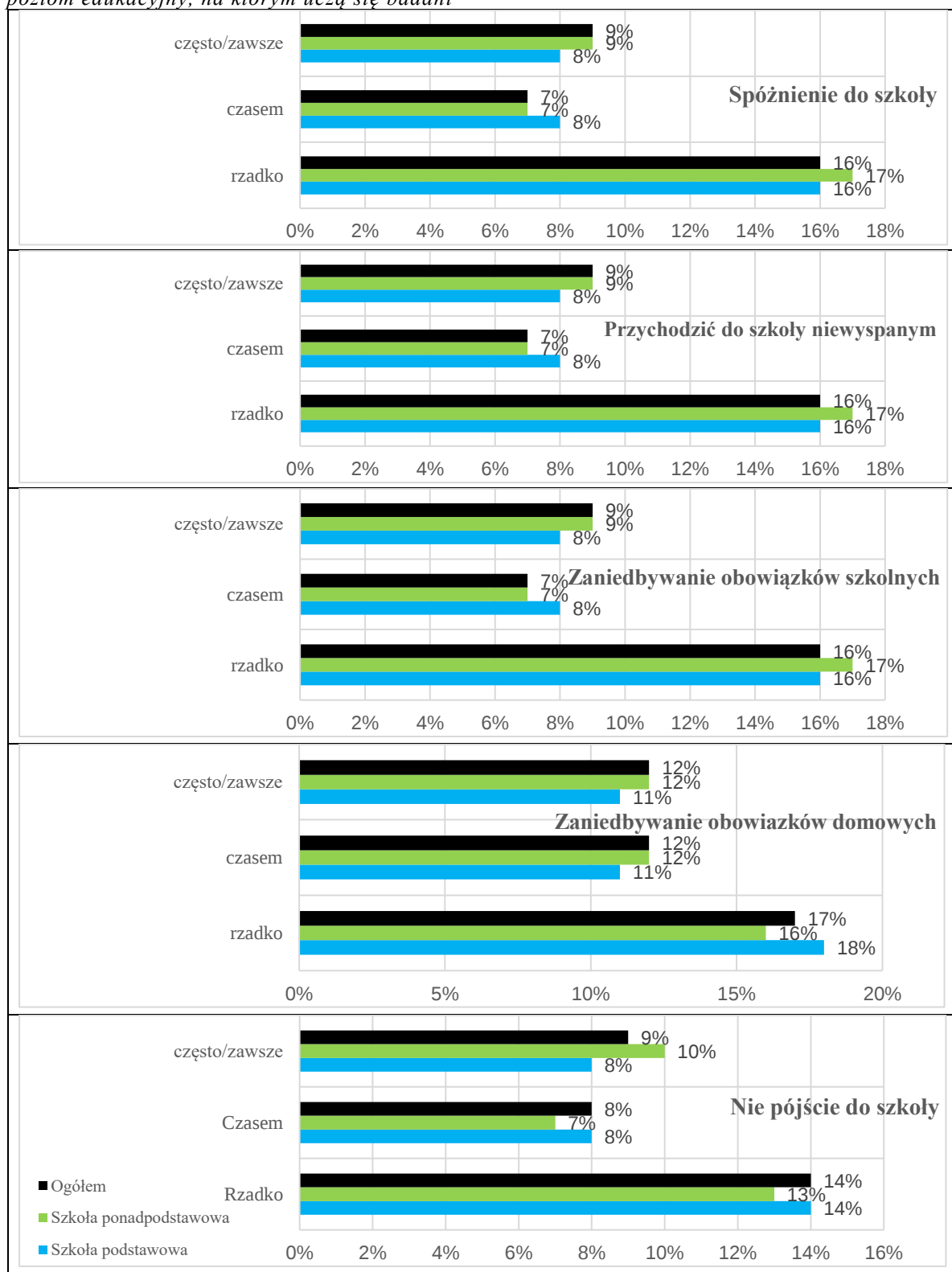
- zaniedbywania swoich obowiązków domowych z powodu nadużywania nowych technologii cyfrowych ($U=240702$, $Z=-2,87$, $p<0,01$), dziewczęta rzadziej niż chłopcy zaniedbują te obowiązki (58% dziewcząt i 51% chłopców nigdy nie zaniedbuje obowiązków domowych),
- opuszczania zajęć w szkole z powodu nadużywania nowych technologii cyfrowych ($U=242556$, $Z=-2,64$, $p<0,01$), dziewczęta rzadziej niż chłopcy zaniedbują te obowiązki (69% dziewcząt i 60% chłopców nigdy nie opuszcza zajęć w szkole).

2. Uczniami mieszkającymi w mieście i na wsi w zakresie:

- spóźniania się do szkoły z powodu nadużywania nowych technologii cyfrowych ($U=178890$, $Z=4,93$, $p<0,01$), uczniowie mieszkający w mieście (58% nigdy nie odnotowało wymienionego skutku) częściej niż ich koledzy mieszkający na wsi (74% nigdy nie odnotowało wymienionego skutku) spóźniają się do szkoły.

Dodatkowo sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy częstotliwością odczuwania przez respondenta wszystkich wymienionych skutków a uzyskanym przez niego wynikiem ogólnym z testu MPPUSA i IAT. Stosując współczynnik korelacji rang Spearmana, ustalono, że zależności te są dodatnie o umiarkowanej sile (za wyjątkiem skutków: spóźniania się do szkoły i niechodzenia do szkoły, gdzie zależności są słabe). Ustalono, że wraz ze wzrostem liczby punktów z testów IAT i MPPUSA rośnie również częstotliwość odczuwania skutków przez respondentów.

Rysunek 25. Skutki nadużywania nowych technologii cyfrowych przez respondentów z podziałem na poziom edukacyjny, na którym uczą się badani

Zródło: badania własne.

3.3. Kontrola rodzicielska używania przez badanych nowych technologii cyfrowych²¹

3.3.1. Kontrolowanie korzystania z nowych technologii cyfrowych przez matkę i ojca w opinii badanych uczniów

Jednym z mechanizmów ochrony adolescentów przed występującymi niebezpieczeństwami w sieci jest realizowana kontrola rodzicielska. Badając przedmiotowe zagadnienie zapytano respondentów, czy ich rodzice (opiekunowie) interesują się i kontrolują to, co robią oni w internecie.

W opinii badanych uczniów uczęszczających do szkoły podstawowej występuje zasadnicza różnica w ocenie wskazanej kwestii przy uwzględnieniu zmiennej płci rodzica. W przypadku matek respondenci prawie w 41% są przekonani, że dokonują one wobec nich czynności związanych z kontrolą rodzicielską, monitorując ich aktywność w internecie. W przypadku ojców takiego zdania jest tylko co czwarty respondent (26%). Natomiast o braku takiej kontroli ze strony matki jest przekonanych 39% nieletnich, a ze strony ojca – 46% badanych. Co dziesiąty uczeń ze szkoły podstawowej lub gimnazjum nie potrafi określić, czy jego matka (12%) lub ojciec (11%) wykonują taką kontrolę wobec jego osoby. Dane w tym zakresie w podziale na grupę uczniów uczących się w szkole podstawowej i grupę uczniów szkoły ponadpodstawowej prezentuje tabela 34.

Tabela 34. Kontrolowanie przez rodziców zachowań respondenta w internecie – w podziale na poziom edukacyjny, na którym uczy się badany

Realizator kontroli zachowań online	Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły		Ogółem
		Szkoła podstawowa	Szkoła ponadpodstawowa	
Matka	nie	39%	50%	44%
	nie dotyczy	8%	14%	11%
	nie wiem	12%	9%	11%
	tak	41%	27%	34%
	ogółem	100%	100%	100%
Ojciec	nie	46,4%	53,8%	50,0%
	nie dotyczy	16,4%	21,2%	18,7%
	nie wiem	10,7%	7,4%	9,1%
	tak	26,5%	17,6%	22,1%
	ogółem	100,0%	100,0%	100,0%

Źródło: badania własne.

Dodatkowo, sprawdzając kwestię realizowanej kontroli rodzicielskiej w stosunku do grupy uczniów reprezentującej poziom szkoły ponadpodstawowej, widoczny jest procentowy spadek odpowiedzi wskazujących na taką aktywność po stronie opiekunów w porównaniu do poziomu podstawowego. Zdaniem wyszczególnionej kategorii młodzieży, kontrolę rodzicielską tego, co robią oni w internecie, wykonuje wobec nich 27% matek oraz 18% ojców. Na brak takiej kontroli ze strony matki wskazuje 49% respondentów, a ze strony ojca – 54% respondentów. Podobnie do uczniów z poziomu szkoły podstawowej – co dziesiąty respondent nie potrafi powiedzieć, czy taka kontrola jest prowadzona przez jego matkę (9%) i ojca (7%).

Przeprowadzając test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat, sprawdzono, czy poziom edukacyjny respondenta, płeć oraz miejsce zamieszkania istotnie różnicują czynności kontrolne ojca i matki w zakresie korzystania przez respondenta z internetu. Takich zależności nie stwierdzono w przypadku zmiennej, jaką jest miejsce zamieszkania respondenta.

²¹ Autorem podrozdziału jest dr Andrzej Szymański

Ustalono natomiast, że typ szkoły, w której uczy się badany (szkoła podstawowa i ponadpodstawowa) istotnie statystycznie różnicuje kontrolę rodzicielską korzystania z internetu przez dziecko wykonywaną zarówno przez ojca [$\chi^2(3, N=1463) = 42,28570$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,170$, $p < 0,01$], jak i matkę [$\chi^2(3, N=1463) = 26,38719$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,134$, $p < 0,01$]. Częściej kontrolują oni omawianą aktywność wśród uczniów szkoły podstawowej (41% uczniów szkoły podstawowej, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazało na kontrolowanie przez matkę korzystania przez nich z sieci, 27% uczniów szkoły podstawowej, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazało na kontrolowanie przez ojca korzystania przez nich z sieci) niż wśród uczniów szkoły ponadpodstawowej (27% uczniów szkoły ponadpodstawowej, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazało na kontrolowanie przez matkę korzystania przez nich z sieci, 18% uczniów szkoły ponadpodstawowej, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazało na kontrolowanie przez ojca korzystania przez nich z sieci).

Ponadto zmienna płci jest zmienną istotnie statystycznie różnicującą czynności kontrolne ojca i matki w zakresie korzystania przez respondenta z internetu. Jak wynika z wypowiedzi respondentów zarówno ojciec [$\chi^2(3, N=1463) = 11,73282$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,089$, $p < 0,01$], jak i matka [$\chi^2(3, N=1463) = 19,29399$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,114$, $p < 0,01$], częściej kontroluje córki niż synów w zakresie korzystania przez nich z internetu. W przypadku kontroli matki – na taką kontrolę wskazuje 38% dziewcząt i 31% chłopców. Natomiast w przypadku kontroli ojca – na taką kontrolę wskazuje 24% dziewcząt i 21% chłopców.

Dodatkowo sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy zmiennymi: poziom funkcjonalności korzystania z internetu i kontrolowanie przez rodzica aktywności dziecka w sieci. Ustalono, że istnieje istotnie statystycznie związek pomiędzy nimi w sytuacji kontroli rodzicielskiej przez matkę [$\chi^2(3, N=1463) = 9,247824$; $p < 0,05$; $V \text{ Cramera} = 0,079$, $p < 0,05$]. Uczniowie funkcjonalnie korzystający z internetu wskazują w 37% na kontrolę tej aktywności przez matkę, a w przypadku uczniów dysfunkcyjnych na taką kontrolę zwraca uwagę tylko 31% z nich.

Do niedawna urządzeniem binarnym, z jakiego korzystały dzieci, były zwykle domowe komputery. Obecny rozwój technologiczny doprowadził do sytuacji, że przedmiotem, w który zaopatrzone jest prawie każdy nastolatek, jest telefon komórkowy. Równocześnie zdecydowana większość adolescentów korzysta w tym zakresie ze smartfonów. W tym kontekście zapytano respondentów, czy ich opiekunowie (rodzice) sprawdzają sposób użytkowania przez nich telefonów.

Uczniowie ze szkół podstawowych twierdzą, że różnie z tym w ich domu bywa. Co trzecie dziecko (36%) uważa, że matka kontroluje korzystanie przez nie z telefonu, a w przypadku ojców tego samego zdania jest 22% respondentów. O braku takiej weryfikacji ze strony matki jest przekonanych 43% uczniów, a ze strony ojca – 44%. Co dziesiąty badany uczeń nie ma w tym obszarze wiedzy, czy taka kontrola jest stosowana przez matkę (9%) lub ojca (9%). Jeśli chodzi o uczniów ze szkół ponadpodstawowych, także w ich przypadku występowała niejednorodna opinia w tej kwestii. Uczniowie, oceniając zaangażowanie rodziców, zwykle deklarowali, że niestosowana jest wobec nich taka kontrola. Ich zdaniem kontroli takiej nie prowadzi 53% matek i 52% ojców. Przeciwnego zdania było 24% respondentów, którzy wskazywali na tego typu kontrolę ze strony matek i 15% ze strony ojca. Dane z tego obszaru prezentuje tabela 35.

Tabela 35. Kontrolowanie przez rodziców zachowań respondenta związanych z używaniem telefonu komórkowego – w podziale na poziom edukacyjny, na którym uczy się badany

Realizator kontroli zachowań online	Kategorie odpowiedzi	Typ szkoły		Ogółem
		Szkoła podstawowa	Szkoła ponadpodstawowa	
Matka	brak danych	2%	2%	2%
	nie	43%	53%	48%
	nie dotyczy	10%	14%	12%
	nie wiem	9%	7%	8%
	tak	36%	24%	30%
	ogółem	100%	100%	100%
Ojciec	brak danych	9%	9%	9%
	nie	44%	52%	48%
	nie dotyczy	16%	19%	17%
	nie wiem	9%	5%	7%
	tak	23%	15%	19%
	ogółem	100%	100%	100%

Źródło: badania własne.

Sprawdzono, czy poziom edukacyjny respondenta, płeć oraz miejsce zamieszkania istotnie różnicują czynności kontrolne ojca i matki w zakresie korzystania przez respondenta z telefonu komórkowego. Takich zależności nie stwierdzono w przypadku zmiennej, jaką jest miejsce zamieszkania respondenta.

Ustalono natomiast, że poziom edukacji, na którym uczy się respondent, istotnie statystycznie różnicuje kontrolę korzystania przez respondenta z telefonu komórkowego zarówno przez ojca [$\chi^2(3, N=1463) = 36,47483$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,159, $p < 0,01$], jak i matkę [$\chi^2(3, N=1463) = 25,56740$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,138, $p < 0,01$]. Matki częściej kontrolują omawianą aktywność wśród uczniów szkoły podstawowej (37% uczniów, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazując na kontrolę rodzica) niż wśród uczniów szkoły ponadpodstawowej (24% uczniów, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazując na kontrolę rodzica). Podobnie ojcowie częściej kontrolują uczniów szkoły podstawowej (25% uczniów, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazując na kontrolę rodzica) niż szkoły ponadpodstawowej (17% uczniów, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazując na kontrolę rodzica).

Ponadto zmienna, jaką jest płeć, jest zmienną istotnie różnicującą czynności kontrolne ojca i matki w zakresie korzystania przez respondenta z telefonu komórkowego. Jak wynika z wypowiedzi respondentów:

1. Matki częściej kontrolują córki niż synów [$\chi^2(3, N=1463) = 9,907011$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,078, $p < 0,01$]. W przypadku kontroli matki – 35% dziewcząt, które odpowiedziały na pytanie, wskazuje na taką kontrolę, i 28% chłopców, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazuje na taką kontrolę).
2. Ojcowie częściej kontrolują synów niż córki [$\chi^2(3, N=1463) = 8,409445$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,079, $p < 0,01$]. W przypadku kontroli ojca – 7% dziewcząt, które odpowiedziały na pytanie, wskazuje na taką kontrolę, i 20% chłopców, którzy odpowiedzieli na pytanie, wskazuje na taką kontrolę).

Dodatkowo sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotna zależność pomiędzy zmiennymi: poziom funkcjonalności korzystania z telefonu komórkowego i kontrolowanie przez rodzica korzystania przez dziecko z telefonu. Ustalono, że istnieje istotny statystycznie związek pomiędzy nimi zarówno w sytuacji kontroli rodzicielskiej przez matkę [$\chi^2(3, N=1463) = 9,068852$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,079, $p < 0,05$], jak i przez ojca [$\chi^2(3, N=1463) = 8,204919$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,078, $p < 0,05$]. Uczniowie funkcjonalnie korzystający z telefonu wskazują w 32% na kontrolę tej aktywności przez matkę, a w przypadku uczniów dysfunkcyjnych na taką kontrolę zwraca uwagę tylko 29% z nich. W przypadku kontroli rodzicielskiej ze strony ojca – zgłasza ją 22% uczniów funkcjonalnych i 20% uczniów dysfunkcyjnych.

Zarówno w grupie uczniów uczęszczających do szkoły podstawowej, jak i do szkoły ponadpodstawowej dominuje kontrola pasywna. Na plan pierwszy wysuwa się wyznaczanie przez rodziców stron i aplikacji, z których dzieci mogą korzystać w internecie. Ten rodzaj działania, zdaniem badanych, sprawuje 34% rodziców uczniów ze szkół podstawowych oraz 24% rodziców młodzieży chodzącej do szkół ponadpodstawowych. Równie często stosowaną formą kontroli rodzicielskiej przez opiekunów jest obserwacja tego, co ankietowani uczniowie robią w internecie. O takim sposobie monitorowania użytkowania internetu informuje co piąty respondent ze szkoły ponadpodstawowej (21%) i co trzeci ze szkoły podstawowej (33%). Innym typem kontroli rodzicielskiej, po który opiekunowie dosyć często sięgają, jest ustalanie limitu czasu gry w internecie oraz ustalanie dziennego limitu korzystania z sieci. Tak jak w przypadku innych form kontroli, częściej po tego typu czynności nadzorcze sięgają rodzice dzieci chodzących do szkoły podstawowej niż rodzice, których dzieci kontynuują swoją naukę w szkole ponadpodstawowej. W opinii respondentów mało popularnym sposobem kontroli jest instalowanie programów blokujących dostęp do niepożądanych i niebezpiecznych stron internetowych. Z tej formy kontroli korzysta 20% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej oraz 13% opiekunów, których podopieczni chodzą do szkół ponadpodstawowych. Równie rzadko, jak ma to miejsce przy instalowaniu programów filtrujących, rodzice sprawdzają historię stron, które były odwiedzane przez ich dzieci.

Rysunek 26. Sposoby sprawowania kontroli rodzicielskiej dotyczącej korzystania z internetu stosowane przez opiekunów wobec uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych (w opinii uczniów)

Źródło: badanie własne.

Sprawdzono, wykorzystując test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat, czy poziom edukacyjny respondenta, płeć oraz miejsce zamieszkania istotnie różnicują rodzaje czynności kontrolnych rodziców w zakresie korzystania przez respondenta z internetu. Takich zależności nie stwierdzono w przypadku zmiennej, jaką jest miejsce zamieszkania respondenta.

Ustalono natomiast, że poziom edukacji, na którym uczy się respondent, istotnie statystycznie różnicuje wszystkie formy kontroli podejmowane przez rodziców. Rodzice częściej stosują następujące formy kontroli wobec dzieci – uczniów szkoły podstawowej – niż wobec dzieci – uczniów szkoły ponadpodstawowej:

1. Ustalili limit czasu, w którym może dziecko grać w gry [$\chi^2(2, N=1463) = 24,74989$; $p < 0,01$; $Fi=0,130$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 29% uczniów szkoły podstawowej i 18% uczniów szkoły ponadpodstawowej).
2. Sprawdzali historię stron, które dziecko odwiedza [$\chi^2(2, N=1463) = 14,80053$; $p < 0,01$; $Fi=0,100$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 22% uczniów szkoły podstawowej i 15% uczniów szkoły ponadpodstawowej).
3. Obserwowali to, co dziecko robi w internecie [$\chi^2(2, N=1463) = 33,53401$; $p < 0,01$; $Fi=0,151$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 33% uczniów szkoły podstawowej i 21% uczniów szkoły ponadpodstawowej).
4. Mówili dziecku, z jakich stron lub aplikacji może korzystać, a z których nie [$\chi^2(2, N=1463) = 16,08565$; $p < 0,01$; $Fi=0,104$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 34% uczniów szkoły podstawowej i 24% uczniów szkoły ponadpodstawowej).
5. Zainstalowali program filtrujący – blokujący dostęp do niedozwolonych stron [$\chi^2(2, N=1463) = 17,13857$; $p < 0,01$; $Fi=0,108$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 20% uczniów szkoły podstawowej i 13% uczniów szkoły ponadpodstawowej).
6. Ustalili dzienny limit korzystania przez dziecko z internetu [$\chi^2(2, N=1463) = 10,55556$; $p < 0,01$; $Fi=0,084$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 26% uczniów szkoły podstawowej i 19% uczniów szkoły ponadpodstawowej).
7. Ustalili dni tygodnia, kiedy dziecko może korzystać z internetu [$\chi^2(2, N=1463) = 12,89628$; $p < 0,01$; $Fi=0,093$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 20% uczniów szkoły podstawowej i 13% uczniów szkoły ponadpodstawowej).

Ponadto zmienna, jaką jest płeć, jest zmienną istotnie statystycznie różnicującą tylko dwie formy czynności kontrolnych rodziców, zgodnie z którymi:

- ustalili limit czasu, w którym dziecko może grać w gry [$\chi^2(2, N=1463) = 11,16753$; $p < 0,01$; $Fi=0,087$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 27% chłopców i 20% dziewcząt),
- zainstalowali program filtrująco-blokujący dostęp do niedozwolonych stron [$\chi^2(2, N=1463) = 9,325531$; $p < 0,01$; $Fi=0,079$, $p < 0,01$] (na tę formę kontroli wskazuje 26% chłopców i 33% dziewcząt).

Dodatkowo sprawdzono, czy występują istotne statystycznie różnice pomiędzy formami kontroli realizowanymi w grupie funkcjonalnych i dysfunkcjonalnych użytkowników internetu i telefonu komórkowego. Ustalono brak takich różnic.

W trakcie badań starano się także ustalić, jakie konkretnie działania wykonują matka i ojciec wobec swojego dziecka w ramach wychowania do nowych mediów. Dane w tym zakresie (w podziale na działania matek wobec dzieci ze szkoły podstawowej i ponadpodstawowej) prezentuje tabela 36.

Tabela 36. Aktywność matki przejawiana w stosunku do swojego dziecka wobec występujących zagrożeń w internecie z podziałem na poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko

Poziom edukacyjny	Rodzaj aktywności rodzica	Nie		Nie dotyczy		Tak		Trudno powiedzieć		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Uczniowie ze szkoły podstawowej N=746	Czy matka zachęca Cię do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy w internecie	322	43	87	12	231	31	106	14	746	100
	Czy matka podpowiada Ci jak bezpiecznie korzystać z internetu	273	37	77	10	307	41	89	12	746	100
	Czy matka rozmawia z Tobą o tym co robisz w internecie	332	45	76	10	256	34	82	11	746	100
	Czy matka siedzi przy Tobie, kiedy korzystasz z internetu	497	67	81	11	109	15	59	8	746	100
	Czy matka rozmawia z Tobą o zagrożeniach w sieci	299	40	76	10	293	39	78	11	746	100
	Czy matka ustala z Tobą zasady korzystania z internetu	374	50	85	11	215	29	72	10	746	100
Uczniowie ze szkoły ponadpodstawowej N=717	Czy matka zachęca Cię do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy w internecie	341	48	87	12	193	27	96	13	717	100
	Czy matka podpowiada Ci jak bezpiecznie korzystać z internetu	336	47	80	11	235	33	66	9	717	100
	Czy matka rozmawia z Tobą o tym co robisz w internecie	388	54	78	11	185	26	66	9	717	100
	Czy matka siedzi przy Tobie, kiedy korzystasz z internetu	498	70	86	12	79	11	54	8	717	100
	Czy matka rozmawia z Tobą o zagrożeniach w sieci	344	48	82	11	226	32	65	9	717	100
	Czy matka ustala z Tobą zasady korzystania z internetu	423	59	90	13	140	20	64	9	717	100

Źródło: badanie własne.

W badanej próbie ustalono, że 41% matek uczniów uczęszczających do szkoły podstawowej podpowiada ankietowanym, jak bezpiecznie korzystać z internetu, a 39% rozmawia o występujących zagrożeniach w sieci. Co trzeci badany (34%) deklaruje, że jego matka interesuje się tym, co robi w internecie i rozmawia z nim na ten temat. Równocześnie 67% respondentów uczęszczających do szkoły podstawowej wskazuje, że matka nie towarzyszy im w czasie, gdy korzystają z internetu.

Badani uczniowie ze szkoły ponadpodstawowej twierdzą natomiast, że w ich przypadku co trzecia matka podpowiada im, jak bezpiecznie korzystać z internetu (33%) oraz że rozmawia z nimi o występujących zagrożeniach w sieci (32%). Co czwarty respondent (26%) deklaruje, że matka rozmawia z nim także o tym, co robi w internecie, a co piąta (19%) ustala zasady korzystania ze wskazanego medium. Badani informują również, że 27% matek zachęca ich do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy z wykorzystaniem internetu.

Ustalono, że poziom edukacyjny, na którym uczy się badany, ma istotny statystycznie wpływ na podejmowane przez matkę działania w zakresie kontroli rodzicielskiej (za wyjątkiem zachęcania przez matkę dziecka do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy w sieci oraz towarzyszenia matki podczas użytkowania internetu przez dziecko). Matki częściej podejmują opisywane zachowania wobec uczniów szkoły podstawowej niż uczniów szkoły średniej.

Ponadto sprawdzono, czy płeć oraz miejsce zamieszkania istotnie różnicują rodzaje czynności kontrolnych matki w zakresie korzystania przez respondenta z internetu. Zmienna

płci istotnie wpływa na wykonywanie następujących aktywności przez matkę w ramach kontroli rodzicielskiej:

- zachęcania przez matkę dziecka do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy w sieci [$\chi^2(3, N=1463) = 9,373097$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,080, $p < 0,05$] (26% matek wykonuje te czynności wobec córek, a 32% wobec synów),
- podpowiadania, jak bezpiecznie korzystać z internetu [$\chi^2(3, N=1463) = 14,79832$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,100, $p < 0,01$] (42% matek wykonuje te czynności wobec córek, a 33% wobec synów),
- rozmawiania z dzieckiem o tym, co robi w internecie [$\chi^2(3, N=1463) = 15,01210$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,101, $p < 0,01$] (35% matek wykonuje te czynności wobec córek, a 26% wobec synów),
- rozmawiania z dzieckiem o zagrożeniach w sieci [$\chi^2(3, N=1463) = 17,77420$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,110, $p < 0,01$] (41% matek wykonuje te czynności wobec córek, a 31% wobec synów).

Analizując zależności pomiędzy miejscem zamieszkania respondenta a podejmowanymi działaniami przez matkę w zakresie kontroli rodzicielskiej, stwierdzono istotne statystyczne różnice w obszarach:

- towarzyszenia dziecku podczas korzystania z internetu [$\chi^2(3, N=1463) = 12,21794$; $p < 0,01$; V Cramera = 0,091, $p < 0,01$] (robi to 17% matek uczniów mieszkających na wsi i 11% matek uczniów mieszkających w mieście),
- ustalania zasad dotyczących korzystania z internetu [$\chi^2(3, N=1463) = 9,092625$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,078, $p < 0,05$] (robi to 28% matek uczniów mieszkających na wsi i 23% matek uczniów mieszkających w mieście).

W przypadku ojców (patrz tabela 37), w porównaniu do matek, widoczne jest mniejsze zainteresowanie w przekazywaniu badanym informacji i wskazówek na temat występujących zagrożeń w internecie. W opinii respondentów uczęszczających do szkoły podstawowej jedynie co czwarty ojciec (27%) prowadzi na ten temat z nimi rozmowę, a w wśród badanych osób ze szkół ponadgimnazjalnych robi to co piąty opiekun płci męskiej (21%). Ojcowie również rzadziej niż matki podpowiadają badanym, w jaki sposób mają bezpiecznie korzystać z internetu. Robi to 26% ojców uczniów z klas podstawowych oraz 21% ojców uczniów chodzących do szkół ponadpodstawowych. Co czwarty ojciec (21%) ucznia szkoły podstawowej zachęca swoje dziecko do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy za pomocą internetu. Taki sam odsetek ojców ustala z badanymi zasady korzystania z internetu (21%) oraz rozmawia o tym, co robią w sieci (22%). Mniej aktywni w tym względzie są ojcowie badanej młodzieży, która uczęszcza do klas ponadpodstawowych. Wprawdzie 20% ojców zachęca badanych do wykorzystywania internetu do nauki i poszukiwania przydatnych im informacji, ale jedynie 16% ojców interesuje się tym, co robi ich dziecko w internecie i rozmawia z nim o tym. Nieliczni ojcowie (15%) biorą udział w ustalaniu zasad korzystania przez badanych z sieci, a tylko co dziesiąty (9%) jest obecny przy dziecku, gdy korzysta ono z internetu.

Tabela 37. Aktywność ojca przejawiana w stosunku do swojego dziecka wobec występujących zagrożeń w internecie z podziałem na poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko

Poziom edukacyjny	Rodzaj aktywności rodzica	Nie		Nie dotyczy		Tak		Trudno powiedzieć		Ogółem	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Uczniowie ze szkoły podstawowej N=746	Czy ojciec zachęca Cię do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy w internecie	381	51	143	19	160	21	62	8	746	100
	Czy ojciec podpowiada Ci jak bezpiecznie korzystać z internetu	358	48	139	19	192	26	57	8	746	100
	Czy ojciec rozmawia z Tobą o tym co robisz w internecie	377	51	140	19	165	22	64	9	746	100
	Czy ojciec siedzi przy Tobie, kiedy korzystasz z internetu	457	61	150	20	90	12	49	7	746	100
	Czy ojciec rozmawia z Tobą o zagrożeniach w sieci	340	46	142	19	199	27	65	9	746	100
	Czy ojciec ustala z Tobą zasady korzystania z internetu	395	53	141	19	154	21	56	8	746	100
Uczniowie ze szkoły ponadpodstawowej N=717	Czy ojciec zachęca Cię do samodzielnego poszukiwania i uczenia się różnych rzeczy w internecie	377	53	147	21	142	20	51	7	717	100
	Czy ojciec podpowiada Ci jak bezpiecznie korzystać z internetu	381	53	132	18	151	21	53	7	717	100
	Czy ojciec rozmawia z Tobą o tym co robisz w internecie	417	58	130	18	114	16	56	8	717	100
	Czy ojciec siedzi przy Tobie, kiedy korzystasz z internetu	471	66	137	19	66	9	43	6	717	100
	Czy ojciec rozmawia z Tobą o zagrożeniach w sieci	385	54	131	18	153	21	48	7	717	100
	Czy ojciec ustala z Tobą zasady korzystania z internetu	416	58	136	19	109	15	56	8	717	100

Źródło: badanie własne.

Podsumowując, 1/3 rodziców badanych respondentów stosuje kontrolę rodzicielską w kontekście użytkowania przez dziecko internetu i telefonu komórkowego. Z reguły jest to rozmowa z dzieckiem o zagrożeniach w sieci oraz o tym, jak bezpiecznie korzystać z internetu.

Uzyskane wyniki wskazują na potrzebę pracy opiekunów nad swoją wiedzą i jej wzbogacaniem z zakresu metod i sposobu wykorzystania kontroli rodzicielskiej, jej roli w prawidłowym rozwoju dzieci oraz konieczności jej wdrażania w codziennym życiu. Podejście to jest szczególnie ważne w sytuacji, gdy mamy do czynienia z dziećmi, które posiadają pewne niedostatki rozwojowe uniemożliwiające im prawidłową ocenę otaczającej rzeczywistości.

Stosując test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat, sprawdzono, czy poziom edukacyjny respondenta, jego płeć oraz miejsce zamieszkania istotnie statystycznie różnicują wprowadzane w domu zasady korzystania z nowych mediów przez ojca w zakresie korzystania respondenta z internetu. Takich zależności nie stwierdzono w przypadku zmiennej miejsce zamieszkania respondenta.

W przypadku zmiennej, jaką jest poziom edukacyjny, na którym uczy się badany, zależności istotne statystycznie wystąpiły w dwóch obszarach:

1. Rozmawiania z dzieckiem na temat tego, co robi w internecie [$\chi^2(3, N=1463) = 11,67114$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,089$, $p < 0,01$] (22% ojców podejmuje tę

aktywność wobec dzieci, które uczą się w szkole podstawowej, i 16% ojców – wobec dzieci, które uczą się w szkole ponadpodstawowej).

2. Rozmawiania z dzieckiem na temat zagrożeń w sieci [$\chi^2(3, N=1463) = 11,23478$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,087, $p < 0,05$] (27% ojców podejmuje tę aktywność wobec dzieci, które uczą się w szkole podstawowej, i 21% ojców – wobec dzieci, które uczą się w szkole ponadpodstawowej).

Natomiast płeć istotnie statystycznie różnicuje wszystkie wymienione w ankiecie podejmowane przez ojca działania w ramach kontroli rodzicielskiej.

1. Ojcowie częściej zachęcają synów niż córki do:

- poszukiwania różnych nowych rzeczy w sieci [$\chi^2(3, N=1463) = 18,39263$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,112, $p < 0,05$],
- podpowiadają, jak bezpiecznie z niej korzystać [$\chi^2(3, N=1463) = 11,32684$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,087, $p < 0,05$].

2. Ojcowie częściej realizują kontrolę wobec córek niż synów w zakresie:

- prowadzenia rozmów o aktywnościach w sieci ich dzieci [$\chi^2(3, N=1463) = 14,55646$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,099, $p < 0,05$]
- zagrożeń w internecie [$\chi^2(3, N=1463) = 15,19841$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,101, $p < 0,05$],
- towarzyszenia przy korzystaniu z sieci [$\chi^2(3, N=1463) = 9,540154$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,080, $p < 0,05$],
- ustalania zasad użytkowania internetu [$\chi^2(3, N=1463) = 16,77092$; $p < 0,05$; V Cramera = 0,107, $p < 0,05$].

Sprawdzono, czy istnieją istotne statystycznie zależności pomiędzy badanymi funkcjonalnie korzystającymi i dysfunkcjonalnie korzystającymi z internetu a stosowanymi wobec nich przez ojca i matkę działaniami w ramach kontroli rodzicielskiej. Ustalono, że w przypadku matki wszystkie jej działania różnią się w częstości stosowania wobec dzieci, które są funkcjonalnymi i dysfunkcjonalnymi użytkownikami sieci. Natomiast w przypadku ojców sytuacja ta jest podobna, za wyjątkiem rozmów ojca z dzieckiem o zagrożeniach w sieci.

Zagadnieniem poddanym analizie była również kwestia obowiązujących w domu respondentów zasad korzystania z internetu i telefonu oraz gry komputerowe.

Dane z opisywanego obszaru prezentuje tabela 38.

Tabela 38. Zasady korzystania z urządzeń cyfrowych obowiązujące w domach badanych uczniów w podziale na uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej

Rodzaj zasady	Poziom edukacji	Kategorie odpowiedzi				Ogółem	
		Nie		Tak			
		N	%	N	%	N	%
Nie mogę korzystać z internetu, gdy mam karę	Szkoła podstawowa	383	51	363	49	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	507	71	210	29	717	100
	Razem	890	61	573	39	1463	100
Nie mogę korzystać z telefonu, gdy mam karę	Szkoła podstawowa	452	61	294	39	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	556	78	161	23	717	100
	Razem	1008	69	455	31	1463	100
Nie mogę grać w gry komputerowe, gdy mama karę	Szkoła podstawowa	495	66	251	34	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	577	80	140	19	717	100
	Razem	1072	73	391	27	1463	100
Nie mogę korzystać z telefonu podczas posiłku	Szkoła podstawowa	468	63	278	37	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	502	70	215	30	717	100
	Razem	970	66	493	34	1463	100
Nie mogę korzystać z telefonu w nocy	Szkoła podstawowa	483	65	263	35	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	516	72	201	28	717	100
	Razem	999	68	464	32	1463	100
Nie mogę korzystać z internetu w nocy	Szkoła podstawowa	502	67	244	33	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	519	72	198	28	717	100
	Razem	1021	70	442	30	1463	100
Nie mogę grać w gry komputerowe w nocy	Szkoła podstawowa	506	68	240	32	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	536	75	181	25	717	100
	Razem	1042	71	421	29	1463	100
Mogę korzystać z telefonu, internetu dopiero gdy odrobię zadanie domowe	Szkoła podstawowa	514	69	232	31	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	544	76	173	24	717	100
	Razem	1058	72	404	28	1463	100
Mogę grać w gry komputerowe dopiero gdy odrobię zadanie domowe	Szkoła podstawowa	551	74	195	26	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	586	82	131	18	717	100
	Razem	1137	78	326	22	1463	100
Nie mogę grać w gry, które są dla osób dorosłych	Szkoła podstawowa	507	68	239	32	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	597	83	120	17	717	100
	Razem	1104	76	359	25	1463	100
Nie mogę używać kamery internetowej w telefonie i na komputerze	Szkoła podstawowa	609	82	137	18	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	637	89	80	11	717	100
	Razem	1246	85	217	15	1463	100
Nie mogę ściągać z internetu gier, muzyki czy filmów, gdy są płatne	Szkoła podstawowa	529	71	217	29	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	585	82	132	18	717	100
	Razem	1114	76	349	24	1463	100
Mogę używać telefonu, korzystać z internetu lub grać w gry komputerowe, gdy wykonam przydzielone mi obowiązki domowe	Szkoła podstawowa	529	71	217	29	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	538	75	179	25	717	100
	Razem	1067	73	396	27	1463	100
W moim domu są ustalone zasady, ale i tak nikt ich nie przestrzega	Szkoła podstawowa	625	84	121	16	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	621	87	96	13	717	100
	Razem	1246	85	217	15	1463	100
W moim domu rodzice wprowadzili inne zasady	Szkoła podstawowa	700	94	46	6	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	684	95	33	5	717	100
	Razem	1384	95	79	5	1463	100
W moim domu nie ma żadnych zasad korzystania z urządzeń cyfrowych	Szkoła podstawowa	489	65	257	34	746	100
	Szkoła ponadpodstawowa	407	57	310	43	717	100
	Razem	896	61	567	39	1463	100

Źródło: badanie własne.

Z deklaracji badanych wynika, że u 39% respondentów nie ma w ich domu ustanowionych żadnych zasad korzystania z urządzeń cyfrowych.

Uczniowie wśród głównych zasad, które obowiązują w ich domu, wymieniają regułę, zgodnie z którą podczas nałożonej kary nie wolno im korzystać z internetu (39%), telefonu komórkowego (31%) oraz grać w gry komputerowe (27%). Inną ustaloną z badanymi uczniami zasadą jest zakaz korzystania z telefonu i internetu w nocy oraz zakaz gry nocą na komputerze. Normy te obowiązują w domu u co trzeciego badanego ucznia. Wśród innych panujących zasad badani wymieniają możliwość korzystania z telefonu i internetu dopiero po wykonaniu przez nich przydzielonych im obowiązków i odrobieniu zadań domowych. Wymienione zasady dotyczą 27% przebadanych respondentów. Średnio co piąty uczeń ma ustaloną z rodzicami zasadę zabraniającą mu gry, gdy jest ona przeznaczona dla osób dorosłych. Podobny odsetek badanych ma zakaz pobierania z internetu gier, muzyki, filmów, gdy są one płatne. 15% respondentów twierdzi, że wprawdzie w ich domu są ustalone pewne zasady dotyczące korzystania z urządzeń cyfrowych, ale nikt ich nie przestrzega. Co istotne, deklaracja obowiązywania zasad w domu dotyczy w szerszym stopniu uczniów ze szkoły podstawowej niż badanych uczniów chodzących do szkoły ponadpodstawowej.

Stosując test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat, sprawdzono, czy poziom edukacyjny respondenta, jego płeć oraz miejsce zamieszkania istotnie statystycznie różnicują stosowane w domu rodzinnym respondenta zasady używania nowych mediów cyfrowych.

Zmienna poziomu edukacyjnego, na którym uczy się badany, istotnie statystycznie różnicuje stosowanie następujących zasad:

1. Brak możliwości korzystania z telefonu komórkowego, gdy respondent ma karę [$\chi^2(1, N=1463) = 49,052$; $p < 0,01$; $Fi = -0,183$, $p < 0,01$].
2. Brak możliwości korzystania z telefonu w nocy [$\chi^2(1, N=1463) = 8,803$; $p < 0,01$; $Fi = -0,078$, $p < 0,01$].
3. Możliwość korzystania z internetu i telefonu dopiero po odrobieniu zadania domowego [$\chi^2(1, N=1463) = 8,874$; $p < 0,01$; $Fi = -0,078$, $p < 0,01$].
4. Możliwość grania w gry komputerowe dopiero po odrobieniu zadania domowego [$\chi^2(1, N=1463) = 13,072$; $p < 0,01$; $Fi = -0,095$, $p < 0,01$].

Rodzice częściej stosują wymienione zasady wobec dzieci ze szkoły podstawowej niż wobec dzieci chodzących do szkoły ponadpodstawowej (patrz tabela 38).

Natomiast zmienna płci wykazuje istotny statystycznie związek z brakiem jakichkolwiek zasad w domu rodzinnym [$\chi^2(1, N=1463) = 14,801$; $p < 0,05$; $Fi = -0,101$, $p < 0,05$]. Taka sytuacja występuje częściej w rodzinach badanych chłopców (43% wskazań) niż dziewcząt (33% wskazań). Dodatkowo ujawniono związek statystyczny, chociaż nikły, pomiędzy płcią a możliwością grania w gry po odrobieniu lekcji [$\chi^2(1, N=1463) = 5,483$; $p < 0,05$; $Fi = -0,061$, $p < 0,05$] (zasadę tę stosuje się częściej w domach badanych chłopców (25%) niż dziewcząt (19%).

Ustalono także istotny statystycznie związek pomiędzy zmienną, jaką jest miejsce zamieszkania (wieś/ miasto) a dwoma zasadami obowiązującymi w domu respondenta, tj.:

- zasadą dotyczącą możliwości korzystania z internetu czy telefonu dopiero w sytuacji odrobionych lekcji [$\chi^2(1, N=1463) = 4,697$; $p < 0,05$; $Fi = -0,057$, $p < 0,05$]. (zasadę tę stosuje się w domach 32% uczniów mieszkających na wsi i 26% uczniów mieszkających w mieście),
- zasady dotyczącej możliwości korzystania z internetu, telefonu czy grania w gry dopiero w sytuacji wykonania swoich obowiązków domowych [$\chi^2(1, N=1463) = 6,303$; $p < 0,01$; $Fi = -0,066$, $p < 0,01$] (zasadę tą stosuje się w domach 32% uczniów mieszkających na wsi i 25% uczniów mieszkających w mieście).

Sprawdzono ponadto czy istnieją istotne zależności pomiędzy prowadzonymi w domu zasadami korzystania z nowych mediów cyfrowych a poziome funkcjonalności korzystania z

internetu i telefonu komórkowego. Takich zależności w występowaniu większości zasad nie stwierdzono, a tam, gdzie one wystąpiły, miały one nikły związek, za wyjątkiem poniższych sytuacji:

1. Dysfunkcjonalni użytkownicy internetu (8%) częściej niż ich koledzy funkcjonalnie korzystający z sieci (3%) wskazywali na fakt, że w ich domu rodzice wprowadzili, oprócz wymienionych zasad, także własne [$\chi^2(3, N=1463) = 15,661$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,103$, $p < 0,01$].
2. Dysfunkcjonalni użytkownicy telefonu komórkowego (21%) częściej niż ich koledzy funkcjonalnie korzystający z urządzenia (10%) wskazywali na fakt, że w ich domu wprowadzone są ustalone zasady, ale nikt z domowników ich nie przestrzega [$\chi^2(3, N=1463) = 31,857$; $p < 0,01$; $V \text{ Cramera} = 0,148$, $p < 0,01$].

3.3.2. Kontrolowanie korzystania z nowych technologii cyfrowych przez matkę i ojca w opinii badanych rodziców

3.3.2.1. Wiedza rodziców na temat aktywności cyfrowych ich dzieci

W realizowanym badaniu starano się uchwycić perspektywę korzystania przez rodziców z nowych technologii oraz zasób ich wiedzy na temat cyfrowych aktywności dzieci. W tym celu w pierwszej kolejności zapytano rodziców, jak często i z jakich urządzeń lub usług korzystają w codziennym życiu (patrz tabela 39).

Tabela 39. Samoocena rodziców w zakresie korzystania przez nich z usług i urządzeń cyfrowych

Czy korzysta Pan/Pani z wymienionych usług lub urządzeń i jak często?	Częstotliwość korzystania											
	Codziennie		Kilka razy w tygodniu		Kilka razy w miesiącu		Kilka razy w roku		Nie korzystam		Trudno powiedzieć	
Kategoria urządzenia	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
Z telefonu	90%	1156	5,81%	75	1%	15	0%	0	1%	19	2%	26
Z internetu ogólnie	54%	695	20%	257	6%	79	1%	15	15%	195	3%	42
Z gier komputerowych	7%	90	5%	64	6%	74	4%	51	70%	891	8%	99
Z portali społecznościowych	31%	393	16%	201	6%	78	1%	16	42%	534	5%	62
Z aplikacji np. GPS	6%	74	7%	94	10%	126	11%	135	57%	726	9%	120

Źródło: badania własne.

Zdecydowana większość badanych wskazała, że cyfrowym urządzeniem, z którego najczęściej korzystają, jest telefon. Na codzienne jego użytkowanie wskazało 90% ankietowanych rodziców. Co drugi respondent zadeklarował, że codziennie korzysta z internetu, a co piąty, że robi to kilka razy w tygodniu. W tym miejscu zaznaczyć należy, że 15% przebadanych osób stwierdziło, iż w ogóle nie korzysta z tego typu medium.

Wśród ankietowanych tylko 6% jest codziennym użytkownikiem różnych aplikacji, np. GPS-u. Natomiast ponad połowa z nich (57%) w ogóle nie korzysta z takich aplikacji. Małym zainteresowaniem rodziców cieszą się także gry komputerowe. Do systematycznego grania w nie przyznaje się 7% ankietowanych osób, a o braku korzystania z tego rodzaju rozrywk

informuje $\frac{3}{4}$ respondentów. Ankietowani nie należą również do osób, które są szczególnie zaabsorbowane funkcjonowaniem w mediach społecznościowych. O całkowitym braku korzystania z portali społecznościowych poinformowało 42% respondentów, a tylko co trzeci z nich stwierdził, że korzysta codziennie z tej formy rozrywki i komunikacji.

Z nieco odmiennym rozkładem odpowiedzi mamy do czynienia, gdy opiekunowie wypowiadają się na ten sam temat, ale czynią to w stosunku do swoich dzieci – uczniów klas szkół podstawowych bądź szkół ponadpodstawowych.

Z deklaracji respondentów wynika, że telefon jest również najpopularniejszym urządzeniem wśród ich pociech. Zdaniem ankietowanych, z urządzenia tego codziennie korzysta 83% ich podopiecznych. Respondenci uważają też, że 67% dzieci każdego dnia włącza internet, a co piąte z nich robi to kilka razy w tygodniu. Rodzice są także przekonani, że znaczny odsetek ich wychowanków (58%) nie korzysta w ogóle z mobilnych aplikacji. Wydaje im się również, że dzieci nie są żarliwymi zwolennikami portali społecznościowych. Serwisy te codziennie odwiedza 48% podopiecznych, a co piąty z przebadanej grupy, w opinii rodzica, nie ma tam założonego żadnego konta. Rodzice są również przekonani, że tylko 22% dzieci codziennie gra w gry komputerowe, a podobny odsetek (26%) nie ma kontaktu z tą formą rozrywki w ogóle.

Tabela 40. Korzystanie przez dzieci z usług i urządzeń cyfrowych – ocena rodziców

Czy Pana/Pani dziecko korzysta z wymienionych usług lub urządzeń i jak często?	Częstotliwość korzystania											
	Codziennie		Kilka razy w tygodniu		Kilka razy w miesiącu		Kilka razy w roku		Nie korzystam		Trudno powiedzieć	
Rodzaj urządzenia	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
z telefonu	83%	1073	10%	124	2%	28	1%	8	3%	35	2%	26
z internetu ogólnie	67%	867	21%	275	4%	50	0%	6	2%	30	5%	60
z gier komputerowych	22%	285	23%	296	13%	166	3%	42	26%	336	12%	147
z portali społecznościowych	48%	622	15%	188	5%	66	1%	16	22%	279	9%	116
z aplikacji np. GPS	5%	68	4%	57	6%	81	5%	60	58%	735	21%	271

Źródło: badania własne.

Sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy zmiennymi: częstotliwość korzystania z telefonu przez rodzica i częstotliwość korzystania z telefonu przez dziecko. Na podstawie współczynnika korelacji Spearmana stwierdzono, że zależność ta jest istotna statystycznie ($R=0,27$; $p<0,01$). Podobnie postąpiono w przypadku innych aktywności. Stwierdzono istotną statystycznie zależność pomiędzy:

- częstotliwością korzystania z internetu przez rodzica a częstotliwością korzystania z internetu przez dziecko ($R=0,35$; $p<0,01$) – dodatnia słaba korelacja,
- częstotliwością grania w gry przez rodzica i częstotliwością grania w gry przez dziecko ($R=0,28$; $p<0,01$) – dodatnia słaba korelacja,
- częstotliwością korzystania z portali społecznościowych przez rodzica i częstotliwością korzystania z portali społecznościowych przez dziecko ($R=0,40$; $p<0,01$) – dodatnia umiarkowana korelacja,
- częstotliwością korzystania z aplikacji przez rodzica i częstotliwością korzystania z aplikacji przez dziecko ($R=0,44$; $p<0,01$) – dodatnia umiarkowana korelacja.

Zagadnieniem poruszonym w badaniu był również wiek dziecka, w jakim rodzice po raz pierwszy dali mu możliwość samodzielnego korzystania z telefonu, internetu oraz pozwolili grać w gry komputerowe.

Analizując przedmiotowy wątek, ustalono, że rodzice najwcześniej umożliwiali dzieciom kontakt z grami komputerowymi. Średni wiek inicjacji dla badanej próby wyniósł 11,12. W przypadku telefonu średni wiek inicjacji wyniósł 11,40, a dla internetu – 11,85 (patrz tabela 41).

Zauważyć należy również to, że w badanej populacji rodzice wskazywali, iż wiek inicjacji technologicznej następował w niektórych przypadkach w bardzo młodym wieku – 2 lat dla gier komputerowych, 3 lat w przypadku telefonu i internetu. Nie można pominąć faktu, że zdarzały się przypadki, gdzie kontakt taki miał swoje miejsce w wieku dorosłym (20 lat telefon, 19 lat internet, 21 lat gry komputerowe).

Tabela 41. Średni wiek inicjacji technologicznej dzieci w opinii rodziców

Średni wiek inicjacji do urządzeń technologicznych					
Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
Inicjacja telefon	1220	3	20	11,40	2,346
Inicjacja internet	1215	3	19	11,85	2,450
Inicjacja gry	977	2	21	11,12	2,658

Zródło: badania własne.

Z otrzymanych danych wynika, że w każdym z wymienionych urządzeń średni wiek inicjacji występował wcześniej wśród uczniów, którzy reprezentowali szkołę podstawową niż szkołę ponadpodstawową. W tym aspekcie średnio czas inicjacji technologicznej następował przeciętnie o jeden rok wcześniej (patrz tabela 42).

Tabela 42. Średni wiek inicjacji technologicznej dzieci, w opinii rodziców, z uwzględnieniem podziału na typ szkoły

Szkoła podstawowa	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	642	3	17	10,98	2,205
	Inicjacja internet	629	3	18	11,32	2,287
	Inicjacja gry	502	4	16	10,58	2,361
Szkoła ponadpodstawowa	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	578	4	20	11,86	2,413
	Inicjacja internet	586	4	19	12,41	2,493
	Inicjacja gry	475	2	21	11,70	2,831

Zródło: badania własne.

Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że różnice między grupami uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły ponadpodstawowej w zakresie wieku inicjacji technologicznej są istotne statystycznie dla wszystkich wymienionych urządzeń. Dla inicjacji używania telefonu komórkowego – $U=146597,0$, $Z=-6,34$, przy $p<0,01$; dla inicjacji korzystania z internetu – $U=138282,0$, $Z=-7,53$, przy $p<0,01$; dla inicjacji grania w gry komputerowe – $U=91121,5$, $Z=-6,37$, przy $p<0,01$.

Wśród badanych, ojcowie częściej niż matki uważali, że wiek inicjacji dzieci dla poszczególnych typów urządzeń technologicznych miał swoje miejsce w młodszym ich wieku. W przypadku inicjacji do gier – w opinii ojców – wiek inicjacji średnio oscylował wokół 10 lat, a dla telefonu i internetu – lat 11. Matki natomiast wiek ten szacowały na lat 11. Dane w tym zakresie prezentuje tabela 43.

Tabela 43. Średni wiek inicjacji technologicznej dzieci, w opinii badanych rodziców, z uwzględnieniem ich płci

Matka	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	959	3	20	11,41	2,373
	Inicjacja internet	958	3	19	11,87	2,457
	Inicjacja gry	772	2	21	11,17	2,683
Ojciec	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	261	5	18	11,36	2,250
	Inicjacja internet	257	4	19	11,75	2,426
	Inicjacja gry	205	4	19	10,94	2,559

Źródło: badania własne.

Z uzyskanych danych wynika, że do samodzielnego kontaktu z telefonem najwcześniej dopuszczali rodzice z wykształceniem podstawowym (średnia wieku ich dzieci to 11,32). W przypadku internetu robili to rodzice mający wykształcenie średnie (średnia wieku to 11,76), a do gier komputerowych – opiekunowie z wykształceniem gimnazjalnym (średnia wieku to 10,22). Najpóźniej na samodzielne korzystanie z urządzeń zezwalali rodzice z wykształceniem wyższym (patrz tabela 44).

Tabela 44. Średni wiek inicjacji technologicznej dzieci, w opinii badanych rodziców, z uwzględnieniem ich wykształcenia

Wykształcenie podstawowe	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	194	3	18	11,32	2,413
	Inicjacja internet	188	3	19	11,79	2,566
	Inicjacja gry	142	2	18	10,96	2,677
Wykształcenie gimnazjalne	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	8	9	13	10,88	1,246
	Inicjacja internet	9	9	14	10,78	1,716
	Inicjacja gry	9	7	14	10,22	1,986
Wykształcenie zawodowe	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	621	4	19	11,35	2,267
	Inicjacja internet	612	4	19	11,90	2,361
	Inicjacja gry	486	3	19	11,21	2,633
Wykształcenie średnie	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	262	3	18	11,35	2,360
	Inicjacja internet	267	4	19	11,76	2,450
	Inicjacja gry	225	5	18	11,08	2,539
Wykształcenie wyższe	Kategoria urządzenia	N	Minimum	Maksimum	Średnia	Odchylenie standardowe
	Inicjacja telefon	135	6	20	11,86	2,592
	Inicjacja internet	139	5	19	11,92	2,711
	Inicjacja gry	115	6	21	11,09	3,010

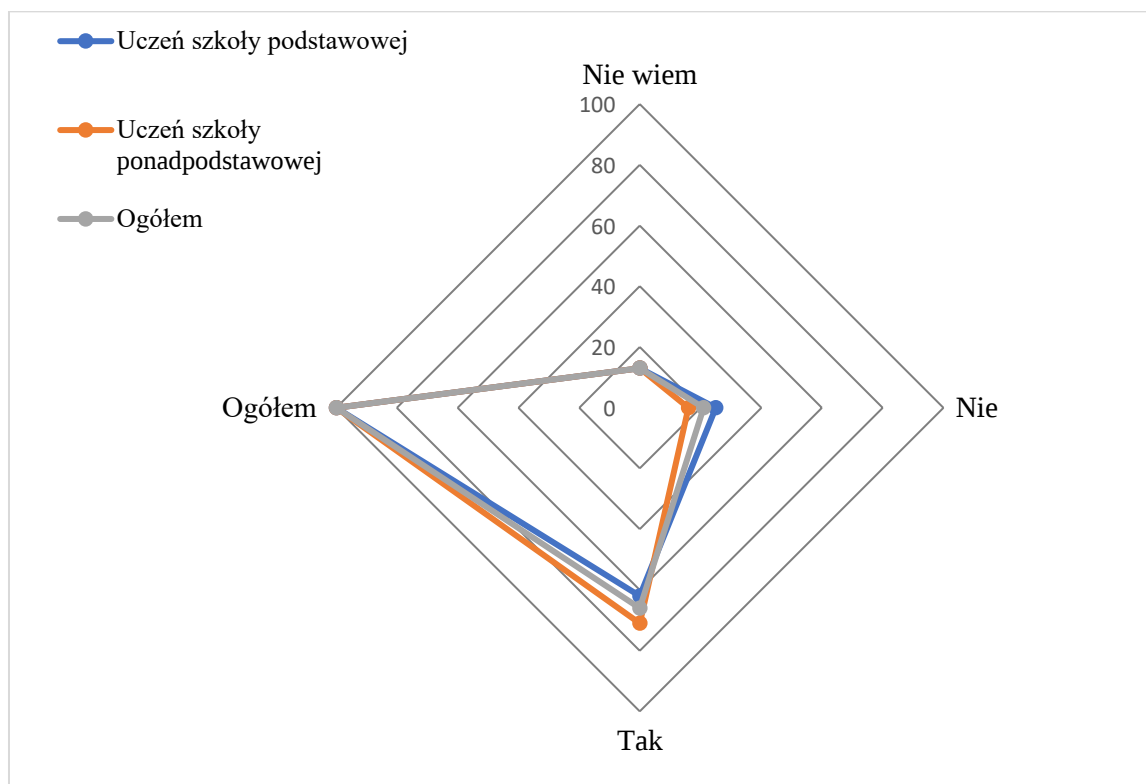
Źródło: badania własne.

Zmienne, do których należą: płeć, wiek i wykształcenie rodzica, nie różnicują istotnie statystycznie wieku inicjacji technologicznej dziecka wskazywanej przez rodzica w badaniach.

Popularną formą komunikacji współczesnej młodzieży są portale społecznościowe. Za ich pomocą można rozmawiać na czacie, wysyłać wiadomości, publikować zdjęcia oraz udostępniać wiele innych informacji ważnych dla użytkownika. Sprawdzając ten element życia badanych uczniów, zapytano rodziców, czy ich dziecko posiada konto na portalu społecznościowym. Co piąty opiekun (21%) twierdzi, że jego dziecko nie przynależy do żądanego portalu społecznościowego. 66% rodziców uważa, że ich dziecko ma takie konto, a 13% przyznaje się, że nie ma w tym zakresie stosowniej wiedzy.

Wiedza rodziców na temat posiadania konta na portalu społecznościowym przez dziecko wskazuje, że częściej, według rodziców, uczniowie szkoły ponadpodstawowej niż uczniowie szkoły podstawowej mają konto na portalu. W przypadku pierwszej z wymienionych grup odsetek posiadających takie konto (w deklaracji rodziców) wynosi 71%, a dla grupy drugiej – 62%. W obu grupach 13% opiekunów deklaruje, że nie ma odpowiedniego rozeznania czy dziecko ma takie konto, czy też nie. Dane z tego obszaru prezentuje rysunek 27.

Rysunek 27. Odpowiedź rodziców na pytanie, czy ich dziecko posiada konto na portalu społecznościowym

Źródło: badania własne.

W celu sprawdzenia istotności związku między analizowanymi zmiennymi (uczęszczaniem dziecka do szkoły na poziomie podstawowym lub ponadpodstawowym a wiedzą rodzica na temat posiadania przez niego konta na portalu społecznościowym) przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat. Istotny wynik testu pozwala na odrzucenie hipotezy zerowej i przyjęcie hipotezy alternatywnej o istotnym związku między analizowanymi zmiennymi $\chi^2(2, N=1295) = 18,17850$, przy $p < 0,01$. Siłę związku między nimi określono jako słabą ($V \text{ Cramera} = 0,118$; $p < 0,01$).

Matki częściej niż ojcowie twierdzą, że dziecko posiada konto na portalu społecznościowym. Jednak nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic pomiędzy matkami i ojcami w aspekcie wiedzy, czy ich dzieci przynależą do jakiegokolwiek portalu społecznościowego. Dane procentowe z omawianego obszaru przedstawia tabela 45.

Tabela 45. Odpowiedź rodziców na pytanie, czy ich dziecko posiada konto na portalu społecznościowym, uwzględnieniem płci respondentów

Czy Pana/Pani dziecko posiada konto na portalu społecznościowym np. FB?	Matka		Ojciec		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%
Nie wiem	133	13	33	12	166	13
Nie	195	19	72	25	267	21
Tak	685	68	177	63	862	66
Ogółem	1013	100	282	100	1295	100

Źródło: badania własne.

Ponadto sprawdzono, czy wykształcenie rodziców ma związek z posiadaną wiedzą na temat posiadania konta na portalu społecznościowym przez dziecko.

W celu sprawdzenia istotności związku między analizowanymi zmiennymi (wykształceniem rodzica a wiedzą rodzica na temat posiadania przez dziecko konta na portalu społecznościowym) przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat. Istotny wynik testu pozwala na odrzucenie hipotezy zerowej i przyjęcie hipotezy alternatywnej o istotnym związku między analizowanymi zmiennymi $\chi^2 (8, N=1295) = 30,42449$, przy $p < 0,01$. Siłę związku między nimi określono jako słabą ($V \text{ Cramera} = 0,108$; $p < 0,01$).

Stwierdzić można, że rodzice z wykształceniem wyższym częściej od pozostałych opiekunów deklarują, że ich dzieci nie mają konta na portalu społecznościowym. Takiego zdania jest co trzeci rodzic posiadający licencjat lub tytuł magistra. Najrzadziej o braku konta mówią natomiast opiekunowie z wykształceniem podstawowym. Jednocześnie największy odsetek rodziców (71%) z wykształceniem średnim uważa, że dziecko jest aktywnym członkiem społeczności internetowej. Dane z tego obszaru prezentuje tabela 46.

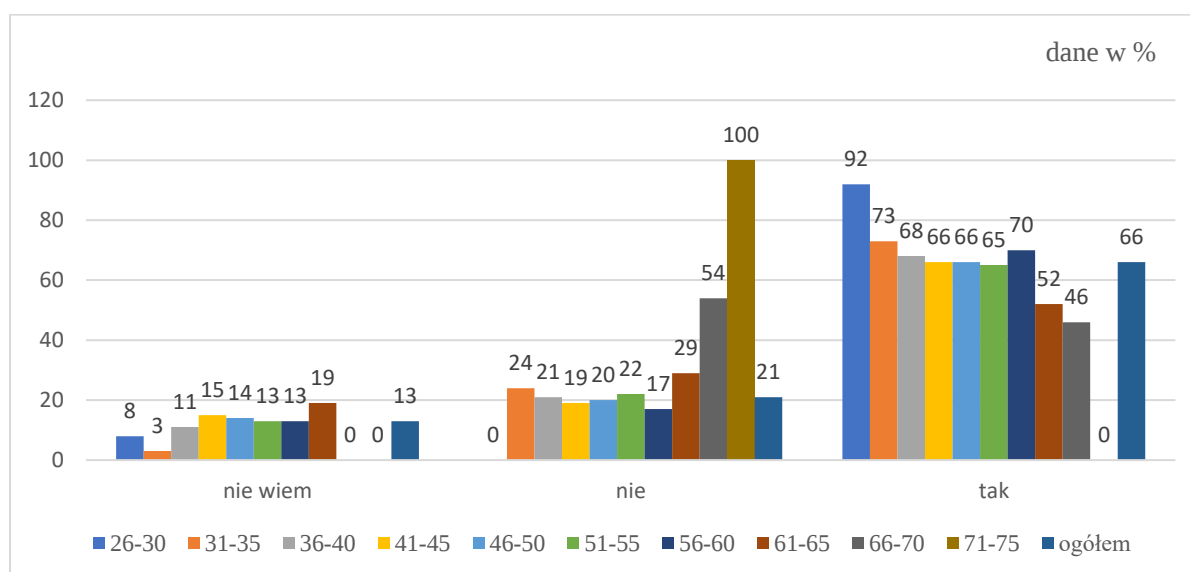
Tabela 46. Odpowiedź rodziców na pytanie, czy ich dziecko posiada konto na portalu społecznościowym, z uwzględnieniem wykształcenia respondentów

Czy dziecko posiada konto na portalu społecznościowym?		Kategorie wykształcenia					Ogółem N=1295
		Gimnazjalne N=11	Podstawowe N=200	Średnie N=277	Wyższe N=154	Zawodowe N=653	
Nie wiem	N	1	35	24	7	99	166
	%	9	17	9	5	15	13
Nie	N	3	32	56	48	128	267
	%	27	16	20	31	20	21
Tak	N	7	133	197	99	426	862
	%	64	67	71	64	65	66
Ogółem	N	11	200	277	154	653	1295
	%	100	100	100	100	100	100

Źródło: badania własne.

Z reguły o fakcie posiadania portalu społecznościowego przez dziecko mówią rodzice w wieku 26-30 lat i rodzice w wieku 31-35 lat. Najrzadziej o posiadaniu konta na portalu przez podopiecznych informują opiekunowie, którzy mają 61 lat i więcej (patrz rysunek 28).

Rysunek 28. Odpowiedź rodziców na pytanie, czy ich dziecko posiada konto na portalu społecznościowym, z uwzględnieniem wieku respondentów

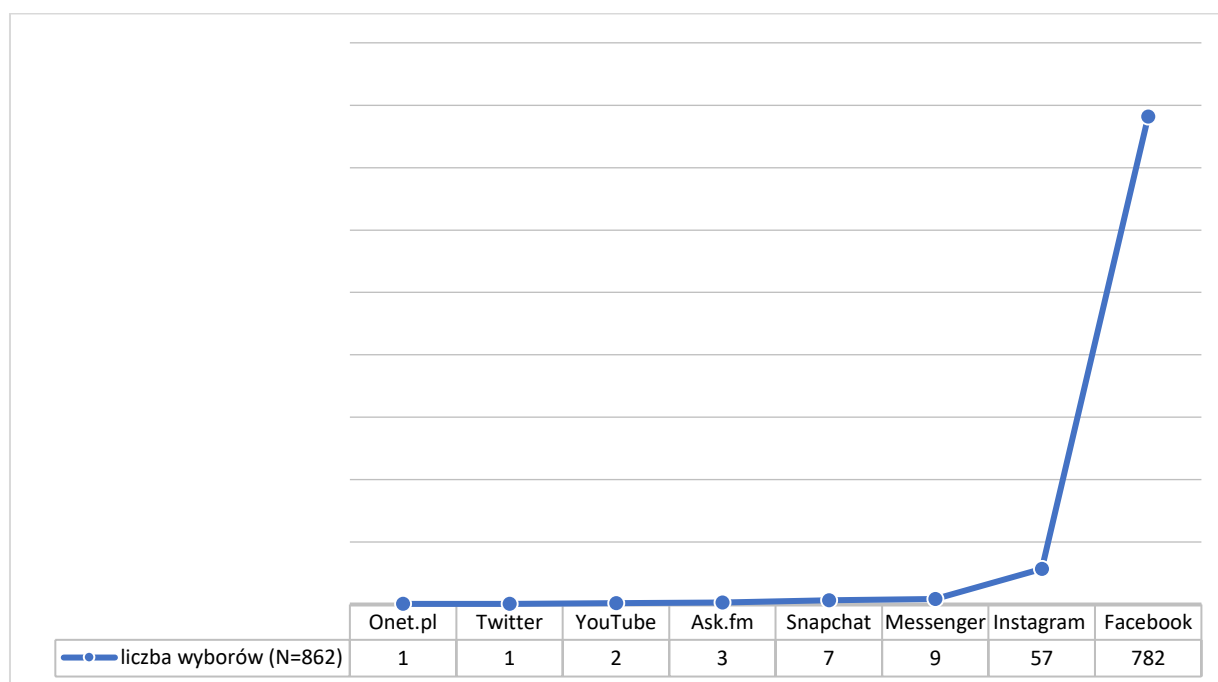

Źródło: badania własne.

W celu sprawdzenia istotności związku między analizowanymi zmiennymi (wiekiem a wiedzą rodzica na temat posiadania przez dziecko konta na portalu społecznościowym) przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat. Nie stwierdzono istotnego związku między analizowanymi zmiennymi.

Rodzice, którzy przyznali, że ich dziecko ma konto na jakimś portalu społecznościowym, z reguły twierdzili, że jest to Facebook (91%). Drugim z najczęściej wymienianych portali przez opiekunów był Instagram (7%). Sporadycznie wskazywane przez rodziców również były inne serwisy, takie jak: Twitter, Messenger, Snapchat, YouTube czy Ask.fm. Dane w tym zakresie przedstawia rysunek 29.

Rysunek 29. Wskazania rodziców dotyczące portali internetowych, na których posiadają konto ich dzieci

Źródło: badania własne.

Diagnostując wiedzę rodziców o sposobie użytkowania przez ich podopiecznych nowoczesnych technologii, zapytano rodziców, czy dziecko korzysta z internetu poza domem. 18% rodziców udzieliło w tym zakresie odpowiedzi przeczącej, twierdząc, że dziecko nie ma dostępu do sieci poza domem. W grupie rodziców, którzy udzielili takiej odpowiedzi, większość stanowili rodzice uczniów, którzy chodzą do szkoły podstawowej. Zauważyć należy, że rodzice, którzy przyznali, że dziecko posiada dostęp do internetu poza domem, wymieniając sposób dostępu do sieci, wskazywali przede wszystkim na wolny dostęp do internetu w telefonie (45%) oraz korzystanie z internetu przez dziecko w szkole (44%). Co piąty rodzic uważa, że jego dziecko poza domem korzysta z internetu u rodziny lub znajomych, a 15% rodziców poinformowało, że dziecko korzysta również z bezpłatnego Wi-Fi w miejscach publicznych. Dane w tym zakresie, w podziale na poziom edukacyjny dziecka, prezentuje tabela 47.

Tabela 47. Odpowiedź opiekunów na temat korzystania przez dziecko z dostępu do internetu poza domem, z uwzględnieniem poziomu edukacyjnego, na którym uczy się dziecko

Czy Pana/Pani dziecko korzysta z internetu poza domem?	Szkoła podstawowa (N=672)		Szkoła ponadpodstawowa (N=623)		Ogółem (N=1295)	
	N	%	N	%	N	%
Tak, korzysta w szkole	310	46%	261	42%	571	44%
Tak, korzysta u rodziny lub znajomych	124	18%	122	20%	246	19%
Tak, korzysta z bezpłatnego Wi-Fi w miejscach publicznych	90	13%	110	18%	200	15%
Tak, korzysta, kiedy i gdzie chce – ma internet w telefonie	259	39%	323	52%	582	45%
Nie korzysta poza domem z internetu	138	21%	94	15%	232	18%
Nie wiem czy moje dziecko korzysta z internetu poza domem	47	7%	39	6%	86	7%

Źródło: badania własne (udzielając odpowiedzi, rodzice mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź).

W celu sprawdzenia istotności związku między posiadaniem przez rodzica wiedzy o korzystaniu przez dziecko z internetu poza domem z jego wykształceniem, wiekiem, płcią oraz poziomem edukacyjnym, na którym uczy się dziecko, przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat. Nie stwierdzono istotnego związku między analizowanymi zmiennymi.

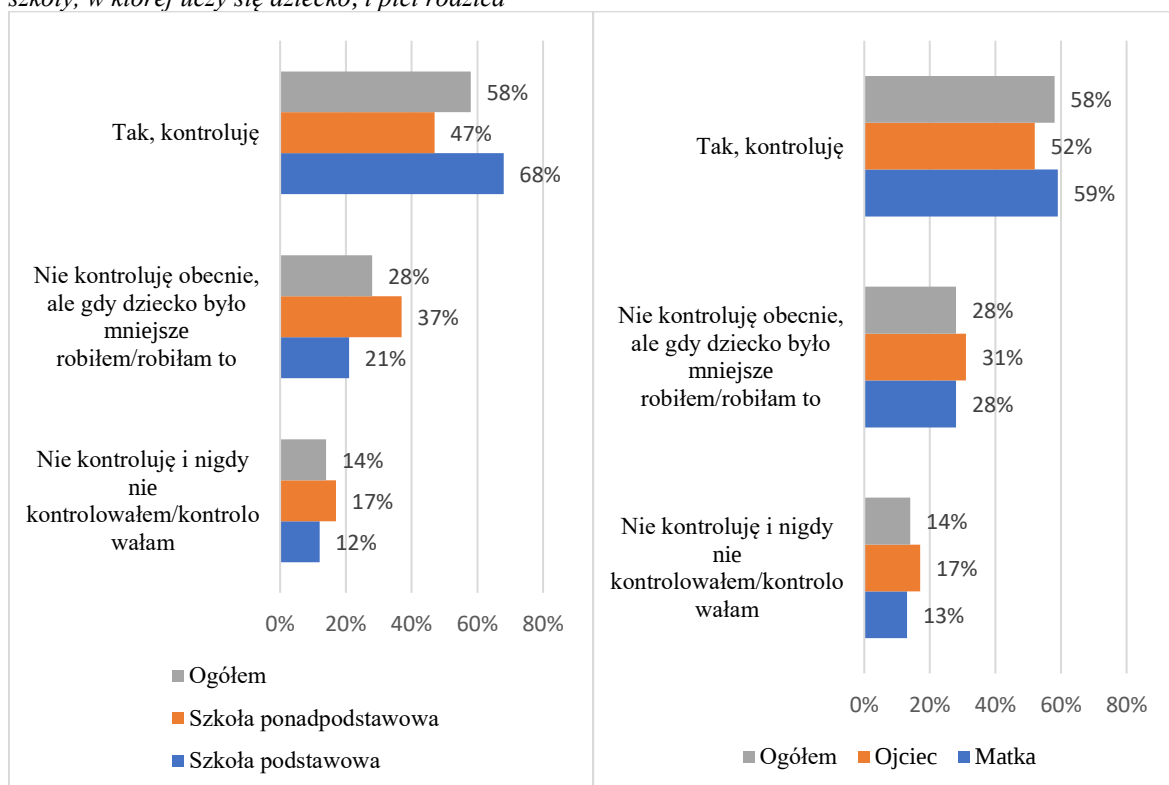
3.3.2.2. Kontrola rodzicielska nad aktywnością cyfrową dzieci realizowana przez respondentów

W kontekście zmniejszenia ryzyka, jakie dzieci mogą napotkać w internecie, rodzice powinni mieć wpływ na tę formę aktywności swoich podopiecznych. Powinni ograniczać czas korzystania z urządzeń i poddawać monitoringowi kontakt dziecka z różnego rodzaju treściami zamieszczanymi w sieci (Przybyła-Basista & Kołodziej-Zaleska, 2018).

Ponad połowa rodziców (58%) uważa, że stosuje w domu kontrolę dostępu do internetu u swoich dzieci. Takie stanowisko częściej wyrażają rodzice uczniów chodzących do szkoły podstawowej (68%) niż rodzice dzieci ze szkół ponadpodstawowych (47%). Brak uskuteczniania wobec dziecka jakiegokolwiek kontroli jego dostępu do internetu deklaruje 14% z ogółu badanych rodziców, w tym 17% opiekunów z grupy dzieci chodzących do szkoły ponadpodstawowej i 12% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej.

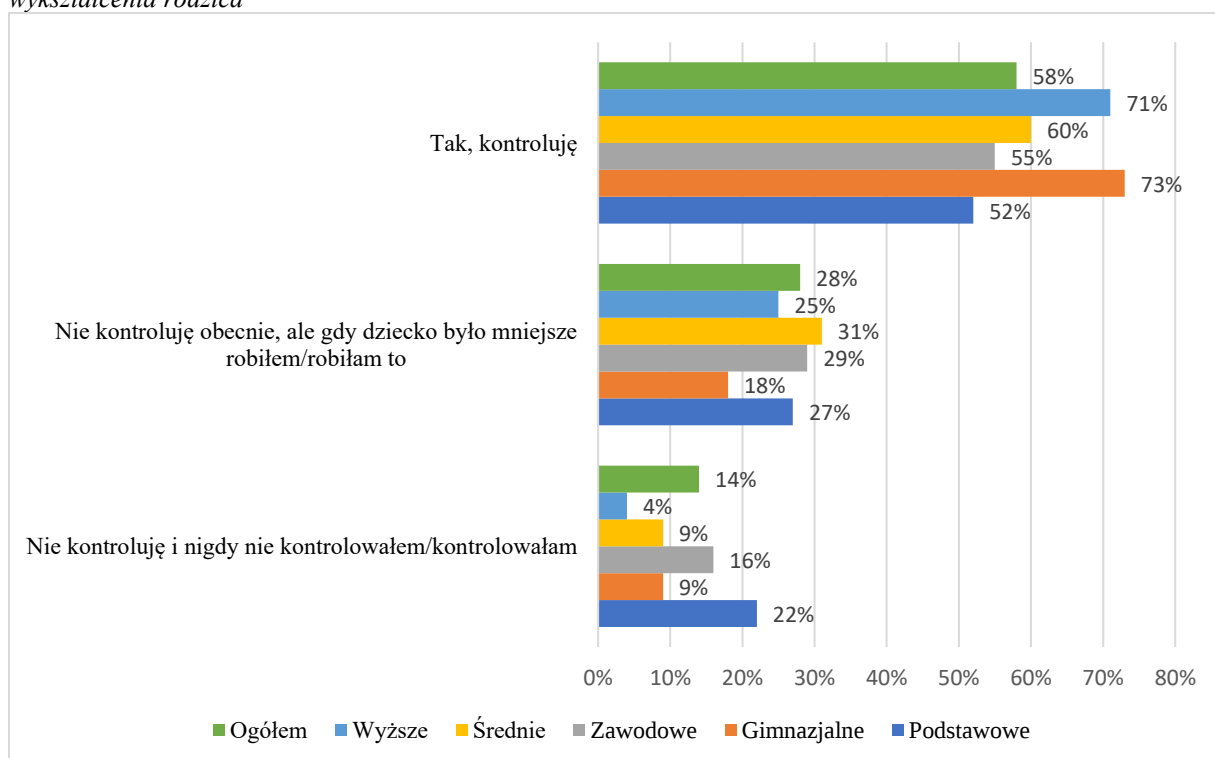
Co trzeci opiekun (31% ojców i 28% matek) twierdzi, że wprawdzie nie kontroluje obecnie dostępu dziecka do internetu, ale – gdy było ono mniejsze – to ten element jego funkcjonowania podlegał ich monitoringowi. Natomiast 17% ojców i 13% matek z przebadanej próby przyznaje się do tego, iż nigdy nie prowadzili nadzoru nad dostępem dziecka do sieci. Taką aktywność (kontrolę) deklaruje ponad połowa opiekunów (59% matek i 52% ojców). Dane z prezentowanego obszaru przedstawia rysunek 30.

Rysunek 30. Kontrola dostępu do internetu prowadzona przez rodzica wobec dziecka, z uwzględnieniem rodzaju szkoły, w której uczy się dziecko, i płci rodzica

Źródło: Badania własne

Rysunek 31. Kontrola dostępu do internetu prowadzona przez rodzica wobec dziecka, z uwzględnieniem wykształcenia rodzica

Źródło: badania własne.

W celu sprawdzenia istotności związku między analizowanymi zmiennymi (płcią rodzica, jego wiekiem, poziomem wykształcenia a podejmowaniem kontroli rodzicielskiej wobec dziecka w zakresie korzystania z internetu) przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat.

Ustalono, że istnieje istotny statystycznie związek pomiędzy:

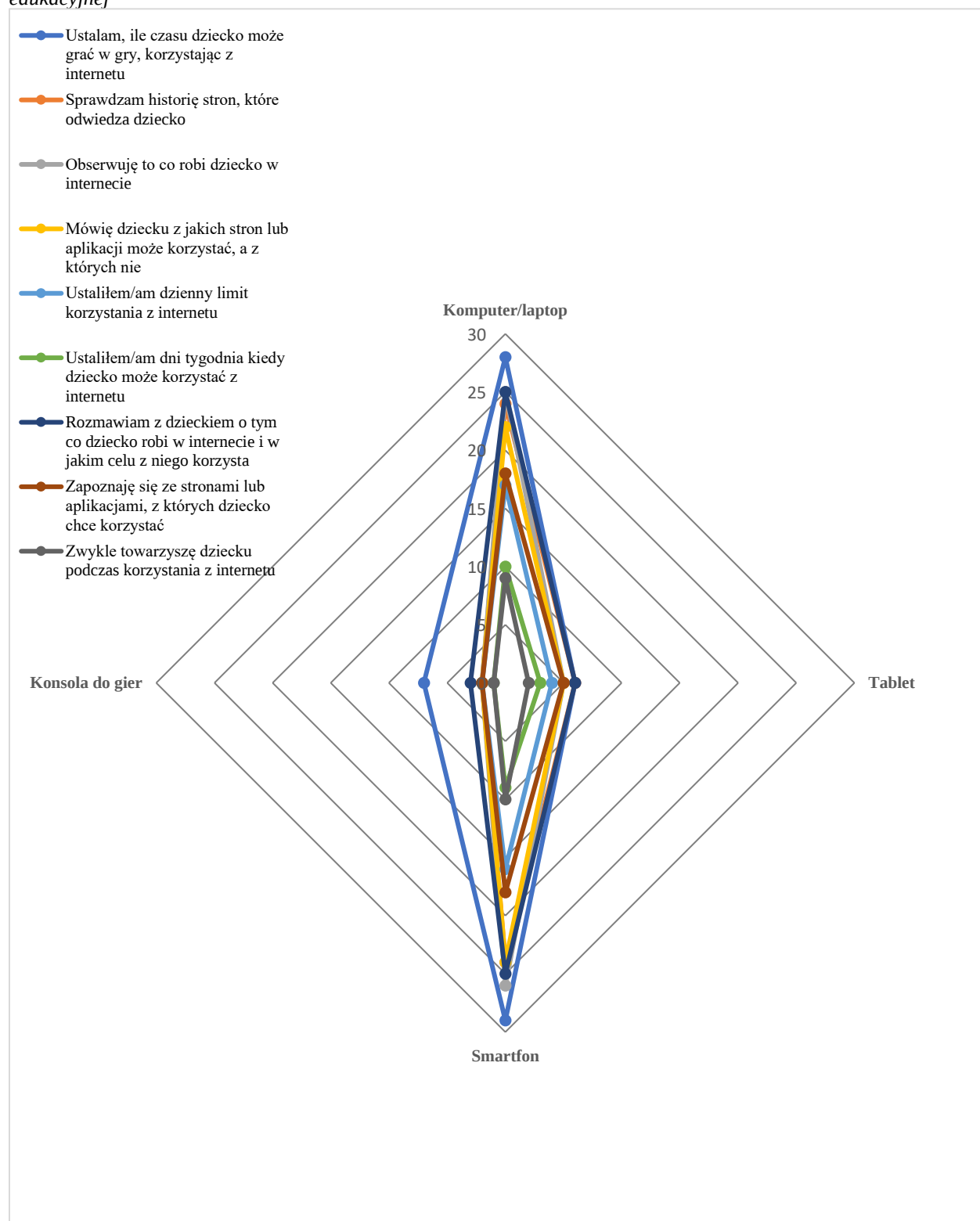
1. Kontrolowaniem aktywności online dziecka a rodzajem szkoły, do jakiej uczęszcza dziecko (χ^2 (1), N=1295) = 58,37239, przy $p < 0,01$; $F_i = -0,212$; $p < 0,01$).
Rodzice częściej kontrolują dzieci, które uczą się w szkole podstawowej niż w szkole ponadpodstawowej (patrz rysunek 30).
2. Kontrolowaniem aktywności online dziecka a wykształceniem rodzica (χ^2 (4), N=1295) = 18,33304, przy $p < 0,01$; V Cramera = 0,118; $p < 0,01$).
Czym wyższe wykształcenie reprezentuje rodzic, tym częściej kontroluje dziecko online (patrz rysunek 31).
3. Kontrolowaniem aktywności online dziecka a płcią rodzica (χ^2 (1), N=1295) = 4,430615, przy $p < 0,01$; $F_i = 0,058$; $p < 0,01$).
To matki istotnie częściej kontrolują zachowania dziecka online (patrz rysunek 30).

Zapytano respondentów o to, za pomocą jakich działań sprawują kontrolę rodzicielską dotyczącą korzystania przez dziecko z nowych technologii cyfrowych. Dane w tym zakresie przedstawia rysunek 32.

Rodzice, którzy zadeklarowali kontrolę dostępu dziecka do internetu (N=746), zazwyczaj kontrolę tę realizują, nadzorując, co robi ich dziecko na komputerze oraz w telefonie komórkowym. Rzadko lub sporadycznie sprawują taki dozór, monitorując to, co się dzieje u dziecka na konsoli do gier i w tablecie.

Rodzice, którzy zadeklarowali kontrolę dostępu dziecka do internetu (N=746), zazwyczaj kontrolę tę realizują, nadzorując, co robi ich dziecko na komputerze oraz w telefonie komórkowym. Rzadko lub sporadycznie sprawują taki dozór, monitorując to, co się dzieje u dziecka na konsoli do gier i w tablecie.

Rysunek 32. Metody kontroli rodzicielskiej urządzeń internetowych użytkowanych przez dzieci a typ placówki edukacyjnej

Źródło: badania własne.

Podstawową metodą kontroli wybieraną przez rodziców jest ustanowienie, ile czasu dziecko może grać w gry na komputerze lub w telefonie. Ten rodzaj kontroli stosuje odpowiednio 29% i 28% opiekunów wobec dzieci korzystających ze smartfonu i komputera. Nieco mniejszy odsetek rodziców deklaruje, że w ramach kontroli obserwuje to, co robi dziecko

na komputerze (25%) i w telefonie (26%) oraz sprawdza historię stron, które odwiedzało dziecko na tych urządzeniach (24%). Podobny procent opiekunów (25%) twierdzi, że rozmawia z dzieckiem o tym, co robi ono w internecie i w jakim celu z niego korzysta. Co piąty rodzic poinformował, że mówi dziecku, z jakich stron i aplikacji może ono korzystać podczas użytkowania telefonu lub komputera.

Tabela 48. Odsetek rodziców realizujących określoną metodę kontroli rodzicielskiej wobec swoich dzieci w podziale na rodziców dzieci uczących się w szkole podstawowej i rodziców dzieci uczących się w szkole ponadpodstawowej (dane w %)

Rodzaj zasady	Rodzaj szkoły	
Ustaliam, ile czasu dziecko może grać w gry, korzystając z internetu	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop*	31	25
Tablet*	8	5
Smartfon**	36	22
Konsola do gier**	9	4
Sprawdzam historię stron, które odwiedza dziecko	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop**	28	19
Tablet**	8	4
Smartfon**	29	18
Konsola do gier**	2	1
Obserwuję to co robi dziecko w internecie	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop**	29	21
Tablet*	7	4
Smartfon**	31	20
Konsola do gier*	3	1
Mówię dziecku z jakich stron lub aplikacji może korzystać, a z których nie	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop	24	20
Tablet	6	4
Smartfon**	29	20
Konsola do gier	2	2
Ustaliłem/am dzienny limit korzystania z internetu	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop**	20	14
Tablet	4	4
Smartfon**	20	12
Konsola do gier	2	2
Ustaliłem/am dni tygodnia, kiedy dziecko może korzystać z internetu	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop	12	9
Tablet	3	2
Smartfon**	12	7
Konsola do gier*	2	1
Rozmawiam z dzieckiem o tym co dziecko robi w internecie i w jakim celu z niego korzysta	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop*	28	22
Tablet*	7	5
Smartfon**	30	20
Konsola do gier*	4	2
Zapoznaję się ze stronami lub aplikacjami, z których dziecko chce korzystać	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop**	21	15
Tablet	6	5
Smartfon**	22	14
Konsola do gier	3	2
Zwykle towarzyszę dziecku podczas korzystania z internetu	Szkoła podstawowa (N=672)	Szkoła ponadpodstawowa (N=632)
Komputer/laptop	11	8
Tablet	3	2
Smartfon**	12	8
Konsola do gier	1	2

*p<0,05, **p,0,01

Źródło: badania własne.

Mówiąc o metodach realizowanej kontroli w zestawieniu z typem szkoły, można zauważyć, że rodzice dzieci chodzących do szkoły podstawowej częściej od rodziców dzieci uczęszczających do szkoły ponadpodstawowej interesują się tym, jak dziecko użytkuje telefon komórkowy oraz tablet oraz konsolę do gier. Dotyczy to wszelkich form uskutecznianej kontroli rodzicielskiej wobec wszystkich urządzeń będących w posiadaniu dzieci.

Jako głównej metody monitorowania aktywności internetowej i na smartfonie rodzice uczniów z szkoły podstawowej używają: ustalania, ile czasu dziecko może grać w gry, wyznacza dziecku z jakich stron i aplikacji może korzystać, obserwuje to, co dziecko robi na telefonie i rozmawiania z nim o tym. Te formy kontroli w każdym z wymienionych przypadków realizuje co trzeci rodzic dziecka ze szkoły podstawowej oraz co piąty opiekun, którego dziecko chodzi do szkoły ponadpodstawowej. Podobnie kontrola aktywności dziecka w internecie wygląda w sytuacji, gdy użytkuje ono komputer lub laptop. W tym przypadku wprowadzić można mówić o mniejszej częstotliwości jej wykonywania przez rodziców, ale najczęściej stosowane jej formy są praktycznie te same. Zazwyczaj dotyczą one ustalania z dzieckiem limitu, ile czasu może grać w gry, korzystając z komputera, sprawdzania historii stron, które odwiedza dziecko, oraz obserwowania tego, co robi na komputerze i rozmawiania z nim o tym. Formy tej kontroli stosuje blisko 30% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej oraz od 20% do 25% rodziców uczniów szkół ponadpodstawowych. Dane z tego obszaru przedstawia tabela 48.

Na podstawie zebranych danych sprawdzono, czy w grupach rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej istnieją różnice w stosowanych metodach kontroli rodzicielskiej przez ich opiekunów. Ustalono, że różnice te są istotne statystycznie (choć słabe) w większości metod kontroli (patrz tabela 48).

W ustalaniu tego, co robi dziecko na smartfonie, z reguły są bardziej zaangażowani rodzice płci żeńskiej. Dotyczy to praktycznie każdej z form kontroli – czy to mającej charakter kontroli aktywnej, czy kontroli pasywnej. W tym aspekcie najrzadziej opiekunowie stosują takie metody, jak towarzyszenie dziecku, kiedy ono dzwoni, oraz wyznaczanie mu dni tygodnia, w które może korzystać z internetu w telefonie. Również w przypadku kontrolowania tego, co dziecko robi na komputerze bądź laptopie, matki wykazują większe zainteresowanie niż ojcowie. Różnica w tej aktywności nie jest jednak znaczna i zwykle obejmuje ona od jednego do maksymalnie trzech punktów procentowych. Odnotować tu należy, że zdarzają się także metody kontroli rodzicielskiej, gdzie ojcowie są bardziej zaangażowani w kontrolę niż matki. Dotyczy to limitowania czasu korzystania z internetu oraz ustalania dni tygodnia, w których dziecko może korzystać z internetu.

W celu sprawdzenia istotności związku między płcią rodzica a stosowanymi metodami z zakresu kontroli rodzicielskiej przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat.

Ustalono, że istnieje istotny statystycznie związek pomiędzy płcią badanego a obserwowaniem tego, co robi dziecko w internecie za pomocą smartfona ($\chi^2(1, N=1295) = 4,334287$, przy $p < 0,01$; $Fi = 0,057$; $p < 0,01$) i konsoli do gier ($\chi^2(1, N=1295) = 4,175402$, przy $p < 0,01$; $Fi = 0,056$; $p < 0,01$). W obu przypadkach matki częściej stosują tę metodę kontroli niż ojcowie. Dane procentowe dotyczące omawianej kwestii prezentuje tabela 49.

Tabela 49. Odsetek rodziców obserwujących swoje dziecko, co robi ono w internecie, a płeć rodzica (dane w %)

Rodzaj zasady	Płeć rodzica	
	Matka (N=282)	Ojciec (N=1013)
Obserwuję to co robi dziecko w internecie		
Komputer/laptop	24	26
Tablet	4	6
Smartfon*	21	27
Konsola do gier*	0,3	2
*p<0,05, **p<0,01		

Źródło: badania własne.

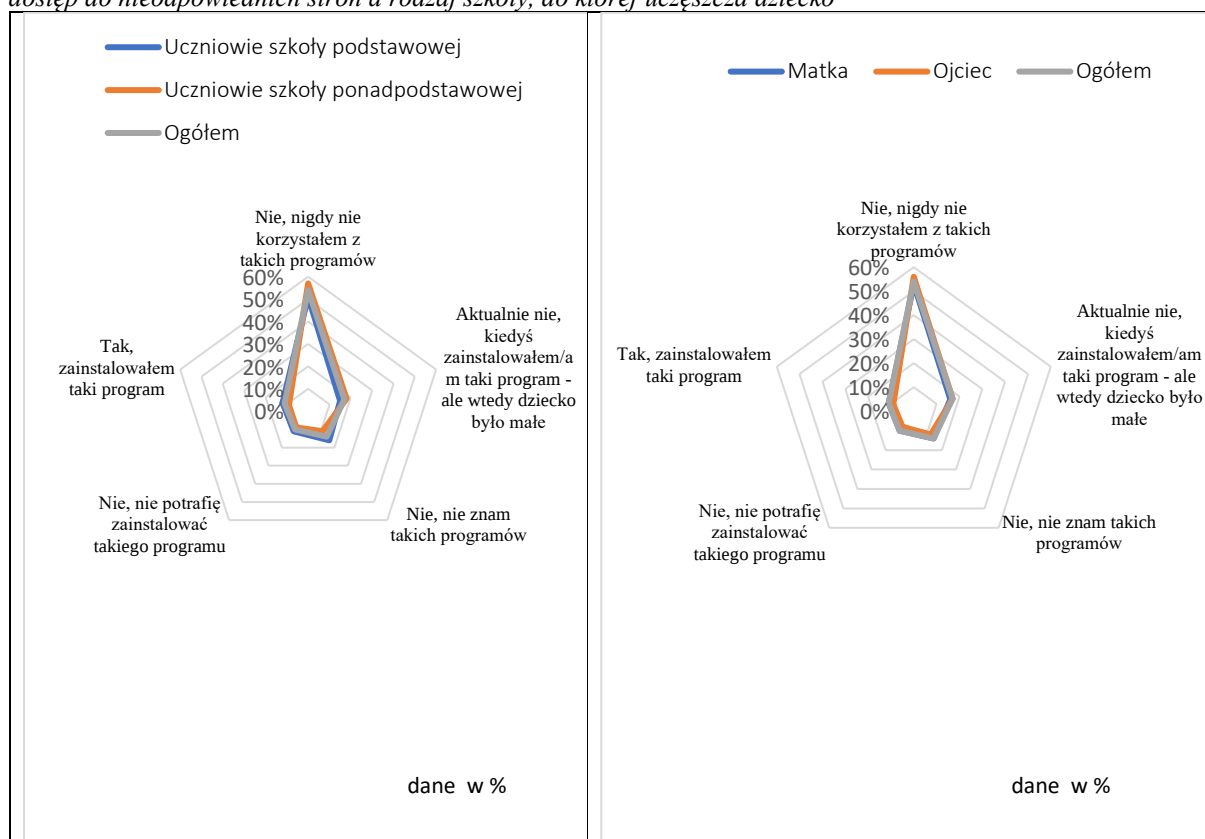
Sprawdzono również, czy zmienna wieku lub wykształcenia rodzica ma istotny statystycznie związek z metodami kontroli rodzicielskiej stosowanymi przez rodzica. Zmienna wykształcenia istotnie statystycznie wpływa na stosowanie metod kontroli rodzicielskiej przez rodzica. Prawie we wszystkich sytuacjach opisanych w pytaniu, tzn. podczas korzystania przez dziecko z komputera lub laptopa, tabletu, telefonu komórkowego lub konsoli do gier, stosowanie metod kontroli uzależnione jest od wykształcenia rodzica. Korelacje te są dodatnie i słabe. Podobnie wiek ma wpływ na większość stosowanych przez rodziców metod kontroli rodzicielskiej. Korelacje te są dodatnie i słabe.

Najprostszym sposobem sprawowania kontroli nad aktywnością dziecka w internecie jest ustalenie z nim jasnych reguł bezpiecznego korzystania z sieci. Ta forma kontroli nie zawsze jednak przynosi pożądane efekty i należyście spełnia swoją rolę. Dlatego część rodziców w ramach kontroli pasywnej konfiguruje ustawienia bezpieczeństwa na urządzeniach, z których korzysta dziecko.

Dokonując sprawdzenia wskazanego elementu prowadzonej kontroli rodzicielskiej, zapytano opiekunów, czy zainstalowali na urządzeniu, z którego korzysta dziecko, program z internetu filtrujący bądź blokujący dostęp do nieodpowiednich stron. Ponad połowa rodziców (54%) zadeklarowała, że nigdy nie korzystała z takich programów. Jednocześnie kolejne 17% opiekunów stwierdziło, że aktualnie nie ma zainstalowanego takiego programu, ale kiedyś, gdy dziecko było młodsze, urządzenia domowe podłączone pod internet były wyposażone w ten typ zabezpieczeń. Co dziesiąty rodzic poinformował, że nie potrafi zainstalować takiego programu, a 14% opiekunów przyznało się, że nie zna takich programów.

Tylko 11% osób z przebadanej próby wskazało, że obecnie ich dziecko ma zainstalowane takie programy na użytkowanych przez nie produktach komunikacji masowej, które są sprzężone z internetem. W tym elemencie nie odnotowano w ujęciu procentowym istotnych różnic pomiędzy opiekunami, których dzieci chodzą do szkoły podstawowej a rodzicami, których dzieci uczęszczają do szkół ponadpodstawowych. Brak takich różnic wystąpił także w przypadku sprawdzenia zmiennej podłączenia programu blokującego (filtrującego) ze zmienną płci rodzica. Co ciekawe – jeśli opiekunowie wypowiadali się na temat podłączenia do urządzenia programu blokującego dostęp do niewłaściwych stron, to robiły to częściej matki (11%) niż ojcowie (9%).

Rysunek 33. Zainstalowanie przez rodzica (na urządzeniu z internetem) programu filtrującego lub blokującego dostęp do nieodpowiednich stron a rodzaj szkoły, do której uczęszcza dziecko

Źródło: badania własne.

Na podstawie zebranych danych sprawdzono, czy istnieje związek pomiędzy tym, na jakim poziomie edukacyjnym uczy się dziecko, a instalowaniem programu filtrującego na urządzeniach, z których ono korzysta. W tym celu przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat – $(\chi^2(1), N=1295) = 4,636693$, przy $p < 0,05$. Ustalono, że taki związek występuje – jest on ujemny i nikły ($\Phi = -0,059$; $p < 0,05$).

Natomiast płeć nie ma wpływu na instalowanie programu filtrującego przez rodzica.

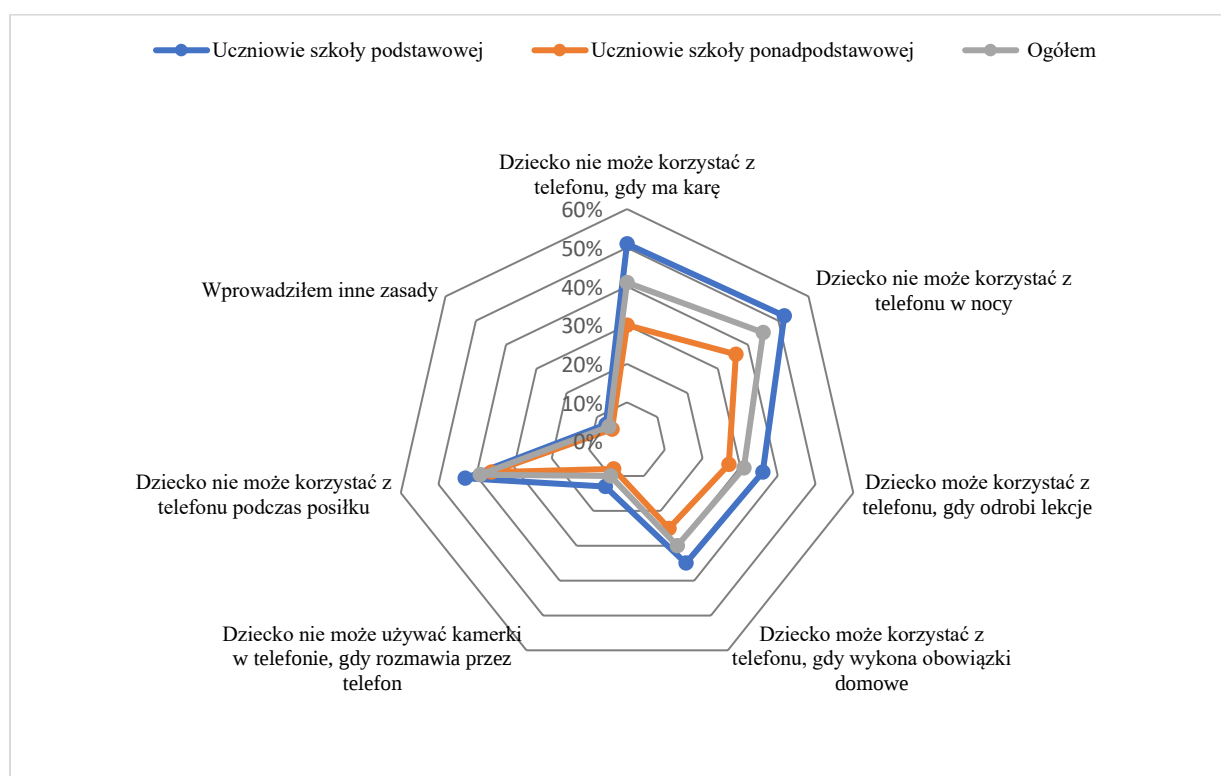
Spośród osób, które instalowały programy blokujące, najczęściej robili to rodzice z wykształceniem wyższym (25%) lub średnim (12%). Natomiast rodzice z wykształceniem zawodowym (57%), obok rodziców z wykształceniem podstawowym (60%), najpowszechniej przyznawali się do tego, że nie potrafią takich programów zainstalować lub że nigdy nie korzystali z takich programów.

W grupie rodziców instalujących programy blokujące dominują osoby, które są w wieku 26-30 i 31-35 lat. Ten rodzaj kontroli rodzicielskiej uaktywnia odpowiednio co czwarty opiekun. Po 45 roku życia im więcej lat ma rodzic, tym częściej nigdy nie korzystał z takich programów.

Dodatkowo sprawdzono, czy takie zmienne, jak płeć, wykształcenie czy wiek badanego rodzica, mają istotny statystycznie związek z czynnością instalowania programu filtrującego na urządzeniach, z których dziecko korzysta. Płeć nie ma wpływu na instalowanie programu filtrującego przez rodzica. Natomiast wykształcenie rodzica istotnie statystycznie wpływa na instalowanie programu filtrującego ($\chi^2(1), N=1295) = 40,73399$, przy $p < 0,01$, a siła tego związku jest słaba ($\Phi = 0,174$; $p < 0,01$). Podobnie wiek rodzica – wpływa istotnie statystycznie na instalowanie programu filtrującego ($\chi^2(1), N=1295) = 25,26290$, przy $p < 0,01$, a siła tego związku jest słaba ($\Phi = 0,139$; $p < 0,01$).

W trakcie badań zapytano respondentów, czy w ich domu obowiązują jakieś zasady dotyczące korzystania z telefonu komórkowego. Ustalono, że 391 rodziców (30% badanych) nie stosuje w swoim domu żadnych zasad dotyczących używania telefonu komórkowego przez domowników. Pozostali wprowadzili zasady korzystania z telefonu komórkowego w domu. Szczegółowe wyniki z tego obszaru z podziałem na typ szkoły prezentuje rysunek 34.

Rysunek 34. Panujące w domu zasady dotyczące używania telefonu przez dzieci a rodzaj szkoły, do której uczęszcza dziecko

Źródło: badania własne.

Jak wynika z analizy danych zawartych na rysunku, prawie połowa badanych rodziców (45% ogółu, w tym 52% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 36% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej) wprowadziło zasadę, która mówi, że dziecko nie może korzystać z telefonu w nocy. Kolejną popularną metodą obowiązującą w domu badanych uczniów jest zasada dotycząca zakazu korzystania z telefonu przez dziecko, gdy ma ono wyznaczoną karę. Taką metodę stosuje 51% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 30% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej. Co trzeci rodzic stosuje:

- zasadę nieużywania telefonu podczas posiłku (tj. 39% badanych w tym 43% rodziców dzieci ze szkoły podstawowej i 36% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej),
- zasadę korzystania z telefonu, gdy dziecko odrobi lekcje (tj. 31% badanych w tym 36% rodziców dzieci ze szkoły podstawowej i 27% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej),
- zasadę korzystania z telefonu, gdy dziecko wykona obowiązki domowe (tj. 30% badanych w tym 34% rodziców dzieci ze szkoły podstawowej i 25% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej).

Najmniej popularną zasadą wprowadzoną przez rodziców była zasada zakazu korzystania z kamery w telefonie, gdy dziecko rozmawia przez telefon. Zasadę tę wprowadziło 10%

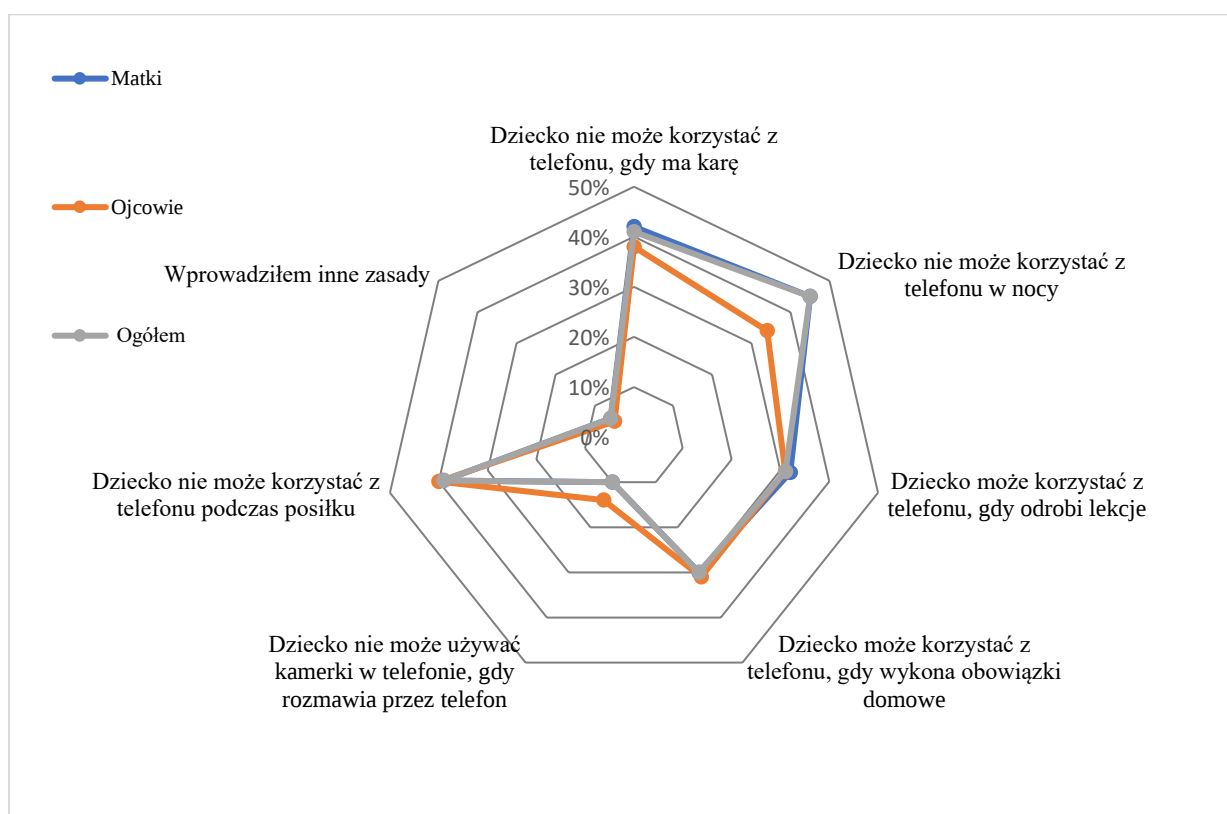
rodziców (w tym 13% opiekunów uczniów ze szkoły podstawowej i 8% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej).

Omawiane zasady wprowadzone przez rodziców w domu rodzinnym, a dotyczące korzystania z telefonu komórkowego, opiekunowie uzupełnili także o własne zasady, m.in.:

1. Dziecku nie wolno korzystać z telefonu w dni wolne od nauki i święta.
2. W ciągu dnia dziecko może korzystać łącznie z urządzeń cyfrowych jedną godzinę.
3. Dziecko nie może wysyłać płatnych SMS-ów.
4. Dziecko oddaje telefon o godz. 20.00 każdego dnia.

Sprawdzono, czy płeć badanych rodziców różnicuje wprowadzane przez opiekunów zasady dotyczące korzystania z telefonu komórkowego w domu rodzinnym. Ustalono, że tylko stosowanie jednej zasady dotyczącej zakazu używania kamery podczas prowadzenia rozmowy przez telefon różniło się istotnie statystycznie w grupie ojców (14% wyborów) i matek (10% wyborów) – ($\chi^2(1, N=1295) = 4,247720$, przy $p < 0,05$, a siła tego związku jest słaba ($\Phi = 0,057$; $p < 0,05$). Dane procentowe z tego zakresu prezentuje rysunek 35.

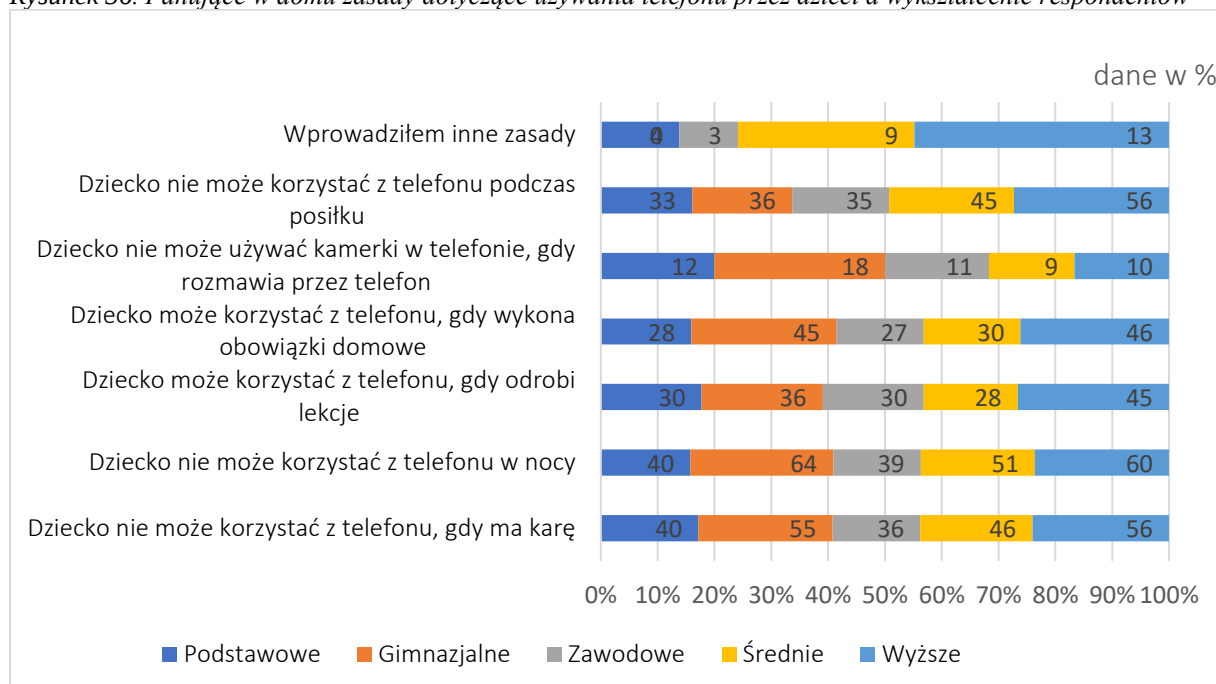
Rysunek 35. Panujące w domu zasady dotyczące używania telefonu przez dzieci a płeć rodzica

Źródło: badania własne.

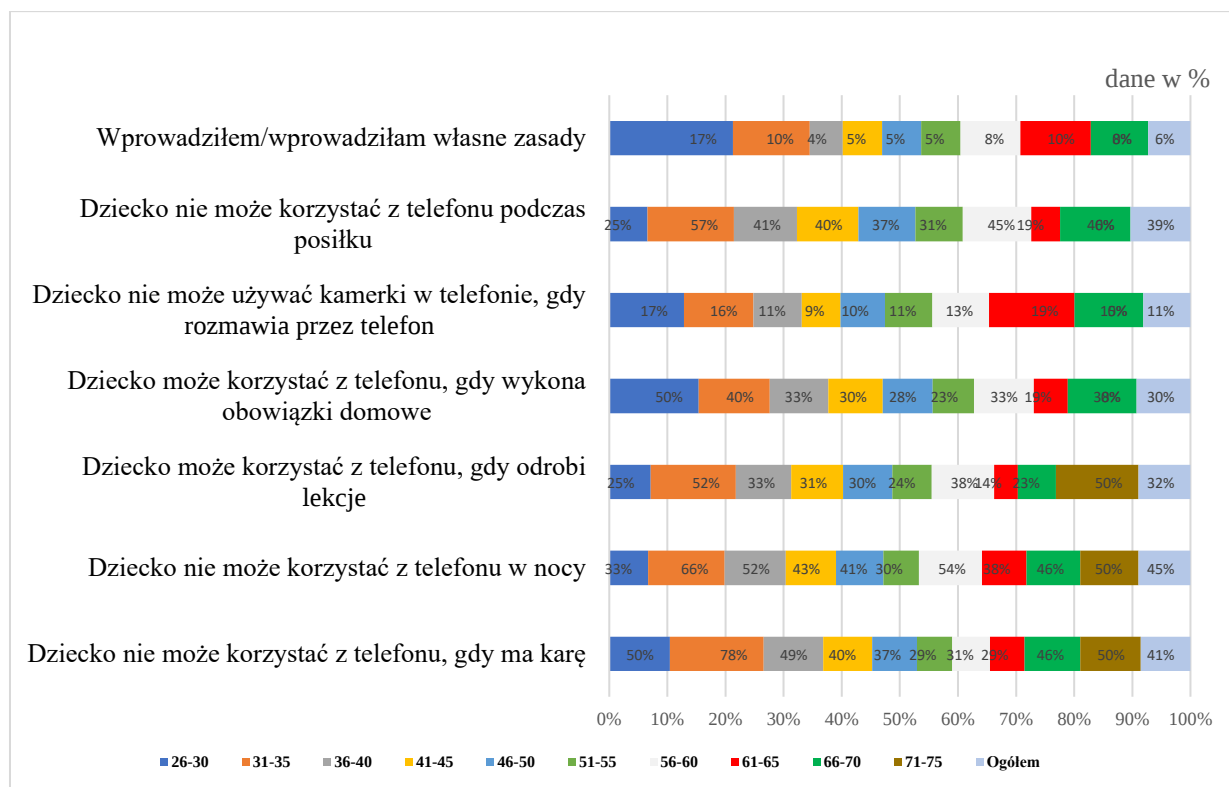
Sprawdzono, czy takie zmienne, jak wykształcenie i wiek rodzica różnicują stosowane przez nich zasady dotyczące korzystania z telefonu komórkowego. Procentowe zestawienie uzyskanych wyników przedstawiają rysunki 36 i 37.

Rysunek 36. Panujące w domu zasady dotyczące używania telefonu przez dzieci a wykształcenie respondentów

Źródło: badania własne.

Rysunek 37. Panujące w domu zasady dotyczące używania telefonu przez dzieci a wiek respondentów

Źródło: badania własne.

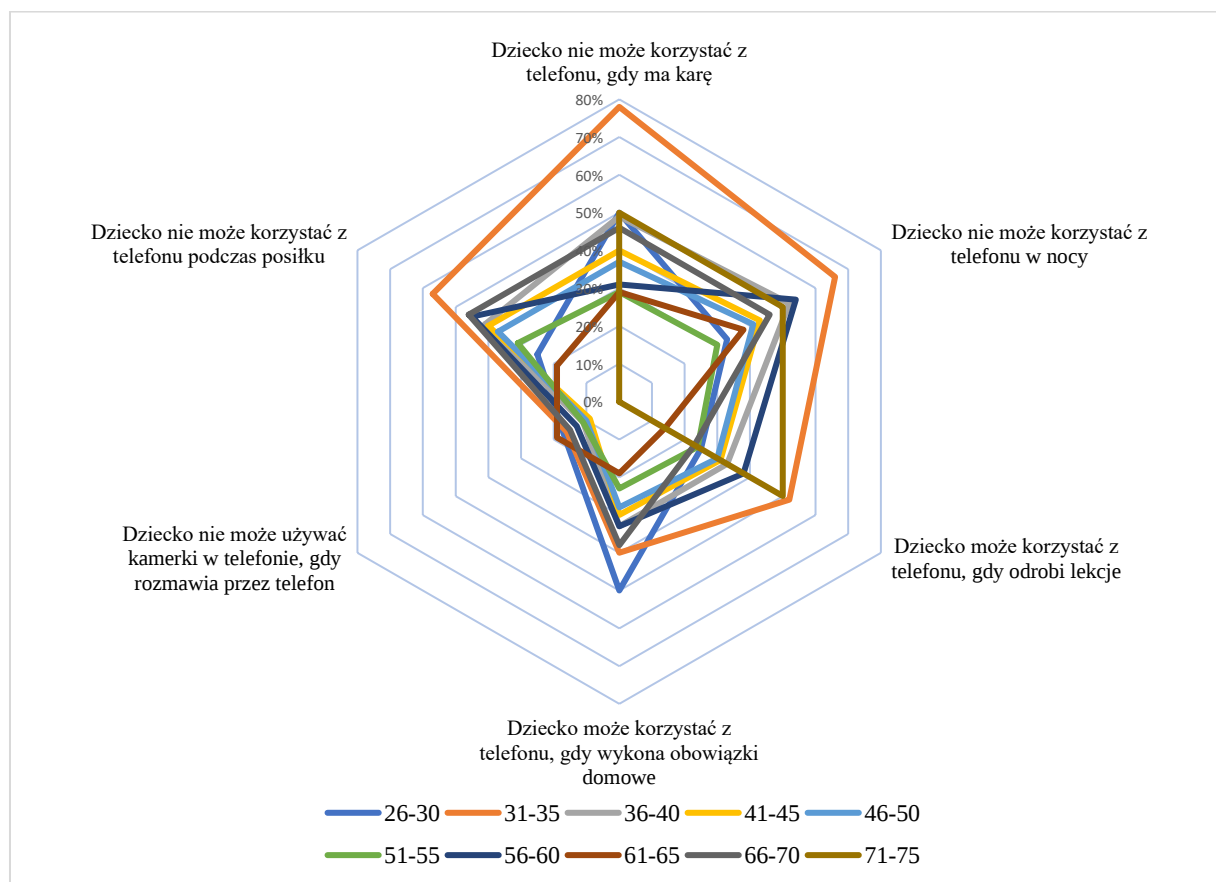
Sprawdzono, czy zmienna: wykształcenie rodziców ma istotny statystycznie wpływ na stosowane przez rodzica zasady korzystania z telefonu komórkowego. Ustalono, że istnieje taki związek ze wszystkimi wymienionymi zasadami, z wyjątkiem zasady dotyczącej korzystania z kamery podczas rozmowy telefonicznej. We wszystkich przypadkach były to związki istotne

statystycznie, jednak słabe, pokazujące, że czym wyższe wykształcenie rodzica, tym częściej w domu rodzinnym wprowadza on zasady dotyczące korzystania z telefonu komórkowego. Natomiast w przypadku zmiennej wieku ustalono, że ma ona wpływ na określenie przez rodzica następujących zasad dotyczących korzystania z telefonu komórkowego:

1. Dziecko nie może korzystać z telefonu, gdy ma karę (χ^2 (10), N=1295) =57,40574, przy $p<0,01$, a siła tego związku jest słaba (V Cramera= 0,210; $p<0,01$). Rodzice w wieku 30-40 lat, 56-60 lat i powyżej 66 roku życia częściej od pozostałych rodziców stosują tę zasadę.
2. Dziecko nie może korzystać z telefonu w nocy (χ^2 (10), N=1295) =36,20143, przy $p<0,01$, a siła tego związku jest słaba (V Cramera= 0,167; $p<0,01$). Rodzice w wieku 30-40 lat, 56-60 lat i powyżej 66 roku życia częściej od pozostałych rodziców stosują tę zasadę.
3. Dziecko może korzystać z telefonu, gdy odrobi lekcje (χ^2 (10), N=1295) =21,89551, przy $p<0,05$, a siła tego związku jest słaba (V Cramera= 0,130; $p<0,05$). Rodzice w wieku 30-40 lat, 56-60 lat częściej od pozostałych rodziców stosują tę zasadę.
4. Dziecko nie może korzystać z telefonu podczas posiłku (χ^2 (10), N=1295) =20,41876, przy $p<0,05$, a siła tego związku jest słaba (V Cramera= 0,125; $p<0,05$). Rodzice w wieku 30-40 lat, 56-60 lat częściej od pozostałych rodziców stosują tę zasadę.

Dane procentowe dotyczące prezentowanych zależności przedstawia rysunek 38.

Rysunek 38. Stosowane przez rodziców zasady dotyczące korzystania z telefonu komórkowego a wiek rodzica

Źródło: badania własne.

Dodatkowo w badaniach zapytano rodziców, czy stosują w domu jakieś zasady dotyczące używania komputera lub internetu. Co czwarty rodzic (tj. 368 osób – 28% badanych) wskazał, że w jego domu nie ma żadnych zasad w tym zakresie. Pozostali opiekunowie twierdzili, że takie zasady w ich domu występują. Dane z tego obszaru, z podziałem na typ szkoły, do której uczęszcza dziecko, przedstawia tabela 50.

Tabela 50. Panujące w domu zasady dotyczące używania internetu i komputera przez dzieci a typ szkoły, do której chodzą dzieci

Rodzaj zasady	Rodzaj szkoły				Ogółem N=1295	
	Szkoła podstawowa N=672		Szkoła ponadpodstawowa N=623			
	N	%	N	%	N	%
Dziecko nie może korzystać z komputera lub internetu, gdy ma karę	365	54	221	35	586	45
Dziecko nie może korzystać z FB, gdy ma karę	223	33	132	21	355	27
Dziecko nie może grać w gry, gdy ma karę	257	38	140	22	397	31
Dziecko nie może korzystać z komputera lub internetu w nocy	373	56	245	39	618	48
Dziecko może korzystać z komputera lub internetu, gdy wykona obowiązki domowe	239	36	166	27	405	31
Dziecko może korzystać z komputera lub internetu, gdy odrobi lekcje	275	41	163	26	438	34
Dziecko może grać w gry komputerowe, gdy wykona obowiązki domowe	178	26	121	19	299	23
Dziecko może grać w gry komputerowe, gdy odrobi lekcje	181	27	116	19	297	23
Dziecko nie może grać w gry komputerowe dla dorosłych	253	38	129	21	382	29
Dziecko nie może używać kamerki internetowej, gdy rozmawia przez internet	107	16	52	8	159	12
Dziecko nie może ściągać z internetu gier, muzyki, filmów, które są płatne	262	39	183	29	445	34
Wprowadziłem/wprowadziłam własne zasady	37	6	28	4	65	5

Źródło: badania własne.

Jak wynika z analizy danych zawartych w tabeli 50, prawie połowa badanych rodziców (48% ogółu, w tym 56% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 39% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej) wprowadziło zasadę, która mówi, że dziecko nie może korzystać z komputera i internetu w nocy. Kolejną codzienną metodą obowiązującą w domu badanych uczniów jest zasada dotycząca zakazu korzystania z komputera i internetu przez dziecko, gdy ma ono wyznaczoną karę. Taką metodę stosuje 45% rodziców (w tym 54% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 35% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej). Co trzeci rodzic stosuje:

1. Zasadę zakazu ściągania z internetu płatnych gier, filmów lub muzyki (tj. 34% badanych, w tym 39% rodziców dzieci ze szkoły podstawowej i 29% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej).
2. Zasadę korzystania z komputera, gdy dziecko odrobi lekcje (tj. 34% badanych, w tym 41% rodziców dzieci ze szkoły podstawowej i 26% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej).

3. Zasadę zakazu grania w gry, gdy dziecko ma karę (tj. 31% badanych, w tym 38% rodziców dzieci ze szkoły podstawowej i 22% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej).
4. Zasadę korzystania z komputera, gdy dziecko wykona obowiązki domowe (tj. 31% badanych, w tym 36% rodziców dzieci ze szkoły podstawowej i 27% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej).

Najmniej popularną zasadą wprowadzoną przez rodziców była zasada zakazu korzystania z kamery internetowej, gdy dziecko rozmawia przez internet. Zasadę tą wprowadziło 12% rodziców (w tym 16% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 8% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej).

Omawiane zasady wprowadzone przez rodziców w domu, a dotyczące korzystania z komputera i internetu, rodzice uzupełnili także o własne zasady, m.in.:

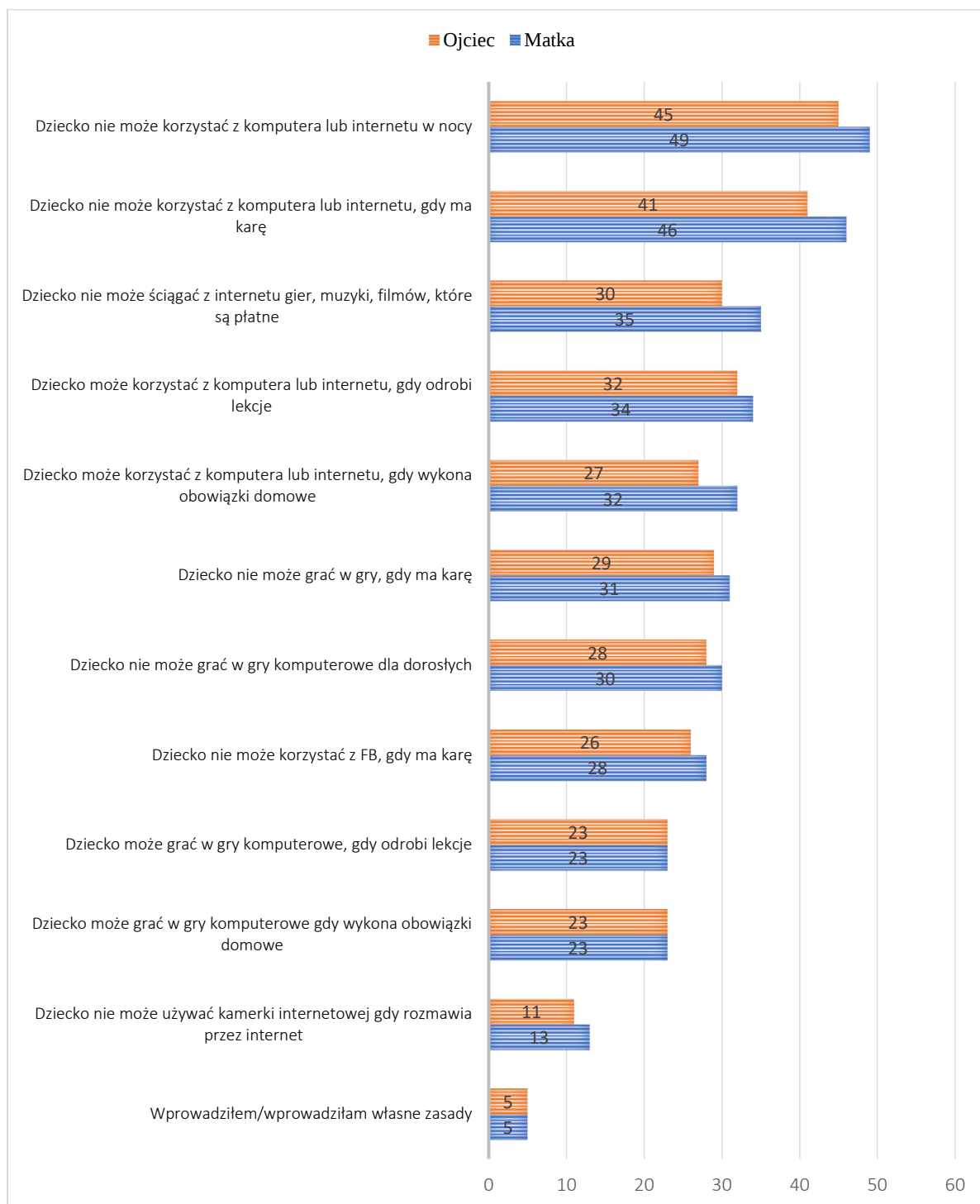
1. Dziecku nie wolno korzystać z komputera, gdy ma złe oceny w szkole.
2. W ciągu dnia dziecko może korzystać z komputera i internetu przez określony przez rodzica czas.
3. Dziecko może grać w gry komputerowe przez pół godziny dziennie.
4. Dziecko może korzystać z komputera tylko do nauki.

Na podstawie zebranych danych sprawdzono, czy istnieje związek pomiędzy tym, na jakim poziomie edukacyjnym uczy się dziecko, a stosowanymi przez rodziców zasadami korzystania z komputera i internetu. W tym celu przeprowadzono testy niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat. Ustalono, że takie związki występują wobec wszystkich wymienionych w pytaniu zasad. Są to związki ujemne, słabe. Wskazują one, że rodzice uczniów będących w szkole podstawowej istotnie statystycznie częściej stosują wymienione zasady niż rodzice, których dzieci uczą się w szkole ponadpodstawowej.

Zebrane dane przeanalizowano także ze względu na płeć rodzica (patrz rysunek 39).

Mimo występowania różnic procentowych pomiędzy stosowaniem określonych zasad przez ojca i matkę, podczas analiz nie stwierdzono, by płeć różnicowała istotnie statystycznie wprowadzane w domu rodzinnym zasady dotyczące korzystania z komputera i internetu.

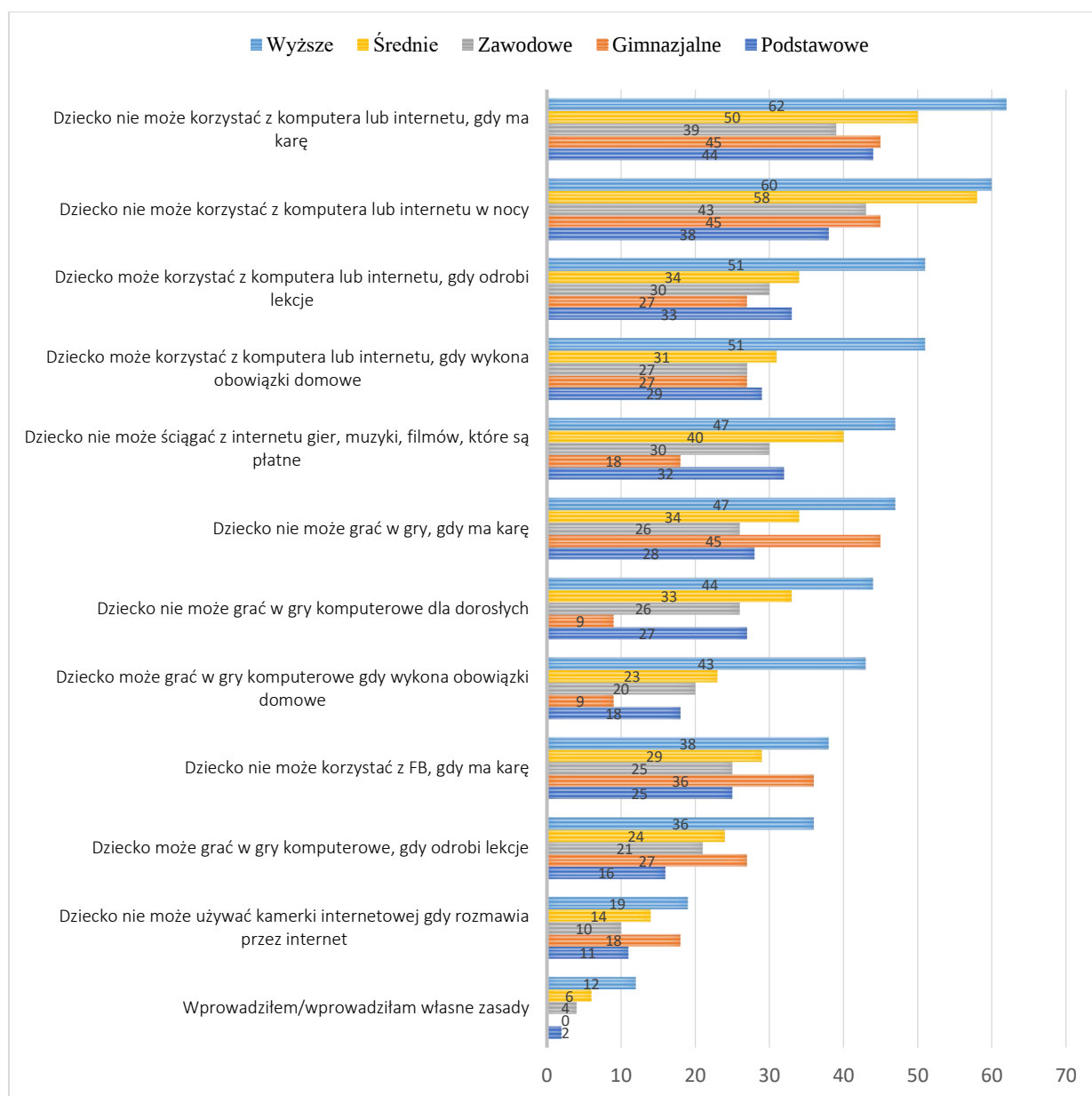
Rysunek 39. Panujące w domu zasady dotyczące używania internetu i komputera przez dzieci a płeć respondenta

Źródło: badania własne.

Dodatkowo przeanalizowano, czy takie zmienne, jak wykształcenie rodzica oraz jego wiek mają istotny statystycznie związek z rodzajem przedmiotowych zasad wprowadzonych w domu. Dane procentowe w tym obszarze przedstawiają rysunki 40 i 41.

Rysunek 40. Panujące w domu zasady dotyczące używania internetu i komputera przez dzieci a wykształcenie respondenta

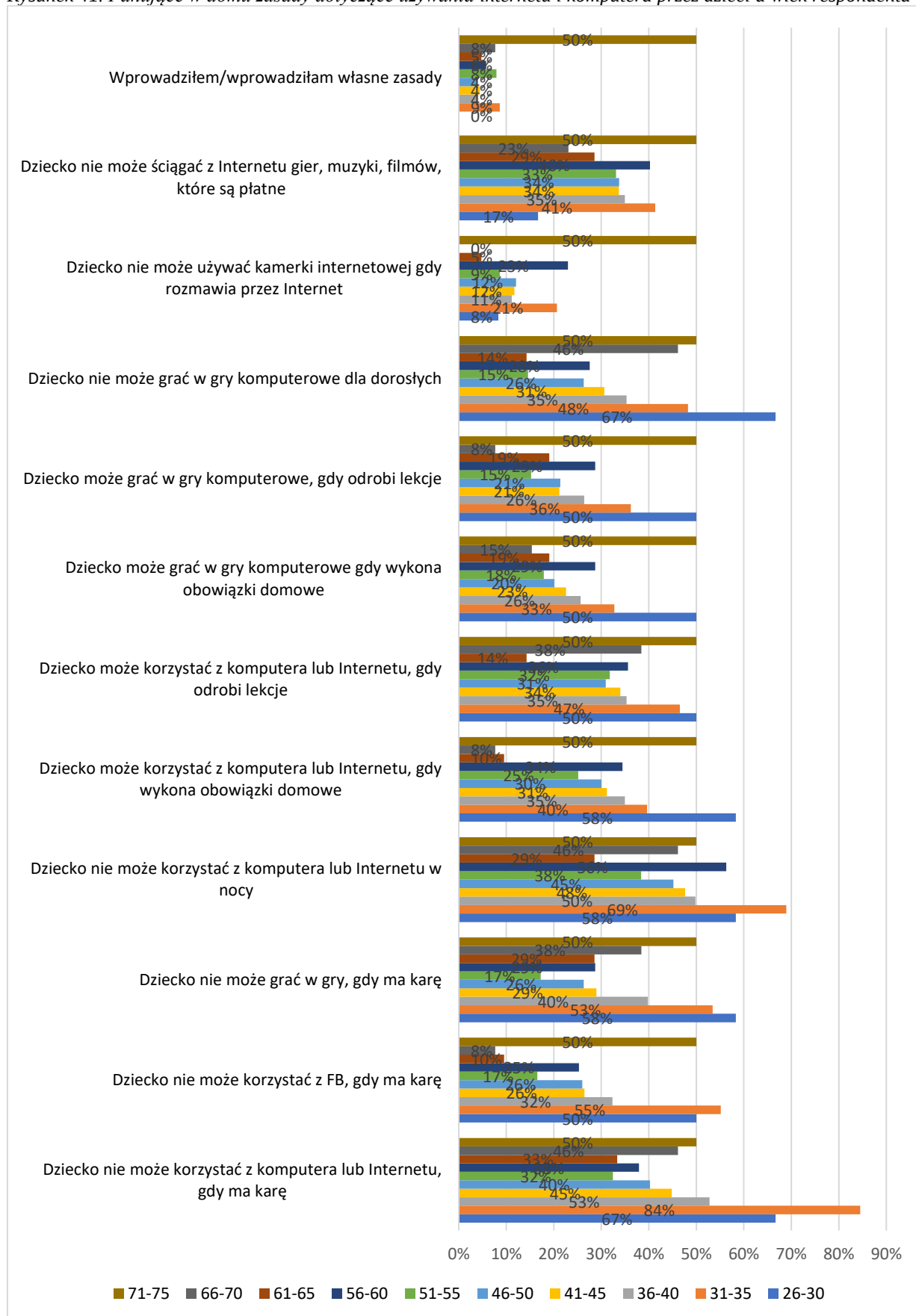

Źródło: badania własne.

W ramach przeprowadzonych analiz ustalono, że wykształcenie jest zmienną, która istotnie statystycznie różnicuje wszystkie wprowadzone w domu rodzinnym zasady korzystania z komputera i internetu. Siła tych związków jest jednak słaba. Wśród badanych im wyższe wykształcenie rodzica, tym częściej wprowadza on zasady korzystania z komputera i internetu w domu rodzinnym.

Odnosząc się natomiast do związku wieku respondenta do wprowadzonych przez rodzica w domu zasad korzystania z komputera i internetu, należy stwierdzić, że analizowana zmienna ma wpływ statystycznie istotny na wszystkie wymienione zasady z wyjątkiem warunkowania korzystania z komputera i internetu odrobieniem przez dziecko lekcji, warunkowania zgody na granie w gry komputerowe wykonaniem przez dziecko obowiązków domowych oraz zakazu ściągnięcia z internetu gier, muzyki, filmów, które są płatne. We wszystkich przypadkach są to związki istotne statystycznie, jednak słabe – rodzice w wieku do 35 roku życia częściej niż starsi od nich stosują w domu zasady dotyczące korzystania z komputera i internetu.

Rysunek 41. Panujące w domu zasady dotyczące używania internetu i komputera przez dzieci a wiek respondenta

Źródło: badania własne.

Biorąc pod uwagę oddziaływanie rodzica na dziecko w zakresie bezpieczeństwa korzystania z nowych technologii cyfrowych, w szczególności wobec młodszych dzieci, zapytano respondenta, czy rozmawiał ze swoim dzieckiem o zagrożeniach w sieci. Dane z tego obszaru w podziale na poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, prezentuje tabela 51.

Tabela 51. Odpowiedzi respondenta na pytanie: „Czy rozmawiał/a Pan/Pani ze swoim dzieckiem o zagrożeniach związanych z używaniem internetu?” a poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko

Czy rozmawiał Pan/Pani ze swoim dzieckiem o zagrożeniach związanych z używaniem internetu?	Rodzaj szkoły				Ogółem	
	Szkoła podstawowa N=672		Szkoła ponadpodstawowa N=623		N=1295	
	N	%	N	%	N	%
Nie	134	20	138	22	272	21
Tak	538	80	485	78	1023	79
Ogółem	672	100	623	100	1295	100

Źródło: badania własne.

Jak wynika z zebranych danych, 79% rodziców rozmawiało z dziećmi o zagrożeniach w sieci. Częściej z dziećmi rozmawiają matki (81% matek) niż ojcowie (72% ojców). Częściej podejmują tematy zagrożeń online rodzice z wykształceniem średnim i wyższym (86%) niż rodzice z wykształceniem zawodowym i podstawowym (76%).

Rodziców, którzy deklarowali rozmowy z dziećmi, zapytano ponadto, na jakie najczęściej tematy rozmawiali oni z dziećmi. Dane z tego zakresu, w podziale na typ szkoły, do jakiej uczęszczały dzieci, przedstawia tabela 52.

Tabela 52. Odsetek rodziców podejmujących rozmowy z dziećmi na temat zagrożeń online w podziale na rodziców dzieci uczęszczających do szkoły podstawowej i ponadpodstawowej

Tematyka rozmów z dzieckiem	Rodzaj szkoły				Ogółem	
	Szkoła podstawowa N=672		Szkoła ponadpodstawowa N=623		N=1295	
	N	%	N	%	N	%
Kontaktów i spotkań z nieznajomymi z sieci	465	69	411	66	876	68
Niebezpiecznych treści	390	58	346	56	736	57
Publikowania w Internecie prywatnych danych	351	52	316	51	667	51
Przemocy w sieci*	344	51	282	45	626	48
Uzależnienia od internetu, telefonu komórkowego	324	48	271	43	595	46
Przesyłania intymnych (nagich) zdjęć lub filmików swoim rówieśnikom	307	46	271	43	578	45
Publikowania w sieci prywatnych zdjęć/ filmików	293	44	263	42	556	43
Kosztów dotyczących ściągania aplikacji czy usług online, które tylko pozornie są bezpłatne	259	39	217	35	476	37
Publikowania w sieci zdjęć dziecka bez jego zgody i wbrew jego woli*	262	39	203	33	465	36
Nielegalnego ściągania programów, filmów, muzyki	251	37	211	34	462	36
Zagrożeń związanych z zakupami online	224	33	193	31	417	32
Potrzeby posiadania programu antywirusowego, blokowania ekranu telefonu, itp.	200	30	162	26	362	28
13. Innych tematów	16	2	10	2	26	2
*p<0,05, **p,0,01						

Źródło: badania własne.

Jak wynika z zebranych danych, rodzice najczęściej rozmawiali z dziećmi o kontaktach i spotkaniach z nieznanymi poznanymi w sieci (68% rodziców, w tym 69% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 66% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej). Ponad połowa badanych rodziców poruszała także w rozmowie z dzieckiem temat niebezpiecznych treści w internecie (57% rodziców, w tym 58% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 56% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) oraz kwestię publikowania w sieci prywatnych danych (51% rodziców, w tym 52% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 51% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej). Prawie połowa badanych rodziców rozmawiała z dziećmi na temat przemocy w sieci (48% rodziców, w tym 51% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 45% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej), możliwości uzależnienia się od internetu i telefonu komórkowego (46% rodziców, w tym 48% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 43% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej), sextingu (45% rodziców, w tym 46% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 43% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) oraz publikowania w sieci prywatnych zdjęć czy filmików (43% rodziców, w tym 44% rodziców mających dzieci w szkole podstawowej i 42% rodziców mających dzieci w szkole ponadpodstawowej).

Wśród tematów, które rodzice poruszali w rozmowach ze swoimi dziećmi, a nie uwzględnionych w zaproponowanych odpowiedziach, znalazły się m.in.:

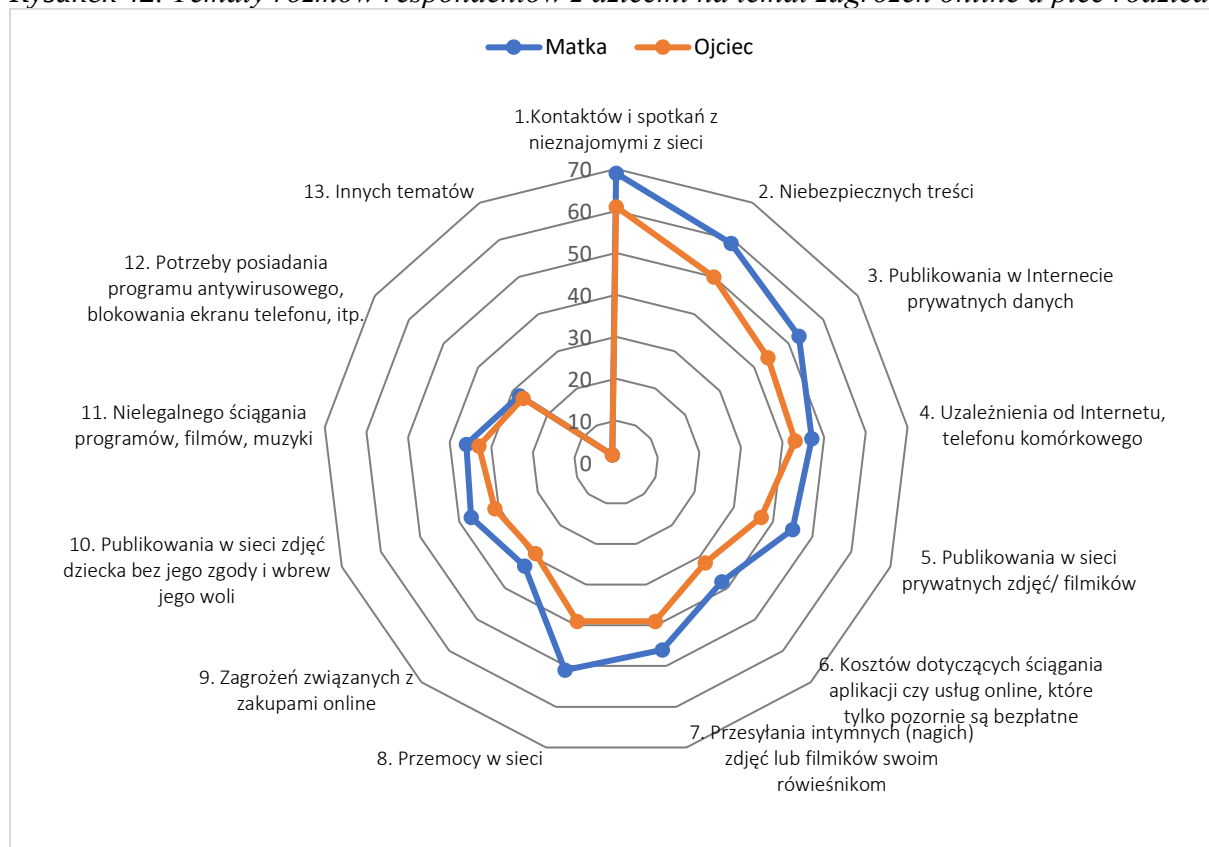
1. Problematyka oszustwa przez internet.
2. Możliwości podszywania się internautów pod inne osoby.
3. Zagrożenie pedofilią.
4. Względne zaufania do treści w internecie (nie wszystko, co jest w sieci, jest prawdą).

Na podstawie zebranych danych sprawdzono, czy istnieje istotny statystycznie związek pomiędzy tym, na jakim poziomie edukacyjnym uczy się dziecko, a prowadzonymi przez rodziców rozmowami dotyczącymi zagrożeń online. Ustalono, że takie związki występują w dwóch przypadkach, a mianowicie:

1. Prowadzenia rozmowy z dzieckiem na temat przemocy w sieci ($\chi^2(1, N=1295) = 4,545645$, przy $p < 0,05$; $Fi = -0,059$; $p < 0,05$), rodzice częściej rozmawiali o przemocy w sieci z dziećmi, które uczyły się w szkole podstawowej niż z dziećmi, które uczyły się w szkole ponadpodstawowej.
2. Prowadzenia rozmowy na temat zagrożeń związanych z publikowaniem w sieci zdjęć dziecka bez jego zgody ($\chi^2(1, N=1295) = 5,760697$, przy $p < 0,05$; $Fi = -0,066$; $p < 0,05$), rodzice częściej rozmawiali o publikowaniu w sieci zdjęć dziecka bez jego zgody z dziećmi, które uczyły się w szkole podstawowej niż z dziećmi, które uczyły się w szkole ponadpodstawowej.

Dodatkowo przeanalizowano tematy rozmów rodziców z dziećmi w zakresie zagrożeń online, biorąc pod uwagę płeć rodzica. Dane procentowe w tym zakresie przedstawia rysunek 42.

Rysunek 42. Tematy rozmów respondentów z dziećmi na temat zagrożeń online a płeć rodzica

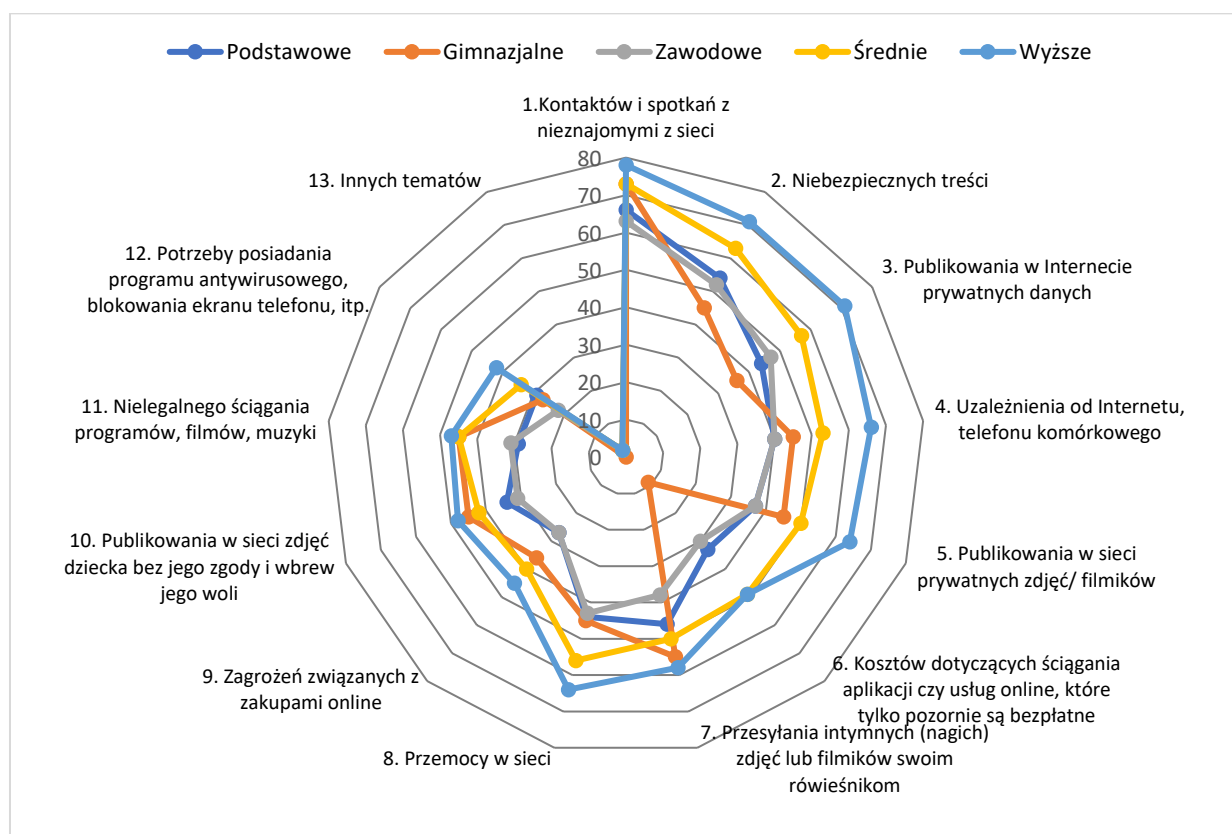
Źródło: badania własne.

W celu sprawdzenia istotności związku między analizowanymi zmiennymi (tj. pomiędzy płcią rodzica a tematyką poruszaną z dzieckiem z zakresu zagrożeń online) przeprowadzono test niezależności dwóch zmiennych chi-kwadrat. Istotny wynik testu pozwala na odrzucenie hipotezy zerowej i przyjęcie hipotezy alternatywnej o istotnym związku między analizowanymi zmiennymi w zakresie następującej tematyki:

1. Kontaktów i spotkań z nieznajomymi z sieci – $\chi^2 (2, N=1295) = 6,531839$, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako nikłą ($\Phi = 0,071$; $p < 0,05$).
2. Niebezpiecznych treści (np. pornografii, przekleństw) – $\chi^2 (2, N=1295) = 7,593577$, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako nikłą ($\Phi = 0,076$; $p < 0,05$).
3. Publikowania w internecie prywatnych danych, np. dotyczących numeru telefonu – $\chi^2 (2, N=1295) = 7,439744$, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako nikłą ($\Phi = 0,075$; $p < 0,05$).
4. Publikowania w sieci prywatnych zdjęć/filmików – $\chi^2 (2, N=1295) = 4,781105$, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako nikłą ($\Phi = 0,060$; $p < 0,05$).
5. Przesyłania intymnych zdjęć rówieśnikom – $\chi^2 (2, N=1295) = 4,617626$, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako nikłą ($\Phi = 0,059$; $p < 0,05$).
6. Przemocy w sieci – $\chi^2 (2, N=1295) = 12,57364$, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako nikłą ($\Phi = 0,098$; $p < 0,05$).

Sprawdzono również, czy wykształcenie i wiek badanych miał wpływ na podejmowane przez rodziców tematy rozmów. W przypadku zmiennej wykształcenia, stwierdzono istotny statystycznie związek w przypadku wszystkich tematów rozmów zaproponowanych w odpowiedziach respondentom. Im wyższe wykształcenie miał rodzic, tym częściej podejmował przedmiotowe tematy rozmów (dane procentowe prezentuje rysunek 43).

Rysunek 43. Tematy rozmów respondentów z dziećmi na temat zagrożeń online a wykształcenie rodziców

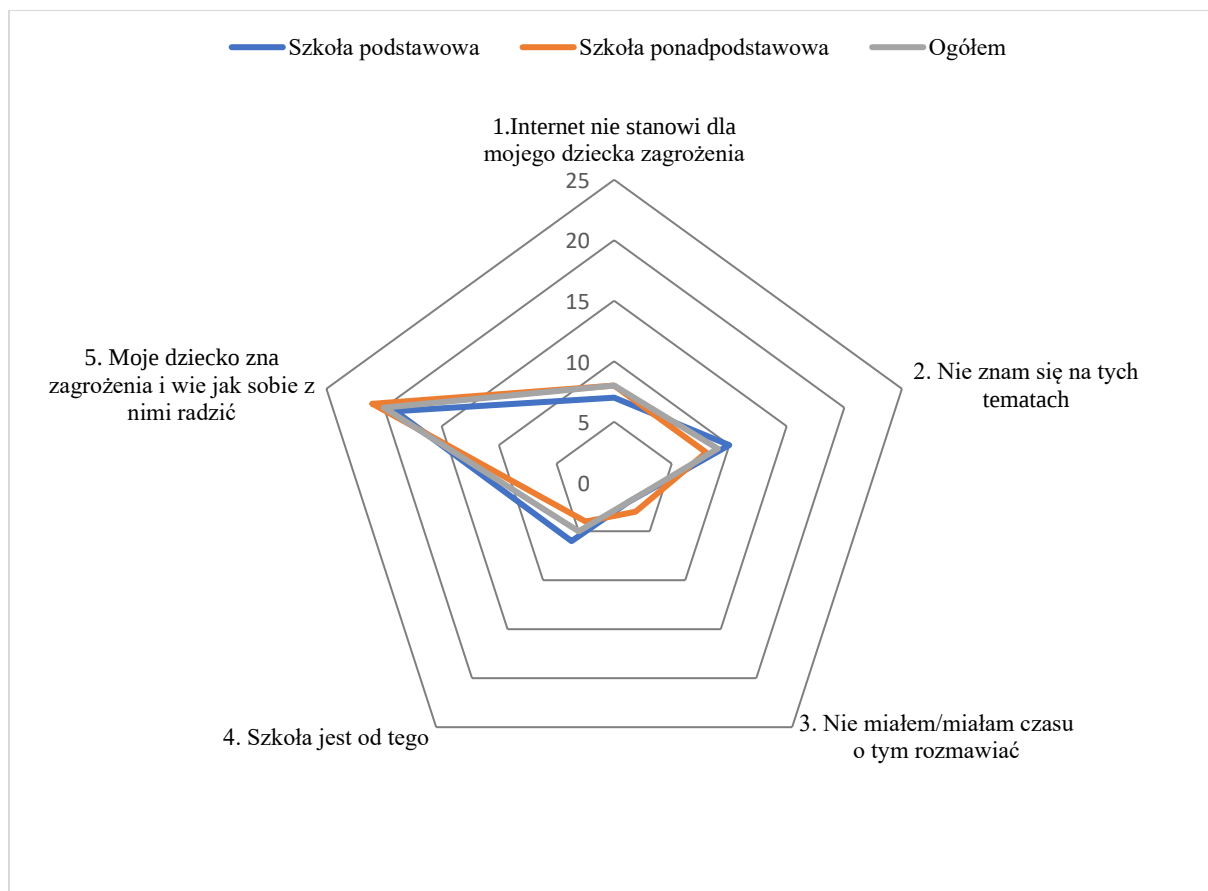
Źródło: badania własne.

Z kolei wiek rodzica ma istotny statystycznie wpływ na podejmowanie przez niego większości tematów rozmów, z wyjątkiem tematów dotyczących:

- kosztów ściąganych aplikacji czy usług online, które tylko pozornie są bezpłatne,
- zagrożeń związanych z zakupami online,
- nielegalnego ściągania programów, filmów, muzyki,
- potrzeby posiadania programu antywirusowego, blokowania ekranu telefonu itp.

Natomiast ta grupa rodziców, która deklarowała brak rozmów z dzieckiem w zakresie niebezpieczeństw w sieci, wskazywała przede wszystkim na to, że ich dzieci znają zagrożenia w sieci i wiedzą, jak sobie z nimi radzić (20% rodziców z ogółu badanych wskazywało takie uzasadnienie). Prawie co dziesiąty rodzic twierdził, że nie zna się na tych tematach lub wskazywał, że internet nie jest zagrożeniem dla jego dziecka (9% rodziców z ogółu badanych). Natomiast co 20 rodzic (5% respondentów) jasno artykułował, że to szkoła powinna się tym zajmować. Nieliczna grupa badanych rodziców, tj. 2% ogółu, informuje o braku czasu na takie rozmowy. Szczegółowe dane z podziałem na typ szkoły, w której uczy się dziecko, prezentuje rysunek 44.

Rysunek 44. Uzasadnienie braku rozmowy z dzieckiem na temat zagrożeń w sieci w podziale na rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i ponadpodstawowej

Źródło: badania własne.

Ustalono, że poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, nie determinuje wyjaśnień rodziców, dlaczego nie rozmawiają z dzieckiem.

Dodatkowo sprawdzono, czy płeć, wykształcenie oraz wiek rodziców istotnie różnicuje niepodjęcie przez rodziców rozmów dotyczących zagrożeń online i powodów tego stanu rzeczy. Dane procentowe z omawianych obszarów przedstawia tabela 53.

Tabela 53. Uzasadnienie braku rozmowy z dzieckiem na temat zagrożeń w sieci w podziale na ojców i matki

Uzasadnienie	Płeć rodzica				Ogółem	
	Matka N=1013		Ojciec N=282		N=1295	
	N	%	N	%	N	%
1. Internet nie stanowi dla mojego dziecka zagrożenia	71	7	28	10	99	8
2. Nie znam się na tych tematach	84	8	34	12	118	9
3. Nie miałem/miałam czasu o tym rozmawiać	17	2	12	4	29	2
4. Szkoła jest od tego	34	3	29	10	63	5
5. Moje dziecko zna zagrożenia i wie jak sobie z nimi radzić	198	20	60	21	258	20

Źródło: badania własne.

Stwierdzono istotny statystycznie związek płci z dwoma powodami braku rozmowy z dzieckiem, a mianowicie:

- brakiem czasu na rozmowy – χ^2 (2, N=1295) = 6,692235, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako nikłą ($\Phi = -0,071$; $p < 0,05$), matki rzadziej niż ojcowie argumentują brak rozmowy o zagrożeniach online brakiem czasu na to;
- przekonaniem, że powinna robić to szkoła – χ^2 (2, N=1295) = 22,87218, przy $p < 0,05$. Siłę związku między nimi określono jako słabą ($\Phi = -0,132$; $p < 0,05$), matki rzadziej niż ojcowie przekonani są o fakcie, że szkoła powinna rozmawiać z dziećmi o zagrożeniach w sieci.

Dodatkowo stwierdzono, że występuje istotny statystycznie związek (choć słaby) wykształcenia rodzica z jego uzasadnieniem nieprzewodzenia rozmów z dzieckiem na temat zagrożeń online. Im wyższe wykształcenie ma rodzic, tym częściej uzasadnia brak rozmowy o zagrożeniach:

- brakiem kompetencji o mówieniu o zagrożeniach, χ^2 (2, N=1295) = 23,87852, przy $p < 0,05$, V Cramera = 0,135; $p < 0,05$);
- przeświadczeniem, że internet nie stanowi zagrożenia dla dziecka, χ^2 (2, N=1295) = 19,77575, przy $p < 0,05$, V Cramera = 0,123; $p < 0,05$);
- przekonaniem, że powinna tym zajmować się szkoła, χ^2 (2, N=1295) = 18,76623, przy $p < 0,01$, V Cramera = 0,120; $p < 0,01$);
- uznaniem, że dziecko zna zagrożenia i potrafi sobie z nimi radzić, χ^2 (2, N=1295) = 10,30111, przy $p < 0,05$, V Cramera = 0,135; $p < 0,05$).

Sprawdzono także, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy wiekiem respondenta a uzasadnieniem braku rozmowy z dzieckiem o zagrożeniach online. Ustalono, że rodzice po 46 roku życia częściej niż młodsi ich odpowiednicy wskazują na dwa tego powody: brak wiedzy na wskazane tematy oraz przeświadczenie, że jest to zadanie szkoły a nie rodzica.

Ważnym elementem kontroli rodzicielskiej w korzystaniu przez dzieci z nowych technologii cyfrowych jest uzyskanie przez dziecko wsparcia ze strony opiekunów w rozwiązywaniu problemów związanych z ich użytkowaniem. Dlatego też zapytano respondentów, na ile jest to pewne, że w sytuacji zagrożenia w sieci dziecko powiedziałoby o tym rodzicowi i poprosiłoby go o pomoc. Dane z tego zakresu w podziale na uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej prezentuje tabela 54.

Tabela 54. Odpowiedzi respondentów na pytanie dot. wsparcia dziecka w sytuacji zagrożenia online w podziale na poziom edukacji, na której uczy się dziecko respondenta

Gdyby dziecko miało problemy z korzystaniem z internetu np. byłoby przez kogoś nękanie to na ile jest to pewne, że powiedziałoby Panu/Pani o tej sytuacji, poprosiłoby o pomoc?	Typ szkoły				Ogółem	
	Szkoła podstawowa N=672		Szkoła ponadpodstawowa N=623		N=1295	
	N	%	N	%	N	%
Nie wiem, trudno powiedzieć	96	14	104	17	200	15
Raczej nie, nie powiedziałoby mi o tym	48	7	32	5	80	6
Raczej tak, powiedziałoby mi o tym	215	32	179	29	394	30
Zdecydowanie nie, nie powiedziałoby mi o tym	11	2	15	2	26	2
Zdecydowanie tak, powiedziałoby mi o tym	302	45	293	47	595	46
Ogółem	672	100	623	100	1295	100

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych zaprezentowanych w tabeli 54, 76% rodziców (w tym 77% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 76% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej) jest przekonanych, że w sytuacji wystąpienia zagrożenia online ich dzieci powiedzą im o tym i zwrócą się do nich o pomoc. Natomiast 8% badanych (w tym 9% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 7% rodziców ze szkoły ponadpodstawowej) uważa, że ich dzieci o taką pomoc do nich nie przyjdą. 15% rodziców (w tym 14% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i

17% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej) nie potrafiło określić, co ich dziecko zrobi w opisaney sytuacji. Jednocześnie nie stwierdzono istotnej statystycznie korelacji pomiędzy deklaracją rodzica a zmienną, jaką jest typ szkoły, w jakiej uczy się dziecko.

Dodatkowo sprawdzono, czy występują istotne statystycznie korelacje pomiędzy przeświadczeniem rodzica o zwróceniu się dziecka do niego o pomoc w sytuacji zagrożenia online a zmiennymi, takimi jak: płeć, wykształcenie, wiek rodzica.

W pierwszej kolejności sprawdzono, czy istnieje statystycznie istotny związek pomiędzy przekonaniem rodzica o zwróceniu się dziecka o pomoc a jego płcią. Analiza testem rangowym U Manna-Whitneya wykazała, że różnice między deklaracjami ojców i matek są istotne statystycznie $U=123227,0$; $Z=-3,53$, $p<0,01$. Matki (79%) częściej były przekonane niż ojcowie (68%), że w sytuacji problemowej opisaney w pytaniu dzieci powiedzą im o tym problemie i zwrócą się do nich o pomoc.

Następnie sprawdzono, czy występuje korelacja pomiędzy przekonaniem rodzica o zwróceniu się do niego dziecka o pomoc a jego wiekiem. Stwierdzono statystyczną ujemną, słabą korelację rang Spearmana ($R=-0,09$ przy $p<0,01$). Rodzice młodszy byli częściej przekonani o poinformowaniu ich o problemach dziecka związanych z zagrożeniami w sieci niż rodzice starsi. Z danych statystycznych widać, że wysoki poziom przekonania utrzymuje się do 40 roku życia, a potem sukcesywnie spada.

Nie stwierdzono natomiast istotnej statystycznie korelacji analizowanej zmiennej (przekonanie o zwróceniu się dziecka o pomoc) z wykształceniem rodzica.

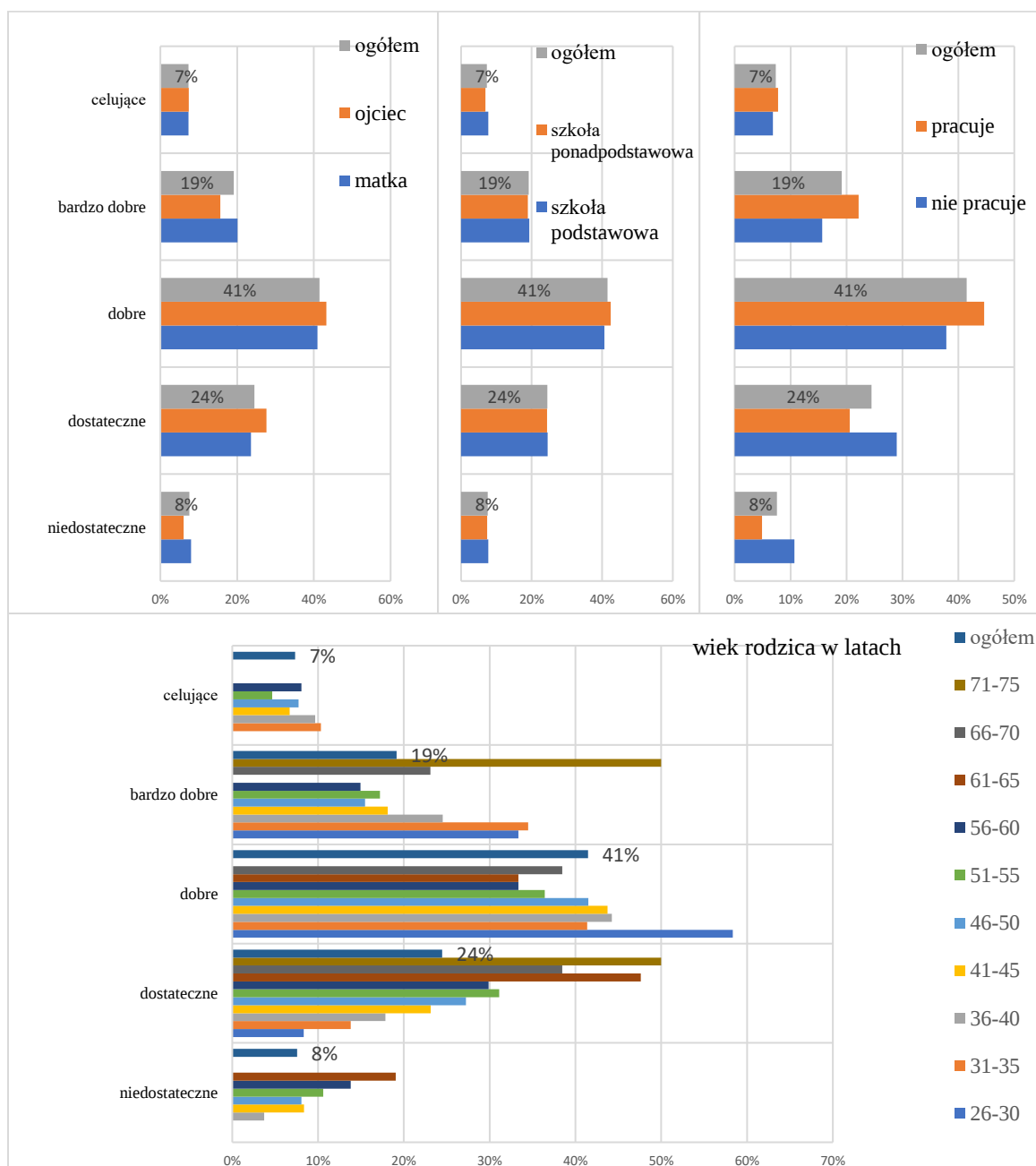
Zapytano rodziców także o to, na ile czują się kompetentni, aby udzielić swojemu dziecku pomocy w przypadku, gdy dzieci zgłaszają im problemy związane z korzystaniem z nowych mediów cyfrowych. Poproszono rodziców, aby określili oni swoje kompetencje na skali ocen od oceny 2 (niedostateczna ocena swoich kompetencji) do oceny 6 (celująca ocena swoich kompetencji).

Średnia ocena kompetencji przez rodziców dla całej badanej grupy wynosiła 3,94, tj. była to ocena dobra. W przypadku rodziców pracujących średnia wynosi 4,07, a w przypadku rodziców niepracujących – 3,79. Różnice w zakresie średniej dot. oceny kompetencji widać także ze względu na wiek badanych. Rodzice w wieku do 40 lat oceniają swoje kompetencje do pomagania średnio na poziomie 4,28, w przedziale wieku 41-50 lat – średnia ocena 3,9, a w przedziale 51-60 lat – 3,74, powyżej 61 r.ż. – 3,66.

Uzyskane wyniki w podziale na płeć badanego, poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, aktywność zawodową rodzica oraz wiek prezentuje rysunek 45.

Jak wynika z danych przedstawionych na rysunku, 26% rodziców (w tym 27% mających dzieci w szkole podstawowej i 26% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) określa swoje kompetencje w zakresie pomocy dziecku jako celujące lub bardzo dobre. Dodatkowo 41% rodziców (w tym 41% mających dzieci w szkole podstawowej i 42% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) ocenia swoje kompetencje na poziomie dobrym, a 24% (w tym 25% mających dzieci w szkole podstawowej i 24% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) – na poziomie dostatecznym. Natomiast 8% badanych (w tym 8% mających dzieci w szkole podstawowej i 7% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) wskazało, że nie ma kompetencji, by pomóc dziecku w problemach związanych z korzystaniem z internetu czy telefonu komórkowego.

Rysunek 45. Samoocena kompetencji rodzica do udzielania pomocy dziecku w rozwiązywaniu problemów związanych z używaniem nowych mediów cyfrowych w podziale na płeć, wiek, aktywność zawodową respondenta oraz poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko

Źródło: badania własne.

Sprawdzono czy takie zmienne jak: płeć, wiek, wykształcenie rodzica oraz poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, mają istotny statystycznie związek z samooceną przez rodzica kompetencji pomocy dziecku w przedmiotowym zakresie. Ustalono, że zmienne, jakimi są płeć oraz poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, nie różnicują istotnie statystycznie samooceny kompetencji rodzica do pomagania.

Natomiast w przypadku wieku badanego oraz jego wykształcenia (na podstawie analizy korelacji porządku rang Spearmana) można wskazać na istotny statystycznie związek z samooceną kompetencji rodzica do pomagania. W przypadku wieku współczynnik korelacji wynosi $R=-0,19$ (wraz ze wzrostem wieku maleje ocena kompetencji do pomagania), a w

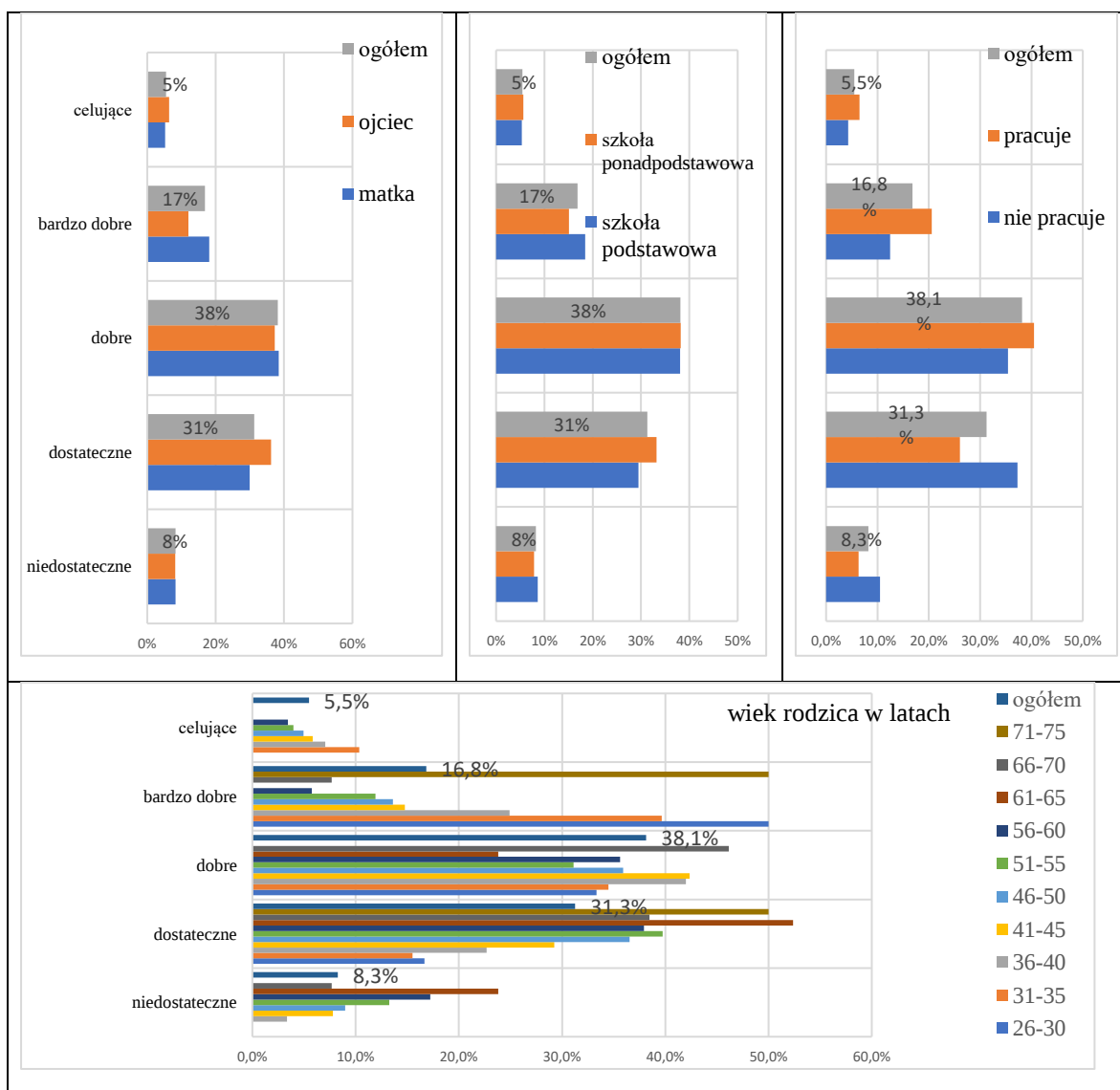
przypadku wykształcenia – $R=0,19$ przy $p < 0,05$ (wraz ze wzrostem wykształcenia respondenta rośnie także ocena kompetencji do pomagania).

Zapytano również rodziców o ich samoocenę w ramach posiadanych umiejętności posługiwania się internetem i komputerem. Poproszono rodziców, aby określili je oni na skali ocen od oceny 2 (niedostateczna ocena swoich kompetencji) do oceny 6 (celująca ocena swoich kompetencji).

Średnia ocena umiejętności posługiwania się nowymi technologiami przez rodziców dla całej badanej grupy wynosiła 3,80, tj. była to ocena dobra. W przypadku rodziców pracujących średnia wynosi 3,95, a w przypadku rodziców niepracujących – 3,63. Różnice w zakresie średniej dot. oceny umiejętności widać także ze względu na wiek badanych. Rodzice w wieku do 40 lat oceniają swoje kompetencje do pomagania średnio na poziomie 4,29, w przedziale wieku 41-50 lat – średnia ocena to 3,75, a w przedziale 51-60 lat – 3,47, powyżej 61 r.ż. – 3,51.

Uzyskane wyniki w podziale na płeć badanego, poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, aktywność zawodową rodzica oraz wiek prezentuje rysunek 46.

Rysunek 46. Samoocena umiejętności rodzica posługiwania się nowymi technologiami w podziale na płeć, wiek, aktywność zawodową respondenta oraz poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko

Źródło: badania własne.

Jak wynika z danych przedstawionych na rysunku 46 – 22% rodziców (w tym 23 % mających dzieci w szkole podstawowej i 21% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) określa swoje umiejętności jako celujące lub bardzo dobre. Dodatkowo 38% rodziców (w tym 38% mających dzieci w szkole podstawowej i 38% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) ocenia swoje umiejętności na poziomie dobrym, a 31% (w tym 29% mających dzieci w szkole podstawowej i 33% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) – na poziomie dostatecznym. Natomiast 8% badanych (w tym 9% mających dzieci w szkole podstawowej i 8% mających dzieci w szkole ponadpodstawowej) wskazało, że nie posiada umiejętności obsługi urządzeń cyfrowych.

Sprawdzono, czy takie zmienne, jak: płeć, wiek, wykształcenie badanego oraz poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko mają istotny statystycznie związek z samooceną umiejętności rodzica w zakresie obsługi nowych technologii. Ustalono, że zmienna płci oraz poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, nie różnicują istotnie statystycznie samooceny umiejętności.

Natomiast w przypadku wieku badanego oraz jego wykształcenia, analizując zebrane dane wykorzystując korelacje porządku rang Spearmana, ustalono istotny statystycznie związek z samooceną umiejętności rodzica w zakresie korzystania z internetu i komputera. W przypadku wieku współczynnik wynosił: $R = -0,27$ (wraz ze wzrostem wieku maleje poziom kompetencji technologicznych), w przypadku wykształcenia – $R = 0,26$ przy $p < 0,05$ – wraz ze wzrostem wykształcenia respondenta rośnie także ocena kompetencji technologicznych).

Ważnym aspektem kontroli rodzicielskiej jest to, czy rodzice mają wiedzę na temat występujących zagrażających sytuacji online u ich dziecka. Poproszono rodziców, aby wskazali, których z wymienionych sytuacji doświadczyło ich dziecko w ostatnich 12 miesiącach przed badaniem. Dane z tego obszaru w podziale na poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, prezentuje tabela 55.

Tabela 55. Wiedza rodziców o zagrożeniach dziecka w internecie a rodzaj szkoły, do której uczęszcza dziecko

Czy w ostatnich 12 miesiącach Pana/Pani dziecko:	Rodzaj szkoły				Ogółem N=1295	
	Szkoła podstawowa N=672		Szkoła ponadpodstawowa N=623			
	N	%	N	%	N	%
Nadużywało internetu	211	31	187	30	398	30
Znalazło w internecie materiały, które były niewłaściwe dla jego wieku	83	12	46	7	129	10
Pobrało aplikację lub program, które naraziły na koszty	36	5	30	5	66	5
Było przedmiotem wyśmiewania ze względu na to co opublikowano w sieci	26	4	33	5	59	4
Było namawiania w internecie do jakiegoś złego zachowania	29	4	26	4	55	4
Spotkało się z osobą poznaną w internecie	30	4	26	4	55	4
Nic, co zostało wymienione, nie dotyczy mojego dziecka	372	55	377	60	749	58

Źródło: badania własne.

Szacuje się, że 58% rodziców (w tym 55% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 60% uczniów ze szkoły ponadpodstawowej) nie wie o tym, by jego dziecko uczestniczyło w którejś z wymienionych sytuacji. Natomiast wśród tych rodziców, którzy mieli wiedzę na temat sytuacji zagrażających ich dziecku online, najczęściej wymieniali: nadużywanie internetu (30% badanych, w tym 31% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 30% rodziców uczniów ze szkoły ponadpodstawowej) oraz znajdowanie w sieci materiałów niewłaściwych ze względu na

wiek dziecka (10% badanych, w tym 12% rodziców uczniów ze szkoły podstawowej i 7% rodziców uczniów ze szkoły ponadpodstawowej). Sprawdzono, czy poziom edukacyjny, na którym uczy się dziecko, ma związek z ujawnionymi przez rodzica problemami dziecka związanymi z siecią. Taki związek istotny statystycznie, ujemny i słaby, występował tylko w sytuacji znalezienia w internecie materiałów, które były niewłaściwe dla wieku dziecka (χ^2 (2, N=1295) = 8,894583, przy $p < 0,01$; $F_i = -0,082$; $p < 0,01$). Rodzice dzieci uczących się w szkole podstawowej (12% badanych) częściej niż rodzice dzieci uczących się w szkole ponadpodstawowej (7% badanych) zgłaszali występowanie problemu znalezienia przez dziecko w internecie materiałów, które były niewłaściwe dla jego wieku.

Dodatkowo sprawdzono, czy płeć, wiek i wykształcenie rodziców istotnie różnicują ujawnione problemy dziecka dotyczące niebezpieczeństw korzystania z internetu. Płeć nie ma istotnie statystycznego związku z ujawnionymi problemami. Natomiast zmienna wieku rodzica ma istotny statystycznie słaby związek tylko z jednym problemem dziecka, tj. z sytuacją, gdy dziecko znalazło w internecie niewłaściwe dla swojego wieku materiały (χ^2 (2, N=1295) = 6,228215, przy $p < 0,01$; $F_i = 0,144$; $p < 0,01$). W przypadku analizy związku pomiędzy ujawnionymi problemami dziecka dotyczącymi zagrożeń związanych z korzystaniem z internetu a wykształceniem rodzica (patrz rysunek 56) ustalono, że taki związek statystycznie istotny występuje pomiędzy:

1. Wykształceniem rodzica a ujawnieniem nadużywania internetu przez dziecko (χ^2 (2, N=1295) = 10,98218 przy $p < 0,05$; $F_i = 0,092$; $p < 0,05$). Czym rodzice mają wyższe wykształcenie, tym częściej ujawniali analizowaną sytuację (na tę sytuację wskazywało 41% rodziców mających wyższe wykształcenie, 31% rodziców ze średnim wykształceniem, 29% z wykształceniem zawodowym, a 26% z wykształceniem podstawowym).
2. Wykształceniem rodzica a znalezieniem w internecie materiałów niewłaściwych do wieku dziecka (χ^2 (2, N=1295) = 40,56955, przy $p < 0,01$; $F_i = 0,176$; $p < 0,01$). Czym rodzice mają wyższe wykształcenie, tym częściej ujawniali analizowaną sytuację (na tę sytuację wskazywało 22% rodziców mających wyższe wykształcenie, 13% rodziców ze średnim wykształceniem, 7% z wykształceniem zawodowym, a 6% z wykształceniem podstawowym).
3. Wykształceniem rodzica a występowaniem sytuacji wyśmiewania się z dziecka ze względu na materiały na jego temat, które znajdowały się w sieci (χ^2 (2, N=1295) = 18,11264, przy $p < 0,01$; $F_i = 0,118$; $p < 0,01$). Czym rodzice mają wyższe wykształcenie, tym częściej ujawniali analizowaną sytuację (na tę sytuację wskazywało 8% rodziców mających wyższe wykształcenie, 4% rodziców ze średnim wykształceniem, 4% z wykształceniem zawodowym, a 3% z wykształceniem podstawowym).

Tabela 56. Wiedza rodziców o zagrożeniach dziecka w internecie a wykształcenie rodzica

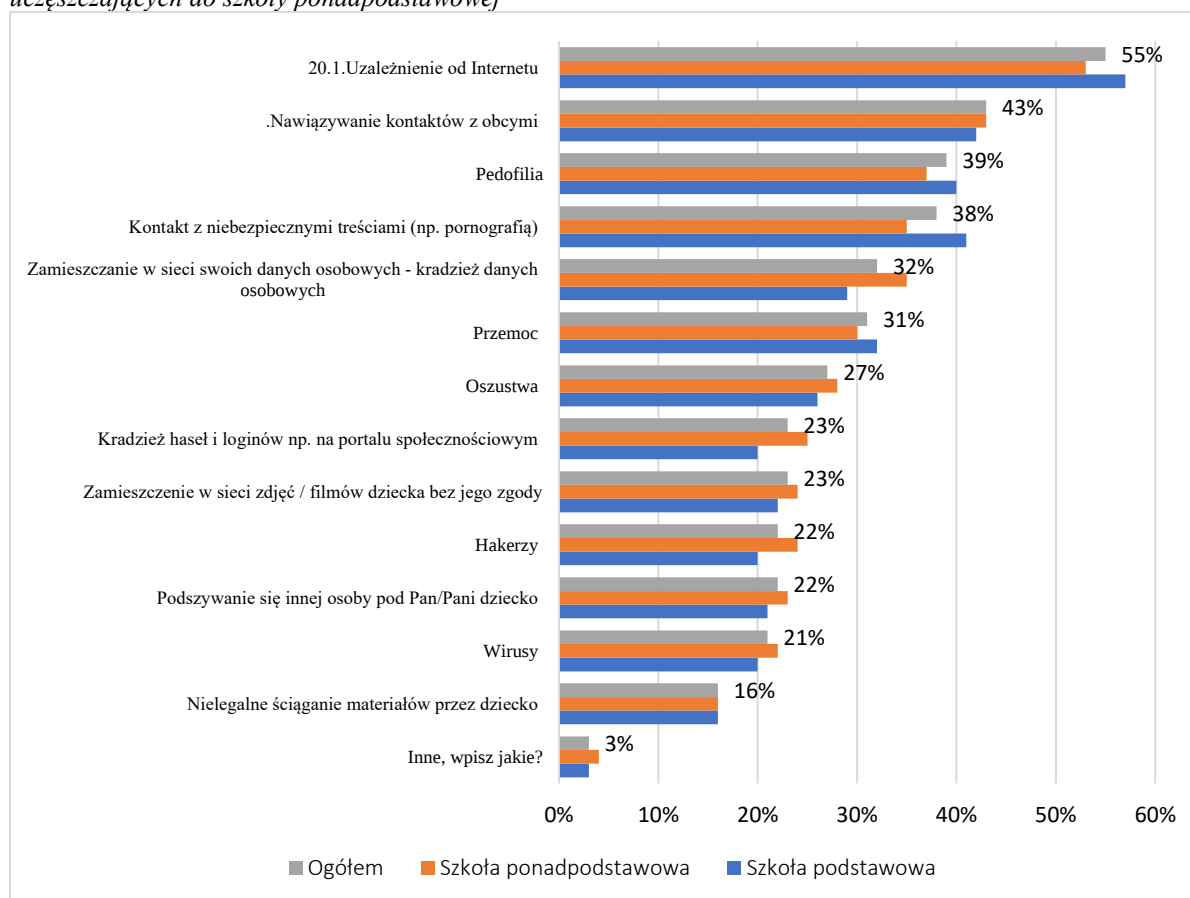
Czy w ostatnich 12 miesiącach Pana/Pani dziecko:		Gimnazjalne N=11	Podstawowe N=200	Średnie N=277	Wyższe N=154	Zawodowe N=653	Ogółem N=1295
Nadużywało internetu	N	5	53	86	63	191	398
	%	45	26	31	41	29	30
Znalazło w internecie materiały, które były niewłaściwe dla jego wieku	N	2	13	37	34	43	129
	%	18	6	13	22	7	10
Pobrało aplikację lub program, które naraziły na koszty	N	2	8	22	5	29	66
	%	18	4	8	3	4	5
Było przedmiotem wyśmiewania ze względu na to co opublikowano w sieci	N	3	7	10	12	27	59
	%	27	3	4	8	4	4

Źródło: badania własne.

Wskazywanie na występujące ryzyko podczas korzystania z nowych technologii cyfrowych z reguły jest zależne od indywidualnie odczuwanego zagrożenia. W tym kontekście zapytano respondentów, co ich zdaniem stanowi największe niebezpieczeństwo dla dziecka podczas korzystania z nowych technologii cyfrowych.

Na podstawie liczby odpowiedzi respondentów określono ranking tych zagrożeń (patrz rysunek 47). Ponad połowa badanych rodziców (55% respondentów) jako najbardziej niebezpieczne zagrożenie wskazuje uzależnienie od internetu. Prawie połowa rodziców dostrzega niebezpieczeństwo w nawiązywaniu kontaktów z obcymi w sieci (43%), z pedofilią (39%) czy z kontaktem z niebezpiecznymi treściami (38%). Co trzeci rodzic identyfikuje zagrożenia w obszarach: zamieszczania przez dziecko w sieci swoich danych osobowych, co grozi ich kradzieżą (32%), cyberprzemocy (31%) oraz oszustw (27%). Natomiast co piąty badany uważa za realne niebezpieczeństwo sytuacje związane z: kradzieżą haseł i loginów, np. na portalu społecznościowym (23%), zamieszczeniem w sieci zdjęć/filmów dziecka bez jego zgody (23%), podszywaniem się innej osoby pod dziecko (22%) oraz z działalnością hakerów (22%) i zainfekowaniem wirusami komputerowymi (21%). Najmniej liczna grupa rodziców jako zagrażającą bezpieczeństwu dziecka w zakresie korzystania z nowych technologii cyfrowych wymieniła nielegalne ściąganie materiałów przez dziecko (16%). Wśród innych niebezpieczeństw, które nie zostały wymienione w pytaniu, rodzice wskazywali np.: uzależnienie od telefonu komórkowego, niezrozumiałe dla dziecka treści w internecie, korzystanie z portali społecznościowych.

Rysunek 47. Ranking zagrożeń wynikających z korzystania z nowych technologii cyfrowych przez dzieci według respondentów w podziale na rodziców dzieci uczęszczających do szkoły podstawowej i rodziców dzieci uczęszczających do szkoły ponadpodstawowej

Źródło: badania własne.

Stwierdzono, że typ szkoły, do jakiej uczęszcza dziecko, różnicuje istotnie statystycznie wskazywane przez rodziców niebezpieczeństwa związane z używaniem nowych technologii cyfrowych w zakresie:

1. Wskazywania realnego zagrożenia w kontakcie dziecka z niebezpiecznymi treściami, np. pornografią (χ^2 (2, N=1295) =6,355184, przy $p<0,05$; $F_i = -0,070$; $p<0,05$); na to zagrożenie wskazuje 42% rodziców dzieci uczących się w szkole podstawowej i 35% rodziców uczniów szkół ponadpodstawowych.
2. Wskazywania realnego zagrożenia w zamieszczaniu w sieci przez dziecko swoich danych osobowych (χ^2 (2, N=1295) =5,608363, przy $p<0,05$; $F_i = 0,107$; $p<0,05$); na to zagrożenie wskazuje 35% rodziców dzieci uczących się w szkole ponadpodstawowej i 29% rodziców uczniów szkół podstawowych.
3. Wskazywania realnego zagrożenia w kradzieży haseł i loginów dziecka (χ^2 (2, N=1295) =3,997797, przy $p<0,05$; $F_i = 0,055$; $p<0,05$); na to zagrożenie wskazuje 25% rodziców dzieci uczących się w szkole ponadpodstawowej i 20% rodziców uczniów szkół podstawowych.

Sprawdzono, czy takie zmienne, jak: płeć, wiek i wykształcenie rodzica mają istotny statystyczny związek z precyzowaniem przez rodzica zagrożeń. Takiego związku nie stwierdzono w przypadku zmiennej płci rodzica. Natomiast zmienna wieku istotnie różnicuje wskazywanie pedofilii jako niebezpieczeństwa wynikającego z korzystania z nowych technologii cyfrowych (χ^2 (2, N=1295) =23,12109, przy $p<0,05$; $F_i = 0,134$; $p<0,05$). Rodzice w wieku od 30 do 35 lat oraz w wieku 56-60 lat częściej od pozostałych wskazywali na to zagrożenie. Z kolei zmienna wykształcenia miała istotny statystycznie, dodatni związek, chociaż słaby, ze wskazywaniem przez rodziców następujących zagrożeń:

- uzależnienie od internetu (χ^2 (2, N=1295) =11,44379, przy $p<0,05$; $F_i = 0,094$; $p<0,05$),
- kontakty z niebezpiecznymi treściami (χ^2 (2, N=1295) =9,501811, przy $p<0,05$; $F_i = 0,085$; $p<0,05$),
- kradzież danych osobowych (χ^2 (2, N=1295) =18,46871, przy $p<0,01$; $F_i = 0,119$; $p<0,01$),
- podszywanie się przez inne osoby pod dziecko (χ^2 (2, N=1295) =10,31020, przy $p<0,05$; $F_i = 0,089$; $p<0,05$),
- kradzież haseł i loginów (χ^2 (2, N=1295) =11,21076, przy $p<0,05$; $F_i = 0,093$; $p<0,05$).

Wnioski i rekomendacje wynikające z przeprowadzonego projektu

Zjawisko nadużywania nowych mediów cyfrowych przez młode pokolenie na stałe wpisało się w codzienne życie dzieci i młodzieży. Wśród użytkowników nowych mediów są również adolescenty, którzy posiadają różnorakie dysfunkcje. Jedną z takich grup stanowią osoby z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim oraz towarzyszący im w życiu codziennym rodzice.

I. Wnioski dotyczące uczniów:

1. Badani uczniowie powszechnie korzystają z nowych technologii cyfrowych. U respondentów samodzielne użytkowanie telefonu komórkowego rozpoczęło się średnio w wieku 10 lat i 10 miesięcy. Natomiast inicjacja technologiczna korzystania z internetu przypadła na około 11 rok życia. Chłopcy – zarówno jako użytkownicy telefonu, jak i internetu – w stosunku do swych koleżanek zostawali indywidualnymi odbiorcami nowych technologii wcześniej. W przypadku używania telefonu – wcześniej o około 3 miesiące, a w przypadku internetu – średnio o około 5 miesięcy.
2. Badana młodzież zwykle wykorzystuje internet jako rozrywkę, sposób spędzania czasu wolnego. Robi to systematycznie (co najmniej kilka razy w tygodniu) blisko 60% ankietowanej młodzieży. Równie często internet służy respondentom do komunikowania się z innymi osobami. Co trzeci adolescent za pomocą internetu poszukuje informacji i wiedzy. Jednocześnie uczniowie ze szkoły ponadpodstawowej częściej niż ich koledzy ze szkoły podstawowej wykorzystują zasoby sieci do następujących aktywności: odrabiania lekcji i nauki w szkole, przeglądania serwisów informacyjnych, kupowania w internecie, słuchania muzyki lub radia, korzystania z serwisów społecznościowych, przeglądania stron dotyczących własnych zainteresowań czy szukania informacji o sprawach, które dzieją się w okolicy zamieszkania respondenta. Ponadto chłopcy istotnie częściej niż dziewczęta podejmują w sieci: granie w gry, przeglądanie stron lub serwisów związanych z seksem, korzystają ze stron obejmujących informacje o ich zainteresowaniach/hobby.
3. W badanej próbie 78% uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim ma założone konto na portalu społecznościowym. Najpopularniejszym serwisem społecznościowym wśród ankietowanej młodzieży jest Facebook. Odwiedza go 95% dziewcząt i 94% chłopców (85% dziewcząt i 78% chłopców z ogółu badanych). Co trzeci badany korzysta tylko z jednego portalu społecznościowego, co czwarty korzysta z dwóch portali. Tyle samo badanych ma konto na trzech portalach jednocześnie, a co czternasty respondent jest aktywny na czterech portalach.
4. Połowa użytkowników serwisów społecznościowych stosuje na swoim portalu funkcję kontroli prywatności. Częściej stosują ją uczniowie szkoły ponadpodstawowej (52% użytkowników portali społecznościowych) niż uczniowie szkoły podstawowej (44% użytkowników portali społecznościowych). Co szósty badany nie potrafi aktywować na swoim koncie kontroli prywatności, co piąty nie widzi potrzeby jej włączenia, a co czternasty respondent nie miał wiedzy, że można taką opcję ustawiać.
5. Co drugi badany uczeń w dni przeznaczone na naukę poświęca ponad 5 godzin na korzystanie z telefonu komórkowego. Tyle samo czasu w dni powszednie użytkuje internet co trzeci respondent, a co siódmy badany gra w gry komputerowe. Nie ma istotnych statystycznie różnic pomiędzy czasem przeznaczanym na korzystanie z nowych mediów zarówno w dni przeznaczone na naukę, jak i dni wolne od niej przez uczniów szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Natomiast dziewczęta używają telefonu komórkowego dłużej niż chłopcy bez względu na dzień tygodnia. Z kolei chłopcy poświęcają więcej czasu niż dziewczęta na gry.

6. Respondenci traktują telefon komórkowy jako elektronicznego przyjaciela i spersonalizowane centrum łączności ze światem zewnętrznym. Najczęściej (codziennie lub prawie codziennie) ponad połowa ankietowanych używa w telefonie aplikacji GPS-u (62% badanych), internetu (58% badanych) oraz odtwarza w telefonie muzykę (58% badanych). Jedynie 56% respondentów wykorzystuje podstawową funkcję telefonu do prowadzenia rozmowy. Starsi uczniowie na poziomie ponadpodstawowym częściej niż ich młodszy koledzy (na poziomie podstawowym) wysyłają SMS-y, używają kalkulatora czy GPS-u. Dziewczeta częściej niż chłopcy prowadzą rozmowy telefoniczne, wysyłają SMS-y, korzystają z portali społecznościowych, robią za pomocą telefonu zdjęcia. Z kolei chłopcy statystycznie częściej niż dziewczeta grają w gry i biorą udział w konkursach SMS-owych.
7. Połowa badanych (59%) gra w gry komputerowe. Statystycznie częściej w gry komputerowe grają chłopcy (73%) niż dziewczeta (42%). Istotną statystycznie zależność stwierdzono również w przypadku reprezentowanego poziomu szkoły. Częściej grają na komputerze uczniowie szkoły podstawowej (63% badanych uczniów tej kategorii) niż ich koledzy ze szkoły ponadpodstawowej (55% uczniów tej kategorii). Co drugi gracz (55%) wykorzystuje do grania komputer lub laptop, a 41% – telefon komórkowy/smartfon. Co czwarty gracz (26% graczy) gra w gry zespołowe online, a co szósty gracz (16% graczy) szuka w sieci gier dla jednego uczestnika.
8. Prawie 30% respondentów ma obawy podczas korzystania z sieci. Najczęściej uczniowie boją się, że ktoś skradnie ich dane osobowe, loginy i hasła (60% badanych), że ktoś będzie się pod nich podszywał i publikował w ich imieniu obraźliwe, nieprawdziwe informacje (59%), że ktoś wrzuci do internetu ich zdjęcie lub informacje, których nie chce ujawniać (57%), że ktoś będzie ich obrażał, wyzywał w sieci (49%). Są też tacy, którzy boją się wirusów lub hakerów (56%). Dziewczeta częściej niż chłopcy wskazują na poszczególne zagrożenia wynikające z używania nowych technologii cyfrowych.
9. Co czwarty badany twierdzi, że podczas korzystania z telefonu komórkowego nie grozi mu żadne niebezpieczeństwo. Pozostali ankietowani uczniowie uważają, że głównie tym niebezpieczeństwem jest możliwość robienia zdjęć czy nagrywania rozmów bez zgody badanego (48% badanych), łączenie się z respondentem (dzwonienie lub pisanie) osób, z którymi badany nie chce rozmawiać (43% badanych) czy uzależnienie się od telefonu (42% badanych). Uczniowie szkoły ponadpodstawowej statystycznie częściej niż uczniowie szkoły podstawowej dostrzegają zagrożenia w postaci robienia zdjęć i nagrywania rozmów przez inne osoby bez zgody respondenta. Chłopcy częściej niż dziewczeta wskazują na zagrożenie związane z ograniczeniem kontaktów bezpośrednich z innymi ludźmi, a dziewczeta częściej niż chłopcy na robienie zdjęć i nagrywanie rozmów bez stosownej zgody w tym zakresie.
10. Średnio co dziesiąty badany co najmniej jeden raz podawał w sieci, że ma więcej lat niż w rzeczywistości i wchodził na strony dla dorosłych, podawał się za kogoś innego, założył fałszywe konto np. na FB, aby być anonimowym i dzięki temu dokuczać innym, obrażał, wyzywał inne osoby w sieci (hejtował), ujawniał w internecie tajemnice kolegi lub koleżanki oraz wyłudzał od innych różne materiały, np. zdjęcia, dane itp.
11. Z deklaracji badanych wynika, że u 39% respondentów nie ma w domu ustanowionych żadnych zasad korzystania z urządzeń cyfrowych. Taka sytuacja występuje częściej w rodzinach badanych chłopców (43% wskazań) niż dziewcząt (33% wskazań).
12. W opinii badanych uczniów 1/3 opiekunów stosuje wobec nich kontrolę rodzicielską w zakresie użytkowania internetu i telefonu komórkowego. Częściej kontrolę rodzicielską sprawują matki niż ojcowie i jest ona bardziej powszechna wśród uczniów uczęszczających do szkoły podstawowej niż wśród ich kolegów i koleżanek ze szkoły ponadpodstawowej. Zarówno w grupie uczniów uczęszczających do szkoły podstawowej, jak i do szkoły ponadpodstawowej, dominuje kontrola pasywna. Na plan pierwszy wysuwa się

wyznaczanie przez rodziców stron i aplikacji, z których dzieci mogą korzystać w internecie. Ten rodzaj działania, zdaniem badanych, sprawuje 34% rodziców uczniów ze szkół podstawowych oraz 24% rodziców młodzieży chodzącej do szkół ponadpodstawowych. Równie często stosowaną formą kontroli rodzicielskiej przez opiekunów jest obserwacja tego, co ankietowani uczniowie robią w internecie. O takim sposobie monitorowania użytkowania internetu informuje co piąty respondent ze szkoły ponadpodstawowej (21%) i co trzeci ze szkoły podstawowej (33%).

13. Oszacowano, że 18% uczniów (ocena średniego błędu szacunku: 1,00) problemowo korzysta z internetu. Zagrożonych problemowym korzystaniem jest 28% (ocena średniego błędu szacunku: 0,64%). Z kolei 37% badanych (ocena średniego błędu szacunku 1,05%) wykazuje pojedyncze symptomy problemowego korzystania z sieci, a ich brak stwierdzono u 17% uczniów (ocena średniego błędu szacunku; 1,85%).
14. Oszacowano, że 16% osób (ocena średniego błędu szacunku: 0,97%) problemowo korzysta z telefonu komórkowego. Natomiast 29% badanych uczniów (ocena średniego błędu szacunku: 0,6%) jest zagrożonych problemowym używaniem telefonu komórkowego. Natomiast 37% respondentów (ocena średniego błędu szacunku: 1,03%) właściwie korzysta z urządzenia, a 18% (ocena średniego błędu szacunku: 1,02%) tylko okazjonalnie go wykorzystuje.

II. Wnioski dotyczące rodziców:

1. Rodzice badanych uczniów są umiarkowanymi konsumentami nowych technologii. Niewiele ponad połowa opiekunów codziennie korzysta z internetu. Co piąty z nich robi to tylko kilka razy w tygodniu, a 15% respondentów twierdzi, że w ogóle nie korzysta z tego typu mediów. Wśród rodziców występuje nisko zainteresowanie aplikacjami pomagającymi w codziennym funkcjonowaniu. Ankietowani nie należą również do osób, które są w sposób szczególny zaangażowane w funkcjonowanie w mediach społecznościowych. Z tej formy rozrywki i komunikacji aktywnie korzysta 42% z nich.
2. Badani rodzice twierdzą, że w ograniczony sposób uczestniczą w monitorowaniu tego, co ich dzieci robią na urządzeniach skonfigurowanych z siecią. 58% opiekunów uważa, że stosuje w domu aktywny nadzór dostępu do internetu. Istnieje przy tym istotna statystyczna zależność, zgodnie z którą kontrolują częściej ci rodzice, których dzieci chodzą do szkoły podstawowej, niż rodzice dzieci uczęszczających do szkoły ponadpodstawowej. W kontrolę rodzicielską istotnie statystycznie częściej zaangażowane są matki niż ojcowie; czym wyższe wykształcenie rodzica, tym częściej kontroluje on funkcjonowanie dziecka online. Równocześnie brak jakiegokolwiek kontroli wobec dziecka (obecnie i wcześniej) deklaruje 14% rodziców. Ponadto co trzeci ankietowany rodzic (31% ojców i 28% matek) twierdzi, że aktualnie nie kontroluje dostępu dziecka do internetu, ale robili to wcześniej, gdy było ono mniejsze.
3. Rodzice swoje powinności w ramach prowadzonej kontroli rodzicielskiej ograniczają najczęściej do metod o charakterze pasywnym. Podstawową formą kontroli rodzicielskiej jest wyznaczanie, ile czasu dziecko może korzystać z urządzeń. Ten rodzaj kontroli stosuje 28% ankietowanych opiekunów wobec dzieci korzystających ze smartfona i komputera. Co czwarty rodzic deklaruje, że w ramach kontroli obserwuje to, co robi dziecko na komputerze i telefonie oraz sprawdza historię stron, które odwiedzało dziecko na tych urządzeniach. Taki sam odsetek opiekunów (25%) twierdzi, że rozmawia z dzieckiem o tym, co robi ono w internecie i w jakim celu z niego

korzysta. Większość rodziców przyznaje, że w domu nie stosuje technologii zabezpieczających przed niebezpiecznymi treściami.

4. Większość rodziców twierdzi, że ustala dzieciom zasady dotyczące korzystania z internetu, komputera i telefonu. Co trzeci ankietowany przyznaje, że reguły takie nie obowiązują w jego domu. Do najczęściej stosowanych zasad rodzice zaliczyli: zakaz użytkowania urządzeń w porze nocnej, interdykt dostępu dziecka do komputera, internetu, telefonu w związku z otrzymaną karą oraz zakaz korzystania z urządzeń w czasie odrabiania lekcji. W ramach przeprowadzonych analiz ustalono, że wykształcenie jest zmienną, która istotnie statystycznie różnicuje podejście rodzica do określania zasad użytkowania przez dziecko nowych technologii. Zgodnie z występującym związkiem, im wyższe jest wykształcenie rodzica, tym częściej wprowadza on w domu zasady korzystania z telefonu, komputera i internetu.
5. Połowa badanych rodziców jest zaniepokojona zagrożeniami związanymi z korzystaniem z nowych technologii. Do największych zagrożeń, wynikających z użytkowania nowych technologii przez dzieci, rodzice zaliczają uzależnienie od internetu (55%). Prawie połowa opiekunów dostrzega w internecie niebezpieczeństwo dotyczące nawiązywania przez dzieci kontaktów z obcymi osobami (43%). Dla co trzeciego opiekuna istotnym zagrożeniem wynikającym z korzystania z sieci jest możliwość napotkania w internecie pedofila (39%) oraz kontakt z niebezpiecznymi treściami (38%).

Rekomendacje:

W ramach realizacji projektu, na podstawie przeprowadzonych badań, rekomenduje się podjęcie działań w następujących obszarach:

1. Pracy wychowawczej

- Ukierunkować działania wychowawcze na rodziców i opiekunów dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Ich celem powinno być poszerzenie i dostarczenie aktualnej wiedzy z zakresu problematyki uzależnień behawioralnych oraz związanych z tym zagrożeń i zachowań ryzykownych występujących wśród małoletnich. Wdrożone oddziaływania powinny również wzbogacić i dostarczyć opiekunom nowych kompetencji związanych z użytkowaniem technologii komunikacyjnych oraz podnieść stopień ich refleksyjności w obszarze stosowania efektywnych sposobów wpływu wychowawczego.
- Przy poradniach psychologiczno-pedagogicznych stworzyć formułę „szkoły dla rodziców”, przeznaczoną dla opiekunów uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim. W ramach tej „szkoły” powinna być prowadzona pedagogizacja rodziców w zakresie poszerzenia ich kompetencji informatycznych i komunikacyjnych oraz efektywnego korzystania z mediów cyfrowych. Wydaje się, że obecna forma pedagogizacji w ramach wywiadówek szkolnych realizowanych w szkołach specjalnych jest niewystarczająca.

2. Pracy profilaktycznej

- Wykorzystać w pracy pedagoga i psychologa szkolnego w szkolnictwie specjalnym walidowane narzędzia przesiewowe do rozpoznania zjawiska problemowego korzystania z internetu i telefonu komórkowego zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i grupowym.
- Uwzględnić w przygotowywanych programach wychowawczo-profilaktycznych przez szkoły specjalne specyfikę korzystania z internetu i telefonu komórkowego przez uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim; zwracać szczególną uwagę na zachowania ryzykowne podejmowane przez uczniów w sieci i zagrożenia online. W większym stopniu należy wykorzystać formy aktywizujące oparte o zasoby, z których uczniowie korzystają w czasie wolnym, np. portale społecznościowe.
- Rozważyć możliwość przygotowania ogólnopolskiego rekomendowanego programu profilaktycznego do realizacji w szkolnictwie specjalnym, który uzupełniłby braki w tym zakresie występujące w przestrzeni edukacyjnej i wychowawczej w szkolnictwie specjalnym.
- Opracować algorytmy działania w zakresie problemowych zachowań w sieci adresowane do szkół specjalnych w celu włączenia ich w procedury interwencji profilaktycznych, np. w ramach programu „bezpieczna szkoła”.
- Upowszechnić w ramach szkolnictwa specjalnego akcji informacyjnych, np. *Dzień bezpiecznego internetu*, *Sieciaki na wakacjach*, które pozwolą na uczenie się i utrwalanie prawidłowych zachowań online w czasie wolnym od zajęć w szkole.

3. Pracy edukacyjnej

- Uzupełnienie procesu edukacji uczniów niepełnosprawnych w stopniu lekkim, uczęszczających do podstawowej szkoły specjalnej oraz branżowej szkoły specjalnej I stopnia, o dodatkowe zajęcia w ramach zajęć dydaktyczno-wyrównawczych i godzin pozostających w dyspozycji

dyrektora placówki. Uzupełnienie to powinno obejmować kształcenie i utrwalenie kompetencji informatycznych uczniów, w szczególności powinno kształcić lub utrzymywać umiejętności korzystania z zasobów informacyjnych sieci, szczególnie tych umożliwiających efektywne funkcjonowanie w przestrzeni społecznej.

4. Pracy środowiskowej

- Uwzględnić w zadaniach służb społecznych, np. pracowników socjalnych, asystentów rodziny czy wychowawców świetlic środowiskowych, reagowanie na nadużywanie nowych mediów cyfrowych zarówno przez dzieci, jak i ich rodziców poprzez edukowanie w szerokim tego słowa znaczeniu.

Wskazany jest przygotowanie szkolenia z zakresu profilaktyki uzależnień technologicznych adresowanego do pedagogów i psychologów pracujących z dziećmi niepełnosprawnymi intelektualnie w stopniu lekkim. Zakres szkolenia powinien obejmować:

- podstawową wiedzę z zakresu uzależnień technologicznych, ich symptomów, przyczyn i skutków,
- kształcenie umiejętności rozpoznania nałogowego korzystania z nowych mediów przez uczniów, reagowania na zachowania ryzykowne podejmowane online oraz niwelowania już powstałych zagrożeń.

Bibliografia

- AERA, APA, NCMiE. (2007). *Standardy dla testów stosowanych w psychologii i pedagogice*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Andrzejewska, A. (2009). Ryzyko uzależnień dzieci i młodzieży od mediów cyfrowych. W: J. Bednarek & A. Andrzejewska (Red.), *Cyberświat możliwości i zagrożenia* (s. 217–242). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK.
- Andrzejewska, A. (2010). Przydatność i zagrożenia Internetu dla osób niepełnosprawnych. W: A. Andrzejewska & J. Bednarek (Red.), *Osoby niepełnosprawne a media cyfrowe* (s. 66–76). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Andrzejewska, A. (2014). *Dzieci i młodzież w sieci zagrożeń realnych i wirtualnych. Aspekty teoretyczne i empiryczne*. Warszawa: Difin SA.
- Andrzejewska, A. (2015). Dylematy funkcjonowania człowieka w wirtualnym świecie. W: J. Bednarek & A. Andrzejewska (Red.), *Cyberprzestrzeń, człowiek, edukacja. Dylematy społeczności cyfrowej* (s. 43–57). Kraków: Impuls.
- Antoszkiewicz, E. (2016). *Jak wspierać ucznia z niepełnosprawnością intelektualną? – Ośrodek Rozwoju Edukacji*. Pobrano z <https://www.ore.edu.pl/2016/12/publikacja-tworzenie-warunkow-edukacyjnych-dla-ucznia-z-niepelnosprawnoscia-intelektualna-w-stopniu-lekkim-ewa-antoszkiewicz/>
- APA. (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5®)*. United States: American Psychiatric Publishing.
- Bednarek, J. (2006). Zagrożenia w cyberprzestrzeni. W: M. Jędrzejko (Red.), *Patologie społeczne*. Pułtusk: WSH im. Aleksandra Gieysztora.
- Bednarek, J. (2010). Teoretyczne i empiryczne aspekty kształcenia osób niepełnosprawnych przez multimedia. W: A. Andrzejewska & J. Bednarek (Red.), *Osoby niepełnosprawne a media cyfrowe* (s. 46–65). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- Bednarek, J. (2015). Wyzwania edukacyjne w kontekście aktywności człowieka w przestrzeni cyfrowej. W: J. Bednarek & A. Andrzejewska (Red.), *Cyberprzestrzeń, człowiek, edukacja. Dylematy społeczności cyfrowej* (T. 2, s. 25–41). Kraków: Impuls.
- Bianchi, A., & Phillips, J. G. (2005). Psychological predictors of problem mobile phone use. *CyberPsychology & Behavior*, 8(1), 39–51.
- Błachnio, A., Przepiórka, A., & Rowiński, T. (2014). Dysfunkcjonalne korzystanie z internetu–Przegląd badań. *Psychologia Społeczna*, IX (31), 378–395.
- Buijs, P. C., Boot, E., Shugar, A., Fung, W. L. A., & Bassett, A. S. (2017). Internet safety issues for adolescents and adults with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(2), 416–418.
- Caton, S., & Chapman, M. (2016). The use of social media and people with intellectual disability: A systematic review and thematic analysis. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 41(2), 125–139.
- CBOS. (2018). *Dzieci i młodzież w internecie- korzystanie i zagrożenia z perspektywy opiekunów* (komunikat z badań Nr 129/2018). Warszawa: CBOS.
- CBOS, KBPN. (2014). *Młodzież 2013*. Warszawa.
- CBOS, KBPN. (2017). *Młodzież 2016*. Warszawa.
- CBOS, KBPN. (2019). *Młodzież 2018*. Warszawa.
- Cheung, C., Yue, X. D., & Wong, D. S. (2015). Addictive Internet Use and Parenting Patterns Among Secondary School Students in Guangzhou and Hong Kong. *Journal of Child and Family Studies*, 24(8), 2301–2309.
- Chóliz, M. (2012). Mobile-phone addiction in adolescence: The test of mobile phone dependence (TMD). *Progress in Health Sciences*, 2(1), 33–44.
- Dębski, M. (2016). *Nalogowe korzystanie z telefonów komórkowych. Raport z badań*. Gdynia: Fundacja Dbam o swój zasięg.
- Dębski, M. (2017). *Raport-skrót. Nalogowe korzystanie z telefonów*. Gdynia: Fundacja Dbam o swój zasięg.
- Dykcik, W. (2001). *Pedagogika specjalna*. Poznań: Naukowe UAM.
- Gałecki, P., Pilecki, M., Rymaszewska, J., Szulc, A., Sidorowicz, S., & Wciórka, J. (2018). *Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM-5* (wydanie piąte). Wrocław: EDRA Urban i Partner.
- Girimaji. (2018). *Intellectual disability in international classification of Diseases-11: A developmental perspective*. 34(5), 68–74.
- Greenfield, D. N. (1999). Psychological Characteristics of Compulsive Internet Use: A Preliminary Analysis. *CyberPsychology & Behavior*, 2(5), 403–412.
- Griffiths, M. (1995). Technological Addictions. *Clinical Psychology Forum*, (76), 14–19.
- Griffiths, M. D. (2003). Internet abuse in the workplace: Issues and concerns for employers and employment counselors. *Journal of Employment Counseling*, 40(2), 87–96.
- Grzegorzewska, I., & Cierpiałkowska, L. (2018). *Uzależnienia behawioralne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA.

- Izdebski, P., & Kotyśko, M. (2016). Problemowe korzystanie z nowych mediów. W: B. Habrat (Red.), *Zaburzenia uprawiania hazardu i inne tak zwane nałogi behawioralne* (s. 219–304). Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii.
- Jarczyńska, J. (2015). Problematyczne używanie Internetu przez młodzież i młodych dorosłych—przegląd narzędzi do przesiewowej oceny tego zjawiska. *Przegląd Pedagogiczny*, (1), 119–136.
- Jenaro, C., Flores, N., Cruz, M., Pérez, M. C., Vega, V., & Torres, V. A. (2018). Internet and cell phone usage patterns among young adults with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(2), 259–272.
- Kamibepu, K., & Sugiura, H. (2005). Impact of the mobile phone on junior high-school students' friendships in the Tokyo metropolitan area. *Cyberpsychology & Behavior: The Impact Of The Internet, Multimedia And Virtual Reality On Behavior And Society*, 8(2), 121–130.
- Kamieniecki, W., Bochenek, M., & Lange, R. (Red.). (2017). *Raport z badania Nastolatki 3.0*. Warszawa: NASK Państwowy Instytut Badawczy.
- Kirwil, L. (2011). *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo—część 2*. Pobrano z <http://eprints.lse.ac.uk/46445/1/PolandReportPolish.pdf>
- Ko, C.-H., Yen, C.-F., Long, C.-Y., Chen, C.-S., Huang, T.-H., & Yen, J.-Y. (2014). The Association Between Premenstrual Dysphoric Disorder and Internet Use Disorder. *Women & Health*, 54(3), 245–261. <https://doi.org/10.1080/03630242.2014.883661>
- Kościelska, M. (1984). *Upośledzenie umysłowe a rozwój społeczny*. Warszawa: PWN.
- Krzyżak-Szymańska, E. (2015). Cyberproblemy dzieci i młodzieży a wychowanie w rodzinie. W: J. Zimny (Red.), *Rodzina. Fundamenty i pedagogia* (s. 79–102). Stalowa Wola: Wydawnictwo KUL.
- Krzyżak-Szymańska, E. (2016). *Adaptacja i walidacja narzędzia do pomiaru stopnia zagrożenia problematycznym używaniem telefonu komórkowego przez młodzież*. Katowice: GWSH w Katowicach.
- Krzyżak-Szymańska, E. (2018). *Uzależnienia technologiczne wśród dzieci i młodzieży. Teoria, profilaktyka, terapia—wybrane zagadnienia*. Kraków: Impuls.
- Kuss, D. J., & Billieux, J. (2017). Technological addictions: Conceptualisation, measurement, etiology and treatment. *Addictive Behaviors*, 64, 231–233.
- Lange, R., & Osiecki, J. (2014). *Nastolatki wobec internetu*. Pobrano z https://scholar.google.pl/scholar?q=+nastolatki+wobec+internetu&btnG=&hl=pl&as_sdt=0%2C5
- Lopez-Fernandez, O., Honrubia-Serrano, M. L., Gibson, W., & Griffiths, M. D. (2014). Problematic Internet use in British adolescents: An exploration of the addictive symptomatology. *Computers in Human Behavior*, 35, 224–233.
- Luszniewicz, A. (2001). *Statystyka nie jest trudna, część II. Metody wnioskowania statystycznego*. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne S.A.
- Makaruk, K., Włodarczyk, J., & Michalski, P. (2017). *Kontakt dzieci i młodzieży z pornografią*. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Makaruk, K., Włodarczyk, J., & Wójcik, Sz. (2013). Metodologia badania EU NET ADB. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(1), 7–11.
- Makaruk, K., & Wójcik, Sz. (2012). *EU NET ADB Badanie nadużywania internetu przez młodzież w Polsce*. Pobrano z Fundacja Dzieci Niczyje website: raport-eu-net-adb-pl-final.pdf
- Makaruk, K., & Wójcik, Sz. (2013). Nadużywanie internetu przez młodzież. Wyniki badania EU NET ADB. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(1), 35–48.
- Merlo, L. J., Stone, A. M., & Bibbey, A. (2013). Measuring Problematic Mobile Phone Use: Development and Preliminary Psychometric Properties of the PUMP Scale. *Journal of Addiction*, 2013, 912807–912814. <https://doi.org/10.1155/2013/912807>
- NASK. (2019). *Rodzice „Nastolatków 3.0”*. Warszawa: NASK.
- Normand, C. L., & Sallafranque-St-Louis, F. (2016). Cybervictimization of Young People With an Intellectual or Developmental Disability: Risks Specific to Sexual Solicitation. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29(2), 99–110. <https://doi.org/10.1111/jar.12163>
- Pawłowska, B., & Potembska, E. (2011). Gender and severity of symptoms of mobile phone addiction in Polish gymnasium, secondary school and university students. *Current Problems of Psychiatry*, 12(4), 433–438.
- Plichta, P. (2013). Rodzice dzieci z niepełnosprawnością intelektualną wobec korzystania z Internetu—Próba zarysowania nowego obszaru badawczego i wstępne wyniki badań. W: *Wychowanie i kształcenie w erze cyfrowej*. Pobrano z <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/3418>
- Plichta, P. (2017). *Socjalizacja i wychowanie dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w erze cyfrowej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Potenza, M. N. (2015). Internet addiction: Diagnostic and classification considerations in the time of DSM-5 and ICD-11. *Journal of Behavioral Addictions*, 4(1), 31.
- Przybyła-Basista, H., & Kołodziej-Zaleska, A. (2018). Fascynacja dziećmi internetem a rodzicielski monitoring ich aktywności online. *Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska*, 123, 443–460.

- Pyżalski, J., Zdrodowska, A., Tomczyk, Ł., & Abramczuk, K. (2019). *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*. Poznań: Naukowe UAM.
- Rowicka, M. (2019). Co wiemy o profilaktyce e-uzależnień? *Serwis Informacyjny UZALEŻNIENIA*, 1 (85), 14–18.
- Särndal, C. E., & Lundström, S. (2005). *Estimation in surveys with nonresponse*. Pobrano z <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=96252715&lang=pl&site=ehost-live>
- Satora, J. (2011). Badania kampanii Uwaga, fonoholizm na temat uzależnienia od telefonu—Społeczeństwo—Rp.pl. Pobrano z <http://www.rp.pl/artukul/729865-Badania-kampanii-Uwaga--fonoholizm-na-temat-uzaleznienia-od-telefonu.html>
- Seale, J., & Chadwick, D. (2017). How does risk mediate the ability of adolescents and adults with intellectual and developmental disabilities to live a normal life by using the Internet? *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 11(1). Pobrano z <https://oro.open.ac.uk/49457/8/6764-11880-2-PB.pdf>
- Sękowska, Z. (1998). *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*. Warszawa: WSPS.
- Sharabi, A. (2013). E-communication, virtual friends, and sense of coherence as predictors of loneliness among children with learning disabilities. *Psychology and Education*, 50, 42–54.
- Sharabi, A., & Margalit, M. (2011). Virtual friendships and social distress among adolescents with and without learning disabilities: The subtyping approach. *European Journal of Special Needs Education*, 26(3), 379–394.
- Tanaś, M., Kamieniecki, W., Bochenek, M., Wrońska, A., Lange, R., Fila, M., & Loba, B. (2016). *Nastolatki 3.0*. Warszawa: Instytut Badawczy NASK.
- Tao, R., Huang, X., Wang, J., Zhang, H., Zhang, Y., & Li, M. (2010). Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction*, 105(3), 556–564.
- TNS Polska S.A. (2016). *Rodzice i dzieci wobec zagrożeń dzieci w Internecie*. Warszawa: Fundacja Orange.
- Warzecha, K., Krzyżak-Szymańska, E., Wójcik, A., & Żądło, T. (2016). Charakterystyka zjawiska hazardu i patologicznego używania internetu wśród młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych (raport merytoryczny nr 67/HE/2015, 1/HEK/2016). Pobrano z <http://www.narkomania.gov.pl/portal?id=1768880>
- Wciórka, J. (2000). *American Psychiatric Association. „Kryteria diagnostyczne według DSM-IV-TR.”* Wrocław: Elsevier Urban & Partner.
- Wells, M., & Mitchell, K. J. (2014). Patterns of Internet Use and Risk of Online Victimization for Youth With and Without Disabilities. *The Journal of Special Education*, 48(3), 204–213.
- WHO. (2014). *Public Health Implications of Behavioural Addictions Associated with Excessive Use of Internet, Computers, Smartphones and Similar Electronic Devices*. Tokyo, Japan.
- Włodarczyk, J. (2013). Zagrożenia związane z korzystaniem z internetu przez młodzież. Wyniki badania EU NET ADB. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(1), 49–68.
- Woronowicz, B. T. (2009). *Uzależnienia: Geneza, terapia, powrót do zdrowia*. Poznań 2009: Media Rodzina.
- Young, K. (1998). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *Cyberpsychology & behavior*, 1(3), 237–244.
- Young, K. (2009). Internet Addiction: Diagnosis and Treatment Considerations. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 39(4), 241–246.

Streszczenie

Projekt Charakterystyka zjawiska problemowego używania internetu oraz telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim został zrealizowany w ramach zadania 5.5. Narodowego Programu Zdrowia” Badania naukowe. Epidemiologiczne, monitoring, ewaluacja – wspieranie badań naukowych dotyczących uzależnień behawioralnych a także rozwiązywania problemów z tym związanych”, w obrębie zadania konkursowego nr 1 „Przeprowadzenie badań naukowych służących pogłębieniu wiedzy w zakresie uzależnień behawioralnych w tym hazardu problemowego i patologicznego”.

Celem projektu była charakterystyka zjawiska problemowego używania internetu oraz telefonu komórkowego przez młodzież uczącą się z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim.

Badania przeprowadzono wśród uczniów szkół specjalnych, w wieku 12-21 lat. Badana próba była całościowa i obejmowała 1463 uczniów oraz 1295 rodziców badanych.

Główne wnioski dotyczące badanych uczniów:

1. Oszacowano, że 18% uczniów (ocena średniego błędu szacunku: 1,00) problemowo korzysta z internetu. Zagrożonych problemowym korzystaniem jest 28% (ocena średniego błędu szacunku: 0,64%). Z kolei 37% badanych (ocena średniego błędu szacunku 1,05%) wykazuje pojedyncze symptomy problemowego korzystania z sieci, a ich brak stwierdzono u 17% uczniów (ocena średniego błędu szacunku; 1,85%).
2. Oszacowano, że 16% osób (ocena średniego błędu szacunku: 0,97%) problemowo korzysta z telefonu komórkowego. Natomiast 29% badanych uczniów (ocena średniego błędu szacunku:0,6%) jest zagrożonych problemowym używaniem telefonu komórkowego. Natomiast 37% respondentów (ocena średniego błędu szacunku:1,03%) właściwie korzysta z urządzenia, a 18% (ocena średniego błędu szacunku:1,02%) tylko okazjonalnie go wykorzystuje.
3. Badani wykorzystują internet jako środowisko rozrywki oraz sposób spędzania czasu wolnego. Robi to systematycznie blisko 60% ankietowanej młodzieży. Równie często internet służy do prowadzenia komunikacji z innymi osobami. Chłopcy częściej niż dziewczęta podejmują w sieci: granie w gry, przeglądanie stron lub serwisów związanych z seksem, korzystają ze stron obejmujących informacje o ich zainteresowaniach/hobby.
4. W badanej próbie 78% uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim ma założone konto na portalu społecznościowym. Najpopularniejszym serwisem społecznościowym wśród ankietowanej młodzieży jest Facebook. Połowa użytkowników stosuje na swoim portalu funkcję kontroli prywatności.
5. Respondenci traktują telefon komórkowy jako elektronicznego przyjaciela i spersonalizowane centrum łączności ze światem zewnętrznym. Codziennie lub prawie codziennie korzystają z GPS-a (62% badanych), internetu (58% badanych) lub odtwarzają muzykę (58% badanych). Jedynie 56% respondentów wykorzystuje podstawową funkcję telefonu do prowadzenia rozmowy.
6. Połowa badanych (59%) gra w gry komputerowe. Statystycznie częściej w gry komputerowe grają chłopcy (73%) niż dziewczęta (42%). Częściej grają na komputerze uczniowie szkoły podstawowej (63% badanych uczniów tej kategorii) niż ich koledzy ze szkoły ponadpodstawowej (55% uczniów tej kategorii).
7. Uczniowie korzystając z sieci boją się, że ktoś skradnie ich dane osobowe, loginy i hasła (60% badanych), że ktoś będzie ich udawał i publikował w ich imieniu

- obraźliwe, nieprawdziwe informacje (59%), że ktoś wrzuci do internetu ich zdjęcie lub informacje, których nie chce ujawniać (57%). Są też tacy, którzy boją się wirusów lub hakerów (56%).
8. Co czwarty badany twierdzi, że korzystając z telefonu komórkowego nie grozi mu żadne niebezpieczeństwo. Pozostali – wskazują m.in. na możliwość robienia zdjęć czy nagrywania rozmów bez zgody badanego (48%), uzależnienie się od telefonu (42%). Chłopcy częściej niż dziewczęta wskazują na zagrożenie związane z ograniczeniem kontaktów bezpośrednich z innymi ludźmi, a dziewczęta częściej niż chłopcy na robienie zdjęć i nagrywanie rozmów bez stosownej zgody w tym zakresie.
 9. Średnio co dziesiąty badany co najmniej jeden raz podawał w sieci, że ma więcej lat niż w rzeczywistości i wchodził na strony dla dorosłych, podawał się za kogoś innego – kim nie był, założył fałszywe konto np. na FB, aby być anonimowym i dzięki temu dokuczać innym, obrażał, wyzywał inne osoby w sieci (hejtował), ujawniał w internecie tajemnice kolegi lub koleżanki oraz wyłudzał od innych różne materiały, np. zdjęcia, dane itp.
 10. Z deklaracji badanych wynika, że 39% respondentów nie ma w domu ustanowionych żadnych zasad korzystania z urządzeń cyfrowych. W opinii badanych 1/3 opiekunów stosuje wobec nich kontrolę rodzicielską w zakresie użytkowania internetu i telefonu komórkowego. Częściej kontrolę rodzicielską sprawują matki niż ojcowie.

Główne wnioski z badań dotyczące badanych rodziców:

1. Rodzice badanych uczniów są umiarkowanymi konsumentami nowych technologii. Niewiele ponad połowa opiekunów codziennie korzysta z internetu. Wśród rodziców występuje niktne zainteresowanie aplikacjami pomagającymi w codziennym funkcjonowaniu. Ankietowani (42%) nie należą również do osób, które są w sposób szczególny zaabsorbowane funkcjonowaniem w mediach społecznościowych.
2. Ponad połowa (58% badanych) rodziców stosuje różne formy kontroli rodzicielskiej korzystania z urządzeń cyfrowych. Zwykle ograniczają je do metod o charakterze pasywnym. Prawie co trzeci rodzic (28%) wyznacza, ile czasu dziecko może korzystać z urządzeń, co czwarty (25%) – deklaruje, że obserwuje to co robi dziecko na komputerze i w telefonie oraz sprawdza historię stron. Tyle samo z nich (25%) twierdzi, że rozmawia z dzieckiem o tym co robi ono w internecie i w jakim celu z niego korzysta.
3. Większość rodziców twierdzi, że ustala dzieciom zasady dotyczące korzystania z internetu, komputera i telefonu. Co trzeci ankietowany przyznaje, że reguły takie nie obowiązują w jego domu. Najczęściej stosowaną zasadą wskazaną przez rodziców jest zakaz użytkowania urządzeń w porze nocnej. Im wyższe wykształcenie ma rodzic tym częściej wprowadza on w domu zasady korzystania z mediów cyfrowych.
4. Połowa badanych rodziców do najgroźniejszych zagrożeń wynikających z użytkowania nowych technologii przez dzieci, zalicza: uzależnienie od internetu (55%) i nawiązywanie przez dzieci kontaktów z obcymi osobami (43%).

W ramach realizacji projektu, na podstawie przeprowadzonych badań rekomenduje się podjęcie działań w następujących obszarach:

1. Pracy wychowawczej:

- Ukierunkować działania wychowawcze na rodziców i opiekunów dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim. Ich celem powinno być poszerzenie i dostarczenie aktualnej wiedzy z zakresu problematyki tzw. uzależnień technologicznych a także wzbogacenie i dostarczenie nowych kompetencji związanych z użytkowaniem technologii komunikacyjnych.
- Przy poradniach psychologiczno-pedagogicznych stworzyć formułę szkoły „dla rodziców” przeznaczoną dla opiekunów uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim. W ramach „szkoły” powinna być prowadzona pedagogizacja rodziców w zakresie poszerzenia ich kompetencji informatycznych i komunikacyjnych oraz efektywnego korzystania z mediów cyfrowych.

2. Pracy profilaktycznej:

- Wykorzystać w pracy pedagoga i psychologa szkolnego w szkolnictwie specjalnym walidowane narzędzia przesiewowe do rozpoznania zjawiska problemowego korzystania z internetu i telefonu komórkowego zarówno w aspekcie indywidualnym jak i grupowym.
- Uwzględnić w przygotowywanych programach wychowawczo-profilaktycznych przez szkoły specjalne specyfikę korzystania z internetu i telefonu komórkowego uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu lekkim.
- Rozważyć możliwość przygotowania ogólnopolskiego rekomendowanego programu profilaktycznego do realizacji w szkolnictwie specjalnym, który uzupełniłby braki w przedmiotowym zakresie.

3. Pracy edukacyjnej:

- Uzupełnienie procesu edukacji uczniów niepełnosprawnych w stopniu lekkim uczęszczających do szkół specjalnych o dodatkowe zajęcia w ramach zajęć dydaktyczno-wyrównawczych i godzin pozostających w dyspozycji dyrektora placówki, które obejmowałyby kształcenie i utrwalenie umiejętności korzystania z zasobów informacyjnych sieci.

4. Pracy środowiskowej:

- Uwzględnić w zadaniach służb społecznych, np. pracowników socjalnych, asystentów rodziny czy wychowawców świetlic środowiskowych reagowanie na nadużywanie nowych mediów cyfrowych zarówno przez dzieci jak i ich rodziców poprzez edukowanie w szerokim tego słowa znaczeniu.

Summary

The project Characteristics of problematic use of the Internet and mobile phone by young learning people with mild intellectual disabilities was implemented as part of task 5.5 of the National Health Programme “Scientific research. Epidemiological, monitoring, evaluation - supporting scientific research on behavioral addictions and solving problems related to them” within the framework of the competition task No. 1 "Conducting research to improve knowledge on behavioral addictions, including problematic and pathological gambling”.

The aim of the project was to describe the phenomenon of problematic use of the Internet and mobile phone by young people, who are learning, with mild intellectual disabilities.

The study was conducted among special school students, aged 12-21. The sample was comprehensive and comprised 1463 students and 1295 parents of the respondents.

Main conclusions regarding the surveyed students:

1. It has been estimated that 18% of students (average estimate error rating: 1.00) use the internet as a problem. 28% are at risk of problematic use (average estimate error rating: 0.64%). In turn, 37% of respondents (1.05% average estimate error) show single symptoms of problematic network use, and 17% of students had no symptoms (average estimate error; 1.85%).
2. It has been estimated that 16% of people (average estimate error rating: 0.97%) use a mobile phone as a problem. In contrast, 29% of the surveyed students (average estimate error rate: 0.6%) are at risk of problematic using a mobile phone. In contrast, 37% of respondents (average estimate error rating: 1.03%) use the device properly, and 18% (average estimate error rating: 1.02%) only occasionally uses it.
3. The respondents use the Internet as an entertainment environment and a way of spending their free time. This is done systematically by nearly 60% of the surveyed young people. Equally often, the Internet is used to communicate with others. Boys are more likely than girls to play games, browse sex-related websites or services than girls, and use websites that contain information about their interests/hobbies.
4. In the sample, 78% of students with mild intellectual disabilities have a social network account. The most popular social networking site among the surveyed youth is Facebook. Half of the users use the privacy control function on their websites.
5. Respondents treat their mobile phone as an electronic friend and a personalized center of communication with the outside world. They use GPS every day or almost every day (62% of respondents), the Internet (58% of respondents) or music (58% of respondents). Only 56% of respondents use the basic function of the telephone to make a call.
6. Half of the respondents (59%) play computer games. Statistically, boys (73%) play computer games than girls (42%). Primary school students play computer games more often (63% of surveyed students in this category) than their colleagues from secondary school (55% of students in this category).
7. Students using the network are afraid that someone will steal their personal data, logins and passwords (60% of respondents), that someone will pretend to be them and publish offensive, false information on their behalf (59%), that someone upload their photo or information to the internet that they do not want to disclose (57%). There are also those who are afraid of viruses or hackers (56%).

8. Every fourth respondent claims that he or she is not exposed to any danger when using a mobile phone. The rest - indicate, among other things, the possibility of taking photographs or recording conversations without the consent of the respondent (48), dependence on the phone (42%). Boys more often than girls point to the risk of limiting direct contact with other people, and girls more often than boys to take pictures and record conversations without appropriate consent.
9. On average, every tenth respondent at least once reported on the web that he was older than he actually was and entered adult websites, claimed to be someone else he was not, set up a false account, e.g. on FB, to be anonymous and by doing this, teasing others, insulting, insulting other people online (hating), revealing the secrets of a colleague on the Internet, and scamming different materials from others, e.g. photos, data, etc.
10. The respondents' declarations show that 39% of respondents do not have any rules regarding the use of digital devices in their home. In the opinion of the respondents, 1/3 of supervisors apply parental control over their use of the Internet and mobile phones. Parental control is more often exercised by mothers than fathers.

The main conclusions of the study regarding the surveyed parents:

1. The parents of the students surveyed are moderate consumers of new technologies. Just over half of supervisors use the Internet every day. There is little interest among parents in applications that help them in their daily lives. The respondents (42%) do not belong to people who are particularly engaged in social media.
2. More than half (58% of parents surveyed) use various forms of parental control over the use of digital devices. They usually limit them to passive methods. Almost every third parent (28%) determines how much time a child can use the devices, every fourth (25%) - declares that he observes what the child does on the computer and phone and checks the history of pages. The same number of them (25%) say that they talk to a child about what they do on the Internet and for what purpose they use it.
3. Most parents claim that they set rules for their children to use the Internet, computer and telephone. One in three respondents admit that there are no such rules in their home. Parents include the most commonly used rules: a ban on using devices at night. The higher education a parent has, the more often he introduces the principles of using digital media at home.
4. Half of the surveyed parents include: Internet addiction (55%) and establishing contact with strangers (43%) among the most dangerous threats resulting from the use of new technologies by children.

As part of the project, based on the research, it is recommended to take action in the following areas:

1. Pedagogical work:
 - Target pedagogical activities on parents and supervisors of children with mild intellectual disabilities. Their goal should be to expand and provide current knowledge in the field of the so-called technological addiction, enrichment and delivery of new competences related to the use of communication technologies.
 - At psychological and pedagogical counseling centers, create a school formula "for parents" intended for supervisors of students with mild intellectual disabilities. As part of "school", parents should be educated in expanding their IT and communication competences as well as effective use of digital media.

2. Preventive work:

- Use validated screening tools in the work of a pedagogue and school psychologist in special education to recognize the problem of using the internet and mobile phone, both individually and in groups.
- Take into account the specific features of using the Internet and mobile phones of students with mild intellectual disabilities in the educational and preventive programmes prepared by schools.
- Consider the possibility of preparing a nationwide recommended prevention programme for implementation in special education, which would fill the gaps in the relevant scope.

3. Educational work:

Complementing the education process of disabled pupils with a low educational attainment level attending special schools with additional teaching and compensatory classes and hours available to the headmaster, including education and reinforcing the ability to use network information resources.

4. Social work:

Include in the tasks of social services, eg. social workers, family assistants or community center educators, reacting to the abuse of new digital media by both children and their parents by educating in the broad sense.

Załączniki